

Anna Gawryś-Mazurkiewicz
Tomasz Gęsina

Lektura jest dobra na wszystko

Podręcznik do historii literatury polskiej
dla cudzoziemców

Tom 1

Średniowiecze, renesans, barok, oświecenie

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Lektura jest dobra na wszystko
Podręcznik do historii literatury polskiej
dla cudzoziemców

Tom 1
Średniowiecze, renesans, barok, oświecenie

Anna Gawryś-Mazurkiewicz
Tomasz Gęsina

Lektura jest dobra na wszystko

Podręcznik do historii literatury polskiej dla cudzoziemców

Tom 1
Średniowiecze, renesans, barok, oświecenie

Recenzja

Margreta Grigorova

Seria

Kultura i Język Polski dla Cudzoziemców

Redaktorka naukowa serii

Jolanta Tambor

Rada naukowa serii

Prof. dr hab. Małgorzata Kita

Dr hab. Romuald Cudak, prof. UŚ em.

Prof. dr hab. Kazimierz Ożóg

Prof. dr hab. Ivana Dobrotová

Prof. dr Li Yinan

Dr Magdalena Słyk

NARODOWA AGENCJA
WYMIANY AKADEMICKIEJ

Zrealizowano w projekcie „Lektura jest dobra na wszystko”.

Projekt jest finansowany ze środków Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej w ramach programu Promocja Języka Polskiego.

Spis treści

Wstęp	7
Średniowiecze	9
Wprowadzenie do epoki	11
Zabytki języka polskiego	24
Wizerunek Matki Boskiej w średniowiecznej liryce. <i>Bogurodzica</i> i <i>Lament</i> <i>świętokrzyski</i>	34
<i>Bogurodzica</i> i <i>Lament świętokrzyski</i> – porównanie	46
Historia na kartach ksiąg. <i>Kronika polska</i> Anonima zwanego Gallem	47
Hagiografia – opowieści o niezwykłych ludziach. <i>Legenda o świętym Aleksym</i>	55
Niecodzienny dialog. <i>Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią</i>	67
Średniowieczny <i>savoir-vivre</i> . <i>O zachowaniu się przy stole</i> Przecława Słoty	92
Podsumowanie epoki	102
Lektury uzupełniające – warto sięgnąć	103
Renesans	105
Wprowadzenie do epoki	107
Poezja nowolacińska. Elegia Klemensa Janickiego	121
Jan Kochanowski – ojciec literatury polskiej	127
<i>Fraszki</i>	130
<i>Pieśni</i>	138
<i>Treny</i>	146
Jak dobrze żyć? <i>Żywot człowieka poczciwego</i> Mikołaja Reja	154
Jak dobrze mówić? <i>Kazania sejmowe</i> Piotra Skargi	161
W krainie szczęśliwości. <i>Sielanki</i> Szymona Szymonowica	171
Podsumowanie epoki	183
Lektury uzupełniające – warto sięgnąć	185

Barok 187

Wprowadzenie do epoki	189
Poeta przełomu. Twórczość Mikołaja Sępa Szarzyńskiego	202
Ślubny upominek. <i>Roksolanki</i> Szymona Zimorowica	209
Wykwintność poezji. Poezja Jana Andrzeja Morsztyna	217
Zapisać historię po swojemu. <i>Pamiętniki</i> Jana Chryzostoma Paska	226
Opowiadać o historii. <i>Transakcja wojny chocimskiej</i> Wacława Potockiego	240
Podsumowanie epoki	251
Lektury uzupełniające – warto sięgnąć	252

Oświecenie 253

Wprowadzenie do epoki	255
„Książę poetów” – Ignacy Krasicki	265
Ignacy Krasicki: <i>Do króla</i>	267
Poezja barska	276
Ignacy Krasicki: <i>Hymn do miłości ojczyzny</i>	283
Ignacy Krasicki: <i>Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki</i>	286
Ignacy Krasicki: <i>Bajki</i>	299
„Śpiewak Justyny” – Franciszek Karpiński	309
Kronika kultury szlacheckiej – Jędrzej Kitowicz	314
Jędrzej Kitowicz: <i>Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III</i>	315
Między piórem a szablą – Józef Wybicki	323
<i>Pieśń Legionów Polskich we Włoszech</i>	326
Labirynt wyobraźni – Jan Potocki	332
<i>Rękopis znaleziony w Saragossie</i>	333
<i>Słownik języka polskiego</i> – Samuel Bogumił Linde	347
Podsumowanie epoki	350
Lektury uzupełniające – warto sięgnąć	351
Minisłownik terminów literackich	353
Wykaz ilustracji	365

Wstęp

Oddajemy w ręce Czytelników książkę do literatury polskiej zatytułowaną *Lektura jest dobra na wszystko. Podręcznik do historii literatury polskiej dla cudzoziemców*. Publikacja została podzielona na trzy części. Pierwsza z nich obejmuje: średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, druga – romantyzm, pozytywizm, Młodą Polskę, dwudziestolecie międzywojenne, natomiast trzecia – literaturę wojenną i rozliczeniową, literaturę po 1945 roku oraz literaturę po 1989 roku. Ponadto w każdym z tomów zamieszczono minisłownik terminów literackich.

Podręcznik przygotowano z myślą o odbiorcach posługujących się językiem polskim co najmniej na poziomie progowym B1, dla których język polski nie jest językiem pierwszym. Z publikacji mogą zatem korzystać studenci zagranicznych polonistyk i sławistyk, pasjonaci i czytelnicy ciekawi polskiej kultury i języka. Podręcznik obejmuje wybór utworów od średniowiecza po literaturę najnowszą – wybór subiektywny, podporządkowany nie tylko idei reprezentatywności, lecz także dydaktycznej przydatności, możliwościom językowym uczących się i potencjałowi interpretacyjnemu tekstów.

Głównym punktem lekcji jest tekst literacki, który stanowił inspirację do opracowania ćwiczeń językowych (skoncentrowanych na rozumieniu ze słuchu, rozumieniu tekstów pisanych, leksyce, poprawności gramatycznej, mówieniu i pisaniu) oraz interpretacyjno-analitycznych. Wprowadziliśmy również sekcje *Ważne pojęcia*, *Warto wiedzieć*, *Ciekawostki* oraz *Refleksje*, które służą uzupełnieniu kontekstu historycznoliterackiego, kulturowego i językowego. Pojawiają się także dodatkowe materiały z różnych źródeł, m.in. wybrane fragmenty tekstów literaturoznawczych, hasła ze słowników i encyklopedii, a także informacje ze stron internetowych – wszystkie poszerzają perspektywę odbioru tekstu literackiego i wspomagają rozwój kompetencji językowych. Ponadto po każdym rozdziale proponujemy zadania, które mogą okazać się pomocne w podsumowaniu najważniejszych

wiadomości, a także zachęcamy do zapoznania się z publikacjami Szkoły Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego związanymi z daną epoką.

Mamy nadzieję, że podręcznik okaże się użyteczny w nauczaniu języka i kultury polskiej, a jednocześnie stanie się punktem wyjścia do dalszych, samodzielnych poszukiwań.

Autorzy

A large, stylized, light red letter 'S' that serves as a background graphic for the title.

Średniowiecze

Wprowadzenie do epoki

Zadanie 1. Proszę wyobrazić sobie, że mieszka Pani/Pan w Europie w X wieku, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Czym mogłaby się Pani/mógłby się Pan zajmować?
2. Co Pani jadłaby/Pan jadłby na śniadanie, obiad i kolację?
3. Jakie nosiłaby Pani/nosiłby Pan ubrania?
4. Jak spędzałaby Pani/spędzałby Pan wolny czas?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Nazwa średniowiecze w języku łacińskim brzmi *media aeva*, czyli 'wieki średnie' (w łp. *medium aevum*). „Średnie” oznacza tu: w środku, pomiędzy. W tym przypadku – pomiędzy starożytnością a odrodzeniem antyku. Nazwa ta została epoce nadana przez uczonych i artystów renesansu. Chcieli oni ocenić negatywnie czas następujący po antyku, a przed jego odrodzeniem. To właśnie jeden z prekursorów renesansu, włoski poeta i uczony Francesco Petrarca, użył zwrotu „mroki średniowiecza”. Był przekonany, że *media aeva* nie znały wielkich dokonań Greków i Rzymian, a więc były ciemne. Następcy Petrarki nieco zmienili sens tego określenia: wskazali na zacofanie ludzi żyjących w średniowieczu.

Źródło: *Krótko o długiej epoce – średniowiecze*. <https://zpe.gov.pl/a/krotko-o-dlugiej-epoce---sredniowiecze/DYfTD4kiw> [dostęp: 25.05.2025].

1. Skąd wzięła się nazwa średniowiecze?
2. Kto wymyślił tę nazwę?
3. Jaka jest geneza tej nazwy?
4. Jaki jest stereotyp na temat ludzi żyjących w tej epoce?

Zadanie 4. Proszę uporządkować wydarzenia z epoki średniowiecza w kolejności chronologicznej.

Europa

- ...1... Upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego – symboliczny początek średniowiecza – 476 rok.
- Bitwa pod Hastings – początek panowania Normanów w Anglii – 1066 rok.
- Chrzest Chlodwiga – początek chrystianizacji Franków – 496 rok.
- Czarna śmierć – epidemia dżumy, która zdziesiątkowała ludność Europy – lata 1347–1352.
- I wyprawa krzyżowa – zdobycie Jerozolimy przez krzyżowców – lata 1096–1099.

- Koronacja Karola Wielkiego na cesarza rzymskiego – 800 rok.
- Nadanie Wielkiej Karty Swobód w Anglii (Magna Carta) – 1215 rok.
- Najazd Mongołów na Europę Środkową – 1241 rok.
- Traktat w Verdun – podział cesarstwa Franków – 843 rok.
- Wielka schizma wschodnia – rozłam między Kościołem katolickim a prawosławnym – 1054 rok.
- Zdobywanie Konstantynopola przez Turków – koniec Cesarstwa Bizantyjskiego – 1453 rok.
- Odkrycie Ameryki przez Krzysztofa Kolumba – koniec średniowiecza – 1492 rok.

Polska

- ...1... Chrzest Polski – Mieszko I przyjmuje chrzest – 966 rok.
- Bitwa pod Grunwaldem – wielkie zwycięstwo nad Zakonem Krzyżackim – 1410 rok.
- Bitwa pod Legnicą – najazd Mongołów, śmierć Henryka Pobożnego – 1241 rok.
- Bitwa pod Warną – śmierć Władysława III Warneńczyka – 1444 rok.
- II pokój toruński – odzyskanie Pomorza Gdańskiego, koniec wojny trzynastoletniej z Krzyżakami – 1466 rok.
- Koronacja Bolesława Chrobrego na pierwszego króla Polski – 1025 rok.
- Koronacja Władysława Łokietka – koniec rozbicia dzielnicowego – 1320 rok.
- Sprowadzenie Krzyżaków do Polski przez Konrada Mazowieckiego – 1226 rok.
- Testament Bolesława Krzywoustego – początek rozbicia dzielnicowego – 1138 rok.
- Unia w Krewie – początek unii polsko-litewskiej – 1385 rok.
- Założenie Akademii Krakowskiej przez Kazimierza Wielkiego – 1364 rok.
- Zjazd gnieźnieński – spotkanie Bolesława Chrobrego z Ottonem III – 1000 rok.
- Pierwsze obrady sejmiku walnego z podziałem na izbę poselską i senat – 1493 rok.

Zadanie 5. Proszę dopasować termin do definicji.

0. gradualizm	– ...a).....
1. asceza	–
2. alegoria	–
3. augustynizm	–
4. <i>danse macabre</i>	–
5. feudalizm	–
6. franciszkanizm	–
7. hagiografia	–
8. pareneza	–
9. scholastyka	–
10. teocentryzm	–
11. tomizm	–

- a) średniowieczny pogląd filozoficzny o hierarchicznym uporządkowaniu bytów
- b) dział piśmiennictwa chrześcijańskiego obejmujący teksty opisujące życie i dokonania (prawdziwe lub legendarne) świętych; też dzieło poświęcone życiu jednego świętego lub wielu świętych
- c) motyw sztuki średniowiecznej przedstawiający taniec śmierci, symbolizujący równość wszystkich ludzi wobec śmierci, niezależnie od stanu, wieku czy posiadanego bogactwa
- d) nurt filozoficzno-teologiczny oparty na myśli św. Augustyna, podkreślający prymat łaski Bożej, wewnętrzne poznanie prawdy oraz dualizm duszy i ciała. Kładzie nacisk na Boga jako najwyższe dobro i źródło prawdy
- e) nurt religijny i duchowy oparty na naukach św. Franciszka z Asyżu, akcentujący ubóstwo, pokorę, miłość do Boga, ludzi i przyrody oraz radość życia zgodnego z Ewangelią
- f) praktyka religijna polegająca na wyrzeczeniu się w życiu wszelkiego rodzaju przyjemności i wygod oraz poddaniu się surowej dyscyplinie wewnętrznej w celu osiągnięcia doskonałości lub zbawienia duszy
- g) pogląd filozoficzny, według którego Bóg jest najwyższą wartością i celem istnienia ludzi oraz innych bytów

- h) średniowieczny nurt filozoficzno-teologiczny rozumowo uzasadniający prawdy wiary chrześcijańskiej, głównie za pomocą logiki i dialektyki. Rozwinął się w szkołach klasztornych i uniwersytetach
- i) ukształtowany w średniowiecznej Europie ustrój społeczno-gospodarczo-polityczny, w którym bogaci właściciele ziemscy, zależni od panującego władcy, nadawali ziemię mniej zamożnym ludziom, zobowiązanym do pracy na rzecz swojego pana i do udziału w prowadzonych przez niego wojnach
- j) w dziele sztuki motyw, postać lub fabuła, które mają poza znaczeniem dosłownym stały umowny sens przenośny
- k) wzorzec postępowania oparty na antycznym pojęciu cnoty; też: gatunek literacki o charakterze dydaktyczno-moralizatorskim, którego celem jest pouczenie i zachęta do cnotliwego życia zgodnie z zasadami wiary chrześcijańskiej

Zadanie 6. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Średniowiecze – epoka w dziejach kultury europejskiej między starożytnością a czasami nowożytnymi trwająca od V do XV wieku. W tamtym okresie miały miejsce przemiany społeczno-polityczne i gospodarcze: rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa i powstanie instytucji Kościoła, procesy wielkich wędrówek ludów i związany z tym upadek Cesarstwa Rzymskiego, formowanie się podstaw gospodarki feudalnej i monarchii, uznanie języka łacińskiego zarówno za język urzędowy, jak i religii. W pierwszym okresie nawiązywano do starożytności (dzieł Platona, Cycerona, Horacego), zwłaszcza w zakresie retoryki i poetyki, później dominowała kultura chrześcijańska, która miała wpływ na sztukę i literaturę. Jej pierwszym centrum była Aleksandria, potem Rzym. Najważniejszą kategorią myślową filozofii średniowiecza był gradualizm, według którego świat to zamknięta, stała hierarchia bytów, na czele której umieszczono Boga, a potem ludzi i rzeczy. Zgodnie z jej założeniami poeta był odkrywcą prawd boskich, a główny cel sztuki to wyjaśnianie sensu istnienia świata i człowieka, a także kształtowanie chrześcijańskich wzorów

osobowych. Założenia te stanowiły podstawę alegorycznej interpretacji *Pisma Świętego* i sztuki (w tym antycznej), realizowała je także poezja pisana w języku łacińskim. Najbardziej powszechne były teksty, które służyły kultowi religijnemu, m.in.: hymn, misterium, moralitet, gatunki hagiograficzne. Powstawała też łacińska poezja świecka, głównie okolicznościowo-dworska, m.in.: panegiryki i epigramaty. Około X wieku – w rezultacie ukształtowania się feudalnych monarchii – zaczęła powstawać także różnorodna i bogata literatura w językach narodowych, głównie w ośrodkach dworskich, które wytworzyły kulturę rycerską, swoiste obyczaje i wzory osobowe. Na północy Europy, opierając się na kulturze celtyckiej, rozwinęła się twórczość bardów i skaldów, powstała epika heroiczna, którą reprezentują skandynawskie sagi, germańska *Pieśń o Nibelungach* (początek XIII wieku), francuska *Pieśń o Rolandzie* (koniec XI wieku), angielskie *Opowieści kanterberyjskie* Geoffreya Chaucera (XIV wiek). Formy liryczne reprezentowała kunsztowna i bogata prowansalska poezja. Istotną częścią literatury średniowiecznej była epika romansowa, która nawiązywała zarówno do motywów romansów antycznych, jak i do rodzimych opowieści i legend. Romanse rycerskie podejmowały motywy fantastyczne, akcję budowały z wielu barwnych przygód i niezwykłych wydarzeń, idealizowały życie i atmosferę dworską, uwznioślając postać rycerza, jego honor, walkę i miłość. Do najśłynniejszych należą romanse z cyklu legend o królu Arturze, zwane też *Opowieściami Okrągłego Stołu*. Zachowane dokumenty polskiego piśmiennictwa średniowiecznego w języku łacińskim sięgają XII wieku. Najliczniej reprezentowana jest historiografia, wśród której należy wymienić kronikę Galla Anonima (XII wiek), kronikę Wincentego zwanego Kadłubkiem (XIII wiek), kronikę Janaka z Czarnkowa (XIV wiek), dzieło *Historia Polonica* Jana Długosza (XV wiek). Na przełomie XIV i XV wieku zaczęto przyswajać językowi polskiemu najpierw tekst *Pisma Świętego* (*Psalterz floriański*), przekład Biblii (tzw. biblia szarospatacka) oraz tworzyć teksty religijne: kazania, apokryfy (np. *Rozmyślanie przemyskie*), żywoty świętych oraz pieśni religijne (najśłynniejsza *Bogurodzica* powstała przypuszczalnie już w połowie XIII wieku). Z kolei zabytki polskiej literatury świeckiej to głównie pieśni okolicznościowe i satyryczne (np. *Pieśń o Wiklefie* Jędrzeja Gałki z Dobczyńska, *Satyra na leniwych chłopów*) oraz dialog *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.

Polska literatura średniowieczna realizowała charakterystyczne dla całej epoki tendencje alegoryczne i moralizatorskie.

Na podstawie: Teresa Kostkiewiczowa: *Średniowiecze*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 517–519.

0. Epoką poprzedzającą średniowiecze była nowożytność.	TAK/ <u>NIE</u>
1. W czasach średniowiecza zachodziły tylko zmiany gospodarcze.	TAK/NIE
2. Językiem urzędowym była łacina.	TAK/NIE
3. Średniowiecze nie nawiązywało do starożytności.	TAK/NIE
4. Chrześcijaństwo miało wpływ na kulturę i sztukę.	TAK/NIE
5. W gradualizmie najważniejszy jest Bóg.	TAK/NIE
6. Najczęściej pisano utwory o tematyce religijnej.	TAK/NIE
7. W X wieku nie istniała literatura pisana w językach narodowych.	TAK/NIE
8. Kultura rycerska jest związana przede wszystkim z ośrodkami religijnymi.	TAK/NIE
9. <i>Pieśń o Rolandzie</i> została napisana w języku niemieckim.	TAK/NIE
10. <i>Opowieści kanterberyjskie</i> powstały w XVI wieku.	TAK/NIE
11. Romanse rycerskie zawierały elementy fantasy.	TAK/NIE
12. Bohaterem <i>Opowieści Okrągłego Stołu</i> jest król Bolesław Chrobry.	TAK/NIE
13. Jan Długosz pochodził z Czarnkowa.	TAK/NIE
14. <i>Psalterz floriański</i> zawiera tłumaczenia <i>Pisma Świętego</i> na język polski.	TAK/NIE

Zadanie 7. Proszę uzupełnić zdania poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

0. Tekst o charakterze religijnym, nieustalonego autorstwa, niewchodzący w skład ksiąg Starego i Nowego Testamentu, nazywamy ...*apokryfem*... (apokryf).
1. Uwielbiam czytać (*chansons de geste*), które opiewają bohaterskie czyny legendarnych lub historycznych postaci.
2. Nie rozumiem średniowiecznego fenomenu (hagiografia) – tekstu opisujuącego życie jednego lub wielu świętych.

- Zadanie 8.** Proszę dopasować tytuł utworu do gatunku literackiego. W razie wątpliwości proszę skorzystać ze *Słownika literatury staropolskiej* pod redakcją Teresy Michałowskiej.

Gaude Mater Polonia (Raduj się, Matko Polsko) Pieśń o Rolandzie
Historyja o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim Historia Polonica
Legenda o świętym Aleksym Dzieje Tristana i Izoldy Bogurodzica
Kazania świętokrzyskie Posłuchajcie bracia miła Satyra na leniwych chłopów

0. apokryf: ...Rozmyślanie przemyskie...
1. chansons de geste:
2. hagiografia:

3. hymn:
4. kazanie:
5. kronika:
6. lament:
7. misterium:
8. pieśń religijna:
9. romans rycerski:
10. satyra:

Zadanie 9. Proszę przeczytać tekst o architekturze w średniowieczu, a następnie na jego podstawie zanotować cechy charakterystyczne dla stylu romańskiego i gotyckiego.

Styl romański

Na początku X wieku w Europie Zachodniej wykształcił się styl romański, który w kolejnym stuleciu dotarł do pozostałych krajów Starego Kontynentu. Zabudowania zyskały wówczas ciężką bryłę, a wieże zaczęto wznosić na planie kwadratu. To przekładało się na wrażenie surowości, ciężkości i monumentalności. Kościoły

zaczęto wznosić na planie krzyża łacińskiego i na planie centralnym. Utrzymała się ich podwójna rola, bo poza funkcją ośrodka kultu miały też znaczenie dla obronności. Styl romański, w którym dominowały proste bryły geometryczne, wyraźnie zaznaczał i wyróżniał poszczególne części budynku – każda była nakryta osobnym dachem. Styl romański powstał w Europie Zachodniej, po okresie renesansu karolińskiego, skąd dotarł do pozostałych obszarów Starego Kontynentu. Należy jednak podkreślić, że swoiste połączenie elementów budownictwa rzymskiego, bizantyjskiego i karolińskiego swoim zasięgiem objęło także dalsze obszary. W okresie wypraw krzyżowych styl romański upowszechnił się także w Palestynie i Syrii. Przykłady średniowiecznej architektury romańskiej to:

- rotunda św. Marcina na Vyšehradzie,
- katedra w Pizie,
- katedra w Limburgu,
- kościół św. Andrzeja w Krakowie,
- archikolegiata w Tumie pod Łęczycą.

Styl gotycki

Późne średniowiecze było okresem znacznie stabilniejszym, więc funkcja obronna zabudowań sakralnych mogła zejść na dalszy plan. Masywne konstrukcje zaczęły ustępować miejsca znacznie smuklejszym, strzelistym budynkom gotyckim. Gotyk narodził się w XII wieku, we Francji i dominował w Europie aż do XV stulecia. O ile jego poprzednik dominował przede wszystkim w obszarze architektury zabudowań sakralnych, to gotyk szeroko objął swoim zasięgiem także budownictwo świeckie. Gdy cechy obronne budynków przestały mieć kluczowe znaczenie, na pierwszy plan wysunęły się ich walory estetyczne, co uczyniło ten styl znacznie bardziej ozdobnym. W lekkich, często ażurowych ścianach pojawiły się obszerne okna, a całe zabudowania zaczęły być bogato zdobione.

Przykłady architektury gotyckiej to:

- katedra św. Elżbiety w Koszycach,
- kolegiata św. Piotra w Westminsterze,
- katedra Notre Dame w Paryżu.

Źródło: Artur Białek: *Architektura średniowiecza jest pełna tajemnic. Do dziś niewiele wiemy o tym, jak powstały gotyckie katedry.* <https://www.national-geographic.pl/historia/architektura-sredniowiecza-charakterystyka-ciekawostki-i-sredniowieczne-perly-architektoniczne/> [dostęp: 12.11.2023].

styl romański	styl gotycki
– budynki miały postać ciężkich brył	– strzeliste, smukłe budynki

Refleksje

Czytanie

Zadanie 1. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Celine Cunen, doktorantka na Wydziale Matematyki na Uniwersytecie w Oslo, porównała wskaźnik śmiertelności postaci w serialu *Gra o tron* ze średnią długością życia angielskiej ludności podczas Wojny Dwóch Róż. Obydwa współczynniki są zaskakująco podobne.

Wojna Dwóch Róż była wojną domową toczącą się w Anglii w latach 1455–1487. Krwawy konflikt stanowił inspirację dla George'a R.R. Martina do stworzenia książek z serii *Pieśń Lodu i Ognia*, literackiego pierwowzoru *Gry o tron*. Podczas XV-wiecznego sporu rywalizowały ze sobą rodziny Yorków i Lancasterów, które prawdopodobnie zainspirowały pisarza do wykreowania Starków i Lannisterów.

Według obliczeń Celine Cunen męska część zgonów wyniosła 88% całkowitej liczby zmarłych podczas wojny domowej. W serialu współczynnik ten wyniósł 76%. Znacząca dysproporcja pomiędzy produkcją HBO a rzeczywistością XIV-wiecznego konfliktu pojawia się przy porównywaniu liczby zgonów szlachty i prostych ludzi.

W *Grze o tron* 55% przedwczesnych przypadków śmierci należało do ludzi błękitnej krwi. W rzeczywistości ofiar wśród najbiedniejszych było zdecydowanie mniej, a 68% całkowitej liczby zmarłych zabitych/zmarłych stanowili wysoko urodzeni. Wojny toczyli dobrze sytuowani rycerze oraz ich najemnicy. Cunen zaznacza, że „badanie” zostało przeprowadzone w celu popularyzacji statystyki. Dodaje, że dokładne i naukowe ujęcie tematu jest niemożliwe ze względu na brak danych.

Bohaterowie największej produkcji HBO padają jak muchy. Nigdy nie wiemy, kto zginie następny i martwimy się o nasze ulubione postacie. Czy serial nie stał się zbyt krwawy? Teraz możemy z całą pewnością potwierdzić, że nie.

Na podstawie: Jakub Brzeszczak: *Serial „Gra o Tron” jest niepokojąco realistyczny*. <https://twojahiistoria.pl/2017/07/22/serial-gra-o-tron-jest-niepokojaco-realistyczny/> [dostęp: 22.07.2017].

1. Czego dotyczyły badania Celine Cunen?
2. Które wydarzenie historyczne zainspirowało George'a R.R. Martina do napisania książki *Pieśń Lodu i Ognia*?
3. Jak długo trwała wojna między Yorkami i Lancasterami?
4. Jak nazywały się literackie odpowiedniki rodów Yorków i Lancasterów?
5. Ile procent mężczyzn zmarło podczas wojny Yorków z Lancasterami?
6. Kto brał udział w wojnie Yorków z Lancasterami?

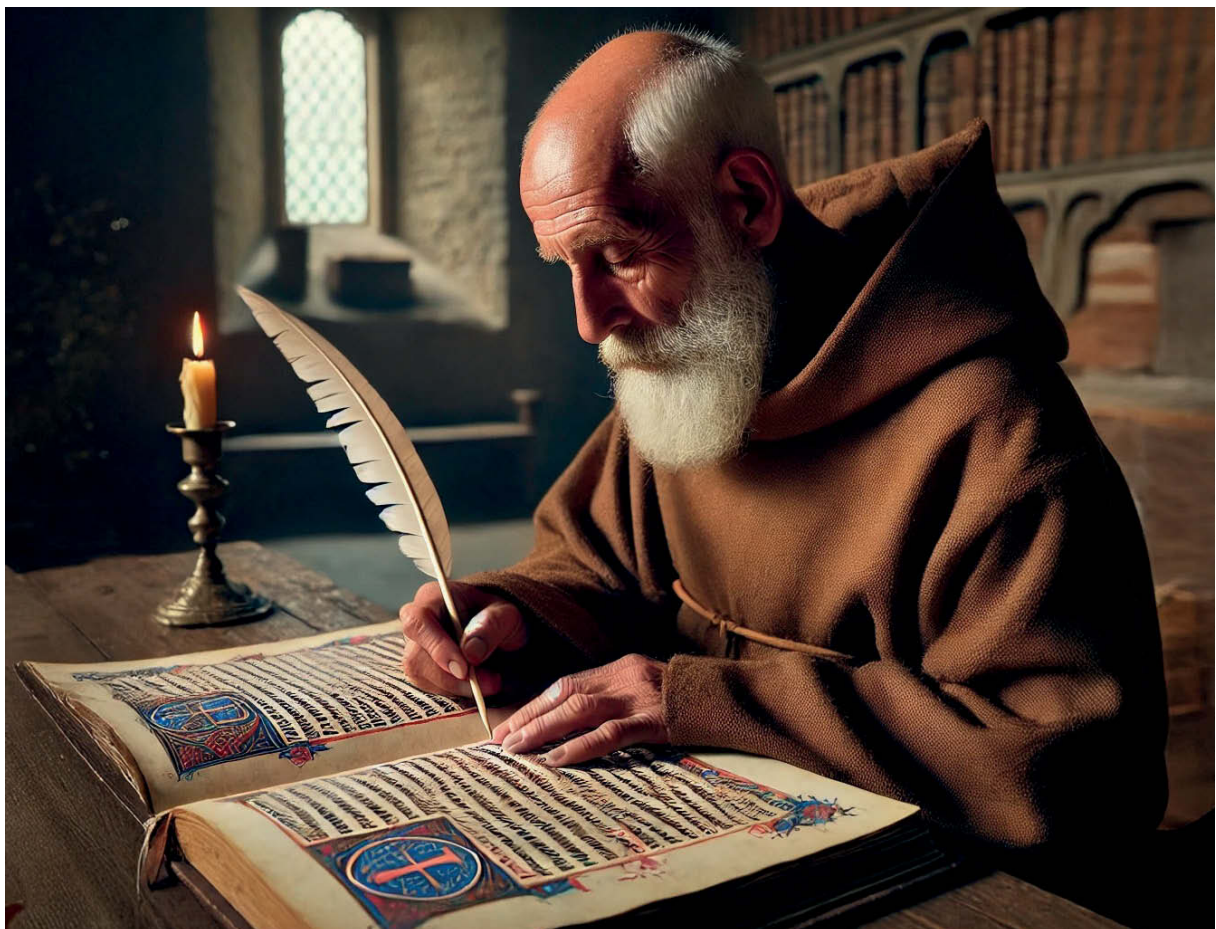
Zadanie 2. Książki z serii *Pieśń Lodu i Ognia* George'a R.R. Martina oraz powstały na ich podstawie serial *Gra o tron* nawiązują do średniowiecza. Jakie zna Pani/ Pan inne teksty kultury (powieści, filmy, seriale, komiksy itp.), które inspirowały się tą epoką? Proszę je opisać.

Zabytki języka polskiego

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakim językiem posługiwali się mieszkańcy dzisiejszych ziem Polski przed ukształtowaniem się polszczyzny?
2. Jak Pani/Pan myśli:
 - jaki jest pierwszy wyraz napisany w języku polskim?
 - jak brzmi pierwsze zdanie napisane w języku polskim?
 - jaki jest pierwszy utwór napisany w języku polskim?
 - do jakich innych języków jest podobny język polski?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę przeczytać fragmenty tekstów, a następnie – zgodnie z przykładem – zaznaczyć właściwą odpowiedź.

o. Księga henrykowska, a właściwie *Liber foundationis claustris sanctae Mariae Virginis in Heinrichow*, to spisana po łacinie kronika opactwa cystersów w Henrykowie na Dolnym Śląsku. Księga powstawała w dwóch częściach. Pierwsza w latach 1269–1273, a druga około 1310 roku. Kronika została napisana przez dwóch autorów, którzy najprawdopodobniej byli opatami klasztoru w Henrykowie i obaj mieli na imię Piotr.

- o.** Z tego tekstu wynika, że kronika Księga henrykowska została napisana w języku
- a)** łacińskim.
 - b)** niemieckim.
 - c)** polskim.

1. Samo opactwo zostało założone w 1227 roku w wyniku fundacji Mikołaja, notariusza kancelarii Henryka I Brodatego (księcia śląskiego od 1201 do 1238 roku), którego należy uznać za inicjatora zakrojonych na szeroką skalę reform gospodarczych i procesów osadniczych na Śląsku. Rozpoczęte przez księcia przemiany doprowadziły w ciągu XIII stulecia do zauważalnej transformacji krajobrazu Śląska i podniesienia poziomu gospodarczego regionu. Śmierć Henryka Brodatego w 1238 roku nie zahamowała przeobrażeń w księstwie. Politykę gospodarczą Henryka kontynuowali kolejni książęta śląscy.

- 1.** Z tego tekstu wynika, że czasy panowania Henryka I Brodatego odznaczały się
- a)** dynamicznym rozwojem.
 - b)** małą liczbą reform.
 - c)** jedynie rozwojem osadnictwa.

2. Mimo rozkwitu gospodarczego XIII-wieczny Śląsk pozostawał regionem niestabilnym politycznie. W Polsce postępowało rozdrobnienie feudalne. Brak silnej władzy centralnej i rozwój partykularyzmów regionalnych skutkowały konfliktami i wojnami toczonymi między książętami dzielnicowymi. Od 1241 roku dodatkowym czynnikiem wpływającym na poczucie zagrożenia i niestabilności byli Mongołowie, których najazdy docierały nawet na Śląsk, w tym do położonego niedaleko Henrykowa Wrocławia.

2. Z tego tekstu wynika, że w tamtych czasach Polska była krajem

- a) uwikłanym w konflikty wewnętrzne.
- b) stabilnym politycznie.
- c) niezagrożonym przez Mongołów.

3. Właśnie w takiej rzeczywistości powstała Księga henrykowska. Za bezpośredni powód jej napisania uznaje się chęć udokumentowania przez byłego opata Piotra dóbr klasztoru cystersów w Henrykowie. [...] Księga jest jednym z przejawów rozwoju piśmiennictwa w XIII wieku. Dokumentacyjny charakter rękopisu sprawił, że miał on dla mnichów z Henrykowa bardzo dużą wartość. Stanowił bowiem podstawę do obrony przed ewentualnymi próbami podważenia praw klasztoru do ziem czy innych dóbr.

3. Z tego tekstu wynika, że Księga henrykowska

- a) powstała z inicjatywy ówczesnego opata klasztoru cystersów w Henrykowie.
- b) nie ma żadnej wartości dla piśmiennictwa polskiego.
- c) była istotna dla mnichów z Henrykowa.

4. W 1741 roku w wyniku tzw. wojen śląskich opactwo, jak cały Śląsk, znalazło się pod panowaniem pruskim. W 1810 roku w Królestwie Prus rozpoczął się proces sekularyzacji majątków klasztornych. Artefakty znajdujące się w majątkach zakonnych na Śląsku, które zostały przez władze pruskie uznane za najważniejsze,

trafiły do Wrocławia. Nie wiadomo, dlaczego nie zaliczono Księgi henrykowskiej do ważnych eksponatów. Być może na decyzję miały wpływ niewielkie rozmiary i wizualna nieatrakcyjność manuskryptu, który liczy tylko 52 karty. Klasztor został zlikwidowany, a na jego miejscu powstała parafia, w której archiwum pozostała Księga henrykowska.

4. Z tego tekstu wynika, że Księga henrykowska
- a) została zabrana do Wrocławia.
 - b) nie była cenna dla ówczesnych władz pruskich.
 - c) liczy prawie pięćdziesiąt kart.

5. O manuskrypcie nie pamiętano do połowy XIX wieku, kiedy to Gustaw Adolf Harald Stenzel, niemiecki historyk, poseł pruskiego parlamentu państwowego i członek korespondent Pruskiej Akademii Nauk, opublikował w 1854 roku we Wrocławiu krytyczne wydanie tekstu Księgi henrykowskiej. Rękopis pierwszy raz wszedł w obieg naukowy i zaczął być szeroko wykorzystywany przez historyków, a także językoznawców.

5. Z tego tekstu wynika, że Gustaw Adolf Harald Stenzel
- a) odkrył w 1854 roku Księgę henrykowską.
 - b) jako pierwszy opracował wydanie Księgi henrykowskiej.
 - c) odnalazł Księgę henrykowską we Wrocławiu.

6. Kronika jest przykładem rozwoju kultury piśmienniczej na XIII-wiecznym Śląsku. Najbardziej znany fragment rękopisu to uważane za najstarsze zdanie zapisane w języku polskim – „Day, ut ia pobrusa, a ti poziwai”, co w przekładzie na język współczesny brzmi – „Daj, niech ja pomieję, a ty odpoczywaj”. To krótkie, ale bardzo ważne zdanie jest częścią anegdoty wyjaśniającej pochodzenie nazwy miejscowości. Miał je wypowiedzieć żyjący w XII wieku czeski rycerz o imieniu Boguchwał, który skierował je do żony, widząc, że męczy się ona, mieląc ziarno na ręcznych

żarnach. Rycerz został nazwany przez sąsiadów Brukałą, a wkrótce miejscowość otrzymała nazwę Brukalice.

6. Z tego tekstu wynika, że
- a) najstarsze polskie zdanie nie znajduje się w Księdze henrykowskiej.
 - b) najstarsze polskie zdanie wyjaśnia nazwę miejscowości Brukalice.
 - c) najstarsze polskie zdanie wypowiedziała żona Boguchwała.

7. Dziś Księga henrykowska jest przechowywana w Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Jej nieoceniona wartość historyczna i kulturowa, kluczowa dla poznania i zrozumienia procesów wymiany kulturowej w średniowiecznej Europie, sprawiła, że 10 marca 2014 roku Księga henrykowska została nominowana do wpisania na listę Pamięci Świata UNESCO, co ostatecznie nastąpiło 9 października 2015 roku.

7. Z tego tekstu wynika, że Księga henrykowska
- a) nie znajduje się już we Wrocławiu.
 - b) nie ma żadnej wartości historycznej i kulturowej.
 - c) jest wpisana na jedną z list UNESCO.

Źródło: *Księga henrykowska – świadek wymiany kulturowej i rozwoju średniowiecznego Śląska oraz pierwszy krok w rozwoju polskiego piśmiennictwa.* <https://muzhp.pl/wiedza-on-line/ksiega-henrykowska-swiadek-wymiany-kulturowej-i-rozwoju-sredniowiecznego-slaska-oraz-pierwszy-krok-w-rozwoju-polskiego-pismiennictwa> [dostęp: 30.05.2025].

Zadanie 4. Proszę dopasować utwór do informacji na jego temat. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

0. *Bogurodzica*
1. *Biblia królowej Zofii*
2. *Kazania gnieźnieńskie*
3. *Kazania świętokrzyskie*
4. *Kodeks Świętosławowy*

5. *Lament świętokrzyski*
6. *Legenda o świętym Aleksym*
7. *O zachowaniu się przy stole*
8. *Psalterz floriański*
9. *Psalterz puławski*
10. *Roty sądowe*
11. *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*
12. *Rozmyślanie przemyskie*
13. *Satyra na leniwych chłopów*
14. *Wiersz o zabiciu Andrzeja Tęczyńskiego*

- A.** Najstarsza znana polska pieśń religijna, która powstała między XI a XIV wiekiem – najprawdopodobniej w XIII lub XIV wieku – była utworem melicznym (śpiewanym) i miała związek z liturgią. Pierwotna wersja utworu składała się z dwóch strof, z których każda kończyła się refrenem *Kyrie eleison*. Wiersz ma charakter modlitwy błagalnej: w pierwszej strofie wierni zwracają się do Matki Bożej z prośbą o wstawiennictwo, a w drugiej proszą Chrystusa, aby za pośrednictwem Jana Chrzciciela obdarzył ludzi zbawieniem. Dzięki mistrzowskiemu wykonaniu – z zastosowaniem paralelizmów i kunsztownego układu rymów – pieśń uznawana jest za wybitne dzieło poezji religijnej.
- B.** Datowane najpewniej na koniec XIII lub XIV wiek, są uznawane za najstarszy zachowany przykład polskiej prozy. Odkrył je w 1890 roku Aleksander Brückner, odnajdując je w oprawie kodeksu zawierającego teksty *Dziejów Apostolskich* i *Apokalipsy*. Nazwa utworu pochodzi od miejsca ich domniemanego pochodzenia – księgi należącej niegdyś do biblioteki klasztoru Benedyktynów na Łysej Górze w Górach Świętokrzyskich. Rękopis zawiera jedno kompletne kazanie oraz fragmenty pięciu kolejnych.
- C.** Dzieło to, powstałe pod koniec XIV wieku, jest trójjęzycznym zabytkiem zawierającym teksty w łacinie, języku polskim i niemieckim. Jego nazwa pochodzi od

austriackiej miejscowości Sankt Florian, gdzie manuskrypt został odnaleziony i w 1931 roku zakupiony przez Ludwika Bernackiego, ówczesnego dyrektora lwowskiego Ossolineum, działającego w imieniu polskiego rządu. Dokument ten znany jest również pod nazwą *Psałterz Jadwigi*, gdyż przypuszcza się, że mógł należeć do królowej lub być z nią związany.

- D. Inna nazwa to *Kodeks Suleda*, najstarszy znany przekład statutów prawnych na język polski, datowany na połowę XV wieku. Zawiera tłumaczenie z łaciny statutów ustanowionych przez Kazimierza Wielkiego oraz Władysława Jagiełłę, którego dokonał Świętosław z Wojcieszyna. W kodeksie znajdują się także przetłumaczone przez Macieja z Różana prawa książąt mazowieckich, czyli tzw. prawa ziemi mazowieckiej lub statuty czersko-warszawskie obejmujące lata 1377–1426.
- E. Najstarsze znane tłumaczenie całego *Starego Testamentu* na język polski (a być może także całej Biblii). Nazwa dzieła pochodzi od miejscowości Sárospatak na Węgrzech, gdzie manuskrypt był przechowywany do 1939 roku. Z dwóch tomów rękopisu przetrwał jedynie pierwszy, który kończy się na *Księdze Hioba*, oraz kilka luźnych kart z drugiego tomu. Przekład z języka łacińskiego powstał najprawdopodobniej na zlecenie Zofii, czwartej żony Władysława Jagiełły, w latach 1453–1461. Za opracowanie tekstu odpowiadało kilku tłumaczy, w tym Andrzej z Jaszowic, którzy opierali się na czeskich przekładach biblijnych jako wzorcach.
- F. Pod różnymi tytułami (*Posłuchajcie, bracia miła, Żale Matki Boskiej pod Krzyżem* czy *Plankt świętokrzyski*) funkcjonuje anonimowy monolog liryczny spisany około 1470 roku, po raz pierwszy opublikowany w 1826. Utwór ten być może stanowi fragment niezachowanego dramatu pasyjnego. Jest uznawany za jedno z najwybitniejszych dzieł polskiej liryki średniowiecznej – wyróżnia się mistrzowską formą wersyfikacyjną, przemyślaną kompozycją oraz wyjątkową głębią emocjonalną. Szczególną wartością utworu jest ukazanie Matki Boskiej nie tylko jako postaci religijnej, ale przede wszystkim jako matki cierpiącej, pełnej ludzkich uczuć i wewnętrznego bólu, co nadaje jej postaci psychologiczną wiarygodność i emocjonalną intensywność.
- G. Polskie tłumaczenie biblijnej *Księgi Psalmów* pochodzące z przełomu XV i XVI wieku. Od XVIII wieku rękopis znajdował się w zbiorach rodziny Czartoryskich w Puławach,

co dało mu obecną nazwę. Dzieło ma formę bogato ilustrowanego modlitewnika, w którym do każdego psalmu dołączono wprowadzenia o tematyce chrystologicznej.

- H.** Rękopiśmienny zbiór kazań z początku XV wieku, przechowywany w Bibliotece Kapitulnej w Gnieźnie, to jeden z najstarszych i najcenniejszych przykładów polskiej prozy kaznodziejskiej. Zaraz po *Kazaniach świętokrzyskich* uchodzi za najdawniejszy zabytek tego gatunku, a zarazem za jedno z kluczowych źródeł do badań nad historią języka polskiego.
- I.** *Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa* to najobszerniejszy zachowany tekst apokryficzny w polskiej literaturze, anonimowy, zapisany w unikatowym rękopisie około 1500 roku. Jest to kopia starszego dokumentu z XV wieku i pierwsza w polskiej literaturze opowieść o życiu Chrystusa. Księga należała niegdyś do Kapituły greckokatolickiej w Przemyślu, a obecnie znajduje się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie.
- J.** Teksty przysięg sądowych spisane w języku polskim w księgach pochodzących z XIV i XV wieku. W aktach procesowych oprócz zapisów zeznań świadków, powodów, oskarżonych i innych uczestników zachowały się także oficjalne formuły przysięg składanych przez wójtów, ławników, rajców oraz rzemieślników.
- K.** To wierszowany dialog napisany po polsku przez anonimowego autora, będący adaptacją tekstu łacińskiego. Utwór, powszechny w średniowiecznej literaturze, pełni funkcję moralistyczno-dydaktyczną. Zachował się w kopii z końca XV wieku i został opublikowany w 1886 roku.
- L.** Tytuł tego utworu został nadany przez wydawcę wierszowi rozpoczynającemu się od słów „Chytrze bydlą z pany kmiecie...”, autorstwa nieznanego polskiego szlachcica z połowy XV wieku. Odnosi się do jedyne go w pełni zachowanego średniowiecznego utworu satyrycznego. Wiersz ten ukazuje konflikt i napięcia między szlachtą a chłopami.
- M.** Utwór ten to poetycka wersja średniowiecznej legendy hagiograficznej, zachowana w niepełnym odpisie z połowy XV wieku i opublikowana po raz pierwszy w 1876 roku. Reprezentuje średniowieczne ideały dobrowolnego ubóstwa oraz surowej ascezy. Bohater legendy zyskał popularność także w Europie Zachodniej, dokąd jego kult dotarł z Bizancjum.

- N.** Uznawany za najstarszy zachowany przykład świeckiej poezji polskiej (pochodzi z około 1400 roku). Przypisywany jest Przecławowi Słocie, który jako jeden z pierwszych autorów w historii polskiej literatury pozostawił w tekście swoje imię. Wiersz został odnaleziony w odpisie i opublikowany przez Aleksandra Brücknera w 1891 roku. Stanowi cenny zabytek kultury, ukazujący zasady dobrego wychowania w średniowiecznej Polsce oraz będący świadectwem rozwoju rodzimej poezji świeckiej.
- O.** Znany również jako *Pieśń o zabiciu Andrzeja Tęczyńskiego*, to anonimowy polski wiersz z XV wieku, uważany za pierwszy polski utwór poetycki średniowiecza. Powstanie tego tekstu wiąże się z zabójstwem kasztelana wojnickiego Andrzeja Tęczyńskiego, czego dokonali krakowscy mieszczaństwo w 1461 roku w odwecie za pobicie płatnerza Klemensa. W wyniku wyroku sądu sejmowego z 1462 roku sześciu mieszczan zostało skazanych na ścięcie. Autor, będący stroną magnacką, przedstawia te wydarzenia z subiektywnej perspektywy, nadając utworowi wyraźny antymieszczański wydźwięk.

o.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
A														

Zadanie 5. Utwory wymienione w zadaniu 4 to przykłady zabytków języka polskiego. Jak rozumie Pani/Pan pojęcie „zabytek języka polskiego”? Proszę napisać definicję.

Zadanie 6. Proszę jeszcze raz przeczytać notki o utworach z zadania 4. Następnie proszę o każdym z nich zapisać w punktach minimum trzy informacje.

Zadanie 7. Proszę uzupełnić teksty poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Odkrycie *Kazań świętokrzyskich*

25 marca 1890 roku profesor Aleksander Brückner badał w Bibliotece Publicznej w Petersburgu ...*rękopisy*...^o (rękopisy) polskiego pochodzenia. Wpadł mu wówczas w ręce kodeks papierowy z XV wieku, formatu quarto, oznaczony sygnaturą Lat. I. Q. 281, a pochodzący z¹ (klasztor) św. Krzyża na Łysej Górze. Zainteresował on naszego uczonego ze względu na zanotowany w² (katalog) biblioteki zapisek historyczny, umieszczony na końcu rękopisu, a odnoszący się do pożaru klasztoru w roku (rzekomo) 1411. Badając kodeks, dostrzegł profesor Brückner, że przy³ (oprawianie) książki, mianowicie przy zszywaniu poszczególnych składek, introliigator podłożył pod sznurki – jak to nieraz bywało – paski pergaminowe, mające uchronić papier przed⁴ (nadwerężenie). Otóż na tych paskach zauważył nasz uczonego dawne pismo, pochodzące, jak na pierwszy rzut oka ocenił, z XIV wieku, którym spisany był tekst przeważnie polski o bardzo archaicznym⁵ (charakter); tkwiło takich pasków w tym kodeksie 18, zapisanych po obu stronach. Ponieważ z powodu mocnego wszycia pasków nie można ich było w takim stanie zbadać, profesor Brückner zwrócił się do dyrekcji biblioteki z⁶ (propozycja) wyprucia ich z rękopisu, a po uzyskaniu na to⁷ (zgoda) i wydobyciu pasków ułożył je w porządku tekstu, sygnując poszczególne paski małymi literami łacińskimi, a następnie ten tekst odpisał. Okazało się, że paski te, niestety częściowo przy końcach poobrzynane i w środku podziurawione, tworzą jedną podwójną kartę czterostronicową oraz dolną część drugiej podwójnej karty, a zapisane są⁸ (tekst) kazań o świętych pańskich, z których jedno dochowało się w⁹ (całość), a pięć innych tylko we fragmentach. Po bliższym zbadaniu języka kazań profesor Brückner nie miał wątpliwości, że znalazł najstarszy zabytek¹⁰ (mowa) polskiej.

Źródło: Władysław Semkowicz: *Przedmowa*. W: *Kazania t. zw. Świętokrzyskie*. Wyd. i oprac. Jan Łoś, Władysław Semkowicz. Kraków 1934, s. 1–2.

Refleksje

Zadanie 1. Jakie jest pierwsze zapisane zdanie w Pani/Pana języku? Co ono wspólnie oznacza?

Zadanie 2. Proszę opisać zabytek języka właściwy dla Pani/Pana kraju lub regionu. Proszę:

- wskazać datę jego powstania,
- opisać okoliczności jego odnalezienia,
- opisać jego tematykę.

Wizerunek Matki Boskiej w średniowiecznej liryce *Bogurodzica i Lament świętokrzyski*

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jaką rolę w religii chrześcijańskiej odgrywa Maryja?
2. Jakie zna Pani/Pan dzieła sztuki przedstawiające Matkę Boską?
3. Dlaczego postać Maryi jest częstym motywem w dziełach sztuki?

Zadanie 2. Proszę opisać *Obraz Najświętszej Maryi Panny Nieustającej Pomocy* i przedstawioną na nim sytuację.

Zadanie 3. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Przeglądając zebrane i opracowane przez Romana Mazurkiewicza w tomie *Teksty o Matce Bożej* świadectwa pobożności naszych przodków, uświadamiamy sobie ...*bo-gactwo teologiczne*...^o (bogactwo teologiczne) i różnorodność form¹ (kult maryjny) w dawnej Polsce. Znajdujemy w nich² (żarliwe wyznania), dziękczynienia, prośby i modlitewne błagania kierowane do Bożej Rodzicielki (np. *Zdrowa Maryja, dziwnie jeś poczęła...*, *O Maryja, Matko Krystusowa...*), przepełnione³ (symbolika maryjna) godzinki i „psalterze”, przepiękne pieśni liryczne. W tych ostatnich wizerunek Matki Chrystusa prezentuje się jako swoisty wielogłos odśpiewany przez chór⁴ (średniowieczni autorzy). Oto w *Bogurodzicy* jest

Ona orędowniczką i pośredniczką pomiędzy⁵ (grzeszna ludzkość) a⁶ (miłosierny Syn), w uroczej pieśni *Archanjoła posłał...* jawi się nam jako jedyna i wybrana przez Boga dla zrodzenia Odkupiciela, we wstrząsającym zaś *Lamencie świętokrzyskim* jako kochająca Matka cierpiącego na krzyżu Syna-Człowieka. Polskie pieśni maryjne doby średniowiecza zawierają w sobie⁷ (przebogata gama) uczuć i wyobrażeń związanych z Matką Zbawiciela. Liryczny obraz Maryi fundują ciągi⁸ (rozmaite epitety), paralelizmy składniowe, ciągi anaforycznych wyliczeń i porównań, wreszcie przebogata, oparta na⁹ (źródła biblijne, patrystyczne i liturgiczne) symbolika.¹⁰ (zmetaforyzowane obrazy) oddające świętość i nieprzeciętność Bożej Matki budowane były w oparciu o analogie ze światem natury, dostępnym zmysłowo zarówno Autorowi tekstu, jak i jego potencjalnym odbiorcom. Twórcy nierzadko uciekali się do tzw.¹¹ (przenośnie kwiatowe) (np. w pieśniach *Mocne Boskie tajemności...*, *Kwiatek czysty, smutnego sierca uciesze nie...*, *Zdrowa bądź Maryja, niebieska lilija*). Jak słusznie zauważa Mazurkiewicz, poetyckie metafory kolorystyczno-kwiatowe wiązane były w¹² (utwory pieśniowe) z zasługami, cnotami i niebiańską chwałą Maryi. Nazwy poszczególnych kwiatów, ich barwa, kształt, ba, nawet zapach, symbolizowały konkretne „doskonałości” Najświętszej Panny.

Źródło: Piotr Borek: *Matka Boża polskiego średniowiecza*. „Salvatoris Mater” 2001, nr 1 (3), s. 364–365.

Zadanie 4. Proszę przeczytać definicję archaizmu z *Wielkiego słownika języka polskiego*, a następnie opisać swoimi słowami, czym jest archaizm.

archaizm językowy – wyraz, postać fonetyczna, znaczenie, forma fleksyjna wyrazu lub konstrukcja składniowa współcześnie odczuwane jako już w zasadzie nieużywane, z wyjątkiem tekstów stylizowanych na dawne.

Źródło: Archaizm językowy. https://wsjp.pl/haslo/do_druku/86835/archaizm [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 5. Proszę połączyć archaizm z jego znaczeniem.

- o. dziewica (starop.) – ...a.....
 1. Bogiem sławiona (starop.) –
 2. gospodzin (starop.) –
 3. zwolena (starop.) –
 4. zyszczy nam, spuści nam (starop.) –
 5. Kyrieleison –
 6. Twego dzieła (starop.) –
 7. Krzciciel (starop.) –
 8. bożycze (starop. forma W. lp. od: bożyc) –
 9. usłysz głosy (starop.) –
 10. napelni myśli (starop.) –
 11. jaż nosimy (starop.) –
 12. zbożny (starop.) –
 13. przebyt (starop.) –
- a) panna, dziewczyna, kobieta niezamężna
 - b) Chrziciel (Jan Chrziciel)
 - c) dla Twego
 - d) którą zanosimy
 - e) Panie, zmiłuj się nad nami; dzisiejszy zapis: Kyrie eleison
 - f) pobożny, dostatni (raczej w sensie bogactwa duchowego)
 - g) przebywanie
 - h) tu: Bóg
 - i) spełnij pragnienia
 - j) Synu Boga
 - k) umiłowana przez Boga
 - l) wybrana
 - m) wysłuchaj głosów
 - n) zdobądź dla nas, ześlij nam

Źródło tłumaczenia archaizmów: *Bogurodzica*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Jan Łoś, Olga Sutkowska. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/bogurodzica.pdf> [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 6. Proszę przeczytać utwór *Bogurodzica* ze szczególnym zwróceniem uwagi na podane znaczenia archaizmów. Następnie proszę napisać współczesną wersję tekstu.

Bogurodzica

Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiena Maryja,
U twego syna Gospodzina matko zwolena, Maryja!
Zyszczy nam, spuści nam.
Kyrieleyson.
Twego dzieła Krzciciela, bożycze,
Usłysz głosy, napelni myśli człowiecze.
Słysz modlitwe, jaż nosimy,
Oddać raczy, jegoż prosimy:
A na świecie zbożny pobyt,
Po żywocie rajski przebyt.
Kyrieleyson.

Źródło: *Bogurodzica*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Jan Łoś, Olga Sutkowska. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/bogurodzica.pdf> [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 7. Proszę jeszcze raz przeczytać wiersz, a następnie wykonać polecenia:

1. Jakie trzy osoby pojawiają się w utworze? Jaka jest ich rola?
2. Kim jest nadawca utworu? Proszę go opisać.
3. Kim jest adresat utworu? Proszę go opisać.

Zadanie 8. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Bogurodzica to polska pieśń religijna pochodząca ze średniowiecza oraz najdawniejszy polski tekst poetycki. Autor ani data powstania owego utworu nie są znane, ale przyjmuje się, że stworzony został w XIII lub XIV wieku. Pierwszy zapis

Bogurodzicy pochodzi dopiero z 1407 roku, obejmował on 2 strofy i zachował się wraz z melodią. Spisany został na wyklejce zbioru kazań łacińskich przez Macieja z Grochowa: wikarego z Kcyni.

Z czasem tekst ten stał się pieśnią bojową polskiego rycerstwa; śpiewano go najprawdopodobniej w 1410 roku jako *carmen patrium* przed bitwą pod Grunwaldem oraz w 1444 roku przed bitwą pod Warną. Od XV wieku do jego treści dopisywano kolejne zwrotki; w tym też okresie pieśń stanowiła hymn państwowy Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Przez okres trwania wieku XVI pojawiły się kolejne strofy (naliczono ich ogółem 27, w tym większość o naturze okolicznościowo-modlitewnej), co sprawiło, że *Bogurodzica* stała się niekonsekwentna pod względem literackim. Obecnie śpiewa się ją głównie w Kościele katolickim, w szczególności podczas uroczystości Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski przypadającej na dzień 3 maja.

Dzieło nie posiada tytułu (nazwa umowna zaczerpnięta została z pierwszego wyrażenia w tekście). Pierwotnie składało się ono z dwóch strof kończących się refrenem „Kyrie eleison”. Pierwsza strofa stanowi modlitwę błagalną do Matki Boskiej o pomoc i uzyskanie przychylności Jezusa dla ludzi. Druga z kolei skierowana jest do samego Chrystusa z prośbą, aby – mając na względzie postać świętego Jana Chrzciciela – zesłał na ludzkość zbawienie. Z uwagi na problematykę Aleksander Brückner określił wersy 12–34 jako „pieśń wielkanocną”, natomiast wersy 35–48 stanowią „pieśń pasyjną”.

Pieśń ma charakter meliczny – jest to utwór śpiewany, który stworzony został na podstawie (istniejącej już wcześniej i zapisanej przez ojców benedyktynów z Sankt Gallen) melodii miłosnych hymnów rycerskich, której charakter został zmieniony na pobożny. Zapis nutowy *Bogurodzicy* wskazuje na spokrewnienia z liryką trubadurów i truwerów; z pieśniami religijnymi pochodzenia niemieckiego oraz z chorałem gregoriańskim. Mimo to jest to kompozycja oryginalna.

Bogurodzica posiada cechy formalne tropu, czyli swoistego retorycznego komentarza w języku narodowym do łacińskiego tekstu mszy świętej. Utwór posiada także pewne podobieństwa do kontakionu – hymnu greckiego, który rozpowszechniony został przez piśmiennictwo Czech oraz poprzez liturgię staro-cerkiewno-słowiańską.

Z innej strony, niektórzy historycy doszukują się w *Bogurodzicy* śladów słowiańsko-bizantyjskich. Na rodowód ten wskazuje chociażby schemat *Deesis*, to jest trójdzielnej figury powiązanej z ikonografią chrześcijańską, gdzie centralną postać stanowi osoba Jezusa, z Matką Boską oraz Janem Chrzcicielem po swoich bokach. Kompozycja ta wskazuje na wiarę w świętych, którzy jako przedstawiciele grzesznych, przekazują ich modlitwy błagalne do samego Boga. Scena ta interpretowana jest jako symbol istoty modlitwy jako mówienia do Boga i duchowej więzi z nim. Co za tym idzie, *Bogurodzica* to pieśń dotykająca tajemnicy metafizycznej.

Źródło: *Bogurodzica*. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/bogurodzica/> [dostęp: 18.05.2025].

0. Bogurodzica to najstarszy tekst poetycki napisany po polsku.	<u>TAK/NIE</u>
1. Autorem <i>Bogurodzicy</i> jest ksiądz Maciej z Grochowa.	TAK/NIE
2. <i>Bogurodzica</i> powstała w 1407 roku.	TAK/NIE
3. <i>Bogurodzicę</i> na pewno śpiewano przed bitwą pod Grunwaldem.	TAK/NIE
4. <i>Bogurodzica</i> ma prawie trzydzieści zwrotek.	TAK/NIE
5. <i>Bogurodzicę</i> śpiewa się we wszystkich religiach chrześcijańskich.	TAK/NIE
6. Tytuł utworu został nadany intencjonalnie przez autora.	TAK/NIE
7. Cały tekst <i>Bogurodzicy</i> ma charakter pasyjny.	TAK/NIE
8. <i>Bogurodzica</i> jest pieśnią.	TAK/NIE
9. <i>Bogurodzica</i> zawiera cechy gatunkowe hymnu.	TAK/NIE
10. W motywie <i>Deesis</i> najważniejszą postacią jest Matka Boska.	TAK/NIE

Zadanie 9. Proszę jeszcze raz przeczytać *Bogurodzicę* oraz notkę na jej temat z zadania 8, a następnie wyjaśnić, dlaczego utwór został zaklasyfikowany gatunkowo jako pieśń.

Zadanie 10. W utworze występują dawne formy gramatyczne rzeczowników i czasowników. Proszę wskazać formy, które dziś są tworzone za pomocą innych końcówek. Na czym polega różnica?

bożycze – ...to dawna forma *W. lp.* Dzisiaj powiedzieliśmy *bożycu*, ponieważ jest to rzeczownik rodzaju męskiego odmieniany według wzoru *miękkotematowego*, ma więc końcówkę *-u*...

Zadanie 11. Proszę przeczytać hasło *Lament* ze *Słownika terminów literackich*, a następnie na tej podstawie sporządzić notatkę w pięciu punktach.

Lament – utwory poetyckie (czasem w formie dialogu) wyrażające żalobę, ból, nieszczęście, bezradność wobec przeciwności losu. W literaturze staropolskiej znane są głównie anonimowe tzw. lamenty chłopskie (np. *Lament chłopski na złe lata*, *Lament chłopski na pany*), będące skargą na sytuację chłopów pańszczyźnianych, pełne gorzkości i nienawiści wobec sprawców krzywd. Dotyczyły niekiedy spraw osobistych, np. Z. Morsztyna *Lament Gospodarowej Imci Wołoskiej*, występowały także w poezji politycznej, np. W. Chlebowskiego *Lament żaloszny Korony Polskiej na rozruchy rokoszowe*.

Źródło: Teresa Kostkiewicz: *Lament*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 274.

Zadanie 12. Proszę przeczytać utwór *Lament świętokrzyski* i zwrócić szczególną uwagę na podane znaczenia archaizmów. Następnie proszę napisać współczesną wersję tekstu.

Posłuchajcie, bracia miła¹,
Kćć² wam skorzyć krwawą głowę³;
Usłyszycie⁴ moj zamętek⁵,
Jen mi się zstał⁶ w Wielki Piątek.

Pożałuj mię, stary, młody,
Boć mi przysły krwawe gody⁷:

¹ *Bracia miła* (starop.) – miła braci; forma W. od rzeczownika zbiorowego r.ż. *brać*.

² *Kćć* (starop.) – konstrukcja z wzmacniającą partykułą *-ci*, skróconą do *-ć*; inaczej: chcę ci.

³ *Kćć wam skorzyć krwawą głowę* (starop.) – chcę się wam poskarżyć, [jaką mam] znękaną głowę (jak bardzo jestem stroskana).

⁴ *Usłyszycie* (starop.) – daw. forma W.: usłyszcie.

⁵ *Zamętek* (starop.) – smutek, żal, cierpienie.

⁶ *Jen mi się zstał* (starop.) – który przydarzył mi się.

⁷ *Krwawe gody* (starop.) – krwawe święto; czas cierpienia.

Jednegociem⁸ Syna miała

I tegociem ożalała⁹.

Zamęt¹⁰ ciężki dostał się mie¹¹, ubogiej żenie¹²,

Widzieć¹³ rozkrwawione me miłe narodzenie¹⁴;

Ciężka moja chwila, krwawa godzina,

Widzieć niewiernego Żydowina,

Iż on bije, męczy mego miłego Syna.

Synku miły i wybrany,

Rozdziel z matką swoją rany¹⁵;

A wszakom¹⁶ cię, Synku miły, w swem sercu nosiła,

A także tobie wiernie służyła.

Przemów k matce¹⁷, bych¹⁸ się ucieszyła,

Bo już jidziesz¹⁹ ode mnie, moja nadzieja miła²⁰.

Synku, bych²¹ cię nisko miała,

Niecoć²² bych ci wspomagała:

⁸ *Jednegociem syna miała* – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci* oraz przestawną końcówką czasownika; inaczej: jednego ci syna miałam.

⁹ *Ożalała* (starop.) – 1. os. lp. czasownika *ożaleć* – opłakać kogo (po jego stracie, w wyniku żałoby).

¹⁰ *Zamęt* (starop.) – smutek; cierpienie.

¹¹ *Zamęt ciężki dostał się mie* (starop.) – spotkało mnie ciężkie nieszczęście.

¹² *Ubogiej żenie* (starop.) – forma C. lp. r.ż.; dziś: biednej kobiecie.

¹³ *Widzieć* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*.

¹⁴ *Narodzenie* (starop.) – tu: potomstwo, dziecko.

¹⁵ *Rozdziel z matką swoją rany* (starop.) – podzieli się ranami ze swoją matką.

¹⁶ *Wszakom [...] nosiła* – konstrukcja z przestawną końcówką czasownika, inaczej: wszak nosiłam; przecież nosiłam.

¹⁷ *K matce* (starop.) – ku matce, do matki.

¹⁸ *Bych* (starop.) – bym, abym; *bych się ucieszyła*: ucieszyłabym się.

¹⁹ *Jidziesz* (starop.) – forma 3. os. lp.: idziesz, odchodzisz.

²⁰ *Moja nadzieja miła* (starop.) – forma W. lp., dziś: moja nadziejo miła!

²¹ *Bych* (starop.) – bym, gdybym; *bych cię nisko miała*: miałabym cię nisko; gdybym cię miała nisko.

²² *Niecoć* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*; *niecoć bych ci wspomagała*: nieco wspomagałabym cię.

Twoja główka krzywo wisa²³, tęć²⁴ bych ja podparła²⁵;
 Krew po tobie płynie, tęć bych ja utarła²⁶;
 Picia wołasz, piciać²⁷ bych ci dała,
 Ale nie lza²⁸ dosiść²⁹ twego świętego ciała.

O anjele Gabryjele³⁰,
 Gdzie jest ono³¹ twe wesele,
 Cożeś mi go obiecował³² tako barzo³³ wiele³⁴,
 A rzekęcy³⁵: „Panno, pełna jeś³⁶ miłości!”
 A ja pełna smutku i żalości.
 Sprochniało we mnie ciało i moje wszytki³⁷ kości.

Proścież³⁸ Boga, wy miłe i żądne³⁹ maciory⁴⁰,
 By wam nad dziatkami nie były takie to pozory⁴¹,
 Jele⁴² ja nieboga ninie⁴³ dziś zeżrzała

²³ *Wisać* (starop.) – tu: zwisać.

²⁴ *Tęć* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*.

²⁵ *Tęć bych ja podparła* (starop.) – tę podparłabym; podparłabym ją.

²⁶ *Utarła* (starop.) – (*bych ja*) *utarła* – 1. os. lp. od czasownika: *utrzyć* – obetrzeć, przetrzeć, wytrzeć.

²⁷ *Piciać* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*; *piciać bych ci dała*: dała-bym ci pić.

²⁸ *Nie lza* (starop.) – nie sposób; nie można.

²⁹ *Dosiść* (starop.) – dziś popr. forma: osiągnąć.

³⁰ *Anjele Gabryjele* (starop.) – forma W. lp.; dziś: aniele Gabrielu!

³¹ *Ono* (starop.) – to, owo.

³² *Obiecował* (starop.) – dziś popr. forma: obiecywał.

³³ *Barzo* (starop.) – bardzo.

³⁴ *Tako wiele* (starop.) – tak wiele.

³⁵ *Rzekęcy* (starop.) – daw. forma imiesłowowa; dziś: mówiąc.

³⁶ *Pełna jeś* (starop.) – jesteś pełna.

³⁷ *Wszytki* (starop.) – wszystkie.

³⁸ *Proścież* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-że*, skróconą do *-ż*.

³⁹ *Żądne* (starop.) – proszące, potrzebujące; wnoszące żarliwą, gorącą prośbę.

⁴⁰ *Maciory* (starop.) – macierz, matka.

⁴¹ *By wam nad dziatkami nie były takie to pozory*, / *Jele ja [...] dziś zeżrzała [...]* / *Nad swym [...] synem* – że-byście nie zobaczyły dzieci w takim stanie, w jakim ja dziś ujrzałam swego syna.

⁴² *Jele* (starop.) – tu: które, jakie.

⁴³ *Ninie* (starop.) – teraz.

Nad swym, nad miłym Synem krasnym⁴⁴,
 Iż on cirpi⁴⁵ męki nie będąc w żadnej winie.
 Nie mam ani będę mieć jinego⁴⁶,
 Jedno ciebie, Synu, na krzyżu rozbitego.

Na podstawie: *Lament świętokrzyski*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Kopeć, Aleksandra Sekuła, Wojciech Kotwica. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/lament-swietokrzyski.pdf> [dostęp: 28.05.2025].

Zadanie 13. Proszę jeszcze raz przeczytać wiersz, a następnie wykonać polecenia:

1. Proszę opisać nadawcę wypowiedzi lirycznej – Matkę Boską. Jakimi emocjami kieruje się Maryja?
2. Do kogo zwraca się Matka Boska?
3. Proszę opisać sytuację liryczną opisaną w utworze. Jako kontekst proszę odwołać się do dyptyku Rogiera van der Weydena *Ukrzyżowanie z Marią i św. Janem pod krzyżem*.

⁴⁴ *Krasnym* (starop.) – N. lp. przymiotnika *krasny* – piękny, urodziwy.

⁴⁵ *Cirpi* (starop.) – dziś popr. forma 3. os. lp.: *cierpi*.

⁴⁶ *Jinego* (starop.) – innego.

Zadanie 14. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Utwór datowany na lata 70. XV wieku, znany pod tytułem *Lament świętokrzyski* (od miejsca znalezienia rękopisu w ...*klasztorze benedyktyńskim*...^o (klasztor benedyktyński) Świętego Krzyża na Łysej Górze), a także jako *Żale Matki Boskiej pod krzyżem* lub (od incipitu) *Posłuchajcie bracia miła...*, stanowi przykład¹ (średniowieczna liryka pasyjna), realizującej motyw *Stabat Mater*. Rękopis utworu, którego autorstwo przypisywane było Andrzejowi ze Słupi, przeorowi² (świętokrzyscy benedyktyni), zaginął po wywiezieniu zbiorów³ (warszawska Biblioteka Uniwersytecka) do Petersburga w ramach represji carskich po⁴ (powstanie listopadowe). Zachował się jednak sporządzony przez Łukasza Gołębiowskiego, znalazcę rękopisu, odpis⁵ (pieśni łysogórskie) (tj. kodeksu obejmującego cztery pieśni maryjne: *Posłuchajcie bracia miła...*, *Radości wam powiadam...*, *Mocne Boskie tajemności...* i *Zdrowaś Krolewno wyborna...* oraz jedną o Bożym Ciele: *O ciało Boga żywego...*). Na tej podstawie utwór został opublikowany (po raz pierwszy w 1852 roku przez Wacława Aleksandra Maciejowskiego). Pieśń należy do gatunku zwanego *lamentem* (a. z łac. *planktem*). Forma poruszającego monologu Matki Boskiej opłakującej pod krzyżem śmierć swego syna, Chrystusa, wskazywała badaczom, że utwór mógł być fragmentem zaginionego⁶ (pasyjny dramat liturgiczny), jednego z misterii wielkopiątkowych.

Źródło: *Lament świętokrzyski*. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/lament-swietokrzyski/> [dostęp: 28.05.2025].

Bogurodzica i Lament świętokrzyski – porównanie

Zadanie 1. Proszę uzupełnić tabelę na temat *Bogurodzicy* i *Lamentu świętokrzyskiego*.

	<i>Bogurodzica</i>	<i>Lament świętokrzyski</i>
autor	<i>nieznany</i>	
czas powstania		
data publikacji		
gatunek		
bohaterowie liryczni		
nastrój utworu		
relacja Maryi z Jezusem		

Zadanie 2. Proszę jeszcze raz przeczytać oba utwory, a następnie wskazać podobieństwa i różnice w wizerunku lirycznym Matki Boskiej.

Zadanie 3. Maryja jako matka. Proszę w monologu przedstawić kulturowy obraz Matki Boskiej, opierając się na utworach literackich i dziełach malarskich.

Historia na kartach ksiąg *Kronika polska* Anonima zwanego Gallem

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie najważniejsze wydarzenia miały miejsce w Pani/Pana regionie lub kraju?
2. W jaki sposób można spisywać najważniejsze dzieje regionu lub kraju?
3. Czym zajmuje się kronikarz?
4. Kto w Pani/Pana regionie lub kraju spisał najważniejsze wydarzenia historyczne?

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Kronika (ang. *chronicle*, fr. *chronique*, niem. *Chronik*, ros. *xponuxa*) – gatunek prozy historiograficznej, opowieść o dziejach przeszłych lub współczesnych, trzymająca się zasadniczo porządku chronologicznego zdarzeń, łącząca elementy wiedzy historycznej z literacką fikcją i tendencjami moralizatorskimi, politycznymi czy panegirycznymi. W piśmiennictwie średniowiecznym kronika, w odróżnieniu od *annales* (roczników), była rozwiniętą formą narracyjną, nierzadko komponowaną zgodnie z wymogami sztuki retorycznej; występowała w różnych odmianach: kroniki świata, narodowej, genealogiczno-dynastycznej, miasta czy regionu i in. Do najwybitniejszych polskich kronikarzy średniowiecznych należeli Gall Anonim, Wincenty Kadłubek, Jan Długosz. Kronika była formą historiografii przednaukowej, jednakże zapisy tego rodzaju stanowią jedno z ważnych źródeł naukowych badań historycznych. W literaturze kroniki odegrały przede wszystkim rolę jako bogaty magazyn materiału tematycznego spożytkowanego w takich zwłaszcza gatunkach, jak: *saga*, *chansons de geste*, *romans*, *kronika dramatyczna*, *powieść historyczna*.

Źródło: Janusz Sławiński: *Kronika*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 241.

1. Do jakiego gatunku należy kronika?
2. Jakie wyznaczniki powinna mieć kronika?
3. Czym różni się kronika od roczników?
4. Proszę wymienić najważniejszych polskich kronikarzy.
5. Dlaczego kronika jest ważnym źródłem dla badań historycznych?

Zadanie 3. Proszę dopasować kronikarza do informacji na jego temat.

- A. Anonim zwany Gallem
- B. Wincenty Kadłubek (ok. 1150–1223)
- C. Janko z Czarnkowa (ok. 1320–1387)
- D. Jan Długosz (1415–1480)

..... Był polskim duchownym, kronikarzem i biskupem krakowskim. Autor *Kroniki polskiej* (*Chronica Polonorum*), jednego z najstarszych dzieł historiograficznych w Polsce. Pisał kronikę po łacinie, łącząc historię z elementami legend i wątkami moralizatorskimi. Po śmierci został beatyfikowany.

..... Był polskim duchownym, kronikarzem i kanclerzem wielkopolskim. Autor kroniki, w której opisano wydarzenia polityczne w Polsce w latach 1370–1384. Dzieło ma charakter osobisty i krytyczny, co wyróżnia je spośród innych kronik średniowiecznych. Przeciwnik dynastii Andegawenów i zwolennik rodu Piastów.

..... Był polskim historykiem, duchownym i dyplomatą. Autor monumentalnego dzieła *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego* przedstawiającego historię Polski od czasów legendarnych do 1480 roku. Był także kanonikiem krakowskim oraz zajmował się edukacją synów króla Kazimierza Jagiellończyka.

...A... Pierwszy znany kronikarz Polski. Najprawdopodobniej działał na początku XII wieku. być może pochodził z Francji lub Włoch. Autor *Kroniki polskiej* (*Gesta principum Polonorum*), napisanej po łacinie, opisującej dzieje Polski od legendarnych początków do czasów Bolesława Krzywoustego. Dzieło ma charakter panegiryczny – wychwala władców, szczególnie Krzywoustego.

Zadanie 4. Najbardziej tajemniczym kronikarzem był Anonim zwany Gallem. Proszę przeczytać tekst, a następnie – zgodnie z przykładem – dopasować usunięte z niego fragmenty (A–I).

Skąd pochodził Gall Anonim? – prastare to pytanie. Każde kolejne pokolenie badaczy zajmujących się wczesną historią Polski ...A...⁰. Pewne jest tylko to, że nie był Polakiem, skoro sam siebie – w prologu do księgi trzeciej – określił jako *exul* i *peregrinus*,¹. Czechem chyba nie był, skoro do Czech był wyraźnie niechętnie nastawiony. Czyżby pochodził z Południa?² Jeszcze skądinąd? Każda odpowiedź opiera się wyłącznie na poszlakach i nie może rościć sobie prawa do pewności. Niestety! Również imię kronikarza nie jest znane. Z określeniem „Gall”³ z późnego XV wieku (1469–1471), gdzie dopisał je z nieznanых nam przyczyn jeden z właścicieli, zapewne zajmujący się historiografią biskup warmiński Marcin Kromer (zm. 1589). Kromer przypuszczał nadto,⁴, że w liście poprzedzającym księgę trzecią wspomina o *locus mee professionis*. Pewności jednak zyskać nie można. Kim zatem był Gall? Skąd pochodził? Czym się zajmował? Na podstawie informacji,⁵, dopatrywano się jego kraju pochodzenia a to w Prowansji, a to w Italii, ostatnio w Wenecji czy Istrii, ale i na Węgrzech, w Lotaryngii,⁶. Kromer skłaniał się najwyraźniej ku Francji, bądź romańskim częściom Cesarstwa za władców z dynastii salickiej –⁷. Określenie Gall Anonim przyjęło się z braku lepszego. Podnoszenie argumentów na poparcie tej czy⁸, gdyż żadna nie zyskuje przewagi, a poszukiwania trwają dalej. Każda wyłuszczone teoria spotyka się natychmiast z repliką w postaci innej. Cóż zatem pozostaje czynić?

Źródło: Johannes Fried: Czy Gall Anonim pochodził z Bambergu? „Przegląd Historyczny” 2010, z. 3 (101), s. 483.

- A. stawia je sobie i odmienia odpowiedzi przez wszystkie przypadki
- B. innej tezy do niczego nas w tym sporze nie doprowadzi
- C. któremu dane było jeść polski chleb... i przemilczał swoje imię
- D. których doszukiwano się w jego kronice

- E. na terenach nad Renem i Mozą z Liège w centrum
- F. nazwał przecież autora Gallem
- G. spotykamy się dopiero w rękopisie heilsberskim
- H. Z Italii? Z Węgier? Z Zachodu? Z Francji? Z obszarów nad Renem i Mozą?
- I. że nasz Gall był mnichem, zapewne dlatego

Zadanie 5. Proszę ułożyć fragmenty w odpowiedniej kolejności.

...O... Napisana w początkach XII w. *Kronika* Anonima zwanego Gallem to artystycznie przemyślany utwór narracyjny. Zwraca uwagę regularność budowy poszczególnych ksiąg oraz kompozycja dzieła, które jako całość poświęcone jest przedstawieniu dziejów Bolesława Krzywoustego, a historia jego przodków – dynastii Piastów – stanowi obszerny wstęp do właściwego tematu. Dlatego właśnie *Księga pierwsza* rozpoczyna się od wiersza o cudownych okolicznościach narodzin bohatera kroniki (ofiarowanie świętemu Idziemmu) i ten sam motyw, zapisany prozą, zamyka tę księgę. *Księga wtóra* przedstawia młode lata Krzywoustego do czasu, gdy został niepodzielnym władcą państwa po wygnaniu starszego brata Zbigniewa. *Księga trzecia* obejmuje lata 1109–1113 i opowiada o najważniejszych wypadkach w życiu Bolesława, a mianowicie o zwycięskim odparciu najazdu niemieckiego (obrona Głogowa), o jego zaczepnych walkach na terenie Czech i bitwie pod Trutiną (1110) oraz o definitywnym wydarciu Pomorzanom Nakła, co zostało przedstawione jako triumfalne ukoronowanie wieloletnich wojen granicznych na północy państwa i uzyskanie wolnego dostępu państwa polskiego do morza.

..... Chociaż autor zachowuje celowo anonimowość, przecież zręcznie ujawnia swą erudycję, wykształcenie, obycie w świecie, kunszt pisarski i odczytanie, np. znajomość literatury starożytnej, a mianowicie *Iliady*, która ocaliła od zapomnienia dzieje nieszczęsnej Troi. Autor wyznaje, że chce, aby „dziełko niniejsze, kreślone piórem naszej nieudolności ku pochwalę książąt naszej ojczyzny podjęte” nagrodzone zostało z hojnością właściwą wzorowemu władcy. Podkreśla swą religijność, a nade wszystko żarliwy entuzjizm dla osoby władcy, na dworze

którego powstało jego dzieło. Średniowieczna formuła twórczości anonimowej, podejmowanej dla chwały Boga (*ad maiorem Dei gloriam*) zyskuje tu zatem specyficzną realizację: z kart kroniki prześwitują bardziej świeckie cele. Jedną z przysług, którą zamierza oddać bohaterowi kroniki, jest usprawiedliwienie okrucieństwa Bolesława Krzywoustego, jakim się wykazał w stosunku do swego starszego brata Zbigniewa, który został uwięziony, oślepiiony i zmarł w wyniku tego. Kronikarz z jednej strony mówi o złych wpływach, jakim ulegał książę Zbigniew, wskazuje na ułomności jego charakteru, podejrzliwość, złośliwość, dumę – a z drugiej strony podkreśla okoliczności łagodzące: ogromny żal Krzywoustego z powodu tego, co się wydarzyło, i fakt, że doszło do pogodzenia się braci, uzyskanie przebaczenia ze strony Zbigniewa, a przede wszystkim opisuje podjęte przez Bolesława III pokutne pielgrzymki do Węgier.

..... Kronika Galla należy więc do gatunku *gesta* (opowiadania o czynach), wprost mówi się o tym, że pisano ją: „dla przykładu rządzącym”, a opis hojności, waleczności i sprawiedliwości Bolesława podaje się „za przykład następcom do naśladowania”. Bolesław Chrobry to wzorzec króla, władcy: sprawiedliwego, hojnego i walecznego, wspaniałego we wszystkich czynach; Bolesław Krzywousty to wzorzec rycerza, bohatera, „syn Marsa” (jego stały przydomek u Galla Anonima) wielokrotnie porównywany do lwa, raz nawet do smoka; inny jego stały przydomek to: „książę północny”.

..... *Kronikę polską* Anonima zwanego Gallem uważa się za pierwsze dzieło piśmienictwa polskiego, choć spisana była po łacinie (jak zazwyczaj początki literatur narodowych europejskich) i przez cudzoziemca. Pisał on jednak w Polsce, zachęcony do podjęcia dzieła przez Polaków (przede wszystkim kanclerza księcia Bolesława Krzywoustego) i opierając się na informacjach zebranych na miejscu, a treść utworu opiewa dzieje królów i książąt polskich, oddając stan wiedzy i światopogląd ówczesnej wykształconej elity skupionej wokół dworu władcy. Dzieło stanowi ważne źródło pisane *polskich legend: o Popielu i o Piaście*; zawiera także szczegóły funkcjonujące zapewne w tradycji ustnej, np. opowieść o ślepotcie, na którą cierpiał w dzieciństwie Mieszko I. Podaje też opis panowania Bolesława Chrobrego, zjazdu gnieźnieńskiego w 1000 roku i wyprawy kijowskiej.

Wśród fragmentów, do których najczęściej się odwoływano, należy również obro-
na Głogowa. Tekst stanowił źródło dla późniejszych kronik Mistrza Wincente-
go Kadłubka i Jana Długosza i jest wykorzystywany w edukacji z zakresu hi-
storii oraz języka polskiego w szkołach.

..... Literatura średniowieczna daje ideowe wzorce osobowe. W *Kronice* Galla Ano-
nima znajdujemy przykład wzoru idealnego władcy chrześcijańskiego w osobie Bo-
lesława Chrobrego, zaś sylwetka Bolesława Krzywoustego stylizowana jest we-
dług obowiązującego w epoce wzorca rycerza w przedstawieniu młodych lat życia
księcia, ale też władcy przez wskazanie kontynuacji dzieła Chrobrego oraz uwy-
puklenie w dziejach panowania księcia roli nieustannych walk prowadzonych
z poganami.

..... Skądinąd tekst Galla ukazuje też, niekiedy mimochodem, specyfikę obyczajów
średniowiecznych. Okazuje się na przykład, że branie niewolników z wypraw
było wówczas zupełnie zwyczajne – Krzywousty przechodząc przez ziemie po-
gańskie: „Wnet palił ich włości, zagarniał spotkanych po drodze i wraz ze zdo-
byczą do dom z sobą uprowadzał”, wyznaje z uznaniem kronikarz.

Źródło: *Kronika polska*. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/gall-anonim-kronika-polska/> [do-
stęp: 25.05.2025].

Zadanie 6. Proszę jeszcze raz przeczytać tekst z zadania 5, a następnie w dziesię-
ciu punktach wypisać najważniejsze informacje o *Kronice polskiej* Anonima zwa-
nego Gallem.

Zadanie 7. Proszę przeczytać fragment *Kroniki polskiej*, a następnie wykonać po-
lecenia.

Anonim zwany Gallem:

O hojności i szczodroblewości Bolesława i o pewnym ubogim kleryku

Nie zataję również pewnego pamiętnego faktu nadzwyczajnej hojności Bolesława II,
lecz podam go jako wzór do naśladowania przez następców. Pewnego dnia siedział

Bolesław Szczodry w mieście Krakowie przed pałacem w otoczeniu swego dworu i oglądał rozłożone na kobiercach haracze Rusinów i innych ludów, składających [mu] daniny. Otóż zdarzyło się, że był przy tym obecny pewien ubogi a obcy kleryk i zobaczył ogrom tych wszystkich skarbów. A gdy tak z niezmiernym podziwem wbijał oczy w te masy bogactw i pomyślał [przy tym] o własnym ubóstwie, westchnął z głośnym jękiem. Król Bolesław zaś, jako że był porywczy, słysząc człowieka żałośnie jęczącego i myśląc, że to komornicy kogoś uderzyli, rozgniewany pyta, kto ośmielił się tak jęknąć i kto odważył się tu kogoś bić. Wtedy ów biedny kleryk przerażony pomyślał, że lepiej byłoby nigdy nie oglądać tych pieniędzy, niż z tego powodu stanąć wśród dworu królewskiego. Lecz czemuż kryjesz się, biedny kleryczku? Czemu boisz się przyznać, żeś to ty jęknął? Jęk ten rozprószy wszystkie twe smutki, westchnienie owo przysporzy ci wielkiej radości. Nie pozwól, szczodry królu, nie pozwól, by kleryk biedaczyna dłużej tak nie mógł złapać tchu z przerażenia, lecz pospiesz grzbiet jego obarczyć twymi skarbami!

Zapytany więc przez króla, o czym myślał, wzdychając tak żałośnie, kleryk z drżeniem odparł: „Królu-panie! przypatrując się swojej nędzy i swemu ubóstwu, a waszej chwale i waszemu majestatowi, porównywałem, jak niepodobne są sobie szczęście i bieda, i westchnąłem z wielkiej boleści!”. Wtedy szczodry król rzecze: „Jeżeli z powodu ubóstwa westchnąłeś, to znalazłeś w królu Bolesławie pocieszyciela swego niedostatku. Przystąp tedy do bogactw, które [tak] podziwiasz, i ilekolek zdołasz za jednym razem unieść, niech będzie twoim!” – Przystąpiwszy tedy ów biedaczek tak wyładował złotem i srebrem swój płaszcz, że mu pękł od zbyt- niego ciężaru, a kosztowności się wysypały. Wtedy szczodry król zerwał płaszcz ze swych ramion, dał go biednemu klerykowi zamiast worka na pieniądze i pomagając mu, jeszcze większymi kosztownościami go obładował. Do tego stopnia bowiem objuczył kleryka złotem i srebrem szczodry król, że kleryk wołał, iż mu kark pęknie, jeśli jeszcze więcej dołoży. Król wzrósł w sławę, a wzbogacony biedak odszedł.

Źródło: Anonim tzw. Gall: *Kronika polska*. Oprac. Marian Plezia. Tłum. Roman Grodecki. Wrocław 1989, s. 12–14.

1. Proszę opisać zachowanie króla.
2. Proszę opisać zachowanie kleryka.
3. Dlaczego król zdecydował się pomóc klerykowi?
4. Jak została oceniona pomoc króla?

Zadanie 8. Proszę znaleźć w *Słowniku języka polskiego* znaczenie słowa „szczodry”.

Następnie na podstawie przeczytanego fragmentu *Kroniki polskiej* proszę wyjaśnić, dlaczego ten przydomek nadano królowi Bolesławowi II.

Zadanie 9. Na podstawie przeczytanego fragmentu proszę opisać cechy gatunkowe kroniki.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Jakimi cechami powinien odznaczać się dobry władca?

Zadanie 2. Czy Pani/Pana zdaniem monarchia to odpowiedni sposób na współczesne sprawowanie władzy?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę opisać władcę z Pani/Pana regionu lub kraju (postać historyczną lub współczesną) (180 słów).

Hagiografia – opowieści o niezwykłych ludziach *Legenda o świętym Aleksym*

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jak zmieniło się życie ludzi w ciągu ostatnich stu lat?
2. Kto lub co jest dla Pani/Pana najważniejsze w życiu?
3. Jakimi zasadami kieruje się Pani/Pan w życiu?
4. Jakimi zasadami według Pani/Pana kierują się najczęściej ludzie we współczesnym świecie?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Legenda (łac. – dosłownie „to, co winno być przeczytane”; ang. *legend*, fr. *légende*, niem. *Legende*, ros. *легенда*) – opowieść o treści fantastycznej nasyconej ...*pierwiastkami*...^o (pierwiastki) cudowności i niezwykłości, szczególnie z życia świętych, apostołów i męczenników zasłużonych w¹ (krzewienie) wiary chrześcijańskiej. Legenda hagiograficzna ukształtowała się w² (literatura średniowieczna) (gatunek ten wprowadził do piśmiennictwa chrześcijańskiego Prudentiusz ok. 400 roku) i rozwijała się jako akceptowana i popierana przez Kościół forma³ (popularyzowanie) katolicyzmu (najsłynniejszym zbiorem legend średniowiecznych była *Złota legenda* Jakuba de Voragine, 1270). Największy zbiór legend religijnych, *Acta sanctorum*, został opracowany przez Bollandystów w latach 1643–1794 (ogółem 70 tomów) i obejmuje żywoty świętych uporządkowane zgodnie z⁴ (chronologia) świąt w roku kościelnym. Legenda była początkowo⁵ (gatunek narracyjny) uprawianym zarówno w wersji prozaicznej, jak i wierszowanej, z czasem uzyskała również formę dramatyczną w miracle oraz w okresie reformacji i kontrreformacji w⁶ (teatr jezuicki). W 2. połowie XVIII wieku legendy zaczęły być traktowane jako⁷ (materiał) do opracowań literackich (Goethe, J.G. Herder), przy czym zmieniło się rozumienie gatunku, ponieważ wciągnięto w jego zakres również⁸ (podania ludowe), zwłaszcza te, w których istotną rolę grała – uzasadniona na gruncie wierzeń religijnych – cudowna interwencja sił nadprzyrodzonych w sprawy ludzkie. Legenda w szerszym rozumieniu budziła żywe zainteresowanie⁹ (romantycy), podobnie zresztą jak i inne formy folkloru literackiego. W późniejszej literaturze motywy legendowe pełniły często¹⁰ (funkcja analogiczna) do motywów mitologicznych i biblijnych: występowały jako materiał fabularny przydatny do przenoszenia stosownych treści światopoglądowych i moralnych jako składnik stylizacji literackiej, często o¹¹ (charakter parodystyczny).

Na podstawie: Janusz Sławiński: *Legenda*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 248–249.

Zadanie 4. Proszę połączyć wyraz z jego znaczeniem.

o. skromny	– ...a).....
1. pobożny	–
2. wierzący	–
3. wytrwały	–
4. pokorny	–
5. cierpliwy	–

- a) niedbający o rozgłos, uznanie
 b) konsekwentnie dążący do zamierzonego celu; też: będący wyrazem takich cech
 c) religijny
 d) świadomy własnej niedoskonałości, też: uniżona postawa wobec kogoś
 e) wyznający jakąś religię
 f) znoszący ze spokojem przeciwności lub przykrości, też: umiejący wytrwale czekać

Zadanie 5. Proszę przeczytać *Legendę o świętym Aleksym*, szczególnie zwracając uwagę na podane znaczenia archaizmów. Następnie proszę napisać współczesną wersję tekstu.

Legenda o świętym Aleksym
***Vita sancti Alexii rikmice*⁴⁷**

W Rzymie jedno panie było,
 Coż Bogu rado⁴⁸ służyło,
 Miało barzo wieliki dwor,
 Procz⁴⁹ panosz⁵⁰ trzysta rycerzow,
 Co są mu zawżdy służyli⁵¹,

⁴⁷ *Vita sancti Alexii rikmice* (łac.) – żywot świętego Aleksego (pisany) rytmem (tj. wierszowany); ostatni wyraz zniekształcony, powinno być prawdopodobnie: *rhythmicae*.

⁴⁸ *Rado* (starop.) – forma r.n.; dziś: *rade*; *rado służyło*: służyło chętnie.

⁴⁹ *Procz* (starop.) – oprócz.

⁵⁰ *Panosz* (starop.) – drobny szlachcic; dworzanin, giermek.

⁵¹ *Są mu [...] służyli* (starop. forma) – forma złożona czasu przeszłego.

Zawždy k jego stołu byli⁵² [...]

Eufamijan jemu dziano⁵³,

Wielkiemu temu panu.

A żenie⁵⁴ dziano Aglijas;

Ta była ubostwu⁵⁵ w czas⁵⁶. [...]

A gdy się im syn narodził,

Ten się w lepsze przygodził⁵⁷:

Więc mu zdziano⁵⁸ Aleksey,

Ten był oćca barzo lepszy⁵⁹. [...]

A więc mu cesarz dziewkę⁶⁰ dał –

A papież ji s nią oddał⁶¹.

A w ten czas papieża miano,

Innocencyjusz mu dziano;

To ten był cesarz pirwy,

Archodonijusz niżli⁶² –

Ktorej królewnie Famijana dziano,

Co ją Aleksemu dano,

A gdy się s nią pokładał,

Tej nocy s nią gadał;

Wrocił zasię⁶³ pirścień jej,

A rzekł tako do niej:

⁵² *K stołu* (starop.) – do stołu, dla stołu; tu: przy stole; zawždy k jego stołu byli: zawsze siadywali u jego stołu.

⁵³ *Dziano jemu* (starop.) – nazywano go.

⁵⁴ *Żenie* (starop.) – forma celownika lp. – dziś: żonie.

⁵⁵ *Ubstwo* (starop.) – rzeczownik zbiorowy: ludzie ubodzy, dziś: *ubóstwo* – bieda, niski status społeczny.

⁵⁶ *Była [...] w czas* (starop.) – od: *być [...] w czas* – tu: śpieszyć z pomocą; być pomocnym.

⁵⁷ *W lepsze przygodził* (starop.) – forma 3. os. lp. *w lepsze się przygodzić*: być zdatnym do (czegoś) lepszego.

⁵⁸ *Zdziano mu* (starop.) – nadano mu imię.

⁵⁹ *Był oćca barzo lepszy* (starop.) – był dużo lepszy od ojca.

⁶⁰ *Dziewkę* (starop.) – B. lp. rzeczownika *dziewka* – dziewczyna; tu: córka.

⁶¹ *Ji s nią oddał* (starop.) – połączył go z nią (ślubem).

⁶² *W ten czas [...] Archodonijusz niżli* – Niewykluczone, że kolejność wierszy powinna być odwrócona, tj. „To ten był cesarz pirwy, / Archodonijusz niżli / A w ten czas papieża miano, / Innocencyjusz mu dziano”.

⁶³ *Zasię* (starop.) – tu: z powrotem.

«Ostawiam cię przy twym dziewstwie⁶⁴,
Wroć mi ji⁶⁵, gdy będziwa oba⁶⁶ w niebieskim krolewstwie.
Jutroć się bierzę⁶⁷ od ciebie
Służyć temu, coż ci jest w niebie». [...]
Królewna odpowie jemu:
«Mam też dobrą wolę k temu
Namilejszy mężu moj,
Tego się po mnie nic nie boj.
Každy członek w mym żywocie
Chcę chować w kaźni i w cnocie;
Jinako⁶⁸ po mnie nie wzwiesz⁶⁹,
Dojąd⁷⁰ ty żyw, ja też».

A jeko⁷¹ zajutra⁷² wstał,
Od obiada się precz brał⁷³;
O tym nikt nie wiedział,
Jedno⁷⁴ żona jego;
ta wiedziała od niego.
Nabrał sobie Śrebra, złota dosyć,
Co go mógł piechotą nosić;
Więc się na morze wezbrał,
A ociec w żalości ostał.
I mać miała dosyć żalości [...]

⁶⁴ *Dziewstwie* (starop.) – od *dziewstwo*: dziewictwo.

⁶⁵ *Ji* (starop.) – go; wroć mi ji: zwróć mi go (tj. pierścień).

⁶⁶ *Będziwa oba* (starop.) – będziemy oboje.

⁶⁷ *Bierzę od ciebie* (starop.) – odchodzę od ciebie; *bierzyć*: brać się, zbierać się wyruszać (w drogę).

⁶⁸ *Jinako* (starop.) – inaczej.

⁶⁹ *Jinako po mnie nie wzwiesz* (starop.) – nic innego o mnie nie usłyszysz.

⁷⁰ *Dojąd* (starop.) – dokąd, póki.

⁷¹ *Jeko* (starop.) – jak; tu: gdy, skoro.

⁷² *Zajutra* (starop.) – nazajutrz.

⁷³ [...] *się precz brał* (starop.) – zebrał się do drogi; ruszał w drogę.

⁷⁴ *Jedno* (starop.) – tylko.

Więc to święte plemię⁷⁵
 Przyszło w jedną ziemię.
 Rozdał swe rucho⁷⁶ żebrakom,
 Śrebro, złoto popom, żakom. [...]
 Więc sam pod kościołem siedział,
 A o Jego księstwie⁷⁷ nikt nie wiedział.

A leżał tu sześćnaście lat,
 Wsztko cirpiał prze Bog rad;
 Siodmegonaćcie lata za morzem był⁷⁸,
 Co sobie nic nie czynił.
 A więc gdy już umrzeć miał,
 Sam sobie list napisał.
 I ścisnął ji⁷⁹ twardo w ręce,
 Popisawszy swoje wszytki męki
 I wsztki skutki⁸⁰, co je płodził,
 Jako się na świat narodził.

A gdy Bogu duszę dał,
 Tu się wielki dziw zstał⁸¹:
 Samy⁸² zwony⁸³ zwończyły⁸⁴,
 Wsztki, co w Rzymie były.
 Więc się po nim pytano,
 Po wsztkich domiech⁸⁵ szukano:

⁷⁵ *Plemię* (starop.) – tu: potomek; dziecko.

⁷⁶ *Rucho* (starop.) – szaty, odzienie.

⁷⁷ *Księstwo* (starop.) – tu: książęce pochodzenie.

⁷⁸ *Siodmegonaćcie lata za morzem był* – lub: „Siodmegonaćcie lata zamorzon był”.

⁷⁹ *Ji* (starop.) – go.

⁸⁰ *Skutki* (starop.) – tu: dzieła, czyny.

⁸¹ *Zstał się* (starop.) – stał się od: stać się (czas. dokonany).

⁸² *Samy* (starop.) – forma lm. r.ż.; dziś: same.

⁸³ *Zwony* (starop.) – dzwony.

⁸⁴ *Zwończyły* (starop.) – dzwończyły, od: dzwonić.

⁸⁵ *Domiech* (starop.) – N. lm. r.m.; dziś: (po) domach.

Nie mogli go nigdziej najć⁸⁶,
 A wždy⁸⁷ nie chcieli przestać.
 Jedno młode dziecię było,
 To jim⁸⁸ więc wzjawilo⁸⁹,
 A rzekąc⁹⁰: «Aza⁹¹ wy nie wiecie o tym,
 Kto to umarł? Jać⁹² wam powiem.
 U Eufamijanać leży,
 O jimże⁹³ ta fała⁹⁴ bieży;
 Pod wschodem⁹⁵ ji⁹⁶ najdziecie,
 Acz go jedno⁹⁷ szukać chcecie».

Więc tu papież z kardynały⁹⁸,
 Cesarz z swymi kapłany
 Szli są k niemu z chorągwiami,
 A zwony wždy⁹⁹ zwończyły same; [...]
 Kogokole¹⁰⁰ para¹⁰¹ zaleciała
 Od tego świętego ciała,
 Który le¹⁰² chorobę miał,

⁸⁶ *Najć* (starop.) – znaleźć.

⁸⁷ *Wždy* (starop.) – przecież, zawsze; tu: ciągle.

⁸⁸ *Jim* (starop.) – im.

⁸⁹ *Wzjawilo* (starop.) – wyjawilo, od: wzjawić – wyjawić.

⁹⁰ *rzekąc* (starop.) – forma imiesłowowa; dziś: mówiąc.

⁹¹ *Aza* (starop.) – czy, czy też.

⁹² *Jać* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*.

⁹³ *O jimże* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-że*; inaczej: o nim to (właśnie).

⁹⁴ *Fała* (starop.) – chwała; *fała bieży*: rozchodzi się sława, rozgłos.

⁹⁵ *Pod wschodem* (starop.) – pod schodami.

⁹⁶ *Ji* (starop. forma) – go.

⁹⁷ *Jedno* (starop.) – jedynie, tylko.

⁹⁸ *Kardynały* (starop. forma) – N. lm.; dziś: (z) kardynałami.

⁹⁹ *Wždy* (starop.) – przecież, zawsze; tu: ciągle.

¹⁰⁰ *Kogokole* (starop.) – kogokolwiek.

¹⁰¹ *Para* (starop.) – opary, zapach.

¹⁰² *Le* (starop.) – li, tylko; *ktory le*: którykolwiek, który tylko.

Natemieście¹⁰³ zdrow ostał.
 Tu są¹⁰⁴ krasne cztery¹⁰⁵ świece stały,
 Co są¹⁰⁶ więc w sobie święty ogień miały.
 Chcieli mu list z ręki wziąć,
 Nie mogli go mu wziąć.
 Ani cesarz, ani papież,
 Ani wsztko kapłaństwo także¹⁰⁷,
 I wsztek lud k temu¹⁰⁸,
 Nie mógł rozdrzeć¹⁰⁹ nicht¹¹⁰ ręki jemu.
 Więc wsztcy prosili Boga za¹¹¹ to,
 Aby im Bog pomógł na to,
 By mu mogli list otjąć¹¹²,
 A wždy¹¹³ mu go nie mogli odjąć,
 Eżby¹¹⁴ ale¹¹⁵ poznali mało¹¹⁶,
 Co by na tym liście stało¹¹⁷.
 Jedno¹¹⁸ przyszła żona jego,
 A wściągała¹¹⁹ rękę do niego,

¹⁰³ *Natemieście* (starop.) – natychmiast.

¹⁰⁴ [...] *są* [...] *stały* (starop.) – forma złożona czasu przeszłego.

¹⁰⁵ *Cztery* (starop.) – cztery.

¹⁰⁶ [...] *są* [...] *miały* (starop. forma) – forma złożona czasu przeszłego.

¹⁰⁷ *Takież* (starop.) – także.

¹⁰⁸ *K temu* (starop.) – do tego; tu: w dodatku.

¹⁰⁹ *Rozdrzeć* (starop.) – tu: otworzyć.

¹¹⁰ *Nicht* (starop.) – nikt.

¹¹¹ *Prosili* [...] *za* (starop.) – prosili o (co?).

¹¹² *Otjąć* (starop.) – odebrać.

¹¹³ *Wždy* (starop.) – przecież; tu: jednak.

¹¹⁴ *Eżby* (starop.) – iżby, żeby.

¹¹⁵ *Ale a. ali* (starop.) – tu: oto.

¹¹⁶ *Mało* (starop.) – trochę; *poznać mało*: trochę się dowiedzieć.

¹¹⁷ *Co by na tym liście stało* (starop.) – co jest napisane w tym liście.

¹¹⁸ *Jedno* (starop.) – jedynie, tylko; tu: dopiero.

¹¹⁹ *Wściągała* (starop. forma) – 3. os. lp. r.ż od czasownika *wściągać*; tu: wyciągnęła.

Eż jej w rękę upadł list,
Przeto, iż był jeden k drugiemu czyst¹²⁰.
A gdy ten list oglądano,
Natemieście uznano,
Iż był syn Eufamijanow¹²¹ [...].

Na podstawie: *Legenda o świętym Aleksym*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Kopeć, Aleksandra Sekuła, Wojciech Kotwica. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/legenda-o-sw-alek-sym.pdf> [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 6. Proszę jeszcze raz przeczytać utwór, a następnie wykonać polecenia:

1. Proszę napisać współczesną wersję językową legendy.
2. Proszę w dziesięciu punktach zapisać wydarzenia opisane w legendzie.
3. Proszę wyjaśnić, dlaczego utwór jest legendą.
4. Proszę opisać Aleksego z wykorzystaniem leksyki z zadania 4.
5. Dlaczego Famijana była wierna Aleksemu? Proszę opisać zachowanie bohaterki.
6. Jak Pani/Pan interpretuje zakończenie legendy?
7. Dlaczego *Legendę o świętym Aleksym* możemy nazwać utworem parenetycznym?

Zadanie 7. Proszę przeczytać notkę o hagiografii, a następnie w *Legendzie o świętym Aleksym* wskazać przykłady realizacji ośmiu wyznaczników tekstu hagiograficznego.

Hagiografia to dział piśmiennictwa chrześcijańskiego obejmujący teksty opisujące życie i dokonania (prawdziwe lub legendarne) świętych; też dzieło poświęcone życiu jednego lub wielu świętych. Wyznaczniki tekstu hagiograficznego to:

1. Tematyka religijna – tekst dotyczy życia świętego lub błogosławionego, jego wiary i relacji z Bogiem.

¹²⁰ Był czyst – był czytany; przeto iż był jeden do drugiego czyst tu: ponieważ był pisany przez jedno do drugiego a. ponieważ był przez jedno przeznaczony do czytania dla drugiego (przez męża dla żony).

¹²¹ Syn Eufamijanow (starop.) – syn Eufamijanowy, czyli syn Eufamijana.

2. Postać świętego jako wzór do naśladowania – bohater odznacza się wyjątkową pobożnością, cnotami chrześcijańskimi (pokora, poświęcenie).
3. Cudowność i nadprzyrodzoność – w tekście pojawiają się cuda (np. uzdrowienia, rozmowy ze zwierzętami, objawienia), które świadczą o świętości bohatera.
4. Ascetyczny tryb życia – święty rezygnuje z dóbr materialnych, prowadzi życie w ubóstwie, samotności, modlitwie.
5. Męczeństwo lub cierpienie – święty często doświadcza prześladowań lub cierpienia fizycznego i duchowego, które przyjmuje z pokorą.
6. Styl podniosły, uroczysty – język tekstu jest podniosły, pełen metafor i archaizmów podkreślających świętość bohatera.
7. Cel dydaktyczny i moralizatorski – tekst poucza czytelnika i zachęca do naśladowania postawy świętego.
8. Jednakowa struktura – tekst często ma podobny schemat: narodziny, oznaki świętości w dzieciństwie, życie pobożne, cuda, śmierć.

Zadanie 8. Proszę napisać tekst argumentacyjny na temat „Postać świętego Aleksego – przykład średniowiecznej ascezy czy dyskusyjny model świętości?” (170 słów).

Refleksje

Czytanie

Zadanie 1. Proszę przeczytać wiersz Kazimieri Iłakowiczówny *Opowieść małżonki świętego Aleksego*, a następnie wykonać polecenia.

Kazimiera Iłakowiczówna *Opowieść małżonki świętego Aleksego*

Zostawiona sama wśród nocy, w oczekiwaniu,
spędziłam czas do rana na pustym bez Ciebie posłaniu,
Owinięta twego płaszcza rycerską purpurą,
o Aleksey.

Czekałam na ciebie lat dziesięć i dwadzieścia, i trzydzieści z górą,
młoda, piękna, pachnąca – potem zimna, twarda, z zeschniętą
pomarszczoną skórą.

Na wezglówiu mym pozostał pas i płaszcz twój purpurowy
zwinięty,
o Aleksy.

Wysyłałam po ciebie sługi i wysyłałam po ciebie okręty...
...Nie przywiedziono cię... Lecz wieść głosiła, żeś święty...
I zgasła mi twoja twarz, i tysiączne miałeś dla mnie lica,
o Aleksy.

Ja – miłująca cię, ja – ślubowana ci oblubienica...
Lecz tyś odszedł... Stopy bose, sakwa, kij i włosienica,
i mrowie robactwa, i dokoła twarze plugawe żebraków,
o Aleksy.

I chwytałam się nadziei, jak odlatujących ptaków,
i biegłam do wróżbitów, i szukałam na niebie znaków,
i biłam głową o mur, i wzywałam cię w imię Jezu Chrysta,
o Aleksy.

Zamieszkał w dwudziestym roku stwór, płaz, zjawa nieczysta
w komorze zimnej u bramy włóczęga obmierzły jak glista,
jeden z gadów, dla których opuściłeś mnie – z rodu królewską,
o Aleksy.

Sypiał na kawałku drewna drugą przykryty deską,
by za odpadki z kuchni, za drwiny, za rany nieopatrzone wysłużyć
koronę niebieską
I tak mieszkał lat dziesięć i więcej, aż śmiertelnie wreszcie zachorzał,
o Aleksy.

Zbudzono mnie nad ranem, bo zdawało się, że ze wszech stron pożar
ogarnął Rzym: coś tłukło po powietrzu jak orzeł,

dzwony biły i latały światła, i ludzie wylegli z domów,
o Aleksey.

Ruszyły zewsząd procesje z lasem gromnic i feretronów.
Papież z cesarzem wyszli na bruk wśród modlitw i bicia dzwonów
i wszystkie ulice poczęły iść jak nagle zburzone rzeki,
o Aleksey.

[...]

Więc przeszłam pośród klęczących, zakrywwszy oblicze włosem,
i poznałam cię, jakeś leżał obdarty, szerniały i bosy,
i wzięłam twoim piśmem kreśloną z twej ręki kartę,
o Aleksey.

Przeczytałam im dziesięćkroć imię twe po wieczność niestarte,
całowałam ręce twoje, oczy twe szeroko otwarte...
...Ojciec twój, matka twoja legli na twym ciele płaczący,
o Aleksey.

Oto papież z cesarzem sławią cię ponad tysiące,
oto ciżby wokoło klęczące, oto dzwony w niebo bijące,
chorągwie – w pokłonach, monstrancje idą ku tobie ze wszystkich
kościółów,
o Aleksey.

Jako rybak mądry wyszedłeś wczesnym rankiem z siecią na połów;
powróciłeś z chwałą w twej sieci, w chórze aniołów...
...Lecz moje serce – rozdarte, rozdarte, ciężkie, ciężkie jak ołów,
o Aleksey, Aleksey, Aleksey!

Źródło: Kazimiera Iłakowiczówna: *Opowieść małżonki świętego Aleksego*. W: *Poezja naszego wieku. Antologia wierszy publikowanych po 1918 roku*. Wybór i oprac. Witold Kaliński. Warszawa 1982, s. 29–32.

1. Proszę wskazać podobieństwa i różnice w postaci Famijany na podstawie *Legendy o świętym Aleksym* i *Opowieści małżonki świętego Aleksego*.

podobieństwa	różnice
	W utworze Iłłakowiczówny poznajemy emocje bohaterki

2. Intertekstualny to „dotyczący powiązań utworu literackiego z innymi dziełami literackimi”. Proszę wyjaśnić, dlaczego utwór Kazimierzy Iłłakowiczówny *Opowieść małżonki świętego Aleksego* ma intertekstualny charakter.
3. Proszę uzasadnić, która wersja legendy o świętym Aleksym – średniowieczna czy współczesna – jest Pani/Panu bliższa?

Niecodzienny dialog

Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie uczucia budzi w Pani/Panu temat śmierci – lęk, obojętność, ciekawość, szacunek?
2. Czy śmierć może czegoś nas uczyć o życiu?
3. W jaki sposób ludzie dzisiaj upamiętniają zmarłych? Jak to się różni od dawnych czasów?
4. Jakie zna Pani/Pan kulturowe symbole śmierci, np. w sztuce, filmach, literaturze? Jak są one przedstawiane?

5. Czy uważa Pani/Pan, że współczesna kultura wypiera temat śmierci?
6. Jak wyglądałaby postać współczesnej Śmierci?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę dopasować wyraz do jego znaczenia.

0. monolog	– ...b).....
1. narrator	–
2. dialog	–
3. bohater	–

- 4. akcja –
- 5. wydarzenie –
- a) ciąg następujących po sobie zdarzeń w utworze literackim lub w filmie
- b) dłuższa wypowiedź jednej osoby; w utworze literackim, zwłaszcza dramatycznym: dłuższa wypowiedź postaci kierowana do siebie albo bezpośrednio do widza lub czytelnika
- c) główna postać w utworze literackim, filmie, operze itp.; też: postać reprezentatywna dla danego utworu, okresu
- d) osoba opowiadająca coś, np. w utworze literackim: postać opowiadająca przebieg akcji
- e) rozmowa dwóch osób, zwłaszcza bohaterów powieści, sztuki lub filmu; też: utwór literacki niesceniczny, napisany w formie rozmowy
- f) to, co się wydarzyło

Zadanie 4. Proszę zaznaczyć właściwą odpowiedź.

- o. Co to jest pogrzeb?
 - a) miejsce wiecznego spoczynku zmarłych
 - b) obrzęd związany z pożegnaniem i pochówkiem zmarłego
 - c) modlitwa odmawiana po śmierci człowieka
- 1. Co to są zwłoki?
 - a) przedmioty pozostawione przez zmarłego
 - b) rzeczy potrzebne do przygotowania pochówku
 - c) ciało zmarłego człowieka
- 2. Co to jest obrzęd?
 - a) zwyczaj kulinarny w dni świąteczne
 - b) uroczystość lub działanie wykonywane według ustalonych tradycji, często religijnych
 - c) rodzaj stroju używanego w czasie świąt
- 3. Co to jest ostatnie pożegnanie?
 - a) przemówienie wygłaszane podczas ślubu
 - b) ceremonia nadania imienia dziecku
 - c) symboliczne i uroczyste pożegnanie z osobą zmarłą poprzedzające pochówek

4. Co to jest trumna?
 - a) specjalny rodzaj ubrania żałobnego
 - b) pojemnik lub skrzynia, w której umieszcza się ciało zmarłego przed pochówkiem
 - c) skrzynia na rodzinne pamiątki
5. Co to jest cmentarz?
 - a) miejsce handlu przedmiotami sakralnymi
 - b) teren przeznaczony do grzebania zmarłych
 - c) dom modlitwy dla pielgrzymów

Zadanie 5. Proszę – zgodnie z przykładem – podkreślić poprawne formy wyrazów podanych w nawiasie.

Danse macabre (fr. – taniec śmierci) – w sztukach plastycznych i (literaturze/literaturę/literaturą)^o późnego (średniowiecze/średniowiecza/średniowieczu)¹ (XIV i XV wiek) alegoryczny motyw korowodu tanecznego ludzi wszystkich (stanów/stany/stanami)², prowadzonego przez Śmierć w postaci (kościotrup/kościotrupa/kościotrupem)³. Wyrażał podstawowe założenia średniowiecznej koncepcji życia ludzkiego zmierzającego ku (śmierć/śmierci/śmiercią)⁴, wobec której wszyscy są równi. W sposobach przedstawiania tańców śmierci pojawiały się również (ujęcie/ujęciu/ujęcia)⁵ groteskowe, żartobliwe, związane z ludową sztuką karnawałową.

Źródło: Teresa Kostkiewiczowa: *Danse macabre*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 85–86.

Zadanie 6. Proszę jeszcze raz przeczytać notkę o *danse macabre*, a następnie opowiedzieć o tym motywie swoimi słowami na podstawie fresku *Taniec śmierci*.

Zadanie 7. Proszę przeczytać utwór *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*, szczególnie zwracając uwagę na podane znaczenia archaizmów. Następnie proszę napisać współczesną wersję tekstu.

*De morte prologus*¹²²

Gospodzinie¹²³ wszechmogący,
 Nade wszystko¹²⁴ stworzenie większy¹²⁵,
 Pomoż mi¹²⁶ to dzieło¹²⁷ słożyć¹²⁸,
 Bych¹²⁹ je mógł pilnie wyłożyć
 Ku twojej fały¹³⁰ rozmnożeniu,
 Ku ludzkiemu polepszeniu!

¹²² *De morte prologus* (łac.) – wstęp o śmierci.

¹²³ *Gospodzinie* (starop.) – W. lp.: Panie! (tu: zwrot do Boga).

¹²⁴ *Wszystko* (starop.) – wszystko, całe.

¹²⁵ *Więszy* (starop.) – większy.

¹²⁶ *Pomoż mi* (starop.) – forma trybu rozkazującego; dziś: pomóż mi!

¹²⁷ *Dzieło* (starop.) – dzieło.

¹²⁸ *Słożyć* (starop.) – złożyć, ułożyć.

¹²⁹ *Bych* (starop.) – bym, abym.

¹³⁰ *Fały* (starop.) – chwały.

Wszytcy ludzie, posłuchajcie,
 Okrutność śmierci¹³¹ poznajcie! –
 Wy, co jej nizacz nie macie¹³²,
 Przy skonaniu ją poznacie.
 Bądź to stary albo młody,
 Żadny¹³³ nie ujdzie śmiertelnej szkody;
 Kogo koli¹³⁴ śmierć udusi,
 Każdy w jej szkole być musi;
 Dziwno się swym żakom stawia¹³⁵,
 Każdego żywota zbawi¹³⁶.
 Przykład o tem chcę powiedzieć,
 Słuchaj tego, kto chce wiedzieć!

 Polikarpus, tak wezwany¹³⁷
 Mędrzec wielki¹³⁸, mistrz wybrany¹³⁹,
 Prosił Boga o to prawie¹⁴⁰,
 By uźrzał¹⁴¹ śmierć w jej postawie¹⁴².
 Gdy się moglił¹⁴³ Bogu wiele,
 Ostał wszech ludzi w kościele¹⁴⁴,

¹³¹ Śmirci (starop. forma) – śmierci.

¹³² Jej nizacz nie macie (starop.) – za nic ją macie.

¹³³ Żadny (starop.) – żaden.

¹³⁴ Kogo koli (starop.) – kogokolwiek.

¹³⁵ Dziwno się swym żakom stawia (starop.) – dziwnie (w dziwny sposób) się ukaże swoim uczniom.

¹³⁶ Zbawić (starop.) – pozbawić.

¹³⁷ Wezwany (starop.) – (tak) nazywany, zwany; (o takim) wezwaniu, imieniu.

¹³⁸ Wieliki (starop.) – wielki.

¹³⁹ Wybrany (starop.) – wyborny, wyjątkowy.

¹⁴⁰ Prawie (starop.) – tu: akurat, właśnie, zgola.

¹⁴¹ Uźrzał (starop.) – ujrzał.

¹⁴² W jej postawie (starop.) – we własnej osobie.

¹⁴³ Moglił się (starop.) – tu: modlił się.

¹⁴⁴ Ostał wszech ludzi w kościele (starop. konstrukcja) – został w kościele sam, bez żadnych ludzi (po wyjściu wszystkich ludzi).

Uźrzał¹⁴⁵ człowieka nagiego,
 Przyrodzenia¹⁴⁶ niewieściego¹⁴⁷,
 Obraza¹⁴⁸ wielmi¹⁴⁹ skaradego¹⁵⁰,
 Łoktuszą¹⁵¹ przepasanego.
 Chuda, blada, żółte lice¹⁵²
 Łszczy¹⁵³ się jako miednica¹⁵⁴;
 Upadł¹⁵⁵ ci jej koniec nosa,
 Z oczu płynie krwawa rosa¹⁵⁶;
 Przewiązała głowę chustą
 Jako samojedź¹⁵⁷ krzywousta;
 Nie było warg u jej gęby,
 Poziewając skrzyta zęby¹⁵⁸;
 Miece¹⁵⁹ oczy zawracając,
 Groźną kosę w ręku mając;
 Goła głowa, przykra mowa,
 Ze wszech stron skarada¹⁶⁰ postawa –
 Wypięła żebra i kości,

¹⁴⁵ *Uźrzał* (starop.) – ujrzął.

¹⁴⁶ *Przyrodzenie* (starop.) – tu: urodzenia.

¹⁴⁷ *Niewieści* (starop.) – kobiety; *przyrodzenia niewieściego*: płci żeńskiej.

¹⁴⁸ *Obraza* [...] *skaradego* (starop.) – o szkaradnym wyglądzie.

¹⁴⁹ *Wielmi* (starop.) – wielce.

¹⁵⁰ *Skarady* (starop.) – szkaradny.

¹⁵¹ *Łoktusza* (starop.) – chusta.

¹⁵² *Lice* (starop.) – twarz.

¹⁵³ *Łszczyć się* (starop.) – błyszczyć się, lśnić się.

¹⁵⁴ *Miednica* (starop.) – tu: naczynie miedziane.

¹⁵⁵ *Upadł* (starop.) – tu: odpadł.

¹⁵⁶ *Krwawa rosa* (starop.) – tu: krwawe łzy.

¹⁵⁷ *Samojedź* (starop.) – ludożerca.

¹⁵⁸ *Skrzyta zęby* (starop.) – zgrzyta zębami.

¹⁵⁹ *Miece* (starop.) – 3. os. lp.: miota, ciska, rzuca.

¹⁶⁰ *Skarada* (starop.) – tu: szkaradna.

Groźno siecze przez¹⁶¹ lutości¹⁶².

Mistrz widząc obraz skarady,

Żółte oczy, żywot blady,

Groźno¹⁶³ się tego przeleknął,

Padł na ziemię, eże¹⁶⁴ stęknął.

Gdy leżał wznak¹⁶⁵ jako wiła¹⁶⁶,

Śmierć do niego przemowiła.

***Mors dicit*¹⁶⁷:**

Czemu się tako barzo¹⁶⁸ lękasz?

Wrzekomoś¹⁶⁹ zdrów, a wždy¹⁷⁰ stękasz!

Pan Bog tę rzecz tako nosił¹⁷¹,

Iżeś go o to barzo prosił,

Abych¹⁷² ci się ukazała,

Wszystkę¹⁷³ swą moc wzjawiała¹⁷⁴;

Otoż ci¹⁷⁵ przed tobą stoję,

Oglądaj¹⁷⁶ postawę moję¹⁷⁷:

Każdemu się tak ukażę,

¹⁶¹ Przez (starop.) – bez.

¹⁶² Lutość (starop.) – litość.

¹⁶³ Groźno (starop.) – srodze; tu: bardzo.

¹⁶⁴ Eże (starop.) – aż.

¹⁶⁵ Wznak (starop.) – na wznak (leżał).

¹⁶⁶ Wiła (starop.) – szaleniec; początkowo: chory na padaczkę, epileptyk, który podczas ataku choroby zwykł padać na ziemię i w sposób niekontrolowany wic się całym ciałem.

¹⁶⁷ Mors dicit (łac.) – śmierć mówi.

¹⁶⁸ Barzo (starop.) – bardzo.

¹⁶⁹ Wrzekomoś zdrów (starop.) – rzekomo jesteś zdrów.

¹⁷⁰ Wždy (starop.) – przecież.

¹⁷¹ Nosić co (starop.) – uważać, mieć za co; tę rzecz tako nosił: tak tę rzecz rozumiał.

¹⁷² Abych (starop.) – abym, żebym.

¹⁷³ Wszystkę (starop.) – całą.

¹⁷⁴ Wzjawić (starop.) – objawić, ukazać.

¹⁷⁵ Ci (starop.) – tu: partykuła wzmacniająca; otoż ci [...] stoję: oto (właśnie) stoję.

¹⁷⁶ Oglądaj (starop. forma) – oglądaj.

¹⁷⁷ Moję (starop. forma) – moją.

Gdy go żywota zbawię.
 Nie lękaj się mie¹⁷⁸ tym razem,
 Iż mię widzisz przed obrazem¹⁷⁹.
 Gdy przydę¹⁸⁰, namilejszy, k tobie¹⁸¹,
 Tedy¹⁸² barzo zeckniesz sobie¹⁸³:
 Zableszczysz¹⁸⁴ na strony oczy,
 Eż¹⁸⁵ ci z ciała pot poskoczy.
 Rzucę¹⁸⁶ się jako kot na myszy,
 Aż tve sirce¹⁸⁷ ciężko wdyszy¹⁸⁸.
 Odchoceć¹⁸⁹ się s miodem tarnek¹⁹⁰,
 Gdyć¹⁹¹ przyniosę jadu¹⁹² garnek –
 Musisz ji¹⁹³ pić przez dzięki¹⁹⁴.
 Gdy pożywiesz¹⁹⁵ wielkiej męki,
 Będziesz mieć dosyć tesnice¹⁹⁶,
 Odbędziesz¹⁹⁷ swej miłośnice.

¹⁷⁸ *Mie* (starop.) – mnie.

¹⁷⁹ *Obraz* (starop.) – wejrzenie, wzrok; *iz mię widzisz przed obrazem*: że mnie widzisz na własne oczy.

¹⁸⁰ *Przydę* (starop. forma) – przyjdę.

¹⁸¹ *K tobie* (starop.) – do ciebie.

¹⁸² *Tedy* (starop.) – zatem, a więc; tu: wtedy.

¹⁸³ *Zecknić sobie* (starop.) – doznać odrazy, obmierzić sobie co, obrzydzić sobie co.

¹⁸⁴ *Zableszczyć na strony oczy* (starop.) – przewrócić oczyma.

¹⁸⁵ *Eż, eże* (starop.) – aż.

¹⁸⁶ *Rzucę się* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*.

¹⁸⁷ *Sirce* (starop.) – serce.

¹⁸⁸ *Wdyszeć, wdyszyć* (starop.) – westchnąć, wciągnąć powietrze.

¹⁸⁹ *Odchoceć się* (starop.) – odechce ci się.

¹⁹⁰ *Tarnki* (starop.) – owoce tarniny; też ogólnie: jagody, owoce.

¹⁹¹ *Gdyć* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*.

¹⁹² *Jad* (starop.) – trucizna.

¹⁹³ *Ji* (starop. forma) – go.

¹⁹⁴ *Przez dzięki* a. *przezdzięki* (starop.) – także: *przezdzięcznie, bezdzięcznie*, tj. gwałtem, koniecznie, wbrew woli, przymusowo, mimo woli, chcąc nie chcąc.

¹⁹⁵ *Pożyć czego* (starop.) – doświadczyć czego; *pożywiesz wielkiej męki*: doświadczysz wielkiego cierpienia.

¹⁹⁶ *Tesnica* (starop.) – smutek; tu: cierpienie.

¹⁹⁷ *Odbyc* (starop.) – porzucić, odejść; *odbędziesz swej miłośnice*: porzucisz swą ukochaną.

Ostań¹⁹⁸ tego wszego, tobie wiele¹⁹⁹,
 Przez dzięki kaźnią²⁰⁰ rozdzielię.
 Mow se²⁰¹ mną, boć mam działo²⁰²,
 Gdyć się se mną mówić chciało;
 Widzisz, iżem ci robotnica –
 Czemu cię wzięła taka tesnica²⁰³?
 Ma kosa wisz²⁰⁴, trawę siecze,
 Przed nią nikt nie uciecze²⁰⁵.
 Wstań, mistrzu, odpowiedz, jestli²⁰⁶ umiesz!
 Za²⁰⁷ po polsku nie rozumiesz?
 Snać²⁰⁸ ci Sortes²⁰⁹ nie pomoże,
 Przełęknałeś²¹⁰ się, nieboże!
 Już odetchni²¹¹, nieboraku,
 Mow se mną, ubogi żaku,
 Nie boj się dziś mojej szkoły,
 Nie dam ci czyść²¹² epistoły.

¹⁹⁸ *Ostać* czego (starop.) – porzucić co; *ostań tego wszego*: porzuć to wszystko.

¹⁹⁹ *Wieleć* a. *wielić* (starop.) – rozkazywać; *tobie wiele*: rozkazuję ci.

²⁰⁰ *Każń* (starop.) – nakaz, rozkaz, wyrok skazujący, kara; *przez dzięki kaźnią rozdzielię*: wbrew woli rozdzielię nakazem.

²⁰¹ *Se mną* (starop.) – ze mną.

²⁰² *Mam działo* (starop.) – mam dzieło, mam zadanie.

²⁰³ *Tesnica* (starop.) – smutek.

²⁰⁴ *Wisz* a. *wiszar* (starop.) – chwasty, zarośla czepne, pnącza.

²⁰⁵ *Uciecze* (starop. forma) – ucieknie.

²⁰⁶ *Jestli* (starop.) – jeśli.

²⁰⁷ *Za* a. *aza* (starop.) – czy, czyż, czyżby; *za po polsku nie rozumiesz*: czy nie rozumiesz po polsku.

²⁰⁸ *Snać* a. *sna* (starop.) – także: *snadź*; widocznie, prawdopodobnie, widocznie, chyba.

²⁰⁹ *Sortes* – tu: Sokrates (ok. 470–399 p.n.e.), żyjący w Atenach filozof grecki, mistrz Platona i in.; tu: symbol świeckiej mądrości, filozofii w ogóle.

²¹⁰ *Przełęknałeś się* (starop.) – dziś: przeląknęłeś się.

²¹¹ *Odetchni* (starop.) – forma trybu rozkazującego; dziś: odetchnij.

²¹² *Czyść* (starop.) – czytać.

*Magister respondit*²¹³:

Mistrz przemówił wielmi²¹⁴ skromnie:
 Lęknałem się, eż²¹⁵ nic po mnie.
 Ta mi rzecz barzo niemiła,
 Iżeś mię tako postraszyła;
 By była co przykrego przemowiła,
 Zerwałaby się we mnie każda żyła;
 Nagle by mię umorzyła²¹⁶
 I duszę by wypędziła.
 Proszę ciebie, ostęp²¹⁷ mało²¹⁸,
 Boć nie wiem, coć²¹⁹ mi się zstało²²⁰:
 Mgleję²²¹ wszytek²²² i bladzieję,
 Straciłem zdrowie i nadzieję.
 Racz rzucić od siebie kosę,
 Ać²²³ swoją²²⁴ głowę podniosę!

Mors dicit:

Darma²²⁵, mistrzu, twoja mowa,
 Tegom ci uczynić nie gotowa.
 Dzirzę²²⁶ kosę na rejestrze²²⁷,

²¹³ *Magister respondit* (łac.) – mistrz odpowiada.

²¹⁴ *Wielmi* (starop.) – wielce; bardzo.

²¹⁵ *Eż* (starop.) – tu: że, iż; *eż nic po mnie*: że już po mnie.

²¹⁶ *Umorzyć* (starop.) – uśmiercić.

²¹⁷ *Ostęp* (starop.) – odstęp, oddał się.

²¹⁸ *Mało* (starop.) – trochę, nieco.

²¹⁹ *Coć* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*.

²²⁰ *Zstać* (starop.) – stać.

²²¹ *Mgleć* (starop.) – mdleć.

²²² *Wszytek* (starop.) – cały.

²²³ *Ać* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*; znaczenie: a, a wtedy.

²²⁴ *Swoją głowę* (starop. forma) – swoją głowę.

²²⁵ *Darma* [...] *mowa* (starop.) – daremna mowa.

²²⁶ *Dzirzę* (starop.) – dzierzę.

²²⁷ *Na rejestrze* (starop.) – na rejestrze; w pogotowiu.

Siekę doktory i mistrze,
 Zawždy ją gotową noszę,
 Przez dzięki noclegu proszę²²⁸.
 Wstań ku mnie, możesz mi wierzać,
 Nie chcę²²⁹ się dzisiaj²³⁰ zniewierzać²³¹!
 Wstał mistrz jedwo²³² lelejąc się²³³,
 Drżą mu nogi, przeleknął się.

Magister dicit:

Miła Śmierci, gdzieś się wzięła,
 Dawno liś się urodziła²³⁴?
 Rad bych²³⁵ wiedział do ostatka,
 Gdzie twój ociec albo matka.

Mors dicit:

Gdy stworzył Bóg człowieka,
 Iżby był żyw eż²³⁶ do wieka,
 Stworzył Bóg Jewę z kości
 Adamowi ku radości. [...]

Magister dicit:

Miła Śmirci, racz mi wzjewić²³⁷,
 Przecz²³⁸ chcesz ludzie żywota zbawić,

²²⁸ Przez dzięki noclegu proszę (starop.) – o nocleg proszę gwałtem.

²²⁹ Chcę (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą -ci, skróconą do -ć.

²³⁰ Dzisiaj (starop.) – dzisiaj.

²³¹ Zniewierzać się (starop.) – zawieść zaufanie; sprzeniewierzyć się.

²³² Jedwo (starop.) – ledwo.

²³³ Lelejać się (starop.) – chwiać się.

²³⁴ Dawno liś się urodziła (starop. konstrukcja) – konstrukcja z partykułą -li oraz z przestawną końcówką czasownika; inaczej: czy dawno się urodziłaś.

²³⁵ Bych (starop.) – bym; rad bych wiedział: rad bym, chętnie bym wiedział.

²³⁶ Eż (starop.) – tu: aż.

²³⁷ Wzjewić (starop.) – wyjawić.

²³⁸ Przecz (starop.) – czemu; przez co; dlaczego; w jakim celu.

Czemu twą łaskę stracili,
 Zać²³⁹ co złego uczynili?
 Chcem²⁴⁰ do ciebie pocztę²⁴¹ nosić,
 Aby się dała przeprosić.
 Dałbych²⁴² dobry kołacz upiec,
 Bych²⁴³ mógł przed tobą uciec.

Mors dicit:

Chowaj sobie pocztę swoje,
 Rozdrażnisz mię tyle dwoje²⁴⁴!
 W pocztach ci ja nie korzyszczę²⁴⁵,
 Wszystkie²⁴⁶ w żywocie zniszczę.
 Chcesz li wiedzieć²⁴⁷ statecznie²⁴⁸,
 Powiem tobie przepiecznie²⁴⁹:
 Stworzyciel wszego stworzenia
 Pożyczył mi takiej mocy,
 Bych²⁵⁰ morzyła²⁵¹ we dnie i w nocy.
 Morzę na wschód, na południe,
 A umiem to działa²⁵² cudnie.

²³⁹ *Zać* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą *-ci*, skróconą do *-ć*; znaczenie: czy, czyż.

²⁴⁰ *Chcem* (starop. forma) – chcę.

²⁴¹ *Pocztę* (starop.) – ofiary, dary.

²⁴² *Dałbych* (starop. forma) – dałbym.

²⁴³ *Bych* (starop.) – bym, abym; *bych mógł* [...] *uciec*: żebym mógł uciec.

²⁴⁴ *Tyle dwoje* (starop.) – dwa razy tyle; dwa razy bardziej.

²⁴⁵ *Korzyszczę* (starop. forma) – forma 1. os. lp.; dziś: korzystam; *nie korzystać w czym*: nie czerpać z czego korzyści.

²⁴⁶ *Wszystki* (starop. forma) – wszystkich; *wszystki w żywocie zniszczę*: zniszczę, zgładzę wszystkich, którzy żyją.

²⁴⁷ *Chcesz li wiedzieć* (starop.) – konstrukcja z partykułą *-li*; inaczej: jeśli chcesz wiedzieć.

²⁴⁸ *Statecznie* (starop.) – poważnie; tu: (wiedzieć) solidnie, na pewno.

²⁴⁹ *Przepiecznie* (starop.) – bezpiecznie.

²⁵⁰ *Bych* (starop.) – tu: abym.

²⁵¹ *Morzyć* (starop.) – uśmiercać.

²⁵² *Działa* (starop.) – dzieło; czyn, czynność.

Od północy do zachodu
 Chodzę nie pytając²⁵³ brodu.
 Toć me nawięcsze²⁵⁴ wiesiele²⁵⁵,
 Gdy mam morzyć żywych wiele:
 Gdy się jime²⁵⁶ z kosą plęsać,
 Chcę jich tysiąc pokęsać.
 Toć jest mojej mocy znamię²⁵⁷ –
 Morzę wszystko²⁵⁸ ludzkie²⁵⁹ plemię:
 Morzę mądre i też wiły²⁶⁰,
 W tym skazuję²⁶¹ swoje siły;
 I chorego, i zdrowego
 Zbawię²⁶² żywota każdego;
 Lubo²⁶³ stary, lubo młody,
 Każdemu ma kosa zgodzi²⁶⁴,
 Bądź ubodzy i bogaci,
 Szwytki²⁶⁵ ma kosa potraci;
 Wojewody i czestniki,
 Wszytki świeckie²⁶⁶ miłośniki,
 Bądź książęta albo grabie²⁶⁷,

²⁵³ Pytać (starop.) – prosić, żądać.

²⁵⁴ Nawięcsze (starop.) – największe.

²⁵⁵ Wiesiele (starop.) – wesele.

²⁵⁶ Jimać się (starop.) – wziąć się za co; gdy się jime [...] plęsać: kiedy zacznę plęsać.

²⁵⁷ Znamię (starop.) – znak, oznaka.

²⁵⁸ Wszytko (starop.) – całe.

²⁵⁹ Ludzkie (starop.) – ludzkie.

²⁶⁰ Wiła (starop.) – tu: głupiec, szalenciec.

²⁶¹ Skazywać (starop.) – ukazywać; w tym skazuję swoje siły: poprzez to ukazuję swoją siłę.

²⁶² Zbawić żywota (starop.) – pozbawić życia.

²⁶³ Lubo (starop.) – czy.

²⁶⁴ Zgodzić komu (starop.) – dogodzić komu.

²⁶⁵ Szwytki (starop.) – wszytki; dziś: wszystkich.

²⁶⁶ Świeckie (starop. forma) – świeckich.

²⁶⁷ Grabie (starop.) – hrabiowie.

Wszystki ja pobierzę k sobie²⁶⁸.
Ja z króla koronę semknę²⁶⁹,
Za włosy ji²⁷⁰ pod kosę wemknę²⁷¹;
Też bywam w cesarskiej sieni,
Zimie, lecie²⁷² i w jesieni.
Filozofy i gwiazdarze²⁷³,
Wszystki na swej stawiam sparze²⁷⁴;
Rzemieślniki, kupce i oracze,
Każdy przed mą kosą skacze;
Wszystki zradźce²⁷⁵ i lifniki²⁷⁶,
Zostawię je nieboszczyki.
Karczmarze, co źle piwa dają,
Nieczęsto na mię wspominają;
Jako swe miechy²⁷⁷ natkają,
W ten czas mą kosę poznają;
Kiedy nawiedzą mą szkołę,
Będę jem²⁷⁸ łać w gardło smołę.
Jedno²⁷⁹ się poruszę,
Wszystki nagle zdawić²⁸⁰ muszę.

²⁶⁸ *Pobierzę k sobie* (starop.) – zabiorę do siebie.

²⁶⁹ *Semknąć* a. *zemknąć* (starop.) – zdjąć.

²⁷⁰ *Ji* (starop.) – jemu; mu.

²⁷¹ *Wemknąć* (starop.) – wsadzić.

²⁷² *Zimie, lecie* (starop. forma) – zimą, latem.

²⁷³ *Gwiazdarz* (starop.) – astronom.

²⁷⁴ *Na sparze* (starop.) – na widoku; *spara*: szpara.

²⁷⁵ *Zradźce* (starop.) – zdrajcy.

²⁷⁶ *Lifnik* a. *lifarz* (starop.) – lichwiarz.

²⁷⁷ *Miech* (starop.) – tu: sakwa, sakiewka; worek na pieniądze i kosztowności.

²⁷⁸ *Jem* (starop. forma) – im.

²⁷⁹ *Jedno* (starop.) – jedynie, tylko; kiedy tylko.

²⁸⁰ *Zdawić* (starop.) – zdławić, zdusić.

Naprzod²⁸¹ zdawię dziewki²⁸², chłopce,
Aż się chłop po siru smekce²⁸³.

Ja zabiła Golijasz²⁸⁴,
Annasza i Kajifasza²⁸⁵; [...]

Powiem ci o mej kosie,
Jedno jej powąchaj w nosie,
Chcesz li spatrzeć²⁸⁶ jako ostra, [...]

Mors dicit:

Owa²⁸⁷, ja tu ciebie smyję²⁸⁸,
W ocemgnieniu²⁸⁹ setnę²⁹⁰ szyję.
Czemu się tako z rzeczą wciekasz²⁹¹,
Snać²⁹² tu jutra nie doczekasz!
Mówisz mi to tako śmieie,
Utnęć szyję i w kościele!
Otoż, mistrzu barzo²⁹³ głupi,

²⁸¹ *Naprzod* (starop.) – naprzód, najpierw.

²⁸² *Dziewka* (starop.) – dziewczynka, dziewczyna, panienka.

²⁸³ *Smektać się* (starop.) – głaszać się; *aż się chłop po siru smekce*: aż się chłop gładzi po sercu (łapie za serce ze zdenerwowania).

²⁸⁴ *Golijasz* właśc. *Goliat* – postać biblijna, wojownik filistyński olbrzymiego wzrostu (Księga Samuela podaje sześć łokci i jedną piędź, tj. ok. 3 m), postrach wojsk Izraela; zginął rażony pociskiem z procy z rąk młodego Dawida, późniejszego króla.

²⁸⁵ *Annasz i Kajfasz* – arcykapłani żydowscy; Annasz syn Setiego (arcykapłan w l. 6–15) oraz jego zięć, Józef Kajfasz (arcykapłan w l. 18–36) uczestniczyli w procesie przeciw Jezusowi z Nazaretu; Annasz, niepełniący wówczas żadnego urzędu, a jedynie cieszący się poważaniem ludu zamożny i uczony obywatel, nie użyłskawszy od Jezusa wiążącej odpowiedzi na temat treści jego nauk, odesłał go ze swego pałacu do Kajfasza, będącego przewodniczącym Sanhedrynu i mogącego prowadzić przesłuchanie.

²⁸⁶ *Spatrzeć* (starop.) – zobaczyć.

²⁸⁷ *Owa* (starop.) – oto, otóż.

²⁸⁸ *Smyję* (starop.) – zmyję; tu przen.: usunę, zabiję.

²⁸⁹ *W ocemgnieniu* (starop.) – w okamgnieniu.

²⁹⁰ *Setnę* (starop.) – tu: zetnę.

²⁹¹ *Czemu się tako z rzeczą wciekasz* (starop.) – po co tak dociekas (tej) sprawy.

²⁹² *Snać* (starop.) – prawdopodobnie, pewnie, widocznie.

²⁹³ *Barzo* (starop.) – bardzo.

Nie rozumiesz o tej kupi²⁹⁴:
 Nie korzyszczyć²⁹⁵ ja w odzieniu
 Ani w nawięszem²⁹⁶ jimieniu²⁹⁷,
 Twe rozyunki i migdały
 Zawźdyc²⁹⁸ mi za mało stały²⁹⁹,
 Eksamity³⁰⁰ i postawce³⁰¹ –
 Tych się mnie nigdy nie chce.
 W grzechu się ludzkim kocham,
 A tego nigdy nie przeniecham³⁰².
 Duchownego i świeckiego³⁰³,
 Zbawię³⁰⁴ żywota każdego,
 A każdego morzę³⁰⁵, łupię,
 O to nigdy nie pokupię:
 Kanonicy i proboszcze
 Będą w mojej szkole jeszcze,
 I plebani s miąszą³⁰⁶ szyją,
 Jiżto³⁰⁷ barzo piwo piją
 I podgardłki³⁰⁸ na pirsia wieszają;

²⁹⁴ *Kupia* (starop.) – towar; tu: rzecz, sprawa.

²⁹⁵ *Korzyszczyć* (starop.) – konstrukcja z partykułą wzmacniającą -ci, skróconą do -ć; forma 1. os. lp., dziś: ko-rzystam.

²⁹⁶ *Nawięszy* (starop.) – największy.

²⁹⁷ *Jimienie* – własność, bogactwo.

²⁹⁸ *Zawźdyc* (starop.) – zawsze.

²⁹⁹ *Stać za mało komu* (starop.) – mieć dla kogo małą wartość; mało znaczyć dla kogo.

³⁰⁰ *Eksamit* (starop.) – aksamit.

³⁰¹ *Postawce* a. *postawy* (starop.) – kosztowne tkaniny.

³⁰² *Przeniechać co* (starop.) – zostawić co, porzucić co.

³⁰³ *Świecki* (starop. forma) – świecki.

³⁰⁴ *Zbawić żywota* (starop.) – pozbawić życia.

³⁰⁵ *Morzyć* (starop.) – zabijać.

³⁰⁶ *Miąszy* (starop.) – gruby.

³⁰⁷ *Jiżto* (starop.) – że to; przez to że.

³⁰⁸ *Podgardłki* (starop.) – podbródki.

Dobre kupce, rostocharze³⁰⁹,
Wszytki³¹⁰ moja kosa skarze; [...]

Magister dicit:

Miła Śmierci, nie mow mi tego,
Zbawisz mię żywota mego;
Już ci nie wiem, coć mi się złego zstało³¹¹:
Głowa mi się wkoło toczy,
S niej chcą wypaść oczy.

Mors dicit:

Czemu się tak wiele przeciwiasz,
Mirziączki³¹² se mną nabywasz!
Nikt się przede mną nie skryje,
Wszytkiem żywym utnę szyje: [...]

Magister dicit:

Chcę cię pytać, Śmirci miła,
By mię tego nauczyła:
Panie, co czystość chowają,
Jako się u Boga mają?

Mors respondit:

Azaś³¹³ nie czytał świętych żywota,
Co mieli ciężkie kłopoty?
Jako panny mordowano,
Sieczono i biczowano,
Nago zwłoczono, ciało żżono³¹⁴

³⁰⁹ Rostocharz a. roztrucharz (starop.) – handlarz końmi.

³¹⁰ Wszytki (starop.) – wszystkich.

³¹¹ Zstało (starop.) – stało.

³¹² Mirziączka a. mierziączka (starop.) – obrzydzenie, wstręt, ohyda.

³¹³ Azaś nie czytał (starop.) – czyś nie czytał; czy nie czytałeś.

³¹⁴ Żżec (starop.) – spalić; żżono: palono.

I pirsí rzezano –
Potem do ciemnice wiedziono,
Niektóre głodem morzono,
Potem w powrozie wodzone,
Okrutnemi dręcząc mękami,
Targano je osękami³¹⁵.
Ja się temu dziwowała,
Gdym w nich tę śmiałość widziała –
Dziwno jest nie dbać okrutności,
Cirzpiąc³¹⁶ tako ciężkie boleści.
(dalszego ciągu brak)

Źródło: Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Kopeć, Aleksandra Sekuła, Wojciech Kotwica. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/rozmowa-mistrza-polikarpa-ze-smiercia.pdf> [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 8. Proszę jeszcze raz przeczytać wiersz, a następnie wykonać polecenia:

1. Proszę wskazać w utworze formy narracji i dialogu.
2. Proszę opisać Polikarpa.
3. Proszę opisać Śmierć.
4. Proszę porównać zachowanie Polikarpa i Śmierci.
5. Proszę opisać nastrój rozmowy Śmierci z Polikarpem.
6. W jaki sposób w utworze został zrealizowany motyw *danse macabre*?

Ars moriendi (łac. *sztuka umierania*) to typ literatury religijno-dydaktycznej, który powstał w średniowieczu i rozwijał się głównie w XV–XVI wieku. Teksty należące do tej literatury miały za zadanie uczyć, jak dobrze umrzeć – zgodnie z wiarą chrześcijańską.

³¹⁵ Osęk a. osęka (starop.) – drąg zakończony hakiem.

³¹⁶ Cirzpiąc (starop.) – forma imiesłowowa; dziś: cierpiąc.

Zadanie 9. Proszę wyjaśnić, w jaki sposób *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią* realizuje założenia *ars moriendi*?

Zadanie 10. *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią* nie posiada wyraźnego zakończenia. W formie krótkiej wypowiedzi proszę dopisać dalszy ciąg *Rozmowy mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.

Zadanie 11. Satyra to „utwór literacki ośmieszający i piętnujący wady ludzkie, obyczaje, stosunki społeczne”. Proszę wyjaśnić, dlaczego *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią* ma wymowę satyryczną.

Refleksje

Czytanie

Zadanie 1. Proszę przeczytać wiersz *Pogrzeb* Wisławy Szymborskiej. Następnie proszę porównać motyw śmierci przedstawiony w utworze poetki i *Rozmowie mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.

Wisława Szymborska *Pogrzeb*

„tak nagle, kto by się tego spodziewał”
„nerwy i papierosy, ostrzegałem go”
„jako tako, dziękuję”
„rozpakuj te kwiatki”
„brat też poszedł na serce, to pewnie rodzinne”
„z tą brodą to bym pana nigdy nie poznała”
„sam sobie winien, zawsze się w coś mieszał”
„miał przemawiać ten nowy, jakoś go nie widzę”

„Kazek w Warszawie, Tadek za granicą”
„ty jedna byłaś mądra, że wzięłaś parasol”
„cóż z tego, że był najzdolniejszy z nich”
„pokój przechodni, Baśka się nie zgodzi”
„owszem, miał rację, ale to jeszcze nie powód”
„z lakierowaniem drzwiczek, zgadnij ile”
„dwa żółtka, łyżka cukru”
„nie jego sprawa, po co mu to było”
„same niebieskie i tylko małe numery”
„pięć razy, nigdy żadnej odpowiedzi”
„niech ci będzie, że mogłem, ale i ty mogłeś”
„dobrze, że chociaż ona miała tę posadkę”
„no, nie wiem, chyba krewni”
„ksiądz istny Belmondo”
„nie byłam jeszcze w tej części cmentarza”
„śnił mi się tydzień temu, coś mnie tknęło”
„niebrzydka ta córeczka”
„wszystkich nas to czeka”
„złóżcie wdowie ode mnie, muszę zdążyć na”
„a jednak po łacinie brzmiało uroczyście” „było, minęło”
„do widzenia pani”
„może by gdzieś na piwo”
„zadzwoń, pogadamy”
„czwórką albo dwunastką”
„ja wtedy”
„my tam”

Źródło: Wisława Szymborska: *Pogrzeb*. W: Eadem: *Ludzie na moście*. Kraków 1985, s. 32.

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Jak na świecie obchodzone jest Święto Zmarłych?

W Polsce dzień Wszystkich Świętych obchodzony jest 1 listopada. Jesienna aura sprzyja zadumie, która towarzyszy ludziom odwiedzającym cmentarze. Jest to dzień wolny od pracy, podczas którego wiele rodzin odwiedza cmentarze, by zapalić znicze na grobach swoich najbliższych. A jak w innych krajach wspomina się zmarłych? Jakie tradycje temu towarzyszą?

W Hiszpanii zamiast zniczy na grobach można znaleźć elektroniczne lampki. Każda prowincja ma swoje charakterystyczne zwyczaje, które praktykuje podczas *Todos los Santos*, potocznie zwane *Tosantos*. W niektórych regionach Hiszpanii urządzone są fiesty i targowiska. Można na nich spotkać specjalne słodczyce, które są sprzedawane i spożywane tego dnia, a są to m.in. tzw. *huesos de Santo* – marcepanowe kości świętych, a także *empiñonados* – marcepanowe szyszki otoczone orzechami pinii.

Z kolei Słowacy wierzą, że zmarli, którzy przyjdą odwiedzić ich domy, będą zmęczeni i głodni, dlatego w zaduszkową noc zostawia się dla nich na stole jedzenie. Kiedyś dekorowano także groby matami i świecami. Zapalano również świece w domach – po jednej za każdego zmarłego członka rodziny.

W Bułgarii zmarli wspominani są podczas Zaduszek Archanielskich, które wypadają 3 listopada. Święto to często nazywane jest Zaduszkami Czereśniowymi ze względu na czereśnie, które przynosi się na cmentarz. Bułgarzy na grobach swoich bliskich zapalają świece, polewają je także winem, które symbolizuje krew Chrystusa. Świętowaniu towarzyszy jedzenie, którym członkowie rodzin wzajemnie się częstują.

Gdy odwiedza się cmentarze w Gruzji podczas obchodów Wszystkich Świętych, można zauważyć, że przy każdym grobie znajduje się mały stolik z podobizną zmarłego i butelką wina. Członkowie rodziny, odwiedzając cmentarz, powinni wypić za zdrowie tych, którzy odeszli. Wino służy także do oblewania grobów.

Podczas obchodów Święta Zmarłych cmentarze wypełniają się rodzinami z koszami pełnymi jedzenia i wina.

Radosny charakter obchodów Święta Zmarłych w Meksyku sprawił, że o *Día de los Muertos* słyszał chyba każdy. Święto to łączy w sobie elementy dawnych wierzeń prekolumbijskich i tradycji katolickich. Meksykanie świętują już od 31 października – ten dzień poświęcony jest zmarłym dzieciom. 1 i 2 listopada wspomniani są dorośli. Przygotowania do obchodów rozpoczynają się wiele dni wcześniej. Mieszkańcy Meksyku sprzątają swoje domy specjalnie na okazję przyjscia zmarłych. Ustawiają w nich ołtarzyki poświęcone tym, którzy odeszli. W dniu święta ulice Meksyku wypełniają barwne parady. Groby przystrajane są kwiatami, świecami, zdjęciami, ulubionymi przedmiotami osoby zmarłej. Członkowie rodziny przynoszą jedzenie i picie, a cmentarze wypełniają się muzyką, radosnymi opowieściami i panuje wesoła atmosfera.

Święto Zmarłych to jedno z najważniejszych świąt dla Japończyków i przypada, w zależności od rejonu, między 13 a 16 lipca lub między 13 a 16 sierpnia. *O-bon* lub *Bon* (*o-bon matsuri*) ma już 500-letnią tradycję. Obchodzone jest ku czci duchów zmarłych, które przybywają do swoich rodzin, witane latarniami zapalonymi u progów domów (tzw. *mukaebi* – „ogień powitalny”). W pierwszym dniu święta Japończycy składają na grobach bliskich ofiary z jedzenia, w niektórych rejonach kraju przygotowywane są również *shōryōumaczyli* – zwierzęta z ogórka, bakłażana i zapalek, które jako wierzchowce mają pomóc na swoim grzbiecie przywieźć bliskich zmarłych w rodzinne strony, a następnie zabrać ich z powrotem po zakończeniu święta. Wieczorem w pierwszy dzień święta na wzgórzach i polanach palone są ogniska (*mukaebi*), które służą zmarłym jako drogowskaz i pomagają im znaleźć drogę do bliskich. W ostatnim dniu ogniska (*okuribi*) pomagają odprowadzić dusze do zaświatów.

Chińczycy święto zmarłych obchodzą piętnastego dnia siódmego miesiąca. Według chińskiej tradycji siódmy miesiąc to Miesiąc Duchów, w którym duchy na 30 dni przybywają z zaświatów i odwiedzają żyjących. Dlatego w Chinach dzień, w którym wspomniani są zmarli, to Święto Duchów (chin. upr. 中元节,

chin. trad. 中元節, pinyin zhōngyuánjié). Chińczycy odwiedzają cmentarze, gdzie przed tabliczkami przodków palą papierowe imitacje pieniędzy, odzież i inne przedmioty codziennego użytku. Efektowną tradycją jest puszczanie na wodę małych trzcinowych łódek z lampionami, które mają wyznaczać kierunek zagubionym duchom.

Na podstawie: *Jak na świecie obchodzone jest Święto Zmarłych?* <https://portal.librus.pl/rodzina/artykuly/obiad-na-grobie-i-lampiony-na-rzece-czyli-jak-na-swiecie-obchodzone-jest-swieto-zmarlych> [dostęp: 27.05.2025].

0. W Polsce dzień Wszystkich Świętych obchodzony jest 2 listopada.	TAK/ <u>NIE</u>
1. W Hiszpanii zamiast tradycyjnych zniczy często używa się elektronicznych lampek.	TAK/NIE
2. Słowacy zostawiają jedzenie dla zmarłych na grobach.	TAK/NIE
3. Bułgarskie Zaduszki Archanielskie obchodzone są 3 listopada.	TAK/NIE
4. W Gruzji na grobach nie stawia się nic poza kwiatami i zniczami.	TAK/NIE
5. W Meksyku <i>Día de los Muertos</i> ma radosny i kolorowy charakter.	TAK/NIE
6. W Meksyku zmarłych wspomina się tylko 1 listopada.	TAK/NIE
7. Japońskie święto <i>O-bon</i> obchodzone jest wszędzie 1 listopada.	TAK/NIE
8. W czasie <i>O-bon</i> Japończycy palą ogień powitalny i pożegnalny dla dusz zmarłych.	TAK/NIE
9. W Chinach Święto Duchów przypada zawsze 15 sierpnia.	TAK/NIE
10. Chińczycy puszczają papierowe łódki z lampionami, by wskazać drogę duchom.	TAK/NIE

Mówienie

Zadanie 1. Proszę przeczytać tekst i – nawiązując do jego treści – wyrazić swoją opinię na poruszony w nim temat.

Przez wieki śmierć była szeroko obecna w naszej kulturze. Dedykowano jej wiersze i poematy. Nadawano jej postać ludzką i prowadzono z nią szerokie dysputy

jak w średniowiecznym utworze *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*. Przedstawiano ją na rycinach i odprawiano z nią rytualne tańce – *danse macabre* stanowiło narzędzie oswojenia ludzi z nieuniknionym. Obecnie, w czasach Photoshopa i kultu młodości, śmierć wypchnięto poza obszar mass mediów. Stała się niewygodnym tematem rozmów i przykrym obowiązkiem realizowanym w odosobnionych szpitalnych salach, hospicjach lub domach starości. Nie trzymamy już za rękę umierających, nie zapraszamy na stypy płaczek i nie całujemy zmarłych w otwartych trumnach.

Jednak śmierć uparcie nie daje o sobie zapomnieć. Wychodzi spod szafy i straszy, czasem fascynuje i niejednokrotnie paraliżuje napotkanych rozmówców. Cichaczem przemyka do kultury alternatywnej w postaci ciężkiego rocka, czaszek na kaskach motocyklistów czy filmów o zombie. Szepcze gdzieś za uchem, że jest i nie zniknie, ponieważ nigdzie się nie wybiera. Stała się bohaterką kawałów i czarnego humoru jak stwierdzenie, że to co jest pewne to „śmierć i podatki”. Jednak już bardziej empirycznie pojawia się jedynie jako zjawia w historiach o duchach.

Przychodzą jednak takie momenty, kiedy zaczynamy o niej myśleć. Gdy odchodzi nam ktoś bliski, kiedy czytamy na portalach społecznościowych o ciężko chorych dzieciach, cudem unikamy wypadku samochodowego lub kiedy podczas rutynowych badań nasz lekarz uświadamia nam, że nie jesteśmy nieśmiertelni.

Na podstawie: *Trudne słowo na „Ś” – Jak je ośwoić?* <https://instytutdobrejsmierci.pl/trudne-slowo-na-s-jak-je-oswoic/> [dostęp: 27.05.2025].

Średniowieczny *savoir-vivre* O zachowaniu się przy stole Przecława Słoty

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jaką funkcję pełni chleb w kulturze?
2. W jaki sposób uczy się dzieci zasad zachowywania się przy stole?
3. Jak należy się zachowywać podczas uroczystego obiadu?
4. Jakie znaczenie ma wspólne spożywanie posiłków w budowaniu relacji międzyludzkich?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę uzupełnić zdania poprawnymi formami wyrazów w nawiasie.

0. Ojciec Kamila zawsze odznaczał się ...*dobrymi manierami*... (dobre maniere).
1. Na przyjęciu w ambasadzie zawsze obowiązuje (etykieta).

2. Michał z (szacunek) zwrócił się do rodziców.
3. Zazdroszcę Ani (ogłada) podczas spotkań służbowych.
4. Królowa nieustannie zachwyca poddanych (elegancja).
5. Andrzej ciągle krzyczy na swoich pracowników – brak mu
(kultura osobista).
6. Mateusz umie z (takt) przyznać się do błędu.
7. O (grzeczność językowa) napisano już wiele książek.
8. Nauczycielka zwróciła się z (uprzejmość) do uczniów.

Zadanie 4. Proszę utworzyć przymiotniki od podanych rzeczowników.

0. chleb	– ...chlebowy.....
1. truskawka	–
2. jabłko	–
3. czekolada	–
4. banan	–
5. cytryna	–
6. las	–
7. noc	–
8. mgła	–

Zadanie 5. Proszę dopisać rzeczowniki do utworzonych przymiotników z zadania 4 tak, aby połączenia miały sens.

0. ...chlebowy stół.....
1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.

Zadanie 6. Proszę przeczytać notkę o Przecławie Słocie, a następnie zapisać w punktach pięć najważniejszych faktów z jego biografii.

Przecław Słota (Złota) (zm. 1419), syn Floriana, szlachcica z Gosławic w ziemi łęczyckiej. W latach 1398–1400 był burgrabią i podstarościm poznańskim. Swą karierę zawdzięczał ścisłym związkom z dworem Tomka z Węgleszyna, podczaszego krakowskiego i starosty generalnego Wielkopolski. W ostatnich latach życia gospodarzył w swych rodzinnych stronach. Przypisuje mu się autorstwo najstarszego (powstałego ok. 1400 roku) świeckiego wiersza w języku polskim, znanego jako *Wiersz o chlebowym stole* (lub *Wiersz o zachowaniu się przy stole*). Tematyka utworu (kultura dwornego biesiadowania, pochwała godności i uroku kobiet, wątek maryjny), jak i jego kompozycja (inwokacja do Boga, końcowa dedykacja, w której autor umieścił swe imię) wskazują na wpływ późnośredniowiecznej kultury rycerskiej i dworskiej. Jednym z domniemanych źródeł wiersza Słoty jest łaciński utwór Frowinusa pt. *Antigameratus*.

Na podstawie: *Przecław Słota – biogram*. http://staropolska.pl/sredniowiecze/poezja_swiecka/slota_biogram.html [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 7. Proszę przeczytać utwór *O zachowaniu się przy stole* Przecława Słoty ze szczególnym zwróceniem uwagi na podane znaczenia archaizmów. Następnie proszę napisać współczesną wersję tekstu.

Przecław Słota
O zachowaniu się przy stole

Gospodnie, da mi³¹⁷ to wiedzieć,
Bych³¹⁸ mógł o tem cso³¹⁹ powiedzieć,
O chlebowem stole³²⁰.

³¹⁷ *Gospodnie, da mi* – Panie, daj mi, pozwól (apostrofa skierowana do Boga).

³¹⁸ *Bych* – bym.

³¹⁹ *Cso* – co.

³²⁰ *O chlebowem stole* – o stole biesiadnym.

Zgarnie na się wszystko pole³²¹,
Cso w stodole i w tobole,
Csole się na niwie zwięże³²²,
To wszystko na stole lęże³²³.
Przetoć stoł wieliki świeboda³²⁴:
Staje na nim piwo i woda,
I k temu mięso i chleb,
I wiele jinych potrzeb,
Podług dostatka tego,
Ktole³²⁵ może dostać czego.
Z jutra³²⁶ wiesioł nikt nie będzie,
Aliż³²⁷ gdy za stołem siędzie,
Toż wszego myślenia zbędzie³²⁸.
A ma z pokojem sieść,
A przy tem się ma najeść.
A mnogi jidzie za stoł,
Siędzie za nim jako woł,
Jakoby w ziemię wetknął koł.
Nie ma talerza karmieniu swemu,
Eżby³²⁹ ji ukroił drugiemu,
A grabi się w misę przod³³⁰,
Iż mu miedźwno³³¹ jako miód –

³²¹ Pole – tu: płody z pola.

³²² Csole się na niwie zwięże – co tylko się w polu urodzi.

³²³ Lęże – legnie, znajdzie się.

³²⁴ Wieliki świeboda – hojny, szczodry pan.

³²⁵ Ktole – ktokolwiek.

³²⁶ Z jutra – z rana.

³²⁷ Aliż – aż.

³²⁸ Zbędzie – pozbędzie się.

³²⁹ Eżby – iżby, aby.

³³⁰ A grabi się w misę przod – rzuca się pierwszy do misy.

³³¹ Miedźwno – słodko, miodowo.

Bogdaj mu zaległ usta wrzod!
 A je s mnogą twarzą cudną³³²,
 A będzie mieć rękę brudną,
 Ana³³³ też ma k niemu rzecz³³⁴ obłudną.
 A pełną misę nadrobi
 Jako on, cso motyką robi.
 Sięga w misę prze drugiego,
 Szukaję³³⁵ kęsa lubego,
 Niedostojen nics dobrego.
 Ano wždy widzą, gdzie csny³³⁶ siedzi,
 Každy ji sługa nawiedzi³³⁷,
 Wszytko jego dobre sprawia³³⁸,
 Lepsze misy przedeń stawia.
 Mnodzy na tem nics nie dadzą³³⁹,
 Siędzie, gdzie go nie posadzą;
 Chce się sam posadzić wyżej,
 Potem siędzie wielmi³⁴⁰ niżej.
 Mnogi jeszcze przed dźwirzmi³⁴¹ będzie,
 Cso na jego miasto³⁴² siędzie,
 An³⁴³ mu ma przez dzięki³⁴⁴ wstać;

³³² *S mnogą twarzą cudną* – z paniami, z niewiastami.

³³³ *Ana* – a ona.

³³⁴ *Rzecz* – mowę.

³³⁵ *Szukaję* – szukając.

³³⁶ *Csny* – szlachetny, godny czci.

³³⁷ *Nawiedzi* – obsłuży.

³³⁸ *Dobre sprawia* – dba o jego dobro.

³³⁹ *Na tem nics nie dadzą* – na to nie zważają.

³⁴⁰ *Wielmi* – o wiele.

³⁴¹ *Przed dźwirzmi* – przed drzwiami.

³⁴² *Miasto* – miejsce.

³⁴³ *An* – a on.

³⁴⁴ *Przez dzięki* – z musu, chcąc nie chcąc.

Lepiej by tego niechać.
Jest mnogi ubogi pan,
Cso będzie książętom znan
I za dobrego wezwan³⁴⁵.
Ten ma z prawem³⁴⁶ wyżej sieść,
Ma nań każdy włożyć cześć³⁴⁷;
Nie może być panic taki,
Musi ji w tem poczcic³⁴⁸ wszelki.
Bo czego nie wie doma³⁴⁹ chowany,
To mu powie jeżdżały³⁵⁰.
U wody się poczyną cześć³⁵¹:
Drzewiej³⁵² niż gdy siędą jeść,
Tedy ją na ręce dają,
Tu się więc starszy poznają,
Przy tem się k stołu sadzają.
Panny, na to się trzymajcie,
Małe kęsy przed się³⁵³ krajcie,
Ukrawaj często, a mało,
A jedz, byleć się jedno³⁵⁴ chciało.
Tako panna, jako pani
Ma to wiedzieć, cso się gani,
Lecz rycerz albo panosza³⁵⁵

³⁴⁵ *Za dobrego wezwan* – uznany za szlachetnego.

³⁴⁶ *Z prawem* – słusznie.

³⁴⁷ *Włożyć cześć* – okazać szacunek.

³⁴⁸ *Poczcic* – okazać cześć.

³⁴⁹ *Doma* – w domu.

³⁵⁰ *Jeżdżały* – bywały w świecie, obyty.

³⁵¹ *U wody się poczyną cześć* – przy obmywaniu rąk zaczyna się okazywanie czci.

³⁵² *Drzewiej* – wcześniej czy też: kiedyś.

³⁵³ *Przed się* – przecież, jednak.

³⁵⁴ *Jedno* – tylko.

³⁵⁵ *Panosza* – giermek, sługa.

Czci żeńską twarz – toć przysłusza³⁵⁶.
 Czso masz na stole lepszego przed sobą,
 Czci ją, iżby żyła z tobą³⁵⁷.
 Bo ktoś je chce sobie zachować³⁵⁸,
 Będą ji wszytki³⁵⁹ miłować
 I kromie oczu³⁶⁰ dziękować.
 Boć jest korona³⁶¹ czsna pani,
 Przepaść by mu³⁶², kto ją gani!
 Ot Matki Boże tę moc mają,
 Iż przeciw jim³⁶³ książęta wstają
 I wielką jim chwałę dają.
 Ja was chwałę, panny, panie,
 Iż przed wami niczs lepszego nie³⁶⁴.
 Za to się ma każdy wziąć,
 Otłóżywszy jedno swąc³⁶⁵.
 Iż jim o czci powiedają,
 Przy tem mnogiego ruszają³⁶⁶:
 Kogo podle³⁶⁷ siebie ma,
 Tego z rzeczą nagaba³⁶⁸,
 Nie chce dobrej mowy dbać³⁶⁹,

³⁵⁶ Toć przysłusza – tak przystoi.

³⁵⁷ Czci ją, iżby żyła z tobą – okazuj jej szacunek (tu: częstuj ją), aby z tobą ucztowała.

³⁵⁸ Zachować – zjednać.

³⁵⁹ Wszytki – wszystkie.

³⁶⁰ Kromie oczu – poza oczyma.

³⁶¹ Korona – tu: ozdoba.

³⁶² Przepaść by mu – niech przepadnie.

³⁶³ Przeciw jim – na ich spotkanie.

³⁶⁴ Przed wami niczs lepszego nie – od was nie ma nic lepszego.

³⁶⁵ Otłóżywszy jedno swąc – dbając nie tylko o swoją cześć.

³⁶⁶ Mnogiego ruszają – tu: urażają licznych.

³⁶⁷ Podle – obok.

³⁶⁸ Nagaba – napastuje.

³⁶⁹ Dobrej mowy dbać – zważać na stosowną rozmowę.

Ni je³⁷⁰ da drugiemu słuchać.
 Ktokoli³⁷¹ czci żeńską twarz,
 Matko Boża, ji tym odarz³⁷²:
 Przymi ji za sługę swego,
 Schowaj grzecha śmiertnego
 I też skończenia nagłego.
 Boć paniami stoi wiesiele,
 Jego jest na świecie wiele,
 I ot nich wszytkę dobroć mamy,
 Jedno na to sami dbajmy.
 I toć są źli, czso jim szkodzą,
 Bo nas ku wszej czci przywodzą.
 Kto nie wie, przecz³⁷³ by to było,
 Ja mu powiem, ac mu miło³⁷⁴:
 Ktokoli czsną³⁷⁵ matkę ma,
 Z niej³⁷⁶ wszytkę cześć otrzyma,
 Mnodzy za to³⁷⁷ niczs nie dbają,
 Prze nią³⁷⁸ mu nikt nie nagani³⁷⁹,
 Tęc ma moc każda czsna pani.
 Przetoż je nam chwalić słusza³⁸⁰,
 W kiem-jeść-koli³⁸¹ dobra dusza.

³⁷⁰ *Ni je* – ani jej.

³⁷¹ *Ktokoli* – ktokolwiek.

³⁷² *Odarz* – obdarz.

³⁷³ *Przech* – dlaczego.

³⁷⁴ *Ac mu miło* – niech mu będzie miło.

³⁷⁵ *Czsną* – cnotliwą.

³⁷⁶ *Z niej* – przez nią, dzięki niej.

³⁷⁷ *Za to* – o to.

³⁷⁸ *Prze nią* – z jej powodu.

³⁷⁹ *Nie nagani* – tu: nie zarzuci pochodzenia z nieprawego łoża.

³⁸⁰ *Słusza* – należy się.

³⁸¹ *W kiem-jeść-koli* – w kimkolwiek jest.

Przymicie to powiedanie
Przed waszę cześć³⁸², panny, panie!
Też, miły Gospodnie moj,
Słota, grzeszny sługa twój,
Prosi za to³⁸³ Twej Miłości³⁸⁴,
Udziel nam wszem swej radości!
Amen.

Źródło: Przeclaw Słota: *O zachowaniu się przy stole*. http://staropolska.pl/sredniowiecze/poezja_swiecka/wiersz_sloty.html [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 8. Proszę jeszcze raz przeczytać wiersz, a następnie wykonać polecenia.

1. Proszę opisać sytuację liryczną przedstawioną w wierszu.
2. Proszę wskazać i omówić fragmenty dotyczące pochwał jedzenia.
3. Proszę wypisać zasady dotyczące zachowania się przy stole kierowane do kobiet i mężczyzn.
4. Proszę wyjaśnić, dlaczego wiersz można uznać za wiarygodne źródło średniowiecznego życia dworskiego.

Zadanie 9. Dlaczego utwór *O zachowaniu się przy stole* Przeclawa Słoty ma charakter dydaktyczny? Proszę wyjaśnić.

Zadanie 10. Proszę przeczytać fragment artykułu *Paradoksy związane ze spożywaniem pokarmów w średniowieczu – wstępny rekonesans oparty głównie na analizie wiersza Słoty „O zachowaniu się przy stole”* Andrzeja Wichra. Następnie w odniesieniu do przeczytanego tekstu naukowego i wiersza Słoty proszę omówić znaczenie chlebowego stołu.

³⁸² Przed waszę cześć – ku waszej czci.

³⁸³ Za to – o to.

³⁸⁴ Twej Miłości – zwrot grzecznościowy (tu w odniesieniu do Gospodna – Boga).

„Chlebowy stół”, o którym pisze Słota, jest więc swoistym poligonem doświadczalnym, wokół którego toczy się w pomniejszonej skali walka o władzę, jest też środkiem do pokazania średniowiecznego społeczeństwa w syntetycznym skrócie, co przypomina nieco zastosowanie motywu pielgrzymki w *Opowieściach kanterberyjskich* Chaucera, choć oczywiście stół był instytucją społeczną o wiele mniej demokratyczną niż pielgrzymka, i niewątpliwie bardziej skłaniał, nawet jeżeli był okrągły, do podkreślania zależności hierarchicznych. Autor traktuje stół jak gdyby był on istotą żyjącą, mówi „stoi wieliki świeboda”, co mogłoby się kojarzyć z jakimś dionizyjskim lub epikurejskim umiłowaniem przyjemności życia. Jest też stół u Słoty wariantem rogu obfitości, czyli miejscem, w którym spotykają się i łączą wszelkie materialne dobra.

Źródło: Andrzej Wicher: *Paradoksy związane ze spożywaniem pokarmów w średniowieczu – wstępny rekonesans oparty głównie na analizie wiersza Słoty „O zachowaniu się przy stole”*. „ER(R)GO. Teoria – Literatura – Kultura” 2005, nr 1 (10), s. 37–45.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę opowiedzieć o najważniejszych zasadach obowiązujących w kulturze Pani/Pana regionu lub kraju.

Zadanie 2. Proszę opowiedzieć o najważniejszych daniach z Pani/Pana regionu lub kraju.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać esej na temat „Stół jako międzypokoleniowe miejsce spotkań” (170 słów).

Podsumowanie epoki

Zadanie 1. Proszę wypisać 6 słów kluczowych, które najlepiej oddają ducha tej epoki.

..... # #

..... # #

Zadanie 2. Proszę wskazać 3 najważniejszych twórców.

.....
.....

Zadanie 3. Proszę wybrać jeden ulubiony utwór spośród poznanych i napisać, dlaczego jest najbardziej interesujący.

.....
.....

Zadanie 4. Proszę wymyślić tytuł wystawy lub plakatu/wymyślić hasło lub slogan reklamowy, który promowałby literaturę tej epoki – powinien zawierać hasło lub motto, które oddaje najważniejsze wartości i tematy.

.....
.....

Zadanie 5. Proszę napisać, jaki problem społeczny lub idea z epoki jest według Pani/Pana wciąż aktualna i dlaczego.

.....
.....

Zadanie 6. Proszę narysować prostą mapę myśli lub diagram (np. koło tematyczne lub drzewo problemów), który pokazuje powiązania między tematami, postawami i wartościami w epokowych tekstach.

Lektury uzupełniające – warto sięgnąć

Romuald Cudak: *Religijność i kultura religijna we współczesnej Polsce*. W: *Kultura polska. Si-
lva rerum*. Red. Romuald Cudak, Jolanta Tambor. Katowice 2023, s. 101–124.

Na wrywki. 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec.
Red. Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Agnieszka Madeja. Katowice 2018
(cytaty z utworów z epoki średniowiecza).

Renesans

Wprowadzenie do epoki

Zadanie 1. Proszę wyobrazić sobie, że mieszka Pani/Pan w Europie w XVI wieku, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Czym mogłaby Pani/mógłby Pan się zajmować?
2. Jaki kraj lub krainę chciałaby Pani/chciałby Pan odkryć?
3. Jaką książkę chciałaby Pani/chciałby Pan wydrukować jako pierwszą w historii?
4. Jak spędzałaby Pani/spędzałby Pan wolny czas?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Renesans to suma tych objawów kulturalnych w najrozmaitszych sferach życia, które dadzą się zauważyć na przejściu z tzw. średniowiecza w tzw. nowożytność, a w których to objawach upatrujemy właśnie powolne przesilanie się *medii aevi* w czasy nowe... Renesans, słusznie nazwany Odrodzeniem, to bunt ludzkości przeciwko średniowieczu, bunt powolny, długi, nurzający się w sprzecznościach wysiłków i dążeń, idei i rozpędów twórczych, tradycji i wpływu nowych elementów. Na drodze coraz rosnącego fermentu dokonuje się wówczas faktycznie odrodzenie, czyli odnowienie życia ludzkiego i świata; zmiany te dotyczą: stosunków religijno-kościelnych, sfery polityki i państwa, stosunków społecznych i ekonomiczno-gospodarczych, sztuki, nauki, literatury, towarzystwa, obyczajowości.

Źródło: Stanisław Łempicki: *Renesans i humanizm w Polsce*. W: *Kultura staropolska*. Kraków 1932, s. 207–208.

1. Jaka epoka poprzedzała renesans w Europie?
2. Jaka jest inna nazwa epoki renesansu?
3. Na czym polega zjawisko buntu w kulturze renesansu?
4. Na czym polega idea odrodzenia w renesansie?
5. Jakiego typu zmiany dokonały się w renesansie?

Zadanie 4. Proszę uporządkować wydarzenia z epoki renesansu w kolejności chronologicznej.

Europa

- ...1... Udoskonalenie druku przez Johanna Gutenberg – 1450 rok.
- Akt supremacji w Anglii – powstanie Kościoła anglikańskiego (Henryk VIII) – 1534 rok.
- Edykt nantejski (tolerancja religijna dla hugenotów we Francji) – 1598 rok.
- Noc św. Bartłomieja (masakra hugenotów we Francji) – 1572 rok.
- Odkrycie Ameryki przez Krzysztofa Kolumba – 1492 rok.

- Pokój augsburski (uznanie luteranizmu w Rzeszy Niemieckiej) – 1555 rok.
- Sobór trydencki (początek kontrreformacji) – lata 1545–1563.
- Śmierć Williama Szekspira – 1616 rok.
- Upadek Konstantynopola (koniec Cesarstwa Bizantyjskiego) – 1453 rok.
- Wybuch wojny trzydziestoletniej (symboliczny koniec renesansu, początek baroku) – 1618 rok.
- Wystąpienie Marcina Lutra w Wittenberdze (początek reformacji) – 1517 rok.

Polska

- ...1... Wstąpienie na tron Zygmunta I Starego – 1506 rok.
- Elekcja Zygmunta III Wazy (początek dynastii Wazów w Polsce) – 1587 rok.
- Hołd pruski (Albrecht Hohenzollern składa hołd Zygmuntowi I) – 1525 rok.
- Konfederacja warszawska (gwarancja tolerancji religijnej) – 1573 rok.
- Pierwsza wolna elekcja (wybór Henryka Walezkiego na króla Polski) – 1573 rok.
- Pokój w Jamie Zapolskiej (koniec wojny z Rosją, odzyskanie Inflant) – 1582 rok.
- Przeniesienie stolicy Polski z Krakowa do Warszawy – 1596 rok.
- Śmierć Zygmunta II Augusta (koniec dynastii Jagiellonów) – 1572 rok.
- Unia brzeska (unia Kościoła prawosławnego z katolickim – powstanie Kościoła unickiego) – 1596 rok.
- Unia lubelska (powstanie Rzeczypospolitej Obojga Narodów) – 1569 rok.
- Wydanie dzieła Mikołaja Kopernika *De revolutionibus orbium coelestium* – 1543 rok.

Zadanie 5. Proszę dopasować definicję do terminu.

- 0. antropocentryzm – ...a).....
- 1. *ad fontes* –
- 2. antyk –
- 3. *deus artifex* –
- 4. epikureizm –
- 5. *homo artifex* –

6. humanista	-
7. humanizm	-
8. makiawelizm	-
9. mecenat	-
10. reformacja	-
11. stoicyzm	-

- a) pogląd, według którego człowiek jest ośrodkiem i celem świata, a wszystko w przyrodzie dzieje się ze względu na niego
- b) łac. *Bóg artysta*, w literaturze i sztuce odnosi się do obrazu Boga, który stworzył świat jako wspaniałe dzieło sztuki
- c) łac. *człowiek artysta*, *człowiek twórca*, wyraża renesansowy ideał artysty obdarzonego zdolnościami artystycznymi, intelektualnymi i technicznymi jak np. Leonardo da Vinci, Michał Anioł
- d) łac. *do źródeł*, powrót do źródeł kultury klasycznej, czyli literatury, filozofii i sztuki antycznej
- e) pomoc finansowa państwa, instytucji lub osoby prywatnej udzielana artystom, uczonym i sportowcom albo wspierająca rozwój danej dziedziny kultury
- f) prąd myślowy i kulturalny epoki odrodzenia, przeciwstawiający zainteresowanie człowiekiem i jego życiem typowemu dla średniowiecza stawianiu Boga w centrum świata
- g) przedstawiciel humanizmu
- h) ruch religijny w XVI wieku, który dążył do przeprowadzenia reform w Kościele katolickim i doprowadził do powstania wyznań protestanckich, zapoczątkowany przez Marcina Lutra
- i) sposób działania w polityce, oparty na przekonaniu, że dobro państwa ma najwyższą wartość i w dążeniu do jego osiągnięcia można stosować wszelkie metody i środki, również te wątpliwe z punktu widzenia etyki; w psychologii: cecha człowieka, przejawiająca się w niezdolności do uczuć wyższych, instrumentalnym traktowaniu innych ludzi i trudnościami we wchodzeniu w relacje z nimi; termin pochodzi od nazwiska Niccola Machiavellego

- j) świat starożytny i jego kultura
- k) wywodzący się ze starożytności kierunek filozoficzny, uznający, że najwyższym dobrem jest cnota polegająca na obojętności wobec przeciwności losu i panowaniu nad namiętnościami
- l) wywodzący się ze starożytności kierunek filozoficzny, głoszący możliwość osiągnięcia szczęścia przez doznawanie przyjemności i unikanie cierpień

Zadanie 6. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Renesans – okres w dziejach kultury europejskiej trwający od połowy XIV wieku do końca XVI wieku. Termin użyty po raz pierwszy w XVI wieku przez włoskiego malarza i historiografa sztuki Giorgio Vasariego na określanie nowych tendencji w malarstwie XIV i XV wieku. Na epokę tę przypada kształtowanie się, a także rozwój ruchu umysłowego i kulturalnego, którego przejawy wystąpiły najpierw we Włoszech, następnie zaś rozprzestrzeniły się w Europie Zachodniej i Środkowej. Rozwój tego ruchu pozostawał w związku z założeniami humanizmu. Renesans spowodował wielki przełom we wszystkich dziedzinach kultury i sztuki europejskiej. Przekształcając średniowieczny model życia i osobowości ludzkiej, na plan pierwszy wysunął zainteresowanie doczesnymi celami działań ludzkich oraz tym, co indywidualne i konkretne; stał się bodźcem laicyzacji sztuki, za której cel uznano dostarczanie przyjemności i pożytku. Istotnym czynnikiem kultury renesansu było odrodzenie starożytności klasycznej, z której czerpano inspirację do zainteresowań człowiekiem i światem oraz wzory doskonałości w sztuce i literaturze. W intelektualnych środowiskach humanistów, a często dzięki mecenatowi możnych protektorów, powstawała najpierw we Włoszech, potem także we Francji, w Hiszpanii, Anglii, Polsce i innych krajach sztuka i literatura renesansowa, nawiązująca do tradycji antycznej, ale jednocześnie dążąca do nobilitacji języków narodowych. Szczególnie odwoływano się do poglądów Arystotelesa i Horacego. Renesans ukształtował ideał stylistyczny oparty na czystości i jasności języka, nawiązujący do antycznych tradycji retorycznych, szczególnie cyceroniańskich. Wielu pisarzy

renesansu posługiwało się klasyczną łaciną, równocześnie jednak we wszystkich krajach poczęła się bujnie rozwijać literatura w językach narodowych, np. twórczość Petrarke, Boccaccia, Ronsarda. Poeci uprawiali przede wszystkim gatunki uznawane w starożytności, szczególnie epikę bohaterską (epos), tragedię i komedię oraz gatunki liryczne, zwłaszcza pieśni i elegie o charakterze refleksyjno-filozoficznym, nawiązujące do tradycji horacjańskich, hymny, a także małe formy poetyckie, jak np. epigramat, fraszka. Nastąpił również rozkwit różnych odmian prozy fabularnej. Rozwijały się też bujnie publicystyka i piśmiennictwo filozoficzne, najczęściej w związku z reformacyjnymi dyskusjami teologicznymi i politycznymi. Polacy zetknęli się z literaturą i sztuką włoskiego renesansu dzięki licznym wyjazdom szlachty na studia we włoskich uniwersytetach oraz dzięki działalności kulturalnej przebywających w Polsce cudzoziemców. Polska literatura renesansowa początkowo miała charakter panegiryczno-dworski, pisana była klasyczną łaciną i nawiązywała do tradycji antycznych. Jednak już od początku XVI wieku nastąpił bujny rozwój literatury i piśmiennictwa w języku narodowym, dzięki czemu polszczyzna osiągnęła poziom nowożytnego języka literackiego. Twórczość polskiego renesansu była odzwierciedleniem przemian społeczno-politycznych i kulturowych, jakie zachodziły w tym czasie w Polsce. W związku z podejmowaniem przez literaturę zadań dydaktycznych rozwijały się bujnie gatunki parenetyczne, dialogi, traktaty, mowy retoryczne czy kazania. Najwspanialsze i trwałe osiągnięcia przyniosła polska poezja renesansowa w twórczości Jana Kochanowskiego, Szymona Szymonowicza, Sebastiana Fabiana Klonowica oraz Mikołaja Sępa Szarzyńskiego – poety bliskiego już barokowi. Literatura polska twórczo przejęła i rozwinęła najistotniejsze idee europejskiego renesansu i humanizmu, wykształciła nowożytny polski język literacki i stworzyła podstawy dalszego rozwoju literatury narodowej. Inna nazwa: odrodzenie.

Na podstawie: Teresa Kostkiewiczowa: *Renesans*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 428–430.

0. Renesans rozpoczął się na początku XIV wieku	TAK/NIE
1. Terminu renesans po raz pierwszy użyto w odniesieniu do zjawisk literackich.	TAK/NIE
2. Renesans nawiązuje do założeń humanizmu.	TAK/NIE
3. Renesans nie wpłynął na kulturę i sztukę europejską.	TAK/NIE
4. W centrum kultury renesansu znalazł się człowiek.	TAK/NIE
5. Kultura renesansu nawiązywała do kultury antyku.	TAK/NIE
6. Sztuka w renesansie powstawała dzięki wsparciu zamożnych mecenasów.	TAK/NIE
7. W filozofii renesansu odwoływano się tylko do Arystotelesa.	TAK/NIE
8. W renesansie posługiwano się tylko łaciną.	TAK/NIE
9. W renesansie rozwijała się wyłącznie proza.	TAK/NIE
10. Do Polski renesans dotarł dzięki szlachcicom studiującym we Włoszech.	TAK/NIE
11. Polska literatura renesansu od początku była tworzona w języku polskim.	TAK/NIE
12. Twórczość polskiego renesansu ukazywała zmiany społeczno-polityczne i kulturowe w kraju.	TAK/NIE
13. Polska literatura renesansu nie podejmowała celów dydaktycznych.	TAK/NIE
14. Jednym z twórców polskiej literatury renesansu był Szymon Klonowic.	TAK/NIE
15. Renesans to jedyna nazwa tej epoki w Polsce.	TAK/NIE

Zadanie 7. Proszę uzupełnić zdania poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

0. Utwór liryczny złożony z 14 wersów, zgrupowanych w 2 strofach 4-wersowych i w 2 strofach 3-wersowych, spopularyzowany przez Petrarę, tosonet... (sonet).
1. Nie mam dzisiaj nastroju, więc nie jestem w stanie czytać tego (tren), w którym autor wyraża żal za zmarłą osobą.
2. Ciągłe w głowie mam (fraszka), czyli krótki, żartobliwy wiersz, który wczoraj przeczytałem na zajęciach.
3. Uwielbiam wiersze liryczne przeznaczone do recytacji lub śpiewu, dlatego ciągle myślę o (pieśń), którą wykonam podczas jutrzejszego przedstawienia.
4. Liryczną pieśń o charakterze modlitewnym, wywodzącą się z kultury hebrajskiej, nazywamy (psalm).

5. W księgarni nie znalazłam ani jednej (sielanka), czyli utworu poetyckiego przedstawiającego w sposób wyidealizowany uroki życia wiejskiego.
6. Dzisiaj na zajęciach porozmawiamy o (traktat), który przedstawia wzorcowy model życia szlachcica ziemianina.

Zadanie 8. Proszę dopasować imię i nazwisko pisarza do gatunku literackiego, który tworzył. W razie wątpliwości proszę skorzystać ze *Słownika literatury staropolskiej* pod redakcją Teresy Michałowskiej. Uwaga! Niektóre imiona i nazwiska mogą zostać wykorzystane kilkakrotnie.

	Francesco Petrarca	Jan Kochanowski	Piotr Skarga
	Szymon Szymonowic	Mikołaj Rej	Klemens Janicki

0. kazanie:*...Piotr Skarga...*.....
1. sonet:
2. tren:
3. fraszka:
4. pieśń:
5. psalm:
6. sielanka:
7. traktat:
8. elegia:

Zadanie 9. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Leonardo da Vinci (1452–1519)

Włoski artysta, malarz, uczony, teoretyk sztuki, architekt, wynalazca, filozof, a także inżynier wojskowy, słowem – człowiek renesansu. Jego pomysły często wyprzedzały epokę. Właściwie nazywał się Leonardo di ser Piero da Vinci. Urodził się 15 kwietnia 1452 roku w okolicy miejscowości Vinci niedaleko Florencji. O jego dzieciństwie

nie zachowało się zbyt wiele informacji. Początkowo mieszkał w domu matki, by później zamieszkać z rodziną ojca.

Praktykował u Andrei del Verrocchio, malarza i rzeźbiarza florenckiego. W wieku 20 lat został wpisany do ksiąg cechowych. Głównie dzięki dobrym manierom po przeprowadzce do Mediolanu został przyjęty na dwór Sforzów. Został nadwornym malarzem Ludwika Sforzy, poznał też matkę królowej Bony.

Leonardo zajmował się nie tylko malarstwem – to także rzeźbiarz, filozof, matematyk, a nawet anatom. We florenckim szpitalu wykonywał sekcje zwłok, pozostawił również po sobie niezwykle interesujące szkice anatomiczne. Ciekawostką jest fakt, że jego notatki zostały zapisane tzw. pismem lustrzanym.

Wiele z wymyślonych przez niego urządzeń do tej pory zachwyca inżynierów. Wśród jego pomysłów były maszyny hydrauliczne oraz maszyny latające ze skrzydłami lub śmigłami. Zapisał się w historii jako doskonały wynalazca machin wojennych, a także budowniczy mostów. Pozostawił po sobie rysunki (słynny jest jego *Autoportret*), wiele szkiców, jak i dzieł malarskich, a najsłynniejsze z nich to *Ostatnia Wieczerza*, *Dama z gronostajem* czy *Mona Lisa*. Leonardo da Vinci zmarł 2 maja 1519 roku w zamku Cloux, gdzie spędził ostatnie lata życia. Pogrzebany został zgodnie ze swoją ostatnią wolą w zamku Amboise.

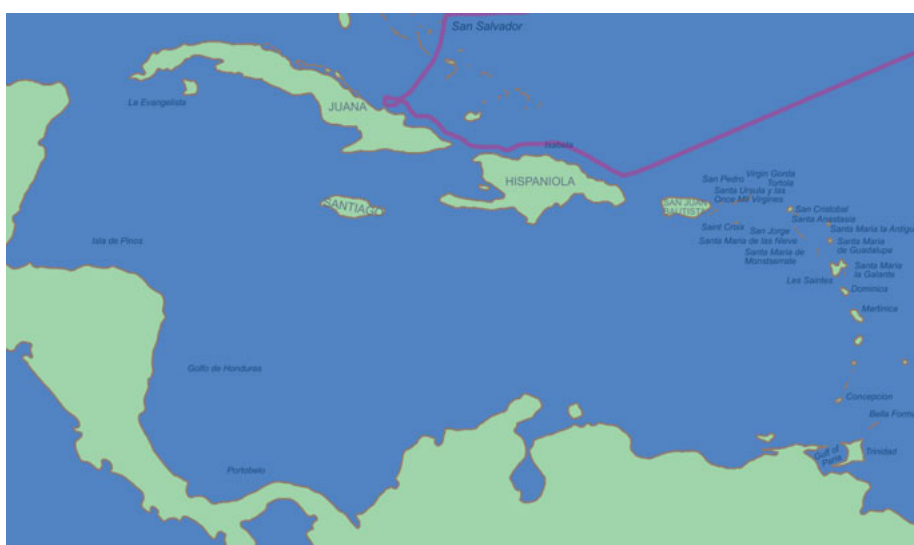
Źródło: *Leonardo da Vinci (1452–1519)*. <https://ciekawostkihistoryczne.pl/leksykon/leonardo-da-vinci-1452-1519/> [dostęp: 27.05.2025].

1. W którym wieku urodził się Leonardo da Vinci?
2. Kim był Leonardo da Vinci?
3. U kogo uczył się Leonardo da Vinci?
4. W jakim mieście znajdował się dwór Sforzów?
5. Czym zajmował się Leonardo da Vinci we Florencji?
6. Co wynalazł Leonardo da Vinci?
7. Jakie są najsłynniejsze dzieła malarskie Leonarda da Vinci?
8. W którym wieku zmarł Leonardo da Vinci?

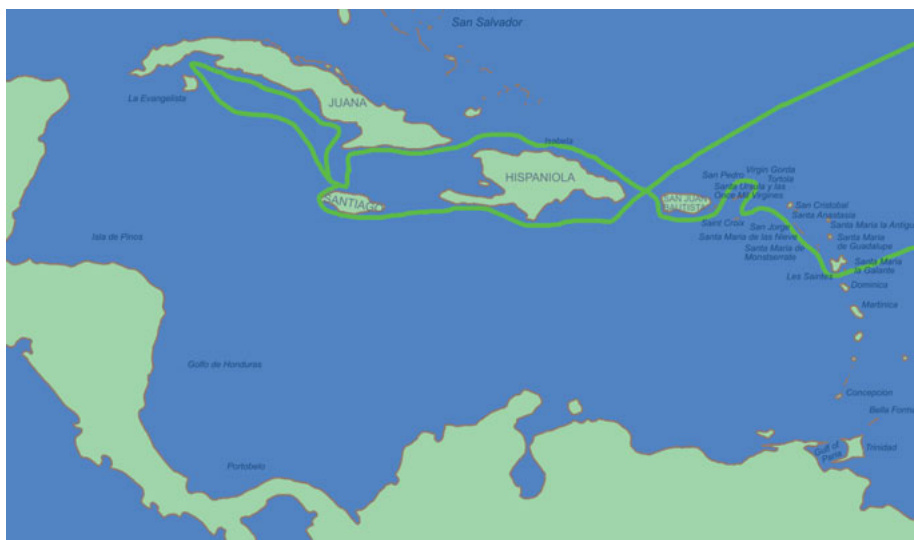
Krzysztof Kolumb to jedna z najwybitniejszych postaci w dziejach odkryć geograficznych i żeglugi. W 1492 roku dopłynął do wyspy w archipelagu Bahamów, którą nazywał San Salvador. Wydarzenie to przyjmuje się powszechnie za datę odkrycia Ameryki. Łącznie Kolumb wziął udział w czterech wyprawach.

Zadanie 10. Proszę na podstawie map odpowiedzieć na pytania.

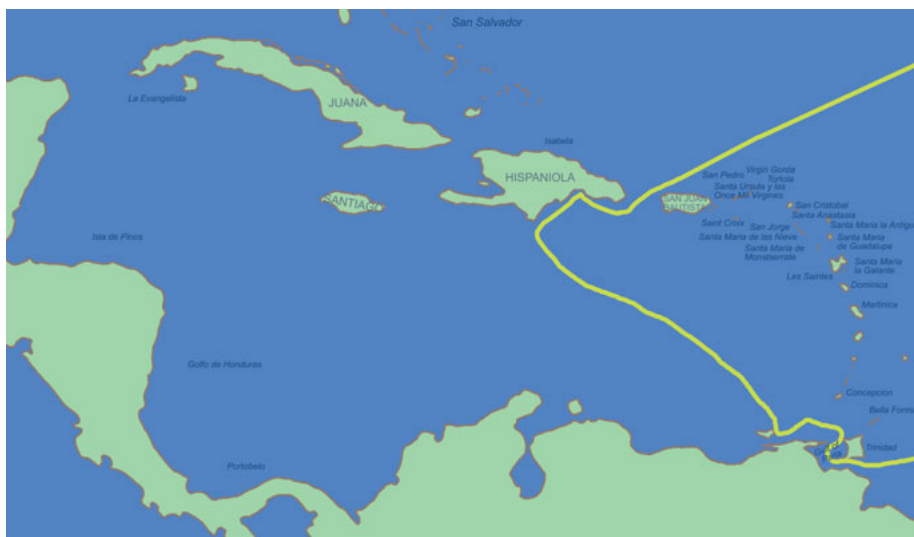
1. W jakich latach odbyły się wyprawy Kolumba?
2. Jakie miejsca odkrył podróżnik?
3. Jak przebiegała trasa podróży Kolumba na nowo odkrytych terenach?

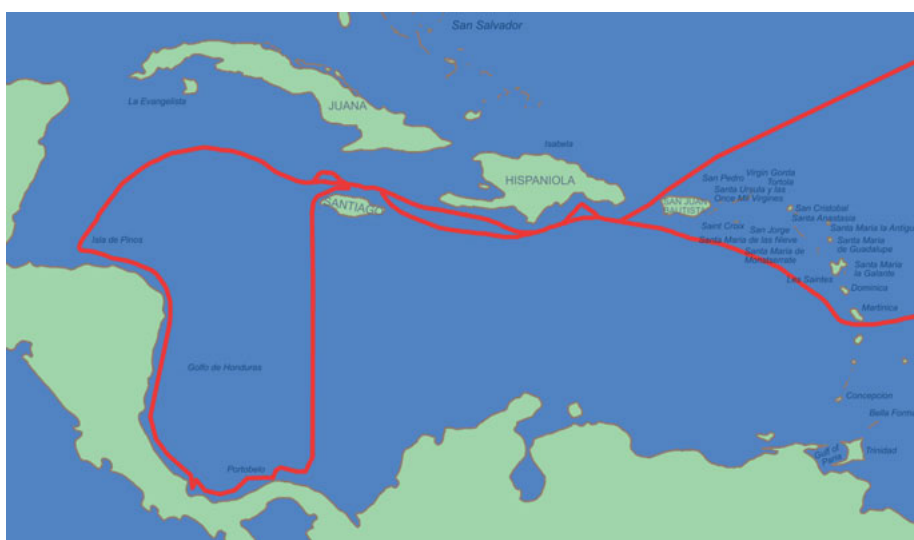
Pierwsza wyprawa Kolumba (1492)

Druga wyprawa (1493-1494)

Trzecia wyprawa (1498–1500)

Czwarta wyprawa (1502–1504)

Zadanie 11. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć tytuły z kolumny I z fragmentami tekstów z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
o. Reformacja – co to?	A. Ruch religijny, teologiczny i społeczny w łonie Kościoła zachodniego w XVI i na początku XVII wieku, w wyniku którego powstały Kościoły ewangelickie (Kościół ewangelicko-luterański i Kościół ewangelicko-reformowany), a w dalszej konsekwencji – Kościoły protestanckie (protestantyzm).

1. Powody zmian	B. Kalwinizm, rozwijający się w Szwajcarii obok doktryny Zwingliego, oddziałał zwłaszcza na Francję (hugenoci), Niderlandy, Szkocję, Anglię, Węgry, Polskę. Osobny nurt reformacji – anglikanizm powstał w Anglii w 1534 roku, gdy król angielski Henryk VIII, wobec nieuznania przez papieża jego związku małżeńskiego z Anną Boleyn, za zgodą parlamentu zerwał z Rzymem i – opowiadając się za reformacją – stanął na czele niezależnego od papieża Kościoła w Anglii.
2. Początek zmian	C. Reformacja przyczyniła się znacznie do rozkwitu kultur narodowych, zwłaszcza literatury w językach narodowych, oświaty i muzyki (kościelnej), a także do rozwoju idei tolerancji religijnej.
3. Ekspansja na Europę	D. Reformacja w Polsce rozpoczęła się w pierwszej połowie XVI wieku i szybko zyskała zwolenników wśród szlachty oraz mieszczan, zwłaszcza w miastach i na ziemiach litewskich. Polska wyróżniała się dużą tolerancją religijną, czego wyrazem była Konfederacja warszawska z 1573 roku, gwarantująca swobodę wyznania.
4. Nowe wyznania	E. Bezpośrednim celem pierwszych reformatorów była odnowa życia religijnego, zarówno w samym Kościele, jak i w całym społeczeństwie. Reformację poprzedziły ruchy ideowo do niej zbliżone. Była też negatywną reakcją na humanizm renesansowy i zeświecczenie hierarchii kościelnej.
5. Wpływ na kulturę	F. Reformację zapoczątkowało wystąpienie Marcina Lutra, który w 1517 roku ogłosił w Wittenberdze 95 tez przeciwko katolickiej nauce o odpustach, a następnie w swoich kolejnych pracach wystąpił przeciw: władzy papieża nad Kościołem, wyodrębnieniu stanu duchownego, nauce o wartości uczynków dla usprawiedliwienia człowieka oraz o sakramentach, ofierze mszy świętej i ślubach zakonnych.

6. Reformacja nad Wisłą	G. Dalszy rozwój reformacji przyczynił się do powstania tzw. Kościołów krajowych. Z Niemiec ruch reformacyjny przeniknął do innych krajów Europy, m.in. do krajów skandynawskich (gdzie luteranizm stał się religią panującą), Francji, Czech, Polski i na Węgry.
-------------------------	---

Źródło: Reformacja. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/reformacja;3966644.html> [dostęp: 27.05.2025].

o.	1.	2.	3.	4.	5.	6.
A						

Zadanie 12. Proszę – zgodnie z przykładem – podkreślić najlepszą spośród możliwości podanych w nawiasie.

W pisaniu o Gutenbergu (zmienił się, nadał się, poddał się)^o dość zasadniczo pewien istotny ton. Historycy XIX-wieczni byli skłonni widzieć w nim szlachetnego idealistę, samotnego geniusza przejętego (drogą, wizją, mianem)¹ uszczęśliwienia ludzkości, który walczył nie tylko z oporem materii, ale również ze złymi, zawistnymi ludźmi, którzy podstępnie próbowali wydziedziczyć go z jego (celu, sposobu, wynalazku)², co im się w jakimś stopniu udało. Historycy współcześni patrzą na postać (wynalazcy, malarza, podróżnika)³ z Moguncji znacznie bardziej rzeczowo, obce jest im jakiejkolwiek idealistyczne (przejęcie, zadęcie, potknięcie)⁴. Czytają rachunki, dokumenty sądowe, listy, (konfrontują, opieczętowują, drukują)⁵ je z innymi źródłami i z naszą coraz to dokładniejszą i bardziej wszechstronną wiedzą o tamtych czasach. (Ilustracja, Obraz, Rzeźba)⁶ wynalazcy, jaki wyłania się z tych poszukiwań, nie jest może tak jednoznacznie pozytywny i szlachetny, ale – wolno nam tak sądzić – znacznie bogatszy i wewnętrznie skomplikowany, w sumie (ciekawszy, nudniejszy, uboższy)⁷. Był więc Gutenberg człowiekiem niezwyklej inteligencji i wyobraźni, który twardo stąpał po (powierzchni, podłodze, ziemi)⁸, znał, jak mało kto, wartość pieniędzy i potrafił o nie zabiegać w nie zawsze krystalicznie uczciwy sposób. Szacunek i podziw budzi jego niezwykła energia,

upór i konsekwencja, z jakimi zmierzał do wyznaczonego (celu, sposobu, ideału)⁹. Potrafił do swego, dość przecież ryzykownego i – co najważniejsze – bardzo kosztownego przedsięwzięcia (pozyskać, odzyskać, uzyskać)¹⁰ ludzi tak z natury nieufnych i ostrożnych, jak finansisci.

Źródło: Zygmunt Poznański: „Johannes Gutenberg i początki ery druku” Jan Pirożyński, Warszawa 2003 (recenzja). „Biblioteka” 2004, nr 8 (17), s. 269–274.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę opowiedzieć o najważniejszym odkryciu dokonanym przez osobę z Pani/Pana regionu lub kraju.

Zadanie 2. Proszę wyszukać w internecie jedno z dzieł Leonarda da Vinci, a następnie je opisać.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać dziesięć zasad, którymi powinien kierować się człowiek epoki renesansu.

Zadanie 2. Proszę opisać najważniejsze Pani/Pana zdaniem odkrycie epoki renesansu (170 słów).

Poezja nowołacińska

Elegia Klemensa Janickiego

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Do jakich innych kultur nawiązuje kultura Pani/Pana regionu lub kraju?
2. Jaką rolę odegrał antyk w ukształtowaniu kultury europejskiej?
3. Jaki język był kiedyś najbardziej popularny, a jaki jest dzisiaj?

Zadanie 2. Proszę – zgodnie z przykładem – podkreślić najlepszą spośród możliwości podanych w nawiasie.

W 1. poł. XVI w., kiedy nie (wykształciła, zrobiła, napisała)^o się jeszcze poezja w języku narodowym, łacina była jedynym środkiem ekspresji poetyckiej. Poezja łacińska, opierając się w okresie renesansu na najlepszych (sposobach, wzorach, powodach)¹ antycznych, wykształciła zasób stereotypów myślowych i językowych, które stały się (trwale, dostępne, pomocne)² dla poezji w języku polskim. Wcześniejsza nasza twórczość wyrastała z tradycji średniowiecznych, trzeba więc ją było w myśl nowej poetyki (przekształcić, zorganizować, napisać)³. Proces ten został ułatwiony dzięki ogólnie przyjętej zasadzie naśladowania poezji antycznej i nowołacińskiej. W ten sposób można było (omówić, wprowadzić, uzyskać)⁴ do tej poezji tematy niespotykane albo też jeszcze rzadkie w poezji średniowiecznej. Przyswojono również (występujące, będące, interpretujące)⁵ w poezji łacińskiej nowe rodzaje i gatunki literackie. Twórczość łacińska stała się (sposobem, szkołą, metodą)⁶, w której dokonało się zhumanizowanie literatury polskiej. Od połowy XVI w. obok poezji polsko-łacińskiej zaczyna rozwijać się stopniowo, osiągając coraz większą (obecność, doskonałość, przejrzystość)⁷ poezja w języku polskim. Jednak i wtedy jeszcze poezja łacińska odgrywa ciągle dużą rolę, reprezentuje (twórczość, sposób, styl)⁸ w języku ogólnie dostępnym na terenie europejskim. Odgrywa

także doniosłą rolę jako narzędzie propagandy politycznej, informując o (rozmowach, wpływach, stosunkach)⁹ w Polsce i o jej sytuacji politycznej, dodając blasku zwycięstwom wojennym.

Źródło: Maria Cytowska: *Poezja nowolacińska*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 647.

Zadanie 3. Jednym z renesansowych poetów piszących po łacinie był Klemens Janicki. Proszę uporządkować fragmenty jego biografii w odpowiedniej kolejności.

...1... **Klemens Janicjusz** (Ianicius) to jeden z najtragiczniejszych poetów staropolskich. Kiedy umierał pokonany przez trawiącą go wiele lat puchlinę wodną (*hydrops*), miał zaledwie 26 lat. Urodził się w rodzinie chłopskiej 17 listopada 1516 roku we wsi Januszkowo koło Żnina. Kilka miesięcy przed jego urodzeniem wszystkie dzieci rodziców Klemensa zmarły podczas zarazy.

..... Janicjusz zmarł w Krakowie pod koniec 1542 roku lub (tę datę znajdujemy częściej w literaturze przedmiotu) na początku 1543 roku. Przed śmiercią przygotował do druku książkę zawierającą trzy cykle utworów: *Księgę żalów*, *Księgę elegii różnych* i *Księgę epigramatów*. Opublikowano ją w 1542 roku. Antonin i Rotundus wydali już po śmierci Janicjusza w oficynie Unglerowej kilka utworów poety.

..... Jesienią 1540 roku Janicjusz wrócił do Krakowa. Zerwał z Kmitą i znalazł się w kręgu dworu królewskiego. Opiekował się nim nadworny lekarz królów polskich: Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta, przyjaciel Erazma z Rotterdamu, Węgier – Jan Antonin. Zacieśniły się związki poety z przyjaciółmi: Marcinem Kromerem i mieszczaninem z Wielunia Augustynem Rotundusem. Stali się oni później egzekutorami testamentu poety.

..... Po ukończeniu szkoły elementarnej w Żninie uczył się w humanistycznym Kolegium Lubrańskiego w Poznaniu. Tutaj na uroczystości ku czci założyciela szkoły, biskupa Jana Lubrańskiego, przedstawił wiersz łaciński o nim. W 1536 roku

mecenasem Janicjusza został poeta polsko-łaciński, prymas Andrzej Krzycki. Na jego dworze Janicjusz poznał Jana Dantyszka i Stanisława Hozjusza. Po śmierci Krzyckiego zaopiekował się Klemensem Piotr Kmita, wówczas marszałek wielki koronny i kasztelan krakowski.

..... Wiosną 1538 roku Janicjusz wyruszył do Włoch, na studia do Padwy. Tutaj słuchał wykładów Lazarra Bonamico, wybitnego hellenisty i latynisty. To właśnie dzięki protekcji Bonamico oraz Pietra Bembo – dyplomaty, filologa, historyka, poety i prawnika, przyznano Janicjuszowi tytuły doktora nauk wyzwolonych i filozofii oraz poety uwieńczonego (*poeta laureatus*), zdobiąc skronie młodego twórcy symbolem sławy poetyckiej 22 lipca 1540 roku.

..... Po śmierci pozostawił po sobie stosunkowo niewielki ilościowo dorobek literacki napisany w całości w języku łacińskim (nieco ponad 1300 wersów). Wśród jego utworów dominowały elegie i epigramaty. Janicjusz napisał również sporo tekstów okolicznościowych związanych z napaścią Turków na Węgry oraz politycznych (*Skarga Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego, Dialog przeciwko różnorodności i zmienności polskich strojów*). Janicjusz wprowadził do literatury polskiej elegię. Nawiązywał do twórczości rzymskiego elegika Owidiusza.

..... W elegiach Janicjusza (panegirycznych, autobiograficznych, moralno-politycznych) dominuje uczucie smutku, cierpienia fizycznego. Klemens Janicjusz jako pierwszy w literaturze staropolskiej pozwolił sobie – zmagając się z cierpieniem i przemijaniem – na tak osobisty, autobiograficzny ton. Był niewątpliwie najwybitniejszym poetą polskiego renesansu piszącym wyłącznie w języku łacińskim.

Na podstawie: Dariusz Rott: *Klemens Janicki*. http://www.staropolska.pl/renesans/klemens_janicki/Janicjusz.html [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 4. Proszę przeczytać elegię *O sobie samym do potomności* Klemensa Janickiego, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Klemens Janicki
O sobie samym do potomności

Teraz ja znowu do ciebie powracam,
Mój czytelniku, aby snuć opowieść
O moich dziejach. Byłem chorowity,
Najmniejsze trudy mnie wyczerpywały.
Dość urodziwy byłem i wesoły
(Choć w oczach mogłeś odczytać nieśmiałość), Wymowny,
miałem głos wyraźny, cerę
Białą, postawę kształtną i wysoką.
Drażliwy, skory do gniewu, niekiedy
Przez wiele dni się złościłem, a nigdy
Nie ukrywałem wrogości, lecz także
Nigdy sam do niej nie dałem powodu.
W przyjaźni byłem wybredny i stały,
Wiedząc, że ona jest największym skarbem.
Gdyby bogactwo los mi zdarzył, myślę,
Że nikt by nie żył wspanialej ode mnie
I nie był bardziej hojny. Podziwiałem
Te rzymskie słowa, zaiste królewskie:
„Nic dziś nikomu nie dałem, o wstydzie,
Więc dzień straciłem na próżno przeżyty!”
Litosne miałem serce, ale takie,
Jakie w jelenia trwożnej piersi bije.
Nienawidziłem wszelkiego oręża
I byłem wrogiem Pallady wojennej.
Wytworność manier zaś, stroju, pokarmu
Kochałem nazbyt, niemal jak kobieta.
Od pacholęcia aż do lat dwudziestu
Piłem jedynie wodę. Stąd, jak myślę,

Zaczęła chorzeć wątroba. Ta woda
Niegdyś wypita dławi moje życie.
Wielu rodaków, wniosując z pozorów
Żłudnych, mniemało, że jestem rozpustny
Czy to że śpiewy lubilem i żarty,
Czy żem w chłopięctwie już opiewał miłość.
Bo Leukorode, potem lepsza od niej
Alfesibea żyła w mych elegiach.
Gdzie się podziały te prace, zapytasz?
Tam, gdzie też inne wiersze: poszły w ogień,
Godne krótkiego życia jak to wszystko,
Z czym się młodzieńcza pycha pośpieszyła.
A dziś, gdy piąte zeszło pięciolecie
I czas się zabrać do dzieł większych, oto
Słyszę wołanie i ginę przedwcześnie
I nie wysławię ciebie, jak pragnąłem,
Ojczyzno, dawnych dziejów twych i królów,
I tego, co na sławę zasługuje
Dziś, zwłaszcza ślubu, jaki Zygmuntowi
Przeznaczył ojciec, król nasz, i Ferdynand.
Inni to po mnie uczynią. Co mogę,
To czynię: modłę się, by żył i władał.
Pamiętający swego Janicjusza,
Żyście druhowie, już teraz gotowi,
Aby pójść kiedyś moją drogą. Żegnaj,
Mój Antoninie, niech ci szczęście sprzyja
I twoim bliskim. Smutno mi, że nigdy
Nie zdołam dowieść, jak ciebie miłuję.
Nie jest mi dane świadczyć wobec żywych
O twojej trosce. Ale gdy odejdę
Do tej krainy, gdzie mnie dobre duchy

Pogodnie przyjmą do swojego grona,
Będę o tobie mówił. Jeśli, patrząc
Na cień postaci mojej, ktoś zapyta,
Jak z tą zabójczą w moim ciele wodą,
Z chorą wątrobą i śledzioną mogłem
Życ dłużej, niżli zazwyczaj dopuszcza
Bezwzględność takiej niemocy, odpowiem,
Że jest wśród ludzi lekarz, co przewyższył
Potęgę syna Apollinowego: [...].

Źródło: Klemens Janicki: *O sobie samym do potomności*. W: *Lektury polonistyczne. Średniowiecze, renesans, barok*. Red. Andrzej Borowski, Janusz S. Gruchała. T. 2. Kraków 1997, s. 268–271.

1. Dlaczego podmiot liryczny zwraca się bezpośrednio do czytelnika?
2. Proszę opisać, w jaki sposób zmieniała się postawa życiowa podmiotu lirycznego.
3. Proszę wskazać w wierszu inspiracje kulturą antyku.
4. Dlaczego wiersz ma charakter osobisty? Proszę uzasadnić.
5. Dlaczego wiersz można nazwać poetycką autobiografią poety?

Zadanie 5. W wierszu Janickiego pojawia się wiele cech dotyczących zachowania człowieka. Proszę je wpisać w odpowiednie miejsca w tabeli.

cechy charakteru	
pozytywne	negatywne
wesoły	wrogi

Zadanie 6. Proszę przeczytać hasło *Elegia* ze *Słownika terminów literackich*, a następnie wyjaśnić, dlaczego *O sobie samym do potomności* Klemensa Janickiego realizuje założenia tego gatunku.

Elegia – w rozumieniu nowożytnym, od XVI wieku, elegia to utwór liryczny o treści poważnej, refleksyjny, utrzymany w tonie smutnego rozpamiętywania lub skargi, dotyczący spraw osobistych lub problemów egzystencjalnych (przemijanie, śmierć, miłość), pozbawiony ustalonych wyróżników formalnych.

Źródło: Janusz Sławiński: *Elegia*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 117.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Jakie wydarzenia w Pani/Pana życiu uważa Pani/Pan za najważniejsze? Proszę je wymienić i opisać.

Jan Kochanowski – ojciec literatury polskiej

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy istnieje coś takiego jak wena?
2. W jakich sytuacjach powstają wybitne dzieła literackie?
3. Jakie są najważniejsze tematy podejmowane przez pisarzy?
4. W jaki sposób życie pisarza wpływa na jego twórczość?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Banałem jest właściwie stwierdzenie, że był najwybitniejszym pisarzem polskiego renesansu, a także największym polskim poetą przed Mickiewiczem. Choć napisano o nim całą bibliotekę książek oraz wiele artykułów, to jednak wiele jest w biografii Kochanowskiego luk i niejasności. Urodził się około 1530 roku w Sycynie w ziemi radomskiej. Nieznane są fakty z lat jego młodości. W 1544 roku immatrykulował się w Akademii Krakowskiej. Nie wiemy, jak długo tutaj studiował. Być może studiował także w Lipsku lub Wittenberdze, choć jego nazwiska nie znaleziono w metrykach tamtejszych uniwersytetów. W 1552 roku (może już rok wcześniej) po raz pierwszy przybył do stolicy Prus Książęcych Królewca (wróci tutaj jeszcze na przełomie lat 1555 i 1556, zapisując się na uniwersytet). Kilkakrotnie wyjeżdżał do Włoch (studiował w Padwie, zwiedził Rzym i Neapol), zrobił kilkumiesięczny

wypad do Francji. Jego studia padewskie, choć niewieńczone żadnym stopniem akademickim, przyniosły mu rozległą erudycję w zakresie znajomości języków klasycznych, poetyki, retoryki i filozofii.

Pierwszym utworem Kochanowskiego, który potrafimy dzisiaj dokładnie datować, jest łacińskie epitafium poświęcone Erazmowi Kretkowskiemu, wyrzeźbione na nagrobku w padewskiej bazylice św. Antoniego. W 1559 roku poeta na dobre wraca do kraju. W odpisach krążą już jego pierwsze utwory łacińskie i polskie.

Kochanowski znalazł się w kręgu mecenatu magnackiego (Firlejów, Radziwiłłów, Tarnowskich, Tęczyńskich). Zdecydował się na karierę dworską, wiążąc swoje ówczesne życie z dwoma wybitnymi dostojnikami: Piotrem Myszkowskim i Filipem Padniewskim. W latach sześćdziesiątych ukazuje się poemat *Zuzanna*, oparty na opowieści biblijnej, z dołączoną pieśnią *Czego chcesz od nas, Panie, za twe hojne dary*. Kochanowski wydaje także dwa poematy polityczne, zatytułowane *Zgoda* i *Satyra albo dziki mąż*, a także prawdopodobnie pisze utwór prozatorski *O Czechu i Lechu historia naganiona*. W 1564 roku trafia do rąk czytelników poemat heroikomiczny *Szachy*.

Pod koniec lat pięćdziesiątych szesnastego stulecia osiedlił się Kochanowski w Czarnolesie, zrywając z dworem. W 1575 roku poślubił Dorotę Podlódowską. W tym okresie na plan pierwszy wysunęła się praca literacka i życie rodzinne. W 1578 roku wystawiono *Odprawę posłów greckich*, a w rok później ukazało się pierwsze wydanie *Psałterza Dawidowego*. W 1580 roku opublikowano *Treny* oraz zbiór ód łacińskich, a w 1584 tom utworów łacińskich oraz *Fraszki*. W 1586 roku, już po śmierci poety, jego przyjaciel i wydawca Jan Januszowski drukuje *Pieśni*.

W sierpniu 1584 roku w Lublinie zaskoczyła Kochanowskiego nagła śmierć. Przyczyną był prawdopodobnie udar mózgowy. Współcześni byli świadomi, że wraz ze śmiercią Kochanowskiego zakończyła się pewna epoka w literaturze polskiego renesansu. Opłakiwali go Sebastian Fabian Klonowic, Andrzej Trzecieski i Kasper Miaskowski.

Źródło: Dariusz Rott: *Jan Kochanowski – biografia*. http://www.staropolska.pl/renesans/jan_kochanowski/biogram.html [dostęp: 27.05.2025].

0. Historycy poznali dokładnie wszystkie fakty z życia Jana Kochanowskiego.	TAK/NIE
1. Jan Kochanowski urodził się w XVI wieku.	TAK/NIE
2. Jan Kochanowski był studentem Akademii Krakowskiej.	TAK/NIE
3. Pisarz podróżował tylko do Prus Książęcych i Włoch.	TAK/NIE
4. Jan Kochanowski doskonale znał języki klasyczne.	TAK/NIE
5. Pierwszy utwór, znany badaczom literatury, napisał po polsku.	TAK/NIE
6. Jan Kochanowski nie zamieszkał na stałe w Polsce.	TAK/NIE
7. Pisarz był autorem tekstów o charakterze politycznym.	TAK/NIE
8. Do końca życia wiódł życie dworskie.	TAK/NIE
9. Pieśni ukazały się za życia poety.	TAK/NIE
10. Jan Kochanowski zmarł w drugiej połowie XVI wieku.	TAK/NIE

Fraszki

Zadanie 1. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Fraszka – drobny utwór poetycki wierszem, często o charakterze żartobliwym, oparty na dowcipnym pomysle, będący odmianą epigramatu. Nazwę gatunku wprowadził z języka włoskiego Jan Kochanowski, który swoimi *Fraszkami* (1584) ustalił obowiązujący wzór stylistyczny dla późniejszych poetów. Mikołaj Rej utwory własne o analogicznym charakterze określił mianem figlików. W poezji polskiej gatunek ten uprawiali m.in.: Wacław Potocki, Andrzej Morsztyn, Stanisław Trembecki, Adam Mickiewicz, Cyprian Kamil Norwid, Julian Tuwim, Konstanty Ildefons Gałczyński, Stanisław Jerzy Lec, Jan Sztudynger. Bogaty wybór fraszek zawiera antologia *Cztery wieki fraszki polskiej* (1936, wyd. 2, 1957) w oprac. Tuwima. Dawniejsza fraszka operowała przede wszystkim dowcipem sytuacyjnym, miała często charakter zabawnej scenki opowiedzianej wierszem, współcześnie opiera się głównie na dowcipie językowym, chętnie

podejmując przekorną grę ze zwrotami i powiedzeniami mowy potocznej, a także ze skostniałą frazeologią wyspecjalizowanych stylów językowych.

Źródło: Janusz Sławiński: *Fraszka*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 153.

1. Z jakiego języka pochodzi słowo „fraszka”?
2. Kto wprowadził nazwę tego gatunku do języka polskiego?
3. Kogo możemy nazwać mistrzem fraszek?
4. Kto pisał teksty nazywane figlikami?
5. Proszę wymienić autorów fraszek.
6. Jakie są różnice pomiędzy pisaniem fraszek kiedyś a współcześnie?

Zadanie 2. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Jan Kochanowski, niekwestionowany mistrz renesansowej poezji i ojciec literackiej polszczyzny, pisywał ...*fraszki*...^o (fraszki) przez niemal dwadzieścia pięć lat. Napisał kilkaset¹ (utwory) tego gatunku – a był to jego autorski gatunek literacki. Zebrane razem fraszki to żywy i barwny obraz XVI wieku. Trudno byłoby wskazać wątek, którego poeta w tych² (wiersze) nie podjął. Pisał o wszystkim – o ludzkich zaletach i wadach, o obyczajach i codzienności, o charakterach i o konkretnych osobach, o uczuciach i erotyce, o wydarzeniach towarzyskich i historycznych, o polityce, filozofii, sztuce. Pisał fraszki o sobie samym i fraszki o³ (fraszki). Bogactwu tematów towarzyszy bogactwo⁴ (nastroje). Choć fraszki kojarzą się przede wszystkim z utworami lekkimi, dowcipnymi, często wręcz frywolnymi, to bez trudu znajdziemy wśród nich także wiersze poważne i refleksyjne. [...]⁵ (utwory) mają różnorodne metrum, ale najczęściej poeta wybierał pięciogłoskowiec, siedmiogłoskowiec i ośmiogłoskowiec. Większość ma kilka⁶ (wersy), ale bywają także rozbudowane do kilkunastu. Dominują rymy żeńskie, parzyste, ale i od tej zasady znajdziemy wiele⁷ (wyjątki). Różnorodność poezji zostanie cechą tego gatunku, z powodzeniem uprawianego przez⁸ (twórcy)

kolejnych epok, aż po dziś dzień. Charakteryzując tę formę poetycką, nie sposób uniknąć⁹ (przysłówki) „często”, „zwykle”, „zazwyczaj” – fraszki są niesforne, lubią swobodę i wymykanie się sztywnym definicjom. Będzie więc prawdą, jeśli powiemy, że fraszki są zwykle rymowane i zakończone klarowną pointą. Będzie prawdą stwierdzenie, że często mają charakter humorystyczny i satyryczny. Ale mogą też przybrać formę poważną, bez¹⁰ (rymy) i bez¹¹ (pointy). Sam mistrz Kochanowski wytyczył tę drogę – piszącemu fraszkę wolno właściwie wszystko, byle tylko fraszka pozostała fraszka.

Źródło: Jan Kochanowski – *Fraszki*. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/fraszki/?gad_source=1&gad_campaignid=193031866&gbraid=oAAAAADrPR05gZhbUN-OjQojLo56owt6UN&gclid=CjoKCQjwpf7CBhCfARIsANIETVo4Clqi1ERS7RuTMemiZAX9YNJhBs46RnMC7oD5B5xjjKaHavEtpYUaAp3QEALw_wcB [dostęp: 28.05.2025].

Zadanie 3. Proszę przeczytać fraszki Jana Kochanowskiego, a następnie wykonać polecenia.

Jan Kochanowski *Do fraszek*

Fraszki moje (coście mi dotąd zachowały)³⁸⁵,
Nie chcę, żebyście kogo źle wspominać miały.
Lecz jeśli wam nie g'myśli cudze obyczaje,
Niechaj karta występom, nie personom łaje!
Chcecie li chwalić kogo, chwalcież, ale skromnie,
By pochlebstwa jakiego nie uznano po mnie.
To też wiedzcie, że drudzy swej się chwały wstydzą
Podobno, że chwalnego w sobie nic nie widzą.

Źródło: Jan Kochanowski: *Do fraszek*. W: Idem: *Fraszki*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Barbara Otwinowska, Dariusz Gałęcki, Joanna Wenek et al., s. 30–31. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/fraszki.pdf> [dostęp: 20.05.2025].

³⁸⁵ Coście mi dotąd zachowały – czegoście dotąd przestrzegali.

1. Do kogo zwraca się podmiot liryczny w wierszu? Jak Pani/Pan myśli – dlaczego wybrał takiego adresata?
2. Co oznacza, że fraszki mają piętnować występki, a nie osoby?
3. Jaki stosunek ma podmiot liryczny do pochlebstwa?

Jan Kochanowski
Na lipę

Gościu, siądź pod mym liściem, a odpoczni sobie!
Nie dojdzie cię tu słońce, przyrzekam ja tobie,
Choć się nawysszej wzbije, a proste promienie
Ściągną pod swoje drzewa rozstrzelane cienie.
Tu zawsze chłodne wiatry z pola zawiewają,
Tu słowicy, tu szpacy wdzięcznie narzekają.
Z mego wonnego kwiatu pracowite pszczoły
Biorą miód, który potym szlachci pańskie stoły.
A ja swym cichym szeptem sprawić umiem snadnie,
Że człowiekowi łącno słodki sen przypadnie.
Jabłek wprowadzie nie rodzę, lecz mię pan tak kładzie
Jako szczerp napłodniejszy w hesperyskim sadzie³⁸⁶.

Źródło: Jan Kochanowski: *Na lipę*. W: Idem: *Fraszki*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Barbara Otwinowska, Dariusz Gałeczki, Joanna Wenek et al., s. 44. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/fraszki.pdf> [dostęp: 20.05.2025].

1. Kto jest nadawcą, a kto odbiorcą wiersza?
2. Jaką funkcję pełni w utworze lipa?
3. Proszę wymienić i omówić elementy przyrody opisane w wierszu przynoszące spokój i odpoczynek.
4. W jaki sposób została przedstawiona relacja między człowiekiem a naturą?
5. Jak rozumie Pani/Pan cytat „Jabłek wprowadzie nie rodzę, lecz mię pan tak kładzie / Jako szczerp napłodniejszy w hesperyskim sadzie”?

³⁸⁶ W hesperyskim sadzie – w ogrodzie Hesperydy rośli, według podań greckich, drzewa o złotych owocach.

6. Która postawa – epikurejska czy stoicka – jest bliższa podmiotowi lirycznemu? Dlaczego?

Jan Kochanowski
O zazdrości

Ani przyjaciel, ani wielkość złota,
Ani uchowa złej przygody cnota;
Bogactwo, Zazdrość,
Mądrość
Przeklęta Zazdrość dziwnie się jasuje,
Kiedy u kogo co nad ludzi czuje.
Więc jeśli nie zje, tedy przedsię szczeka,
A ustawicznie na twoje złe czeka.
To na nią fortel: nic nie czuć do siebie³⁸⁷
A wszystko mężnie wytrzymać w potrzebie.

Źródło: Jan Kochanowski: *O zazdrości*. W: Idem: *Fraszki*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Barbara Otwinowska, Dariusz Gałeczki, Joanna Wenek et al., s. 22. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/fraszki.pdf> [dostęp: 20.05.2025].

1. Jakie cechy według podmiotu lirycznego ma zazdrość?
2. Jakie cechy zostały przeciwstawione zazdrości?
3. W jaki sposób zazdrość oddziałuje na ludzi?
4. Jak rozumie Pani/Pan cytat „To na nią fortel: nic nie czuć do siebie / A wszystko mężnie wytrzymać w potrzebie”?

Zadanie 4. Proszę napisać, co oznaczają podane wyrazy.

- o. mądrość – ...wiedza nabyta przez naukę lub doświadczenie i umiejętność jej wykorzystania; też cecha tego, co jest mądre...
1. zazdrość –
2. bogactwo –

³⁸⁷ Nic nie czuć do siebie – nie poczuwać się do niczego.

3. spokój –
4. odpoczynek –
5. opiekuńczość –
6. skromność –
7. uczciwość –

Zadanie 5. Proszę dopasować wyrazy z zadania 4 do tematyki fraszek. Następnie proszę krótko uargumentować swój wybór.

tytuł	wyraz	argument
<i>Do fraszek</i>	<i>mądrość</i>	
<i>Na lipę</i>		
<i>O zazdrości</i>		

Zadanie 6. Jaką funkcję pełnią fraszki – bawią, pouczają czy krytykują? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.

Zadanie 7. Proszę przeczytać tekst i – zgodnie z przykładem – dopasować usunięte z niego fragmenty (A–K).

Pierwsze wzmianki o Czarnolesie pojawiły się w aktach w latach 60. XV wieku. Majątek był wtedy ...A...^o, szanowanego i zamożnego rodu w powiecie radomskim.

W 1480 roku Barbara ze Ślizów wniosła Czarnolas¹. W następstwie podziału dóbr w 1519 roku Czarnolas². Piotr na krótko osiadł w czarnoleskim dworze, parę lat później przeniósł się do Sycyny, której część odziedziczył po swojej pierwszej żonie Zofii z Zasadów,³. Tam przyszły na świat wszystkie dzieci Piotra z obydwu małżeństw. Po śmierci mężczyzny na skutek⁴ przeszła w ręce Jana Kochanowskiego – poety.

Połowa Czarnolasu przypadła autorowi *Trenów*, z kolei drugą częścią gospodarował jego stryj – Filip Kochanowski.

W Czarnolesie poeta przeżył kilkanaście lat, osiedlił się tu jeszcze przed założeniem rodziny, przypuszczalnie około 1569 lub 1570 roku. Stąd w 1569 roku wysłał list do kapituły poznańskiej, z Czarnolasu pisał także w 1571 roku do Stanisława Fogelwедера,⁵.

Jan Kochanowski sprawnie zarządzał czarnoleskimi dobrami, sukcesywnie zabiegając o ich powiększanie. W posiadaniu poety było kilka wsi, w tym dwa folwarki: w Czarnolesie i Chechłach,⁶. Poeta zadbał o nowy dom dla swojej rodziny, gdzie wprowadził poślubioną około 1575 roku Dorotę Podlódowską z Przytyka. Kochanowscy w czarnoleskim dworze wychowali sześć córek:⁷. Tu urodził się, wkrótce zmarły, syn zwany Janem pogrobowcem.

W domu Kochanowskiego bywali⁸: Łukasz Górnicki, Piotr Rojzjusz, Andrzej Trzeciecki, Stanisław Porębski; a także Olbrycht Łaski, wojewoda rawski, czy Mikołaj Mielecki, wojewoda podolski i hetman, wsławiony w bitwie o Połock, przypuszczalnie również kanclerz Jan Zamoyski.

W Czarnolesie⁹: przekład *Psalterza Dawidów*, *Treny*, *Pieśń świętojańska o Sobótce* oraz wiele utworów okolicznościowych, dedykowanych Janowi Zamoyskiemu, Stefanowi Batoremu. Tam przygotowywał¹⁰. Po śmierci poety w Lublinie, w sierpniu 1584 roku, majątkiem zarządzała jego żona Dorota, a po jej śmierci w 1600 roku właścicielami zostały córki: Ewa, Poliksena, Krystyna i Elżbieta.

Na podstawie: *Historia czarnoleskich dóbr*. <https://muzeumkochanowski.pl/archiwum,2011,historia-czarno-leskich-dobr> [dostęp: 27.05.2025].

- A. własnością rodziny Ślizów herbu Habdank
- B. co stanowiło 350 hektarów gruntów ornych, 2 tysiące hektarów lasów
- C. jako majątek posagowy Janowi Kochanowskiemu – dziadkowi poety
- D. koncepcję zbiorowego wydania swoich dzieł, w tym obszernego dorobku łacińskiego
- E. powstała koronna część dorobku literackiego poety
- F. przeszedł w ręce synów Jana: Piotra (ojca poety) i Filipa

- G. sekretarza królewskiego, informując go o pracach nad przekładem *Psalterza Dawidów*
- H. ugody rodzinnej w roku 1559 czarnolesska część ojcowizny
- I. Urszulę i Hannę, zmarłe w dzieciństwie, oraz Ewę, Poliksenę, Elżbietę i Krystynę
- J. ważni dostojnicy państwowi oraz grono jego przyjaciół poetów
- K. z kolei jego drugą żoną była Anna Białaczowska (matka poety)

Zadanie 8. Proszę przeczytać jeszcze raz notkę o domu w Czarnolesie z zadania 7 oraz fraszkę *Na dom w Czarnolesie*. Następnie na podstawie obu tekstów proszę opisać, jaką rolę w życiu poety odgrywał dom w Czarnolesie.

Jan Kochanowski
Na dom w Czarnolesie

Panie, to moja praca, a zdarzenie Twoje;
Raczyż błogosławieństwo dać do końca swoje!
Inszy niechaj pałace marmurowe³⁸⁸ mają
I szczerym złotogłowem ściany obijają,
Ja, Panie, niechaj mieszkam w tym gniaździe ojczystym,
A Ty mię zdrowiem opatrz i sumnieniem czystym,
Pożywieniem ućwiym, ludzką życzliwością,
Obyczajmi znośnymi, nieprzykrą starością.

Źródło: Jan Kochanowski: *Na dom w Czarnolesie*. W: Idem: *Fraszki*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Barbara Otwinowska, Dariusz Gałęcki, Joanna Wenek et al., s. 71. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/fraszki.pdf> [dostęp: 20.05.2025].

³⁸⁸ *Marmurowe* – u Kochanowskiego, zgodnie z dawną ortografią: „marmórowe”.

Pieśni

Zadanie 1. Czy pamięta Pani/Pan, co to jest pieśń? Czym się charakteryzuje?

Zadanie 2. Proszę przeczytać fragment recenzji książki Jan Kochanowski: *Pieśni* (oprac. Ludwika Szczerbicka-Ślęk. Wrocław–Warszawa–Kraków 1970), a następnie wymienić trzy główne zagadnienia dotyczące utworów opublikowanych w tym tomie.

Przede wszystkim omawia związki Kochanowskiego z twórczością Horacego, stwierdzając w konkluzji, iż poeta odkrył dla polskiej literatury lirykę horacjańską, lecz dokonało się to na gruncie już częściowo przygotowanym. Następnie analizuje adaptację antycznych wzorów, podkreślając znamienne dla Kochanowskiego dążenie do zacierania „antycznego kolorytu” na rzecz wprowadzania pojęć i wyobrażeń współczesnych. Trzecim z głównych motywów wiodących jest ukazanie filozoficznych i moralnych treści zawartych w zbiorze *Pieśni*. W podsumowaniu podkreśla autorka silne zróżnicowanie *Pieśni* Kochanowskiego zarówno pod względem ukształtowanych w ich obrębie kilku modeli przeżywania, jak i z uwagi na znaczną różnorodność tematyki.

Źródło: Hanna Dziechcińska: „*Pieśni*”, Jan Kochanowski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970 (recenzja). „Biuletyn Polonistyczny” 1970, nr 13 (38), s. 87.

Zadanie 3. Proszę przeczytać pieśni Jana Kochanowskiego, a następnie wykonać polecenia.

Jan Kochanowski
***Pieśń*³⁸⁹**

Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary?

Czego za dobrodziejstwa, którym nie masz miary?

³⁸⁹ W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w utworze jest odmienne od znaczenia współczesnego.

Kościół Cię nie ogarnie, wszędy pełno Ciebie,
 I w otchłaniach, i w morzu, na ziemi, na niebie.

Złota też, wiem, nie pragniesz, bo to wszystko Twoje,
 Cokolwiek na tym świecie człowiek mieni swoje.

Wdzięcznym Cię tedy sercem, Panie, wyznawamy,
 Bo nad to przystojniejszej³⁹⁰ ofiary nie mamy.

Tyś Pan wszystkiego świata, Tyś niebo zbudował
 I złotemi gwiazdami ślicznieś uhaftował.

Tyś fundament założył nieobeszłej³⁹¹ ziemi
 I przykryłeś jej nagość zioły rozlicznemi.

Za Twoim rozkazaniem w brzegach morze stoi,
 A zamierzonych granic przeskoczyć się boi.

Rzeki wód nieprzebranych wielką hojność mają,
 Białą dzień a noc ciemna swoje czasy znają.

Tobie k woli³⁹² rozliczne kwiatki Wiosna rodzi,
 Tobie k woli w kłosianym wieńcu Lato chodzi.

Wino Jesień i jabłka rozmaite dawa,
 Potym do gotowego gnuśna Zima wstawa.

Z Twej łaski nocna rosa na mdłe³⁹³ zioła padnie,
 A zagorzałe³⁹⁴ zboża deszcz ożywia snadnie³⁹⁵.

Z Twoich rąk wszelkie zwierzę patrzy swej żywności,
 A Ty każdego żywisz z Twej szcudrośliwości.

³⁹⁰ *Przystojniejsza* (starop.) – bardziej należyta.

³⁹¹ *Nieobeszły* (daw.) – niedający się obejść.

³⁹² *Tobie k woli* (starop.) – zgodnie z Twoją wolą.

³⁹³ *Mdły* (daw.) – zwiędły.

³⁹⁴ *Zagorzały** (daw.) – spalony, wyschnięty.

³⁹⁵ *Snadnie* (starop.) – łatwo.

Bądź na wieki pochwalon, nieśmiertelny Panie!
 Twoja łaska, Twa dobroć nigdy nie ustanie.
 Chowaj nas, póki raczysz, na tej niskiej ziemi;
 Jedno zawždy niech będziem pod skrzydłami Twemi!

Źródło: Jan Kochanowski: *Pieśń*. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/fragmenta-piesn-czego-chcesz-od-nas-panie.pdf> [dostęp: 20.05.2025].

1. Proszę opisać obraz Boga ukazany w pieśni.
2. Jakie uczucia wobec Boga wyraża podmiot liryczny?
3. Proszę opisać świat przedstawiony w utworze.
4. Jak rozumie Pani/Pan cytaty „Chowaj nas, póki raczysz, na tej niskiej ziemi; / Jedno zawždy niech będziem pod skrzydłami Twemi!”?

Zadanie 4. *Pieśń* Jana Kochanowskiego jest hymnem. Proszę wyszukać w tekście wyznaczniki tego gatunku, a następnie uzupełnić tabelę.

wyznacznik	cytat
uroczysty, podniosły ton (patos)	„Bądź na wieki pochwalon, nieśmiertelny Panie! / Twoja łaska, Twa dobroć nigdy nie ustanie”
tematyka religijna, patriotyczna lub filozoficzna	
bezpośredni zwrot do adresata (apostrofa)	
tematyka religijna, patriotyczna lub filozoficzna	
styl poetycki (liczne środki stylistyczne)	
budowa rytmiczna, regularne strofy i wersy	

Zadanie 5. Proszę przeczytać fragmenty tekstów, a następnie – zgodnie z przykładem – zaznaczyć właściwą odpowiedź.

o. Noc świętojańska (inaczej zwana palinocką, sobótką, kupałą, kupalnocką lub kupalnicą) to noc z 23 na 24 czerwca. Jest jednym z najstarszych świąt dorocznych charakteryzującym się bardzo bogatą obrzędowością, wieloma wierzeniami i praktykami magicznymi, wróżbami.

o. Z tego tekstu wynika, że noc świętojańska

- a)** jest obchodzona w połowie czerwca
- b)** jest bardzo starym świętem
- c)** ma tylko jedną nazwę

1. Obchody te mają swoje źródło w świątach powitania lata, związanych z kultem słońca, sił przyrody, z towarzyszącymi im oczyszczającymi rytuałami ognia i wody, obrzędami miłości i płodności, które przed przyjęciem chrześcijaństwa były praktykowane niemal w całej Europie.

1. Z tego tekstu wynika, że noc świętojańska

- a)** związana jest ze wszystkimi porami roku
- b)** to święto chrześcijańskie
- c)** ma swoją genezę w czczeniu natury

2. Wierzono, że w tę najkrótszą w roku noc dzieją się cuda! Ziemia otwiera się i pokazuje ukryte w niej skarby, czarodziejskich właściwości nabiera woda, ogień, żar i dym z ogniska oraz rośliny – zwłaszcza zioła (bylica, łopian, ruta, dziewięciornik, krzyżowe ziele, lubczyk). A o północy zakwita paproć, której świecący w nocy kwiat ma cudowną moc. Przypadkowo schowany w bucie mógł nawet uczynić człowieka niewidzialnym!

2. Z tego tekstu wynika, że w noc świętojańską

- a)** wszyscy ludzie znajdują skarby

- b) pojawia się kwiat paproci
- c) magiczną moc ma tylko woda

3. Tradycja zakazywała także przed dniem św. Jana kąpania się w jeziorze, rzece, a nawet spożywania jagód i poziomek. Wierzono, że w tę niezwykłą noc wzmagą się siła i aktywność złych duchów, demonów i czarownic. Właśnie tej nocy miały odbywać się ich sabaty na Łysej Górze, wyuzdane zabawy, szalone harce na miotłach i łopatach.

3. Z tego tekstu wynika, że

- a) przed nocą świętojańską można było kąpać się w rzece i jeziorze
- b) w noc świętojańską uaktywniały się demony i inne straszdyła
- c) w noc świętojańską czarownice nie wznosiły się w powietrze

4. To w wigilię św. Jana nad głowami koni i krów kreślono znak krzyża zapaloną gromnicą. Dla ochrony przed czarownicami w noc świętojańską biły dzwony w kościołach, przy ogniskach strzelano, chłopcy ganiłi wokół ognia, hałasując drewnianymi kołatkami.

4. Z tego tekstu wynika, że w noc świętojańską

- a) chroniono zwierzęta gospodarskie przed czarownicami
- b) biły dzwony, aby zachęcić czarownice do przybycia
- c) nie oddawano strzałów przy ogniskach

5. Noc ta zwyczajowo była także porą zalotów, wyznań miłosnych, kojarzenia par oraz swobodnych zachowań seksualnych, na które tylko wtedy zezwalała tradycja. Na Śląsku w wigilię i dzień św. Jana był także zwyczaj chodzenia do kościoła i święcenia ziół, zielonych gałęzi i liści, wprowadzony później jako przeciwwaga dla tych czarodziejskich i ludowych praktyk.

5. Z tego tekstu wynika, że

- a) w noc świętojańską w całej Polsce chodzono do kościoła
- b) noc świętojańska była czasem dla zakochanych

c) w noc świętojańską zakochani mieli zielone gałęzie i drzewa.

Źródło: Agnieszka Szepetiuk-Barańska: *Noc świętojańska*. <https://mnwr.pl/noc-swietojanska-2/> [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 5. Proszę przeczytać fragment *Pieśni świętojańskiej o Sobótce*, a następnie wykonać polecenia.

Jan Kochanowski
Pieśń świętojańska o Sobótce³⁹⁶

Panna XII³⁹⁷

Wsi spokojna, wsi wesoła,
Który głos twej chwale zdoła³⁹⁸?
Kto twe wczasy³⁹⁹, kto pożytki
Może wspomnieć za raz⁴⁰⁰ wszystkie?

Człowiek w twej pieczy uczciwie
Bez wszelakiej lichwy⁴⁰¹ żywie;
Pobożne jego staranie
I bezpieczne⁴⁰² nabywanie.

Inszy się ciągną przy dworze
Albo żeglują przez morze
Gdzie człowieka wicher pędzi,
A śmierć bliżej niż na piędzi⁴⁰³.

³⁹⁶ *Pieśń świętojańska o Sobótce* – sobótką to palone w wigilię św. Jana (w nocy z 23 na 24 czerwca) ognisko, któremu towarzyszyły tańce i śpiewy dziewcząt; obrzęd ma tradycję jeszcze pogańską.

³⁹⁷ W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w utworze jest odmienne od znaczenia współczesnego.

³⁹⁸ *Twej chwale zdoła* – podoła wychwalaniu cię.

³⁹⁹ *Wczasy* (starop.) – wygody; wolne chwile.

⁴⁰⁰ *Za raz* (starop.) – równocześnie.

⁴⁰¹ *Lichwa* – pożyczanie pieniędzy na procent; niekiedy synonim nieuczciwości.

⁴⁰² *Bezpieczny** – tu: pozbawiony trosk.

⁴⁰³ *Piędź* – miara długości równa odległości od końca kciuka do końca środkowego palca rozpostartej dłoni.

Najdziesz, kto w płat języka dawa⁴⁰⁴,

A radę na funt⁴⁰⁵ przedawa⁴⁰⁶;

Krwią drudzy zysk oblewają,

Gardła na to odważają.

Oracz pługiem zarznie w ziemię;

Stąd i siebie, i swe plemię⁴⁰⁷,

Stąd roczną czeladź⁴⁰⁸ i wszytek

Opatruje swój dobytek.

Jemu sady obradzają,

Jemu pszczoły miód dawają;

Nań przychodzi z owiec wełna

I zagroda jagniąt pełna.

On łąki, on pola kosi,

A do gumna⁴⁰⁹ wszystko nosi.

Skoro też siew odprawimy,

Komin wkoło obsiedziemy.

Tam już pieśni rozmaite,

Tam będą gadki pokryte⁴¹⁰,

Tam trefne pęsy⁴¹¹ z ukłony,

Tam i cenar, tam i goniony⁴¹².

⁴⁰⁴ W płat [...] dawa (starop.) – sprzedaje.

⁴⁰⁵ Funt – jednostka wagi (ok. pół kilograma).

⁴⁰⁶ Przedawać na funt – sprzedawać na wagę.

⁴⁰⁷ Plemię – tu: rodzina.

⁴⁰⁸ Roczna czeladź – przyjęci na rok do pracy robotnicy.

⁴⁰⁹ Gumno (daw.) – magazyn: budynek, w którym składano zboże przed wymłóceniem.

⁴¹⁰ Gadki pokryte (starop.) – zagadki.

⁴¹¹ Trefne pęsy (starop.) – wymyślne tańce.

⁴¹² Cenar, [...] goniony – nazwy tańców.

A gospodarz wzięwszy siatkę,
 Idzie mrokiem⁴¹³ na usadkę⁴¹⁴
 Albo sidła stawia w lesie;
 Jednak zawždy co przyniesie.

W rzece ma gęste więcierze⁴¹⁵,
 Czasem wędą ryby bierze;
 A rozliczni ptacy wkoło
 Ozywają się wesoło.

Stada igrają przy wodzie,
 A sam pasterz, siedząc w chłodzie,
 Gra w piszczałkę proste pieśni;
 A faunowie skaczą leśni⁴¹⁶.

Zatym⁴¹⁷ sprzętna⁴¹⁸ gospodyni
 O wieczszej pilność czyni,
 Mając doma ten dostatek,
 Że się obejdzie bez jatek⁴¹⁹.

Ona sama bydło liczy,
 Kiedy, z pola idąc, ryczy,
 Ona i spuszczać⁴²⁰ pomoże;
 Męża wzмага⁴²¹, jako może.

A niedorośli wnukowie,
 Chyląc się ku starszej głowie,

⁴¹³ *Mrokiem* – o zmroku, wieczorem.

⁴¹⁴ *Usadka* (daw.) – zasadzka.

⁴¹⁵ *Więcierz* (daw.) – sieć.

⁴¹⁶ *Fauny* – pół ludzie, pół kozły, postacie z mitologii greckiej.

⁴¹⁷ *Za tym* (starop.) – potem.

⁴¹⁸ *Sprzętna* (starop.) – zapobiegliwa.

⁴¹⁹ *Jatka* (tu forma D. lm.: jatek) – tu: stragan.

⁴²⁰ *Spuszczać* – doić.

⁴²¹ *Wzmaga* – wspomaga.

Wykną przestawać na male⁴²²,
Wstyd i cnotę chować w cale⁴²³.

Dzień tu⁴²⁴, ale jasne zorze
Zapadłyby znowu w morze,
Niżby mój głos wyrzekł wszytki
Wieśne⁴²⁵ wczasy i pożytki.

Źródło utworu i przypisów: Jan Kochanowski: *Pieśń świętojańska o Sobótce*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, Piotr Wilczek, s. 13–15. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/piesn-swietojańska-o-sobotce.pdf> [dostęp: 20.05.2025].

1. W jaki sposób podmiot liryczny opisuje wieś?
2. W jaki sposób podmiot liryczny opisuje życie dworskie?
3. W jaki sposób w utworze realizuje się motyw arkadii?
4. Jakie zawody i zajęcia wiejskie zostały opisane w pieśni?
5. Jak rozumie Pani/Pan cytat „Wsi spokojna, wsi wesoła, / Który głos twej chwale zdoła?”.
6. Która z postaw – epikurejska czy stoicka – została przedstawiona w utworze?

Treny

Zadanie 1. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Tren to jeden z ...gatunków...^o (gatunki) poezji żałobnej ukształtowany w starożytnej Grecji; pieśń lamentacyjna o charakterze elegijnym wyrażająca żal z powodu czyjejś¹ (śmierć), rozpamiętująca czyny i myśli zmarłego oraz zawierająca pochwałę jego

⁴²² Na male (starop.) – na małym.

⁴²³ Chować w cale – zachowywać w całości, nienaruszone.

⁴²⁴ Tu – teraz.

⁴²⁵ Wieśne (starop.) – wiejskie.

zalet i zasług. Utwory tego typu pisali m.in. Simonides z Keos i Pindar, w poezji rzymskiej Newiusz i Owidiusz. Do antycznych tradycji gatunku nawiązywali potem² (poeci) humaniści (m.in. Francesco Petrarca, Giovanni Pontano), w liryce polskiej przede wszystkim Jan Kochanowski, którego *Treny* powstałe po³ (śmierć) córki należą do arcydzieł europejskiej poezji żałobnej. Poeta polski ukształtował nieznana tradycji gatunkowej⁴ (formę) cyklu trenologicznego, czyniąc poszczególne motywy klasycznej pieśni żałobnej ośrodkami tematycznymi szeregu samodzielnych utworów lirycznych. Dzieło Kochanowskiego otworzyło bogaty nurt naśladownictwa i nawiązań, żywotny w poezji polskiej XVI–XVIII wieku, do *Trenów* odwoływał się też Juliusz Słowacki, we współczesnej poezji były one⁵ (wzór) m.in. dla Władysława Broniewskiego w cyklu żałobnym *Anka* i dla Anny Kamieńskiej w cyklu *Dobranoc matce*.

Na podstawie: Janusz Sławiński: *Tren*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 542.

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Cykl poetycki złożony z dedykacji i dziewiętnastu trenów Jan Kochanowski poświęcił pamięci ukochanej Urszulki, zawarł jednak w dziele tym tak wielki ładunek osobistego, emocjonalnego zaangażowania, że poemat o zmarłej dziecinie opłakiwanej z wielkim żalem przez „niefortunnego” ojca stał się właściwie przede wszystkim poetycką analizą kolejnych faz cierpienia człowieka, który utracił bliską osobę, który stopniowo coraz bardziej rozumie ogrom nieodwracalnej straty. Jednocześnie zaś *Treny* ukazują, jak w obliczu najtrudniejszej próby kompromituje się banał stereotypowych formuł o istocie życia i śmierci, o zasadach ludzkiego reagowania na odmianę losu, dobrą czy złą. Ukazują zarazem wielki kryzys światopoglądowy poety-intelektualisty, który poprzednio sam propagował tak modne w epoce renesansu idee dość rygorystycznie pojmowanego stoicyzmu.

Źródło: Janusz Pelc: *Renesansowa koncepcja człowieka w „Trenach” Jana Kochanowskiego*. „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 1968, nr 59 (3), s. 55–79.

0. Cykl poetycki Jana Kochanowskiego składa się tylko z dwiętnastu trenów. TAK/NIE
1. Jan Kochanowski poświęcił *Treny* pamięci zmarłej osobie. TAK/NIE
2. *Treny* stanowią wyłącznie dzieło literackie pozbawione osobistych przeżyć. TAK/NIE
3. Poeta w *Trenach* kwestionuje tradycyjne poglądy na temat życia i śmierci. TAK/NIE
4. W utworach przeważają silne emocje poety oraz refleksje nad bólem związanym z utratą ukochanej osoby. TAK/NIE
5. *Treny* przedstawiają załamanie się dotychczasowego światopoglądu poety, który wcześniej wyznawał zasady stoicyzmu. TAK/NIE

Zadanie 3. Proszę przeczytać treny Jana Kochanowskiego, a następnie wykonać polecenia.

Jan Kochanowski
Tren I
(Wszytki płacze, wszytki łzy Heraklitowe...)⁴²⁶
 Wszytki⁴²⁷ płacze, wszytki łzy Heraklitowe⁴²⁸
 I lamenty, i skargi Symonidowe⁴²⁹,
 Wszytki troski na świecie, wszytki wzdychania
 I żale, i frasunki⁴³⁰, i rąk łamania,
 Wszytki a wszytki zaraz⁴³¹ w dom sie mój noście⁴³²,

⁴²⁶ W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia współczesnego.

⁴²⁷ *Wszytki* (starop.) – wszystkie.

⁴²⁸ *Łzy Heraklitowe** – Heraklit z Efezu (ok. 540–480 roku p.n.e.), filozof grecki, w swoich dziełach często rozpaczał nad ludzkim losem.

⁴²⁹ *Lamenty* [...] *Simonidowe* – Simonides z Keos (ok. 556–468 roku p.n.e.), poeta grecki, autor wielu utworów lamentacyjnych.

⁴³⁰ *Frasunk* albo *frasunek* (starop.) – zgryzota, smutek, strapienie.

⁴³¹ *Zaraz* (starop.) – razem.

⁴³² *W dom sie mój noście* – zmierzajcie, przybywajcie do mojego domu.

A mnie płakać mej wdzięcznej⁴³³ dziewczki⁴³⁴ pomoście⁴³⁵,
 Z którą mię niepobożna⁴³⁶ śmierć rozdzieliła
 I wszystkich moich pociech⁴³⁷ nagle zbawiła⁴³⁸.
 Tak więc smok⁴³⁹, upatrzwszy gniazdo kryjome⁴⁴⁰,
 Słowiczki liche zbiera⁴⁴¹, a swe łakome
 Gardło pasie⁴⁴²; tym czasem matka szczebiece⁴⁴³
 Uboga⁴⁴⁴, a na zbójcę co raz sie miece⁴⁴⁵.
 Prózno⁴⁴⁶, bo i na samę okrutnik zmierza⁴⁴⁷,
 A ta nieboga⁴⁴⁸ ledwe⁴⁴⁹ umyka pierza⁴⁵⁰.
 „Próżno płakać” – podobno drudzy rzeciecie.
 Cóż, prze Bóg żywy⁴⁵¹, nie jest prózno na świecie?
 Wszystko prózno; macamy, gdzie miękcej w rzeczy,
 A ono⁴⁵² wszędy⁴⁵³ ciśnie: błęd wiek człowieczy⁴⁵⁴.

⁴³³ *Wdzięczny** (starop.) – miły, przyjemny.

⁴³⁴ *Płakać dziewczki* – opłakiwać dziewczkę.

⁴³⁵ *Pomoście* – pomóżcie (zob. rym: „noście – pomoście”).

⁴³⁶ *Niepobożny** (starop.) – postępujący źle, nie „po Bożemu”, bezbożny.

⁴³⁷ *Pociecha* (daw.) – radość i nadzieja; pocieszenie.

⁴³⁸ *Zbawić** (starop.) – pozbawić.

⁴³⁹ *Smok* – potwór, wąż.

⁴⁴⁰ *Kryjomy* (starop.) – ukryty (dziś mówi się jeszcze *po kryjomu*, czyli: skrycie).

⁴⁴¹ *Zbierać* – tu w znaczeniu: wybierać (z gniazda).

⁴⁴² *Gardło pasie* – napełnia gardło (dziś mówi się: pasie brzuch).

⁴⁴³ *Szczebiece* (forma starop.) – szczebioce, szczebiota.

⁴⁴⁴ *Ubogi** (starop.) – nieszczęśliwy.

⁴⁴⁵ *Mieć się* (forma starop.) – miota się, rzuca się.

⁴⁴⁶ *Próżno* (forma starop.) – daremnie.

⁴⁴⁷ *Na samę [...] zmierza* – zmierza ku (niej) samej.

⁴⁴⁸ *Nieboga* (daw.) – biedaczka, nieszczęsna.

⁴⁴⁹ *Ledwe* (starop.) – ledwo, ledwie.

⁴⁵⁰ *Umyka pierza* – przez umknięcie ocala pierze, umyka z pierzem, tj. ratuje się.

⁴⁵¹ *Prze* (starop.) – przez; *prze Bóg żywy*: na Boga żywego, przez Boga żywego.

⁴⁵² *Macamy, gdzie miękcej w rzeczy, a ono...* – macamy (dotykamy), gdzie rzekomo jest bardziej międko, a tymczasem...

⁴⁵³ *Wszędy* (starop.) – wszędzie.

⁴⁵⁴ *Błęd wiek człowieczy* – błędzeniem jest życie ludzkie.

Nie wiem, co lżej⁴⁵⁵: czy w smutku jawnie żałować⁴⁵⁶,

Czyli sie z przyrodzeniem⁴⁵⁷ gwałtem⁴⁵⁸ mocować⁴⁵⁹.

Źródło utworu i przypisów: Jan Kochanowski: *Tren I*. W: Idem: *Treny*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, Piotr Wilczek, s. 3–4. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/treny.pdf> [dostęp: 20.05.2025].

1. Jakie postacie ze starożytności symbolicznie przywołuje podmiot liryczny? Dlaczego?
2. Co oznaczają metafory smoka i słowika? Proszę je wyjaśnić.
3. W jaki sposób podmiot liryczny ukazuje ograniczenia postawy stoickiej do cierpienia?
4. Proszę wskazać w utworze wyznaczniki gatunkowe trenu.

Jan Kochanowski

Tren VI

(Ucieszna moja śpiewaczko, Safo słowieńska...)⁴⁶⁰

Ucieszna moja śpiewaczko, Safo⁴⁶¹ słowieńska⁴⁶²,

Na którą nie tylko moja częśćka⁴⁶³ ziemieńska⁴⁶⁴,

Ale i lutnia⁴⁶⁵ dziedzicznym prawem spaść miała;

Tęś nadzieję już po sobie okazowała,

Nowe piosnki sobie tworząc, nie zamykając

⁴⁵⁵ Co lżej – co lżejsze, co przynosi większą ulgę.

⁴⁵⁶ Żałować (starop.) – cierpieć, boleć, opłakiwać, żalić się.

⁴⁵⁷ Przyrodzenie* (daw.) – to, co jest przyrodzone człowiekowi, natura.

⁴⁵⁸ Gwałt (daw.) – w wyrażeniu: *robić coś gwałtem*, czyli siłą, przemocą.

⁴⁵⁹ Mocować się – walczyć tak, jak walczą z sobą zapaśnicy.

⁴⁶⁰ W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w utworze jest odmienne od znaczenia współczesnego.

⁴⁶¹ Safo albo Safona (VII–VI wiek p.n.e) – najsłynniejsza starożytna poetka grecka mieszkająca na wyspie Lesbos.

⁴⁶² Słowieńska (forma starop.) – słowiańska.

⁴⁶³ Częstka – tu: część, która się komuś należy w wyniku dziedziczenia.

⁴⁶⁴ Ziemieński (forma starop.) – ziemiański, szlachecki; *częstka ziemieńska*: dziedziczna część posiadłości szlacheckiej, ziemskiej.

⁴⁶⁵ Lutnia – instrument muzyczny strunowy w kształcie gruszki o dnie wypukłym, popularny zwłaszcza w XV–XVII wieku; tu: symbol sztuki poetyckiej.

Ustek⁴⁶⁶ nigdy, ale cały dzień prześpiewając⁴⁶⁷,
 Jako więc lichy⁴⁶⁸ słowiczek w krzaku zielonym
 Całą noc prześpiewa gardłkiem⁴⁶⁹ swym ucieszonym⁴⁷⁰.
 Prędkoś mi nazbyt umilkła, nagle cię sroga
 Śmierć spłoszyła, moja wdzięczna⁴⁷¹ szczebiotko⁴⁷² droga.
 Nie nasyciłaś mych uszu swymi piosnkami
 I tę trochę teraz płacę sownicie⁴⁷³ łzami.
 A tyś ani umierając śpiewać przestała⁴⁷⁴,
 Lecz matkę ucałowawszy, takeś żegnała:
 „Już ja tobie, moja matko, służyć nie będę
 Ani za twym wdzięcznym stołem miejsca zasięde;
 Przyjdzie mi klucze położyć, samej precz jechać,
 Domu rodziców swych miłych wiecznie⁴⁷⁵ zaniechać⁴⁷⁶”.
 To, i czego żal ojcowski nie da serdeczny
 Przypominać więcej, był jej głos ostateczny⁴⁷⁷.

⁴⁶⁶ *Ustka* – zdrobnienie od: usta, rzadko spotykane, dziś: usteczka.

⁴⁶⁷ *Prześpiewając* – przyspiewując.

⁴⁶⁸ *Lichy** (starop.) – mały.

⁴⁶⁹ *Gardłko* – zdrobnienie od: gardło; dziś: gardelko.

⁴⁷⁰ *Ucieszony** (starop.) – przynoszący radość, przynoszący pociechę, uciechę.

⁴⁷¹ *Wdzięczny** (starop.) – miły, przyjemny.

⁴⁷² *Szczebiotka* – warto zauważyć, że wyraz szczebiotać w odniesieniu do ludzi miał zwykle nacechowanie negatywne, a pozytywne w odniesieniu do śpiewu ptaków i mowy dziecka.

⁴⁷³ *Sownicie* – obficie, bogato, dużo.

⁴⁷⁴ *Ani umierając śpiewać przestała* – składnia z *ani* i orzeczeniem niezaprzeczonym (podobna jak w języku angielskim) była dosyć popularna w XVI w.; dziś w języku polskim zasada podwójnego przeczenia.

⁴⁷⁵ *Wiecznie* – na wieki.

⁴⁷⁶ *Zaniechać** (starop.) – opuścić; *Już ja tobie, moja matko [...] zaniechać*: fragment ten wiernie odpowiada charakterowi ówczesnych polskich pieśni weselnych (pożegnanie domu rodzinnego przez pannę młodą). W folklorze polskim pieśń pożegnalna panny młodej była leksykalnie bliska (są tu liczne analogie) pieśniom żałobnym. Istnieje teoria, że mamy tutaj do czynienia z aluzją do pożegnania Antygony z mieszkańcami Teb w tragedii Sofoklesa.

⁴⁷⁷ *Ostateczny** – tu: ostatni.

A matce, słysząc⁴⁷⁸ żeganie tak żałościwe,
Dobre serce⁴⁷⁹, że od żalu zostało żywe.

Źródło utworu i przypisów: Jan Kochanowski: *Tren VI*. W: Idem: *Treny*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, Piotr Wilczek, s. 8–9. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/treny.pdf> [dostęp: 20.05.2025].

1. Dlaczego podmiot liryczny porównuje Urszulkę do słowika? Proszę wyjaśnić.
2. Safo to najsłynniejsza starożytna poetka grecka, która mieszkała na Lesbos, z kolei lutnia jest instrumentem symbolizującym poetyckie natchnienie. Jak zatem rozumie Pani/Pan cytat: „Ucieszna moja śpiewaczko, Safo słowieńska, / Na którą nie tylko moja częśćka ziemieńska, / Ale i lutnia dziedzicznym prawem spaść miała”?
3. W jaki sposób została przedstawiona relacja matki z dzieckiem?
4. W jaki sposób ukazano sytuację śmierci dziecka? Jakie środki stylistyczne to podkreślają?
5. Proszę wskazać w utworze wyznaczniki gatunkowe trenu.

Jan Kochanowski

Tren X

*(Orszulo moja wdzięczna, gdzieś mi się podziała?...)*⁴⁸⁰

Orszulo moja wdzięczna⁴⁸¹, gdzieś mi się podziała?
W którą stronę, w którąś się krainę udała?
Czyś ty nad wszystkie nieba⁴⁸² wysoko wniesiona
I tam w liczbę aniołków małych policzona?
Czyliś do raju wzięta? Czyliś na szczęśliwe

⁴⁷⁸ *Słyszac* (starop. forma imiesł.) – słyszającej.

⁴⁷⁹ *Dobre** – tu: zdrowe.

⁴⁸⁰ W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w utworze jest odmienne od znaczenia współczesnego.

⁴⁸¹ *Wdzięczny** (starop.) – miły, przyjemny.

⁴⁸² *Nad wszystkie nieba* – czyli do najwyższego nieba: Kochanowski odwołuje się tu do ówczesnych wyobrażeń, zakładających, że kosmos składa się z dziesięciu nieb (sfer niebieskich), nad którymi znajduje się mieszkanie Boga, aniołów i wybranych.

Wyspy⁴⁸³ zaprowadzona? Czy cię przez teskliwe
 Charon⁴⁸⁴ jeziora wiezie i napawa zdrojem
 Niepomnym⁴⁸⁵, że ty nie wiesz nic o płaczu moim?
 Czy człowieka zrzuciwszy⁴⁸⁶ i myśli dziewicze,
 Wzięłaś na się postawę i piórka słowicze⁴⁸⁷?
 Czyli sie w czyścju czyścisz⁴⁸⁸, jesli z strony ciała
 Jakakolwiek zmazeczka na tobie została?
 Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwaj była⁴⁸⁹,
 Niześ sie na mą ciężką żałość⁴⁹⁰ urodziła?
 Gdziekolwiek jest, jesliś jest, lituj mej żałości,
 A nie możesz li w onej dawnej swej całości⁴⁹¹,
 Pociesz mię, jako możesz, a staw sie przede mną
 Lubo snem, lubo cieniem, lub marą nikczemną⁴⁹².

Źródło: Jan Kochanowski: *Tren X*. W: Idem: *Treny*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, Piotr Wilczek, s. 12–13. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/treny.pdf> [dostęp: 20.05.2025].

1. Jaki środek stylistyczny dominuje w utworze? Proszę go opisać i omówić przykłady z wiersza.

⁴⁸³ *Szczęśliwe wyspy* – wyspy, na których według mitologii greckiej przebywali po śmierci (lub nawet jeszcze za życia) sławni bohaterowie. W XVI wieku często utożsamiano je z Wyspami Kanaryjskimi.

⁴⁸⁴ *Charon* – według mitologii greckiej bóg podziemi, przewoził dusze zmarłych w łodzi przez rzekę Styks i wody Acherontu do krain piekielnych.

⁴⁸⁵ *Zdrojem niepomnym* – powodującym zapomnienie; dusze przewożone przez Charona po wypiciu wody z rzeki Lete zapominały o tym, co zrobiły, widziały i słyszały przedtem.

⁴⁸⁶ *Człowieka zrzuciwszy** – pozbywszy się ludzkiej postaci, zrzuciwszy skażoną ludzką naturę.

⁴⁸⁷ *Wzięłaś na się postawę i piórka słowicze* – takie przemiany są często opisywane w antycznej poezji i mitologii; zdarzyło się to Filomeli, żonie Tereusa, króla Tracji.

⁴⁸⁸ *W czyścju* – słowa te odnoszą się prawdopodobnie do czyścca z religii chrześcijańskiej, jednak niektórzy uczeni widzą tu aluzję do pogańskiego „czyścca” opisanego w *Eneidzie* Wergiliusza.

⁴⁸⁹ *Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwaj była* – prawdopodobnie słowa zgodne z obiegowym przekonaniem, że dusze wracają po śmierci tam, skąd przysły, czyli do Boga.

⁴⁹⁰ *Na mą ciężką żałość* (starop.) – abym ciężko żałował.

⁴⁹¹ *W onej dawnej swej całości* (starop.) – z duszą i ciałem.

⁴⁹² *Mara nikczemna** (starop.) – złudne widziadło, zjawia.

2. Proszę wymienić i omówić miejsca, w których może znajdować się Urszula.
3. W jaki sposób została opisana relacja ojca z córką?
4. W jaki sposób ukazano kryzys wiary u podmiotu lirycznego?
5. Jak Pani/Pan rozumie cytat „Pociesz mię, jako możesz, a staw się przede mną / Lubo snem, lubo cieniem, lub marą nikczemną”?
6. Proszę wskazać w utworze wyznaczniki gatunkowe trenu.

Zadanie 4. Proszę wyjaśnić, dlaczego treny zaliczamy do literatury funeralnej.

Refleksje

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać fraszkę o pochwie życia.

Zadanie 2. Proszę napisać esej na temat „Śmierć – koniec życia czy początek wieczności”. Proszę odwołać się do *Trenów* Jana Kochanowskiego (180 słów).

Jak dobrze żyć?

Żywot człowieka poczciwego Mikołaja Reja

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy jest Pani/Pan optymistką/optymistą, pesymistką/pesymistą, realistką/realistą?
2. Co dla Pani/Pana oznacza szczęście?
3. Czym należy się kierować w życiu, aby być szczęśliwym człowiekiem?
4. W jaki sposób radzi sobie Pani/Pan z przeciwnościami losu?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę przeczytać notkę o Mikołaju Reju, a następnie uzupełnić informacje na jego temat wskazane w ramce.

Mikołaj Rej

Urodził się 4 lutego 1505 w Żurawnie, zmarł 4 października 1569 w Rejowcu. Do jego najważniejszych dzieł należą: *Krótką rozprawą między trzema osobami: Panem, Wójtem i Plebanem*, *Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego*, *Postylla*, *Zwierzyniec*, *Żwierciadło*. Był polskim poetą i prozaikiem okresu renesansu, aktywnym działaczem

reformacji, co czyni jego dorobek szczególnie ciekawym na tle całej literatury polskiej. Wspólnym rysem dość różnorodnego pisarstwa Reja jest dydaktyzm i moralizatorstwo (połączone z krytyką sposobu traktowania misji religijnej przez duchowieństwo Kościoła katolickiego); pisał dialogi (*Krótką rozprawą*), kazania (*Postylla*), powszechnie niegdyś znane i przedrukowywane w kancjonałach pieśni religijne (tłumaczył również Psalmy), epigramaty (zbiór *Figlików*; wprowadził do literatury polskiej fraszkę), a pod koniec życia stworzył traktaty: *Wizerunek* i *Zwierciadło*, w których zajmowało go wytyczenie drogi postępowania człowiekowi świeckiemu tak, by wypełniając swoje obowiązki, mógł harmonijnie i cnotliwie przeżyć życie.

Na protestantyzm (początkowo luteranizm, a później kalwinizm) przeszedł w latach 40. XVI w., już jako człowiek dojrzały, a przyczyny tej decyzji, uwarunkowane niewątpliwie poważnym traktowaniem religii i rzetelną pobożnością, ukazuje cała jego twórczość. Edukacja szkolna Reja była skromna i fragmentaryczna, ukształtowała go znacznie bardziej służba na dworze Andrzeja Tęczyńskiego, którego był sekretarzem. Był jednak człowiekiem światłym i odcytanym, mającym rozeznanie i w tradycji kultury, i w bieżących problemach nurtujących ówczesną Europę. Aktywnie uczestniczył w życiu publicznym: sejmikach, sejmach, a także synodach protestanckich; nieobce mu były sprawy dworu królewskiego.

Pisał po polsku i decyzję tę należy uważać za gest w duchu epoki popierającej rozwój literatur narodowych. Adresatami swoimi czynił średniozamożną szlachtę i mówił do nich odpowiednim językiem: potocznym, niekiedy dosadnym, odwołującym się do znanych z doświadczenia codziennego realiów; z tego powodu jego teksty stanowią ciekawy i dość szczegółowy zapis życia w dawnej Rzeczypospolitej.

Źródło: *Mikołaj Rej*. <https://wolnelektury.pl/katalog/autor/mikolaj-rej/> [dostęp: 27.05.2025].

imię i nazwisko: *Mikołaj Rej*

data i miejsce urodzenia:

data i miejsce śmierci:

wyznanie:

wykształcenie:

najważniejsze dzieła:

cechy twórczości:

aktywność społeczna:

Zadanie 4. Proszę przeczytać tekst, a następnie wyjaśnić, jaka była geneza staropolskiej literatury ziemiańskiej.

Rosnące zapotrzebowanie na produkty rolne [...] było jedną z zasadniczych przyczyn rozwoju i okrzepnięcia folwarku pańszczyźnianego. Jednakże sam wzrost zapotrzebowania na polskie zboże nie odegrałby tak zasadniczej roli ani nie zachęcałby też zapewne do rozwijania produkcji towarowej na wsi, gdyby nie inne związane z nim zjawisko, zjawisko tzw. rewolucji cen. W XVI stuleciu wzrosły one w całej Europie cztero-, pięciokrotnie, i to nie tylko liczone w nominalnym pieniądzu, ale również według jego zawartości kruszcowej. [...]

Tak zagospodarowana wieś zapewniała dostatek, a nawet dobrobyt, stabilizację materialną i moralną; praca na roli dostarczała przyjemności, ale przede wszystkim przynosiła korzyści, owe „wieśne pożytki”. Ich rejestr spotyka się w niemal każdym utworze ziemiańskim [...]. Ideologia i kultura ziemiańska jest więc ideologią i kulturą średnich posiadaczy ziemskich. Posiadanie, własność ziemiska, stanowi podstawę tej kultury, jest zarazem punktem wyjścia rozważań na temat ideałów szlacheckich w XVI wieku i w stuleciach następnych. Inwentaryzacji wieśnych pożytków [...] towarzyszyło nieodmienne i powszechne przekonanie, że stan ziemiański [...] jest stanem szczęśliwym, zapewniającym swoim członkom prawdziwą radość i harmonię. Mitologia szlachecka połączyła kondycję społeczną, materialną, a także moralną ziemianina z pojęciem szczęścia. Uczyniła z tej kondycji ideał szczęścia.

Źródło: *Staropolska poezja ziemiańska*. W: *Staropolska poezja ziemiańska. Antologia*. Oprac. Janusz S. Gruchała, Stanisław Grzeszczuk. Warszawa 1988, s. 13–23.

Zadanie 5. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Mamy przed sobą ...dzieło...^o (dzieło) wielkiego gawędziarza, którym Mikołaj Rej niewątpliwie był. Zanim swoje opowieści zapisał, testował je zapewne na¹ (słuchacze), pouczając ich i bawiąc. Widać to w jego stylu, w zdaniach łączących się

w długie łańcuchy nieprzerwanych fraz, w nasyceniu pytaniami retorycznymi, ale też w szeregach wyliczeń, licznych powtórzeniach i zdrobnieniach: wszystko to miało przykuć² (uwaga) odbiorców.

Żywot człowieka pocziwego, najobszerniejszy tekst spośród wchodzących w skład³ (zbiór) zatytułowanego *Zwierciadło*, to przykład renesansowej literatury parenetycznej, a wzorcem osobowym jest tu średniozamożny szlachcic ziemianin. Dzieło wydane na rok przed⁴ (śmierć) autora stanowi rodzaj testamentu Mikołaja Reja z Nagłowic; jest to zarazem testament promieniujący niezwykle ciepłem, życzliwością do świata i ludzi oraz pogodą ducha.

Podział na trzy księgi pokrywa się z⁵ (podział) na trzy okresy życia ludzkiego: młodość, dojrzałość i starość. Wszystkie są potraktowane z uwagą, mającą na celu wskazanie drogi mądrości, umiaru, pobożności, ale i⁶ (czerpanie) radości z życia we wszystkich jego odmianach i porach. Ze szczególną uwagą potraktowany został jednak końcowy okres⁷ (życie ludzkie): w ujęciu Reja starość to, metaforycznie rzecz ujmując, czas posilania się konfiturami z owoców tych drzew, które się własną ręką szczepiło za młodu. Droga człowieka pocziwego (tzn. godnego czci) prowadzi harmonijnie przez życie i pozwala⁸ (równy krok) przejść aż za jego kres, w zaświaty.

Źródło: Mikołaj Rej: *Żywot człowieka pocziwego*. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/rej-zywot-czlowieka-pocziwego/> [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 6. Proszę przeczytać fragment *Żywota człowieka pocziwego* Mikołaja Reja, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Mikołaj Rej
Żywot człowieka pocziwego

4. Wiek człowieczy jest jako rok bieżący

Abowiem widzisz, iż wiek twój równie z wiatrem bieży. Widzisz też, iż czas twój podobien jest ku rokowi wedle przyrodzenia bieżącemu. Zbieżać już wiosna onej kwitnącej młodości twojej, kiedy wszytki kwiatki zakwitają. Zbieżać lato onej

gorącej średniości twojej, kiedy się wszystkie rzeczy zagrzewają. Przypadła na ciebie już chłodna jesień, kiedy już wszystkie rzeczy doźrzewają, a kiedy już mają być do swych szpiżarni pochowane. Już niczego nie czekasz, jedno onej spokojnej zimy, abyś też sobie odpoczywał od wszelkiej pracy swojej. Bo widzisz, iż gospodarz dobry robi cały rok w wielkiej pracy swojej, iżeby też sobie zimie odpoczywał, a używał w rozkoszy onej pracy swojej. A także i ty, gdyż już przetrwał wszystkie czasy pocziwej pracy swojej, a przyszedłeś już ku zastydłym czasom jesiennym swoim, gdzie już wszystkie rzeczy pilnie opatrzone a zachowane być mają, opatrujże pilno, starajże się pilno, jakoby ty twe czasy tobie darmo a marnie nie wychodziły, a jakobyś onej piwrsze roboty piwrszych czasów swoich tak zachował w szpiżarniach swoich, jakobyś mógł bezpiecznie za nimi przyść do onego wdzięcznego odpoczywania swego, abyś zawsze miał myśl swą uspokojoną a żywot swój roztropnie na wszem postanowiony, abyś się nigdy ni w czym nie trwożył ani unosił, a iżbyś zawsze bezpiecznie czekał wdzięcznego zawołania swego.

Abowiem małoć nam na tym jest, kto długim albo krótkim żywotem żyw będzie, boć go sobie ukrócić może, kto chce, część niepomiernym chowaniem, a część go też zaśpi albo zapróżnuje marnie. Ale tu wiele na tym wieku zależy, póki go, póty go, abychmy w nim zawsze zachowali pocziwe powinności swoje, a mieszkali sobie w nim tak, jako na nasz stan krześcijański a cnotliwy należy, tedy go i wiele przybyć, i wiele się go nadstawić może. Bo się go nadstawi sławą oną wieczną pocziwą a poważną, która nigdy nie umiera, a zawsze sobie lata jako bujny orzeł po świecie w swoich rozkoszach. Nie pomarli dziś oni sławni a zacni ludzie, którzy żywotów swych poważnych a cnotliwych w wielkiej pocziwości używali, tak ludzie zakonu starego, jako i pogańscy, i dziś teraz w sławie swej głośniejszej jako żywi między nami chodzą.

Nie pomarlic też oni wszetecznicy, oni Neronowie, Sardanapalowie, Dionizjusowie, Katylinowie, Nabuchodonozorowie, Heliogabalowie, ale patrz, jaka sława ich obrzydła a śmierdząca, a jako żywo zagrzebiona, a po świecie się jako jesienna mgła włości na połę z pajęczyną, i jakie były żywoty ich, takie też było i dokonanie⁴⁹³,

⁴⁹³ *Dokonanie* (starop.) – skonanie; zgon.

także też i sława ich. Bo jeden pobito, drugie potruto, do wychodów na lekkość⁴⁹⁴ ich miotano⁴⁹⁵, iż jaki był żywot, taki też miał być i pogrzeb.

A tak i ty, mój miły, pocziwy człowiecze, a zwłaszcza tak jakoś słyssał, któryś już przetrwał wszystkie ony burzliwe czasy swoje, nic się nie lękaj, nic się nie trwóż, tylko się o to staraj, abyś już pocziwością ozdobił a zahaftował ty ostateczniejsze czasy swoje. Bo choć byś sobie wspomniął, iż cię kiedy młodość twa unosiła, nic się przed tym nie trwóż, widzisz, iż zawsze złe przed dobrem uciekać musi jako śnieg przed słońcem, wszystko się to zatrze a zapomni, gdy to ozdobisz na starość pocziwym a sławnym żywotem twoim. A tu też słyszysz, iż masz takiego Pana, iż gdy się do Niego obrócisz, iż nie chce nigdy wspominać młodości twojej.

Źródło: Mikołaj Rej: *Żywot człowieka pocziwego*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Kopeć-Gryz, Aleksandra Sekuła. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/rej-zywot-czlowieka-pocziwego.html> [dostęp: 27.05.2025].

1. W jaki sposób narrator przyrównuje życie człowieka do cyklu pór roku?
2. Jaką narrator zaleca postawę wobec starości i przemijania?
3. Jak narrator rozumie prawdziwe szczęście i pocziwość w ludzkim życiu?
4. Proszę wyjaśnić, jakie cechy powinien mieć „pocziwy człowiek”?

Zadanie 7. Arkadia to „kraina, gdzie panuje spokój, ład i szczęśliwość”. Proszę jeszcze raz przeczytać fragment *Żywota człowieka pocziwego*, a następnie wyjaśnić, dlaczego życie na wsi wydaje się idealne dla ziemianina.

Zadanie 8. Proszę przypomnieć sobie, czym charakteryzuje się:

- postawa epikurejska,
- postawa stoicka.

Następnie proszę wskazać realizacje tych postaw we fragmencie *Żywota człowieka pocziwego*.

⁴⁹⁴ Na lekkość (starop.) – na pohańbienie.

⁴⁹⁵ Miotać (starop.) – rzucać.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę opisać, co można robić na wsi w poszczególnych porach roku.

Zadanie 2. Proszę wymienić wady i zalety życia:

- na wsi,
- w mieście.

Zadanie 3. Która z postaw – epikurejska czy stoicka – jest Pani/Panu bliższa? Proszę uzasadnić.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać tekst argumentacyjny na temat „Miasto czy wieś? Mój sposób na idealne życie” (170 słów).

Jak dobrze mówić? *Kazania sejmowe Piotra Skargi*

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jak radzi sobie Pani/Pan z przemówieniami?
2. W jaki sposób przygotować się do wystąpienia?
3. Na co należy zwracać uwagę, gdy przemawia się do innych?
4. Czym powinien odznaczać się dobry mówca?
5. Czym powinno odznaczać się dobre przemówienie?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę dopasować definicję do terminu.

1. wystąpienie	– ...a).....
2. kazanie	–
3. oracja	–
4. prezentacja	–
5. wykład	–
6. exposé	–

- a) publiczne zabranie głosu
- b) dłuższa, zaplanowana wypowiedź służąca przekazaniu słuchaczom wiedzy na jakiś temat
- c) przedstawienie swojego programu lub stanowiska w jakiejś sprawie
- d) przemówienie wygłaszane przez duchownego do wiernych w czasie nabożeństwa; też: napisany tekst tego przemówienia
- e) uroczyste, często długie przemówienie, wygłaszane z jakiejś okazji
- f) wypowiedź programowa premiera lub innego członka rządu

Zadanie 4. Proszę uzupełnić zdania poprawnymi formami wyrazów z zadania 3.

- o. Kamil miał problem z ...wystąpieniem..., ponieważ nie znośił publicznie zabierać głosu.
- 1. Na profesora Nowaka zawsze jest pełno studentów.
- 2. Na jednym ze spotkań korporacyjnych prezes zapomniał o na temat nowej strategii firmy.
- 3. Podczas ksiądz zwrócił uwagę na najważniejsze sprawy w naszej parafii.
- 4. To ministra sprawiedliwości spowodowało poruszenie w mediach.
- 5. Zgromadzenia wysłuchali generała z okazji uroczystego zaprzysiężenia nowych żołnierzy z prawdziwą przyjemnością.

Zadanie 5. Proszę przeczytać hasło *Kazanie* ze *Słownika terminów literackich*, a następnie je sparafrazować – zapisać swoimi słowami.

Kazanie – przemówienie religijne wygłaszane przez kapłana w trakcie stałych bądź okolicznościowych uroczystości liturgicznych, komentujące ewangelie, wykładające podstawy wiary bądź przekazujące nauki moralne. Kazania bywają wybitnymi utworami literackimi, niekiedy (np. Jacques-Bénigne Bossuet, Piotr Skarga) publikowane są ich zbiory.

Na podstawie: Michał Głowiński: *Kazanie*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 219.

Zadanie 6. Proszę zapisać daty podane w nawiasie w odpowiedniej formie.

Piotr Skarga

Urodził się w ...*tysiąc pięćset trzydziestym szóstym roku*...⁰ (1536 rok) w Grójcu (Mazowsze). W latach¹–.....² (1552–1555) studiował w Akademii Krakowskiej. Od³ (1557) do⁴ (1559 rok) pełnił funkcję rektora szkoły w Warszawie. W 1557 roku wstąpił na dwór Andrzeja Tęczyńskiego, kasztelana krakowskiego, gdzie podjął obowiązki wychowawcy jego syna Jana, z którym w latach⁵–.....⁶ (1560–1562) przebywał w Wiedniu. W⁷ (1564 rok) przyjął święcenia kapłańskie i został mianowany kanonikiem katedralnym we Lwowie. W końcu 1568 roku wyruszył do Rzymu, gdzie wstąpił do zakonu jezuitów. Po dwuletnich studiach powrócił do kraju, podejmując obowiązki wykładowcy i kaznodziei w kolegiach zakonnych w Puławach, Jarosławiu, Poznaniu i we Lwowie. W⁸ (1574 rok) objął urząd rektora Kolegium Jezuickiego w Wilnie, a w⁹ (1579 rok) stanął na czele nowo powołanej Akademii. Założył kolegia w Połocku, Rydze i Dorpacie. W¹⁰ (1584 rok) został mianowany przełożonym domu zakonnego św. Barbary w Krakowie. Rozwinął tu szeroko zakrojoną działalność duszpasterską i charytatywną. W¹¹ (1588 rok) został kaznodzieją nadwornym Zygmunta III – urząd ten pełnił niemal do końca życia. Na początku¹² (1612 rok) opuścił dwór królewski i przeniósł się do Krakowa – tam też zmarł w¹³ (1612 rok). W¹⁴ (1579 rok) ukazało się w Wilnie najpoczytniejsze dzieło Skargi, *Żywoty świętych*, realizujące zalecenia kontrreformacyjnej parenetyki hagiograficznej. Krytykę anarchizacji życia publicznego i wad narodowych zawarł w *Kazaniach sejmowych* wydanych w¹⁵ (1597 rok) jako dodatek do *Kazań na niedziele i święta*. Postulowanym tu reformom przyświecało pragnienie pełnego zwycięstwa kontrreformacji.

Autor wcielił się w postać natchnionego kapłana-proroka zapowiadającego katastrofę rozdartej waśniami i trawionej herezjami ojczyzny.

Na podstawie: *Piotr Skarga – biogram*. http://staropolska.pl/renesans/piotr_skarga/Skarga_biogram.html [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 7. Proszę przeczytać fragment kazania Piotra Skargi, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Piotr Skarga
Kazanie wtóre.

***O miłości ku Ojczyźnie i o pierwszej chorobie Rzeczypospolitej,
która jest z nieżyczliwości ku Ojczyźnie***

[...] Jako ciała nasze abo wewnątrzniemi chorobami, abo powierzchwnymi gwałtownemi przypadkami umierają, tak i królestwa mają swoje domowe choroby, dla których upadać muszą. Mają i nieprzyjacioły mocne, którzy je wojnami i rozbojem gubią. Obojej⁴⁹⁶ niebezpieczności zabiegać mądrzy z pomocą Bożą umieją i lud swój do brzy sprawce wybawiają. Na choroby domowe mają lekarstwa, a na wojny i gwałty mają rozmaite obrony. Żaden z was, przezacni Panowie, nie jest tak prosty⁴⁹⁷, aby nie baczył ciężkiej i wielkiej niemocy tego naszego Królestwa i wewnątrzniemu a domowemu jego zachwianiu; abo żeby nie uczuł mocnego nieprzyjaciela, który na głowy nasze następuje i rozbojem straszliwym nam grozi. Byście domowe niemocy tego królestwa zleczyli, łączniejszaby⁴⁹⁸ obrona naleść się mogła. Ale jako się chory bronić ma, który sam na nogach swoich nie stoi? Leczyć pierwszej tę chorą swoją matkę, tę miłą ojczyznę i Rzeczpospolitą swoją. A jeśliście ostrożni i mądrzy lekarze, najdziecie sześć szkodliwych chorób jej, które jej bliską śmierć (obroń Boże) ukazują, a jako złe pulsy źle jej tuszą⁴⁹⁹. Pierwsza jest – nieżyczliwość ludzka ku Rzeczypospolitej i chciwość domowego łakomstwa. Druga – niezgody i roztyrki sąsiedzkie.

⁴⁹⁶ *Obojej niebezpieczności* (starop.) – daw. liczba podwójna; dziś: obu niebezpieczeństwom.

⁴⁹⁷ *Prosty* – tu: nieobyty, niemądry.

⁴⁹⁸ *Łacny* (daw.) – łatwy.

⁴⁹⁹ *Tuszyć* (daw.) – spodziewać się.

Trzecia – naruszenie religii katolickiej i przysada⁵⁰⁰ heretyckiej zarazy. Czwarta – dostojności królewskiej i władzy osłabienie. Piąta – prawa niesprawiedliwe. Szósta – grzechy i złości jawne, które się przeciw Panu Bogu podniosły i pomsty od niego wołają. Mówmy dziś za pomocą Bożą o tej pierwszej chorobie Rzeczypospolitej.

Źródło utworu i przypisów: Piotr Skarga: *Kazanie wtóre. O miłości ku Ojczyźnie i o pierwszej chorobie Rzeczypospolitej, która jest z nieżyczliwości ku Ojczyźnie*. W: Idem: *Kazania sejmowe*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Kopeć-Gryz, Danuta Pustówka, Elżbieta Sekuła, Paulina Chormańska et al., s. 12. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/skarga-kazania-sejmowe.pdf> [dostęp: 22.05.2025].

1. Dlaczego Skarga porównuje Rzeczpospolitą do chorego człowieka? Jak to porównanie wpływa na postrzeganie państwa?
2. W jaki sposób Skarga omawia zależność między chorobami wewnętrznymi Rzeczypospolitej a zagrożeniami z zewnątrz?
3. Jak rozumie Pani/Pan epitety „miła ojczyzna” i „chora matka” użyte w kazaniu w kontekście rozważań o stanie Rzeczypospolitej?
4. Którą z chorób Skarga uznaje za najgroźniejszą dla państwa polskiego?

Zadanie 8. Patriotyzm to postawa człowieka oddanego ojczyźnie, który utożsamia się z nią, podejmuje działania na jej rzecz i jest gotów do poświęceń w jej imieniu. Jakie elementy patriotyzmu dostrzegasz w tekście kazania? Proszę je wymienić i krótko omówić.

Zadanie 9. Piotr Skarga jest nazywany mistrzem retoryki, czyli sztuki i teorii wygłaszania mów. Jego styl wypowiedzi charakteryzuje się wyszukany sposób mówienia odznaczającym się zwłaszcza chwytami retorycznymi. Proszę:

- przeczytać definicje chwytów retorycznych,
- odnaleźć ich realizację w tekście,
- zapisać cytaty w tabeli.

⁵⁰⁰ *Przysada* (daw.) – przywara, wada; zbędny dodatek.

chwyt retoryczny	przykład
0. styl patetyczny – styl podniosły, uroczysty, pełen powagi	<i>Żaden z was, Przekacni Panowie, nie jest tak prosty, aby nie baczył ciężkiej i wielkiej niemocy tego naszego Królestwa.</i>
1. kontrast (antyteza) – twierdzenie przeciwne w stosunku do tezy, przeciwieństwo	
2. alegoria – w literaturze i sztuce: postać, motyw lub fabuła mające poza znaczeniem dosłownym stały umowny sens przenośny	
3. personifikacja – przypisywanie przedmiotom, zjawiskom, pojęciom abstrakcyjnym cech ludzkich	
4. apostrofa – bezpośrednie zwrócenie się do adresata, nadające wypowiedzi patetyczny charakter	
5. pytania retoryczne – zwrot w postaci pytania, na które nie oczekuje się odpowiedzi, gdyż jest ona znana	
6. wyliczenia (enumeracja) – wymienienie kolejno jakichś elementów	
7. odwołanie się do autorytetu Boga – powoływanie się na autorytet Boga w celu poparcia swojego stanowiska lub argumentu; to forma argumentacji zwana <i>argumentum ad verecundiam</i> lub <i>argumentum ad auctoritatem</i>	
8. operowanie silnym wartościowaniem – używanie słów i zwrotów, które wyrażają jednoznaczny osąd emocjonalny lub moralny – pozytywny albo negatywny	

Zadanie 10. Proszę – zgodnie z przykładem – podkreślić najlepszą spośród możliwości podanych w nawiasie.

Kazania sejmowe, dzieło nadwornego kaznodziei Zygmunta III Wazy, Piotra Skargi, (poruszają, ruszają, wyruszają)^o problemy kluczowe dla (funkcjonowania, bytowania, organizowania)¹ państwa polskiego w wymiarze politycznym, religijnym, społecznym i kulturalnym. W tekście, powstałym w (głupim, trudnym, ohydny)² dla Pierwszej Rzeczypospolitej momencie historycznym, autor zderza wizję silnego Kościoła i wizję (organizacji, organu, państwa)³, opartego na mocnej władzy monarchy. Warto zaznaczyć, że napisane w 1597 roku (kazania, wiersze, opowiadania)⁴ nie zostały nigdy (mówione, ogłoszone, powiedziane)⁵, a sławę zyskały dopiero w XIX wieku, spopularyzowane przez twórców romantycznych.

Źródło: *Kazania sejmowe*. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/skarga-kazania-sejmowe/> [dostęp: 27.05.2025].

Refleksje

Czytanie

Zadanie 1. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć tytuły z kolumny I z fragmentami tekstów z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
o. Klarowna struktura	A. Profesjonalne wystąpienie publiczne powinno mieć wyraźną i logiczną strukturę. Wprowadzenie powinno wciągnąć słuchaczy, przedstawiając cel i główne punkty przemówienia. Następnie rozwinięcie powinno zawierać spójne argumenty, przykłady i dowody, które wspierają główne tezy. Wreszcie, podsumowanie powinno podsumować kluczowe punkty i zakończyć wystąpienie mocnym i zapadającym w pamięć wnioskiem.

1. Emocjonalne zaangażowanie	B. Pierwsze wrażenie jest niezwykle ważne. Rozpocznij swoje wystąpienie publiczne od mocnego i przyciągającego uwagę otwarcia. Może to być anegdota, pytanie retoryczne, ciekawy fakt lub inspirujący cytat. Ważne jest, aby zaintrygować słuchaczy i skupić ich uwagę od samego początku.
2. Mocne argumenty i przykłady	C. Każda publiczność jest inna, dostosuj do odbiorców treść, styl, sposób mówienia i przywoływane przykłady. Pomyśl, jakie argumenty trafią do Twoich słuchaczy, jakie publiczność ma doświadczenia, do czego możesz się odwołać, by Twoje wystąpienie było bardziej skuteczne.
3. Silne otwarcie	D. Profesjonalne wystąpienie publiczne powinno być oparte na mocnych argumentach i przekonujących przykładach. W swoim wystąpieniu przedstaw związane z tematem ciekawe i wartościowe informacje. Gdy zilustrujesz informacje konkretnymi przykładami i historiami, ożywisz przemówienie i umożliwisz słuchaczom lepsze zrozumienie Twojego przekazu.
4. Wyraźna dykcja i mowa ciała	E. Wystąpienia publiczne, które pobudzają emocje, są zwykle bardziej skuteczne. Włączanie emocji, takich jak współczucie, dumy, strach czy zaskoczenie, pomaga nawiązać więź ze słuchaczami i utrzymać ich zainteresowanie przez całe wystąpienie. Pamiętaj też, że to właśnie emocje, które wzbudzisz podczas wystąpienia, pozwolą na dłużej zapamiętać słuchaczom to, co chcesz im przekazać.
5. Zastanów się, kim jest Twoja publiczność	F. Wystąpienie publiczne wymaga jasnej dykcji i płynności wypowiedzi. Warto również zwrócić uwagę na mowę ciała, taką jak gesty, mimika twarzy i postawa. Świadome wykorzystanie tych elementów może pomóc w lepszym przekazaniu intencji i zwiększeniu efektywności wystąpienia.

6. Zwracanie uwagi na publiczność	G. Dobrzy mówcy pamiętają, że ich zadaniem jest przekonanie publiczności do swoich myśli i tez wygłaszanych podczas wystąpienia publicznego, nie tylko przekazanie treści, faktów i danych statystycznych. Obserwuj słuchaczy, zwracaj uwagę na reakcje publiczności, angażuj. Spraw, by Twoja publiczność stała się częścią Twojego wystąpienia.
-----------------------------------	---

Źródło: Jak dobrze przygotować się do wystąpienia publicznego? <https://akademiiawystapienpublicznych.pl/jak-dobrze-przygotowac-sie-do-wystapienia-publicznego/> [dostęp: 27.05.2025].

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.
A						

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać tekst argumentacyjny na temat „Sztuczna inteligencja – szansa czy zagrożenie dla nauki języków obcych?” (170 słów).

Mówienie

Zadanie 1. Proszę przygotować wystąpienie na podstawie napisanego tekstu argumentacyjnego z zadania 1 z części „Pisanie”. Następnie proszę je wygłosić na forum.

W krainie szczęśliwości *Sielanki Szymona Szymonowica*

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co oznacza słowo „sielanka”?
2. Czy można mieć idealne życie? Proszę uzasadnić.
3. Dlaczego niektórzy ludzie decydują się na przeprowadzkę z miasta na wieś?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę przeczytać tekst i – zgodnie z przykładem – dopasować usunięte z niego fragmenty (A–F).

Sielanka – (ang. *idyl(l)*, *bucolic*, *pastoral*, fr. *idylle*, *bucolique*, niem. *Idylle*, ros. *идиллия*) główny gatunek pastoralnej literatury obejmujący ...A...^o, mające postać lirycznego monologu, najczęściej poprzedzonego lub przepleczonego, opisem albo dialogiem. Niekiedy posługuje się¹, formami narracyjnymi (sielanka epicka) lub dramatycznymi (sielanka udramatyzowana). Gatunek ukształtował się w poezji greckiej, w twórczości Teokryta (III wiek p.n.e.), który traktował sielankę², albo jako formę literackiej zabawy kamuflującej aktualną problematykę społeczno-obyczajową. W literaturze rzymskiej Wergiliusz uczynił przedmiotem sielanki życie pasterzy w idealnej krainie Arkadii. Te trzy tendencje zapoczątkowane w antyku wyznaczały rozwój sielanki nowożytnej (uprawianej jeszcze w XIX wieku i odrzuconej dopiero przez romantyzm),³. Podstawowym czynnikiem łączącym utwory nazywane sielanką było posługiwanie się tzw. kostiumem pasterskim, czyli konstruowanie postaci wypowiadającej jako – najczęściej –⁴. Sama wypowiedź natomiast mogła dotyczyć różnych spraw: była pieśnią pasterską, lirycznym wyznaniem, wywodem panegirycznym albo perswazyjno-moralistycznym,⁵. Sielanka rozwijała się bujnie w okresie renesansu, uprawiali ją m.in. we Włoszech: Dante, Petrarca, Boccaccio, w Polsce: Jan Kochanowski czy Szymon Szymonowicz, który wprowadził polską nazwę gatunku.

Na podstawie: Teresa Kostkiewiczowa: *Sielanka*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 467.

A.	utwory tematycznie związane z życiem pasterzy, rolników, rybaków, myśliwych
B.	albo jako realistyczny obrazek przedstawiający wiernie krajobraz oraz zajęcia i przeżycia bohaterów
C.	formą czystego dialogu (zwana wtedy, szczególnie we Francji, eklogą)
D.	lub też zawierała obrazek rodzajowy

E.	odznaczającej się wielką różnorodnością form konstrukcyjnych i przypisywanych jej funkcji
F.	pasterza wyposażonego w rekwizyty typowe dla jego sytuacji i zajęć

Zadanie 4. Proszę od podanych rzeczowników utworzyć przymiotniki.

- 0. sielanka – ...sielankowy.....
- 1. religia –
- 2. opiekun –
- 3. żona –
- 4. trawa –
- 5. szkło –
- 6. Polak –
- 7. porcelana –

Zadanie 5. Proszę uzupełnić zdania poprawnymi formami przymiotników z zadania 4.

- 0. Uwielbiam ...sielankowy... nastrój tej miejscowości!
- 1. Kocham język! Codziennie uczę się nowych słówek.
- 2. Maraton zorganizowano na terenie.
- 3. Mateusz ma matkę.
- 4. Nie widziałem nigdy takiego arcydzieła! Na pewno ten komplet talerzy i filiżanek pochodzi z Chin.
- 5. Od czterech lat Karol jest szczęśliwie
- 6. Pieśni śpiewane w kościele mają charakter
- 7. Wczoraj zwiedzałam piękny pałac ze kopułą.

Zadanie 6. Proszę uzupełnić tekst wyrazami z ramki. Uwaga! Jeden wyraz jest dodatkowy.

czyny drukarnią dzierżawę kanclerza kraju
 Krakowie poemat utrzymanych
 współpracę ~~wykształconym~~ życia

Szymon Szymonowic

(Simon Simonides) urodził się 24 (lub 26) października 1558 roku we Lwowie. Ojciec, Szymon z Brzezina, był człowiekiem ...*wykształconym*..., rektorem szkoły katedralnej, pełnił też obowiązki ławnika i rajcy. Przyszły poeta studiował w¹, gdzie w roku 1577 uzyskał stopień bakałarza nauk wyzwolonych. Dalsze studia odbywał za granicą – prawdopodobnie we Francji i w Belgii. Po powrocie do² (przed rokiem 1584) osiadł we Lwowie, oddając się pracy pedagogicznej. Około 1586 roku nawiązał³ z Janem Zamoyskim, wówczas już kanclerzem wielkim koronnym i hetmanem wielkim koronnym. Dzięki niemu uzyskał w roku 1590 szlachectwo (odtąd posługiwał się niekiedy nazwiskiem Bendoński). Na polecenie⁴ zajął się organizacją akademii w Zamościu (pozyskiwał profesorów, gromadził księgozbiór, zabiegał o uruchomienie drukarni) i doprowadził – w roku 1595 – do jej otwarcia. Z czasem przeniósł się do tego miasta, zajęty tamtejszą uczelnią i istniejącą przy niej⁵. Niezależnie od tych obowiązków zajmował się wioskami, między innymi Czernięcinem, otrzymanymi w⁶ od kanclerza. Zmarł 5 maja 1629 roku w Czernięcinie pod Zamościem, gdzie spędził schyłek⁷. Był poetą dwujęzycznym. Zaczął od twórczości łacińskiej, którą uprawiał zresztą do końca życia. Do wczesnych utworów należą między innymi⁸ o św. Stanisławie i wiersze okolicznościowe wzorowane na Pindarze i Horacym, w których czcił⁹ hetmana Jana Zamoyskiego. Równolegle wypowiadał się w wierszach

pisanych po polsku, i to – co warto podkreślić – sielankowych,¹⁰ w konwencji renesansowego klasycyzmu.

Na podstawie: Edmund Kotarski: *Szymon Szymonowicz – biogram*. <https://literat.ug.edu.pl/autors/simon.htm> [dostęp: 27.05.2025].

Zadanie 7. Proszę przeczytać utwór *Orfeusz* Szymona Szymonowicza, a następnie wykonać polecenia.

Szymon Szymonowicz
Orfeusz

Menalkas i Licydas

Menalkas

Nie zawżdy, o Licyda, nie zawżdy do gałek!
Pod czas też nie zawadzi spróbować piszczałek.
Piszczałka pasterzowi zawsze przyzwoita,
Ale kto się za młodu leda czego chwyta,
I na starość nie bywa, jedno leda jakim:
I my się tego strzeżmy sposobem wszelakim.
Ociec mój tak powiadał: „Od gałek do birek,
Od birek do pisanych; a z małych kostyrek
Potym się wychowają wielcy kostyrowie:
Tarnek się z młodu ostrzy, dawne jest przysłowie”.

Licydas

Wiesz ty, Menalka, że cię jak brata miłuję,
Wszakże wiedz, że cię o to nie jeden strofuje:
I wczora mi się o cię za włosy dostało.
Tu pod lipą kilka nas pospołu siedziało,
A tyś grał na fujarze, że cię słychać było,
Wtym bydło się ku tobie jakoś obróciło.

Rzeczce jeden: „Nowy się Orfeus narodził,
Będzie za sobą bydło i niemy zwierz wodził.
Patrzcie, jako te krowy nadstawiają ucha,
Wszyscy się uśmiechnęli, a mnie gniew rozpałił.
Koniecznie tej fujary każda pilno słucha”.
Odpowiem: „Nazbyteś tę muzykę przechwalił.
A wiem ja, że Menalka przed tobą nie zjada,
Ba, i tu między nami niewiele posiada”.
„Tym gorzej – rzeczce drugi – dobrze by się zgadzać,
A na te się wysokie dumy nie przesadzać.
Onegda, gdyśmy grali kręgle przy ostrowie,
Minął nas, jakoby rzekł: «Wszyscyście błaznowie».
Ale mu te rozumki kiedyś pomieszymy,
A, ma-li twarde włosy w głowie, wymacamy”.
„Wždy go bić nie będziecie: musi sam być przy tym,
Kto chce bić, a kto bije, bywa też ubitym”.
Porwą się zatym do mnie i jeszcze czupryna
Czuje moja, jako mię ćciła ta drużyna.

Menalkas

Wiem ja to, że niewiele mam u nich przyjaźni,
Ale i pies nie kąsa, gdy go kto nie drażni.
I ty się o mię nie swarz: niechaj oni swymi
Obyczajmi się rządzą, ja będę moimi.
Kres ukaże, kto dobrą drogą bieg prowadzi:
Kto sobie źle pościele z razu, sam się zdradzi.
Przeciwić się każdemu, nie zstałoby człeka.
Kto niełaskaw, lepiej go ominąć z daleka.
A ty sobie bierz przykład, jako się źle bracić
Ze złymi, gdyś to musiał włosami zapłacić.
Zawsze musi szkodować, kto się ze złym sprzęże;

Lepiej wniść między wilki, lepiej między węże.
I lub się oni z mego grania pośmiewali,
Bodaj mię raczej grubi osłowie słuchali,
Niżby się miał ocierać mój głos o ich uszy,
Rychlej się twarda skała, rychlej kamień ruszy
Niżli serce zawisne, bo te wszystkie złości
Przeciwko spokojnemu pochodzą z zazdrości.
Mniemasz, że w staroświeckich piosneczkach bajano,
Kiedy o Orfeowej muzyce śpiewano,
Że lasy, że zwierz dziki szedł za jego graniem?
Nic to zgoła inszego nie było, mym zdaniem,
Jedno, że był w kraju swym śpiewak umiejętny,
A ten gmin pospolity miał sobie niechętny,
I nie chcąc między ludźmi mieszkać przeciwnymi,
Wolał wiek trawić między puszczami głuchymi.
Cnota się nie utai. Niech, w jakie chce, cienie
Tuli się, przedsię jasno świecą jej promienie.
Wywrze człeka potrzeba, a co w kącie siedział,
Poda go sławie i świat będzie o nim wiedział.
Ani się tam zdarzyło w kącie Orfeowi
Długo ukryć, bo iż był przyszedł Chironowi
Do znajomości, który także przemieszkował
W pustych lesiech, a z bogi mowy częste miewał,
I rad jego przemożni królowie słuchali,
I syny swe pod jego ćwiczenie dawali.
W ten czas Jazon do Kolchów młódź grecką prowadził,
Temu Chiron przy inszych namowach to radził,
Aby Orfea z sobą wziął do towarzystwa.
„Z rozumem (prawi), synu, dokazuj rycerstwa.
Z rozumem mocna władza. To jest wojska zdrowie
Największe, gdy ma hetman radę dobrą w głowie.

Ale iż Bóg nie wszystko jednemu otwiera,
Jako pszczoła z różnych ziół słodkie miody zbiera,
Tak wodzowi potrzeba i dowcipem władać
Swym własnym, i mieć przy tym kogo się dokładać.
Na co ja tobie podam człeka wybornego
I zgolać radzę, abyś nie jeździł bez niego.
Lubo w pałacach królów bogatych nie żyje,
Lubo się w gęstych lesiech i pustyniach kryje,
Ty go przedsię wyszukaj i gładkimi słowy
Ublągaj, aby z tobą był w drogę gotowy”.
Usłuchał Jazon starca i wprzód koło tego
Pilno chodził, aby był Orfeus u niego.
Jakoż się nie omylił na jego dzielności,
Bo przezeń wszystkie w wojsku spokoił trudności,
Przezeń rzeczy dopinał, przezeń złe niezgody
Uciszał i wszelakie zwyciężał przygody.
Orfeus morskie burze i wodny szturm srogi,
Orfeus umiał błagać rozgniewane bogi
I kiedy we złym razie do wiosła się miała
Młódź ochotna, z muzyki jego pochop brała.
Raz w raz, okiem nie dojrzeć, w wodę uderzają,
Piany się kręcą, krople pod niebo pryskają,
Okręt leci podobny bystrym orlim piórom.
A kiedy nadpływali ku Tysyskim Góróm,
Gdzie kościół starożytny Artemidy leży,
Żaden tamtędy żeglarz cało nie przebieży,
Jeśli pierwej boginie darem nie ubłaga:
Każdego tam zakręci nieprzebyta flaga.
A Orfeus nie złotem, nie drogimi dary
Zmiękczył jej serce, ale dźwiękiem swej cytary,
Że nie tylko gniewy swe morze położyło,

Ale i ryb rozlicznych stada widać było,
Które się przy okręcie wkoło zgromadzały,
Jakoby wdzięcznych jego pieśni słuchać miały.
Tak się więc za pasterzem w pole trzoda sypie,
Kiedy gra na piszczalcie lub na gęślach skrzypie.
Potym za jego radą wysep nawiedzili
Elektry Atalanckiej i w obrzędach byli
Usty nie pomienionych; on im też objawił
Matkę wszech bogów i jej cny obraz postawił
W nabożnym kraju midskim, i obchody strojne
Wymyślił, i rycerskiej młodzi tańce zbrojne,
Za co ona wszystkiemu wojsku chętna była
I swą łaskawą ręką bieg ich prowadziła.
I ty, Apollo, rymem jego uwielbiony,
Dodawałeś im w każdej potrzebie obrony.
Strach wspomnieć: gdzie się Skały Cyjańskie rozwodzą,
A znowu w ocemgnieniu ku sobie przychodzą,
I ptak lotem nie umknie, takim uderzają
W się zapędem i na proch wszystko pokruszają.
Lecz gdy swoją cytarą Orfeus łagodził,
Bezpiecznie rączy okręt tamtędy przechodził,
Bo góry rozstąpiono jako wryte stały
I jego złotostronnej muzyki słuchały.
Ale ani żelazne Wulkanowe domy,
Ani ognistej Etny trzaskające gromy,
Ani tak straszna Cyrce, która przyrodzenia
Człowiecze w nieme twarzy czarami odmienia
I chowa na łańcuchach twardych przykowane
Raz w wieprze, raz w niedźwiedzie męża przedziałane,
Ani Scylla, co cało połyka okręty,
Ani Charybdys, w której wrą bystre zakręty,

Nie jest tak pracowitym żeglarzom szkodliwa,
Jako port pięknych Syren i ludzkość zdradliwa.
Uczona Muzo, coś to za córy spłodziła?
Bodajś była raczej nigdy nie zażyła
Darów wdzięcznej Wenery! Z ojca serce mają
Niestateczne, a z ciebie, że pięknie śpiewają.
Szkodliwsza taka zdrada, która jadowity
Umysł pod jedwabnymi stówki ma zakryty.
Przetoż się ony zawsze nad brzegiem wieszają,
Pod czas w lekkiego ptaka pióra odmieniają.
A kiedy kto nadpływa, łagodnym śpiewaniem
Wabią ku sobie i słów cudnych namawianiem:
„Do nas, do nas, cny gościu, tu stań w porcie wolnym!”
A kto się raz dostanie ich ręką swowolnym,
W takie pęta, w takie się sidła nędznik wprawi,
Że się wiecznymi czasy stamtąd nie wybawi.
Pomiał o tym Orfeus i naprzód modłami
Wiatry błagał, że okręt bieżał pod żaglami.
Przy tym wszystkie misterstwa, wszystkie swej nauki
I graniem, i śpiewaniem wyprawował sztuki.
Słuchał Jazon, młódź insza wokoło słuchała,
A cytara Syreny wszystkie zagłuszała.
Na koniec same z brzegów ucha nadstawiały,
A długo za okrętem bieżącym patrzyły,
A ten prół szumne wody, wiatr go z tyłu gonił.
Jeden się z towarzystwa tylko nie uchronił,
Battus nie barzo mądry; uwiodły go oczy
Do białej płci, z okrętu nieborak wyskoczy,
Puści się w pław, a ony dłonie wyciągają
Ku niemu i: „Sam do nas! sam do nas!” – wołają.
I przyszedłby był nędznik w ręce ich złośliwe,

Ale go stamtąd wiatry odbiły życzliwe,
Że rad nierad wypłynął na lilibską ziemię
I tam do śmierci mieszkał, tam zostawił plemię.
A ciebie jako wspomnieć, Medea niebogo?
Ach, niestetyż, nazbyteś postąpiła srogo!
Ojczyznęś – ach, niestetyż! – i ojca zdradziła.
Acześ wszystkiej Grecyjej dobrze posłużyła,
Pochwalić cię nie mogę. Kto boskiej bojaźni
Zapomni, tego wieczne prześladową kazi.
I tyś niewiele wzięła z spraw swoich radości,
Raczej okrutne trwogi i ciężkie żalości.
Jeśli-ć kiedy wesoło słońce zaświeciło,
Pewnie cię najweselsze w ten czas nawiedziło,
Kiedy cię nie już gościa, już oblubienicę
Dowodły Orfeowe rymy do łóżnice.
Taniec egejskie nimfy, taniec prowadziły,
Aliskie i meliskie do nich się łączyły.
Niedługo się ucieszy, kto ma gniewne bogi.
Dla ciebie, cna królewno, znowu wicher srogi
Uderzył; już Grecyja przed oczami była,
Znowu burza w obcy kraj okręt zapędziła
I wparła na libijskie nieprzebyte brody,
Gdzie się zmieszane z piaskiem kręcą mętne wody.
A nawy abo w wirach toną ponurzone,
Abo w piaszczystym mule wiążną pograżone.
Jakiego trudu, jakiej trwogi tam nie było?
Aż im do ostatniego głodu przychodziło.
Przychodziło i do ostatniego zwątpienia,
Że wszyscy pewni byli jawnego zginienia.
Sam tylko Orfeus był serca jednakiego,
Bo dufał mocnie bogom, a oni też jego

Nie ubliżali łaską swoją stateczności.
A gdy już zamierzony kres wszystkich trudności
Nadchodził, on to naprzód podał Jazonowi:
„Potrzeba (prawi) pokłon oddać Trytonowi.
W jego państwie jesteśmy, on morzem kieruje,
Ten tylko rad pomaga, kto wdzięk jaki czuje”.
Natychmiast chętny Jazon kosztownej roboty
Oddał mu na ofiarę trzynóg szczerozłoty.
A Tryton się ukazał jawnie nad wodami
I okręt z piasków zepchnął własnymi rękami,
I wodzem był, i drogą bezpieczną prowadził,
Aż ich na pożądany brzeg grecki wysadził.
Cóż ja czynię? Nie o tym zaczęła się mowa
Ani tej nocy służy chwała Orfeowa,
Ale ten ma obyczaj piszczałka ze trzciny:
To śpiewa, co przyniosą do języka śliny.

Licydas

Co często jest na myśli, toż i w uściech bywa:
Z pełnego (mówią) serca i do warg upływa.
Znać, że ty Orfeusa częściej miewasz w głowie,
Niżli, czemu się z sobą tryksają kozłowie.
Ale my dawnych wieków ludzie pochwalajmy,
Wszakże na terażniejszych czasach przestawajmy.
Dobre są mądre pieśni, dobre i staranie
O czym inszym, i ludzkie nie złe zachowanie.
Zajmijmy bydło, aby szkody nie czyniło,
Barzo się ku Stachowej niwie przybliżyło.

1. Czym zajmują się Menalkas i Licydas?
2. Proszę wskazać różnice w postawie Menalkasa i Licydasa.
3. Jakie zarzuty Licydas stawia Menalkasowi?
4. Dlaczego Menalkas staje w obronie sztuki pasterskiej?
5. Proszę wymienić i omówić motywy antyczne obecne w utworze.

Zadanie 8. Orfeusz to mityczny śpiewak i poeta, który według tradycji greckiej potrafił swoją muzyką oczarować ludzi, zwierzęta, a nawet siły natury. Jaką rolę odgrywa postać boga w utworze Szymonowica?

Zadanie 9. Proszę wskazać w utworze elementy charakterystyczne dla sielanki.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Jakie elementy kultury antycznej dostrzega Pani/Pan w kulturze współczesnej? Proszę je wymienić i krótko omówić.

Zadanie 2. Proszę opowiedzieć, co dla Pani/Pana może być „sielankowe”.

Podsumowanie epoki

Zadanie 1. Proszę wypisać 6 słów kluczowych, które najlepiej oddają ducha tej epoki.

..... # #
 # # #

Zadanie 2. Proszę wskazać 3 najważniejszych twórców.

.....

.....

Zadanie 3. Proszę wybrać jeden ulubiony utwór spośród poznanych i napisać, dlaczego jest najbardziej interesujący.

.....

.....

Zadanie 4. Proszę wymyślić tytuł wystawy lub plakatu albo wymyślić hasło lub slogan reklamowy, który promowałby literaturę tej epoki – powinien zawierać hasło lub motto, które oddaje najważniejsze wartości i tematy.

.....

.....

Zadanie 5. Proszę napisać, jaki problem społeczny lub idea z epoki jest według Pani/Pana wciąż aktualna i dlaczego.

.....

.....

Zadanie 6. Proszę narysować prostą mapę myśli lub diagram (np. koło tematyczne lub drzewo problemów), który pokazuje powiązania między tematami, postawami i wartościami w tekstach z epoki.

Lektury uzupełniające – warto sięgnąć

Na wrywki. 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec.

Red. Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Agnieszka Madeja. Katowice 2018
(cytaty z utworów z epoki renesansu).

Barok

Wprowadzenie do epoki

Zadanie 1. Proszę wyobrazić sobie, że mieszka Pani/Pan w Europie w XVII wieku, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Czym mogłaby się Pani/mógłby się Pan zajmować?
2. Jak urządziłaby Pani/urządziłby Pan wnętrze swojego domu?
3. W jaki sposób zarządzałaby Pani/zarządzałby Pan państwem wielowyznaniowym?

Zadanie 2. Proszę opisać obraz *Lekcja anatomii doktora Tulpa* Rembrandta i przedstawić na nim sytuację.

Zadanie 3. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Dla niektórych badaczy barok jest pojęciem ogólnym. Eugeniusz d'Ors dostrzegał wiele prądów barokowych i wśród nich wyróżniał cztery ważne etapy: barok hellenistyczny, barok wieków średnich, barok XVII wieku i barok romantyczny. Taki podział świadczy o tym, że odnaleźć w tym okresie można wiele z tradycji epok poprzednich, nie tylko średniowiecza. Julian Krzyżanowski natomiast rozwinął koncepcję o powtarzających się okresach romantycznym i klasycznym, wyjaśniając w ten sposób często spotykane w baroku motywy średniowieczno-romantyczne, jak: satanizm, fantastyka, folklor, symbolizm. W nauce epoki baroku zmagaly się dwa nurty: tradycyjny, skupiony – z małymi wyjątkami – w uniwersytetach i szkołach uczonych, oraz nowatorski – związany z dążeniami nielicznych jednostek i grup tzw. uczonych prywatnych i miłośników wiedzy. Henryk Barycz – historyk zajmujący się epoką baroku – krytykował pogląd o szarości i ubóstwie życia intelektualnego owego okresu, m.in. opinię A. Brücknera, iż: „Złoty wiek dawnej Polski szlacheckiej to lata 1548–1648; co wyprzedzało, łączyło się jeszcze z mrokiem średniowiecznym; co nastąpiło, zlewa się powoli z mrokiem saskim”, nazywał „brücknerowską szarizną”. Podobnie uważał Stanisław Grochowski, twierdząc, że epoka średniowiecza to złoty wiek wzoru. H. Barycz, opisując wiek XVII, podkreślał bujność i dynamikę rozwoju umysłowego, nie zaprzeczał jednak, że łączy on daleko idące antynomie: tradycjonalizm, odnowienie pewnych elementów kulturowych średniowiecznych z kultem rodzimości i z nowoczesną myślą zachodnioeuropejską.

Na podstawie: Justyna Żukowska: *Tradycjonalizm kultury polskiego baroku*. „Słupskie Studia Historyczne” 2004, nr 11, s. 58–59.

1. Jakie cztery etapy wyróżnił Eugeniusz d'Ors w kulturze baroku?
2. Jaką koncepcję zaproponował Julian Krzyżanowski odnośnie do baroku?
3. Jakie stanowisko zajmuje Henryk Barycz wobec epoki baroku?
4. Jakie antynomie były obecne w kulturze baroku w XVII wieku?

Portugalskie słowo *barroco* oznacza perłę o nieregularnym kształcie, z kolei w języku włoskim wyraz *barocco* etymologicznie oznacza dziwność, nietypowość, dziś: 'barok'.

Zadanie 4. Proszę w odniesieniu do znaczenia wskazanych wyżej słów oraz tekstu z zadania 3 wyjaśnić nazwę epoki.

Zadanie 5. Proszę uporządkować wydarzenia z epoki baroku w kolejności chronologicznej.

Europa

- ...1... Spalenie Giordana Bruna w Rzymie: symbol konfliktu między nauką a Kościołem – 1600 rok.
- Działalność Berniniego w Rzymie: rozwój baroku w architekturze i rzeźbie – lata 1623–1644.
- Ludwik XIV zostaje królem Francji: początek rozwoju absolutyzmu francuskiego – 1643 rok.
- Odwołanie edyktu nantejskiego: fala emigracji hugenotów, co wpływa na rozwój kultury w krajach protestanckich – 1685 rok.
- Pokój westfalski: zakończenie wojny trzydziestoletniej oraz nowy porządek religijny i polityczny w Europie – 1648 rok.
- Powstaje oratorium *Mesjasz* Händla, jeden z najważniejszych utworów baroku – 1741 rok.
- Powstanie słynnej *Lekcji anatomii doktora Tulpa* Rembrandta – rozwój baroku w Niderlandach – 1632 rok.
- Premiera *Orfeusza* Monteverdiego: narodziny opery – 1607 rok.
- Rozbudowa Pałacu w Wersalu: szczyt barokowej architektury reprezentacyjnej – 1667 rok.
- Śmierć J.S. Bacha: uznawana za koniec epoki baroku w muzyce i sztuce – 1750 rok.
- Wojna trzydziestoletnia: konflikt religijny i polityczny, zniszczenia w Europie Środkowej – lata 1618–1648.

Polska

- ...1... Koronacja Zygmunta III Wazy na króla Szwecji – 1605 rok.
- Bitwa pod Kłuszynem, zdobycie Moskwy przez hetmana Żółkiewskiego: szczyt potęgi militarnej Polski – 1610 rok.
- Koronacja Jana III Sobieskiego: okres odrodzenia militarnego i kulturowego – 1674 rok.
- Odsiecz wiedeńska – zwycięstwo Sobieskiego nad Turkami – 1683 rok.
- Potop szwedzki: najazd szwedzki na Rzeczpospolitą Obojga Narodów – lata 1655–1660.
- Powstanie Chmielnickiego: początek wojen kozackich i upadku potęgi Rzeczypospolitej – 1648 rok.
- Ukazuje się pierwszy polski periodyk „Merkuriusz Polski”: początki nowoczesnej prasy – 1661 rok.
- Wielka Wojna Północna: osłabienie Rzeczypospolitej i wzmocnienie wpływów rosyjskich – lata 1700–1721.

Zadanie 6. Proszę dopasować termin do definicji.

o. kontrreformacja	– ...a).....
1. antyteza	–
2. dekoracyjność	–
3. dualizm	–
4. konceptyzm	–
5. sarmatyzm	–
6. teatralność	–
7. vanitas	–

- a)** ruch odnowy wewnętrznej Kościoła katolickiego w XVI–XVII wieku, będący reakcją na reformację i dążący do wzmocnienia wiary oraz moralności
- b)** cecha czegoś, co jest ozdobne; bogactwo ornamentów i dekoracyjnych detali nadawało architekturze barokowej niezwykłą wytworność i wyrazistość

- c) dwoista natura zjawisk; też: zjawisko mające taką naturę, napięcie między sferą duchową a cielesną, typowe dla barokowego postrzegania świata
- d) nurt literacki w barokowej literaturze hiszpańskiej i włoskiej charakteryzujący się stosowaniem niezwyklej skojarzeń i zaskakujących point
- e) styl przedstawiania zdarzeń w sposób efektowny, emocjonalny, przerysowany; służyło poruszeniu widza i wzmocnieniu przekazu
- f) styl życia, obyczaje i ideologia polskiej szlachty XVII i XVIII wieku.
- g) środek stylistyczny polegający na zestawieniu elementów znaczeniowo przeciwstawnych w jedną całość treściową w celu uzyskania większej ekspresji
- h) zespół motywów ikonograficznych, obrazujących marność i nietrwałość rzeczy doczesnych; najpopularniejsze to czaszka, gasnąca lub zgaszona świeca, więdnące kwiaty, owoce, dym

Zadanie 7. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Barok – podstawowy kierunek we wszystkich dziedzinach sztuki pomiędzy renesansem a klasycyzmem i oświeceniem, w niektórych krajach poprzedzony okresem przejściowym: manieryzmem. Czas trwania baroku jest rozmaity w obrębie różnych kultur narodowych. Najwcześniej, w połowie XVI wieku, ukształtował się we Włoszech i w Hiszpanii, skąd oddziaływał na całą Europę, w innych krajach jego krystalizacja przypada na ogół na przełom XVI i XVII wieku; najwcześniej wygasł we Francji (połowa XVII wieku), by ustąpić miejsca klasycyzmowi; w Polsce trwał w zasadzie do połowy XVIII wieku, jego ostatnim przejawem jest poezja konfederacji barskiej, choć pewne elementy trwają jeszcze w poezji oświecenia (Adam Naruszewicz). W tym zróżnicowaniu chronologicznym baroku ujawnia się jedna z jego istotnych właściwości, obok elementów uniwersalnych charakterystycznych dla całej kultury europejskiej, dochodzą w nim wyrażenie do głosu żywioły lokalne; barok jest pierwszym okresem literackim, w którym osobliwości poszczególnych kultur narodowych grają tak dużą rolę (w baroku polskim elementy sarmatyzmu), jest też pierwszym, w którym uczestniczą kręgi kulturalnie dotychczas nieaktywne (niektóre

kraje Ameryki Łacińskiej). Owo zróżnicowanie zdecydowało o tym, że w obrębie baroku uformowały się tendencje charakterystyczne przede wszystkim dla poszczególnych krajów, oraz o synkretyzmie kulturalnym. Kontekstem społecznym dla rozwoju baroku w krajach katolickich była kontrreformacja, w krajach protestanckich zaś ustabilizowanie i instytucjonalizacja kościołów reformowanych, co sprzyjało kształtowaniu się nowego typu religijności, w którym łączono elementy tradycyjne z wybranymi składnikami kultury świeckiej, nadając im w ten sposób nowy sens: składniki owe podporządkowane zostały przeżyciu religijnemu i jego artystycznej ekspresji. Mimo dominującej roli czynnika religijnego na rozwój baroku wpływ miały instytucje świeckie: dwory królewskie i magnackie; im właśnie zawdzięcza swój rozwój jeden z podstawowych wytworów kultury artystycznej baroku – opera. We wszystkich dziedzinach barok zerwał z właściwą renesansowi przejrzystością i funkcjonalnością form, większy nacisk położył na ornamentykę, przepych, różnorodność. Zasadniczą jego tendencją było łączenie czynników sprzecznych, np. ekspresję przeżyć religijnych ujmowano w sposób sensualistyczny, zacierano niekiedy granicę pomiędzy sferą przeżyć religijnych a miłosnych. W zakresie języka poetyckiego obowiązywała zasada bogatego i ozdobnego mówienia, co wyraża się w mnożeniu metafor, w poszerzaniu dopuszczanego w obręb poezji słownictwa, w komplikowaniu struktur składniowych. Ujęciem wypracowanym przez barok jest koncept polegający na pomysłowym zestawieniu dwu pojęć lub obrazów antytetycznych, które stają się fundamentem kompozycyjnym wiersza. W zakresie gatunków barok przejął w zasadzie wzorce ukształtowane wcześniej, poza operą nie stworzył w tej dziedzinie niczego, co byłoby jego wyłącznym dziełem. W obrębie liryki pozostał jednak wierny większości uznanych gatunków literackich, przejmując sonet, elegię, sielankę, hymn, a także wiele ukształtowanych gatunków poezji retorycznej i dworskiej. W zakresie epiki poetyckiej obserwuje się odejście od norm klasycznego eposu, podstawowym wzorcem poematu epickiego stała się *Jerozolima wyzwolona* Torquata Tassa. W obrębie narracji znalazły się wątki fantastyczne i rycerskie, motywy religijne łączyły się z mitologicznymi. Barok w Polsce zaczął się kształtować pod koniec XVI wieku, podczas gdy tendencje renesansowe wciąż jeszcze były aktualne. Pierwszym wybitnym dziełem tej epoki są *Rytmy* Mikołaja Sępa Szarzyńskiego, utwory o charakterze

refleksyjno-religijnym, stanowiące najwybitniejszy wyraz tendencji metafizycznych polskiego baroku. Swoisty charakter miał barok ziemiański, reprezentowany m.in. przez Wespazjana Kochowskiego i Wacława Potockiego – łączyły się w nim wątki religijne i obywatelskie z właściwym barokowi zespołem postaw i motywów. Dworską odmianę baroku reprezentował przede wszystkim Andrzej Morsztyn, główny przedstawiciel konceptyzmu w literaturze polskiej. Istotną właściwością polskiego baroku jest to, że rozwijał się równoległe do baroku w głównych centrach kultury europejskiej i że pozostawał z nimi w ścisłych kontaktach, co wyrażało się zarówno w przekładach, jak i w innych formach przyswajania podstawowych dzieł oraz tendencji literackich epoki.

Na podstawie: Michał Głowiński: *Barok*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 55–57.

0. Epoką poprzedzającą barok był renesans.	<u>TAK/NIE</u>
1. Okres baroku jest taki sam dla wszystkich kultur narodowych.	TAK/NIE
2. W Polsce barok trwa do początku XVIII wieku.	TAK/NIE
3. W baroku ważną rolę odgrywały kultury narodowe.	TAK/NIE
4. Reformacja była kontekstem społecznym dla rozwoju baroku we wszystkich krajach europejskich.	TAK/NIE
5. Dwory magnackie i szlacheckie nie wpłynęły na rozwój baroku.	TAK/NIE
6. Opera powstała w epoce baroku.	TAK/NIE
7. W baroku bardzo ważna jest dekoracyjność.	TAK/NIE
8. Koncept polegał na zestawieniu dwóch pojęć lub obrazów wykluczających się.	TAK/NIE
9. Barok nie stworzył nowych gatunków literackich.	TAK/NIE
10. <i>Jerozolima wyzwolona</i> Torquata Tassa to przykład poematu epickiego.	TAK/NIE
11. Początkowo tendencje barokowe były obecne w kulturze obok tendencji renesansowych.	TAK/NIE
12. Mikołaj Sęp Szarzyński reprezentował barok ziemiański.	TAK/NIE
13. Barok ziemiański opisywał tylko wątki religijne i obywatelskie.	TAK/NIE
14. Andrzej Morsztyn należał do twórców baroku dworskiego.	TAK/NIE
15. Barok w Polsce powstawał w izolacji od innych kultur europejskich.	TAK/NIE

Zadanie 8. Proszę przeczytać tekst, a następnie na jego podstawie narysować wnętrze barokowego kościoła.

CIEKAWOSTKI

W barokowych kościołach każdy element miał znaczenie, od kształtu całej bryły, formy fasady przez układ wnętrza aż po drobne dekoracje. Wielką rolę przywiązywano do światła: świątynia powinna być jasna, by światło mogło wzmacniać efekty światłocienowe na licznych, rozczłonkowujących ściany kolumnach, pilastrach i stiukach. Ważnym miejscem świątyni miało być też skrzyżowanie nawy głównej z transeptem, zwieńczone kopułą symbolizującą niebo. Malowidła powinny pokrywać całe sklepienie kościoła, a ich kulminacyjnym miejscem miała być właśnie kopuła. Jak w kościele św. Anny w Krakowie, budowanym od końca lat 80. XVII do pierwszych lat XVIII wieku. Dwukondygnacyjną, dwuwieżową fasadę dzielą kamienne półkolumny, zdobią rzeźby i rozbudowane gzymsy. Szczelnie pokryte dekoracją malarską i stiukową wnętrze oraz niezwykle dekoracyjnie opracowane arkady pomiędzy nawami wiodą widza wprost pod rozświetloną kopułę, skąd też zyskuje on doskonały widok na złoty ołtarz o bardzo ekspresyjnej formie. Choć w budowlu pojawia się niezliczona ilość elementów architektonicznych i dekoracyjnych, żaden nie jest przypadkowy i wszystkie wspólnie służą nadrzędnej wizji wykreowania poruszającej scenografii, której celem jest lepsze, głębsze odczucie *sacrum*.

Źródło: Anna Cymer: *Architektoniczne skarby złotego i srebrnego wieku – barok*. <https://culture.pl/pl/artykul/architektoniczne-skarby-zlotego-i-srebrnego-wieku-barok> [dostęp: 28.05.2025].

WAŻNE POJĘCIA

bryła – kształt przestrzenny w architekturze i rzeźbie

fasada – frontowa ściana budynku

pilaster – element architektoniczny w formie płaskiego filaru, który wystaje ze ściany i pełni funkcje zarówno konstrukcyjne, jak i dekoracyjne

stiuk – szlachetny tynk używany do wyrobu rzeźb lub sztukaterii (dekoracji ścian, sklepień); też: ozdoba ścienna z tego tynku

ołtarz – u chrześcijan: stół ofiarny przeznaczony do odprawiania mszy

nawa – część kościoła między prezbiterium (części kościoła, w której znajduje się główny ołtarz) a przedsionkiem kościoła przeznaczona dla wiernych

transept – nawa prostopadła do nawy głównej w kościele zbudowanym na planie krzyża

sklepienie – konstrukcja budowlana w kształcie łuku, zamykająca od góry przestrzeń budynku

kopuła – sklepienie zamknięte w kształcie czaszy

gzyms – poziomo biegnący profilowany występ ściany

arkada – łuk wsparty na dwóch kolumnach

Zadanie 9. Proszę przeczytać tekst, a następnie – zgodnie z przykładem – dopasować usunięte z niego fragmenty (A–J).

Francuzi Wersal zawdzięczają Ludwikowi XIV, który w 1663 roku ...A...⁰. Dwadzieścia lat później pałac z 2 tysiącami okien, z 700 komnatami i 67 klatkami schodowymi był gotowy do zamieszkania. Królowie Francji mieszkali w Wersalu do 1789 roku – wtedy to wybuchła rewolucja francuska. Wzburzony lud zgilotynował wówczas Ludwika XVI i Marię Antoninę,¹. Pałac przed ruiną uratował Napoleon. W 1833 roku król Ludwik Filip urządził w nim Muzeum Historii Francji.

Turyści przyjeżdżają do królewskiego pałacu, by podziwiać i obfotografowywać budowlę powstałą z uczucia zazdrości, jakie ogarnęło Ludwika XIV². Nicolas Fouquet, dzięki protekcji Anny Austriaczki i kardynała Mazarina, objął funkcję nadintendenta finansów w 1653 roku. Szybko stał się jedną z najbardziej wpływowych osób na dworze monarchy. Za zgromadzoną fortunę postanowił wybudować rezydencję mającą przyćmić wszystko,³.

Minister uwielbiał zabawę, luksus i dzieła sztuki. Chcąc zaskarbić sobie przychylność Ludwika XIV, wydał na jego cześć wystawne przyjęcie, czym jednak tylko pogorszył swoją sytuację. Król, zirytowany rozrzutnością Fouqueta,⁴, co danemu było zobaczyć podczas bankietu, wydał nakaz aresztowania ministra pod zarzutem malwersacji.

Resztę swych dni Fouquet spędził w więziennej celi,⁵. Wielkość, przepych i bogactwo wersalskiej posiadłości, której budowa trwała przeszło sto lat, aż przytłaczają. Duch tamtych czasów jest wszechobecny. Całe przedsięwzięcie wykonane według projektu Louisa Le Vau i Julesa Hardouin-Mansarta – pochłonęło 500 mln marek⁶. Początkowo na miejscu Wersalu znajdowały się jedynie ogrody oraz niepozorny

zameczek myśliwski stworzony jeszcze za czasów Ludwika XIII. Było to miejsce potajemnych schadzek jego syna,⁷, z kochanką de la Vallière.

Perełką posiadłości zostały jednak po dzień dzisiejszy królewskie ogrody. Zaprojektowane przez André le Nôtre'a,⁸ i charakteryzują się niezliczoną ilością zbiorników wodnych, fontann, grot i rzeźb. Le Nôtre postanowił osuszyć znajdujące się tam wcześniej bagna i wyrównać pagórki. Teren nawodniono ponownie poprzez doprowadzenie świeżej wody z odległej aż o 14 km od Wersalu Sekwany. Stworzył tym samym nowy model ogrodu, tzw. francuski,⁹.

Na podstawie: *Wersal dla wielu jest synonimem przepychu. O problemach sanitarnych, jakie tu panowały, jednak zapominamy.* <https://www.national-geographic.pl/traveler/kierunki/wszystko-co-trzeba-wiedziec-o-wersalu/> [dostęp: 28.05.2025].

- A. rozpoczął rozbudowę zamku myśliwskiego swojego ojca Ludwika XIII
- B. a Wersal stał się celem grabieży
- C. co do tamtej pory zdołano stworzyć we Francji
- D. i dało zatrudnienie wielu tysiącom ludzi
- E. już wtedy słynącego z wybujałego temperamentu następcy tronu
- F. który na stałe wpisał się w kanon architektury krajobrazu europejskiej sztuki
- G. lecz przede wszystkim kierowany zazdrością o wszystko
- H. po obejrzeniu posiadłości ówczesnego ministra skarbu w Vaux-le-Vicomte
- I. zajmują powierzchnię ponad 100 hektarów
- J. zaś król postanowił wybudować najpiękniejszy pałac świata

Zadanie 10. W Polsce – w Warszawie – znajduje się barokowy pałac w Wilanowie według projektu Augustyna Wincentego Locciego. Został on wzniesiony w latach 1681–1696 dla króla Jana III Sobieskiego i jego żony Marii Kazimiery. Proszę uporządkować tekst w odpowiedniej kolejności.

...1... Pałac króla Jana III Sobieskiego w Wilanowie powstał tak naprawdę od zera i nie był ograniczony wcześniejszymi założeniami. Jego forma wynika tylko i wyłącznie z wizjonerstwa króla Sobieskiego i czasów,

- armią imperium otomańskiego dało mu tron, na który został wybrany w 1674 roku. Po koronacji Zamek Warszawski stał się oficjalną siedzibą króla, jednak ten zapragnął mieć swoją prywatną rezydencję w pobliżu. Idealną lokalizacją
- i Kozakom. Wybitny talent wojskowy zaprowadził go na sam szczyt – stanowisko hetmana wielkiego koronnego – dowódcy wojskowego. Jan Sobieski stał się jedną z najpotężniejszych osób w państwie, a wielkie zwycięstwo nad
- okazała się niewielka wieś Milanów pod Warszawą, w której znajdował się kościół i ruiny starego dworku. Początkowo król Jan Sobieski wybudował skromny dworek, ale po zwycięskiej bitwie nad Turkami
- pod Wiedniem, postanowił go znacząco rozbudować. W założeniu było połączenie stylów polskiego dworu z nowożytnym włoskim oraz z francuskim pałacowym. Projekt miał skupić w jedno styl barokowy z antycznym. Wieś Milanów
- Podsumowując – Pałac w Wilanowie jest zbiorem ogromnej symboliki. W każdym detalu zawarta jest jakaś myśl i nawiązanie do konkretnej sytuacji czy myśli i znaczeń tamtego okresu. To trzeba zobaczyć na własne oczy i poczuć atmosferę tego wyjątkowego miejsca.
- poznawał różne rządy na europejskich dworach, sztukę prowadzenia bitew oraz kulturę innych państw. Dorosłość Jana przypadła na bardzo burzliwe czasy i wymagała jego udziału w wielu kampaniach wojennych przeciwko Szwedom, Turkom, Tatarom
- w których powstawała – był to najjaśniejszy okres dla Rzeczypospolitej Obojga Narodów, tuż po wielkim zwycięstwie w bitwie pod Wiedniem (1683 rok). Aby zrozumieć, czym jest pałac w Wilanowie, należy poznać dokładnie osobę jego twórcy – Jana Sobieskiego. Jako erudyta dużo podróżował,
- władcy – wielkość Rzeczypospolitej, obronę jej granic, służbę ojczyźnie i jej sojusznikom. Uważał, że za wszelką cenę należy dążyć do pokoju i nim zakańczać wszelkie wojny.

..... zamieniono w nazwie na Villa Nova – po polsku Wilanów i tak pozostało do dziś. Pałac w Wilanowie możemy traktować jako testament polityczny wielkiego króla – patrioty. Zawiera on w swoich detalach najważniejsze przesłanie i wartości

Źródło: Patryk Korbel: *Pałac króla Jana III Sobieskiego w Wilanowie*. <https://www.onet.pl/turystyka/samochodem-na-wakacje/wilanow-historia-niezwyklego-palacu-jana-iii-sobieskiego/z9vnrnz,30bc1058> [dostęp: 28.05.2025].

Zadanie 11. Na podstawie zamieszczonych fotografii proszę porównać obie budowle.

Pałac w Wilanowie

Wersal

Zadanie 12. Proszę przeczytać hasło z encyklopedii, a następnie na jego podstawie wypisać w pięciu punktach najważniejsze informacje.

Odsiecz wiedeńska – wyprawa wojsk polskich w 1683 roku przeciwko armii tureckiej oblegającej Wiedeń; była konsekwencją przymierza zawartego w kwietniu 1683 roku przez króla Jana III Sobieskiego z cesarzem Leopoldem I; Jan Sobieski na czele połączonych wojsk polskich (ok. 27 tysięcy) i austriackich (dowódca książę lotaryński Karol V Leopold) oraz niemieckich (dowódca książę Waldecku Jerzy Fryderyk; ogółem ok. 43 tysięcy) rozbił w bitwie 12 września oblegającą Wiedeń armię turecką (ok. 110–115 tysięcy, dowódca wielki wezyr Kara Mustafa); do zwycięstwa szczególnie przyczynił się atak polskiej husarii ze wzgórza Schafberg; w pierwszej fazie walk opano drogę wzdłuż Dunaju oraz wszystkie wzgórza otaczające Wiedeń (m.in. Kahlenberg); decydującą rolę w bitwie odegrała największa w dotychczasowej historii szarża jazdy (ok. 20 tysięcy żołnierzy), którą poprowadził osobiście Jan Sobieski; armia turecka została rozbita, tracąc ok. 15 tysięcy żołnierzy, ponad 100 dział i cały sprzęt; straty koalicji wyniosły ok. 3500 żołnierzy; zwycięstwo pod Wiedniem zahamowało ekspansję turecką na Płw. Bałkański.

Źródło: Odsiecz wiedeńska. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wiedenska-odsiecz;3995560.html> [data: 28.05.20025].

Zadanie 13. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Dwa obrazy Rembrandta, *Lekcja anatomii doktora Tulpa* (1632) oraz *Lekcja anatomii doktora Dejmana* (1656), namalowane zostały prawie dwieście lat po wydaniu przez Guido de Vigevano ilustrowanego atlasu anatomicznego (1345), tyleż samo po pierwszych oficjalnych sekcjach zwłok dokonywanych w Padwie na umarłych z niewiadomych przyczyn podczas dżumy (1340) i prawie sto lat po *De humani corporis fabrica libri Septem* Andreasa Vesaliusa (1543) i pracach Miguela Serveto *De trinitatis erroribus* oraz *Restitutio christionismi* (1531). Wydaje się więc, że temat malarski ma swoją kulturową historię i jest jedynie świadectwem zastanej już praktyki lekarskiej. Tym bardziej że lekcje anatomii odnajdują swe miejsce dość często

w XVII-wiecznym malarstwie. A jednak oczywistość, którą oferuje „czysta logika” rozwoju medycyny, kryje w sobie splot wielu zdarzeń kulturowych, dzięki którym współczesna medycyna mogła zaistnieć. XVII wiek to stulecie publicznych lekcji anatomii, włączonych w dystrybucję kary, jaką zakładał spektakl kaźni ciała; to wiek upowszechniania się filozofii empirycznej i indukcyjnej, jak również mechaniki, narodzin kartezjańskiego racjonalizmu oraz, co niemniej istotne, czas rozkładu powszechnych w średniowieczu figur kulturowego myślenia o ciele ludzkim i chorobie; rozkładu, z którego wyłania się praktyka czystości, poprzedniczka dziewiętnastowiecznej higieny.

Źródło: Jarosław Barański: *Lekcje anatomii Rembrandta: sekcje zwłok jako ostatni akt spektaklu kaźni*. „Medycyna Nowożytna” 1998, nr 5/1, s. 63–64.

1. Jakie dzieła malarskie Rembrandta pojawiają się w tekście? Proszę wymienić ich tytuły i daty powstania.
2. Co wpłynęło na charakter lekcji anatomii w XVII wieku? Proszę wymienić co najmniej trzy przykłady.
3. Dlaczego empiryzm odegrał ważną rolę w ukształtowaniu medycyny XVII stulecia?

Poeta przełomu

Twórczość Mikołaja Sępa Szarzyńskiego

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co decyduje o tym, że twórczość danego poety jest chętnie czytana?
2. Dlaczego niewiele wiemy o niektórych pisarzach z dawnych epok?
3. Czy epoki literackie nawiązują do siebie tematycznie? Proszę odwołać się do przykładów.

Zadanie 2. Proszę napisać, co oznaczają podane wyrazy.

- o. wytłoczyć – ... *nanieść jakieś wzory, litery na papier, tkaninę, skórę itp.,
odkształcając ich powierzchnię...*
1. liczny –
2. metryka –
3. prekursor –
4. słabość –
5. sympatyzować –
6. szlachcic –
7. unikatowy –

Zadanie 3. Proszę uzupełnić tekst wyrazami z ramki.

licznych sympatyzował słabości
wytłoczył unikatowego prekursora szlachcica metryki

W 1601 roku nieznany nam dzisiaj drukarz ...wytłoczył...^o (chyba we Lwowie) zawierający nieco ponad pięćdziesiąt utworów lirycznych (sonetów, pieśni, epigramów, epitafiów, parafraz psalmowych) niewielki tomik zatytułowany *Mikołaja Sępa Szarzyńskiego Rytmu abo Wiersze polskie. Po jego śmierci zebrane i wydane*. Tomik ten odkryty w 1827 roku, znany jest dzisiaj z jedyne...¹ egzemplarza przechowywanego w Bibliotece Kórnickiej. Zagadkowo przedstawia się biografia jego autora Mikołaja Sępa Szarzyńskiego, poety –.....² polskiego baroku, którego krótkie życie przypadało na lata około 1550–około 1581. Mikołaj był najstarszym synem Joachima Sępa,³ herbu Junosza, który osiadł na dobrach w okolicy Lwowa. Niczego pewnego nie wiemy o młodzińskiej edukacji późniejszego autora *Rytmów*. Wiadomo, że w maju 1565 roku wpisał się do⁴ uniwersytetu w Wittenberdze, a jesienią tegoż roku – w Lipsku. Za granicą przebywał jednak najwyżej dwa i pół roku, odbywając podróż edukacyjną po Włoszech. Po powrocie do kraju uczestniczył w stosunkowo⁵, lecz drobnych procesach, obracał się w kręgu rodów

Starzechowskich, Tarłów i Kostków. Z pewnością znał Antonina z Przemyśla, wybitnego dominikanina, który mógł wywierać znaczący wpływ na kształt liryki religijnej Sępa. Istotne znaczenie dla życia i twórczości autora *Rymów*, który w młodości⁶ z luteranami, mogła mieć jego domniemana konwersja, powrót do Kościoła katolickiego. Musiał to być głęboki przełom światopoglądowy, którego znaczenia nie sposób przecenić. Jego echa są widoczne w konstrukcji podmiotu lirycznego wierszy Sępa, niepewnego, stawiającego dramatyczne pytania, świadomego własnych⁷.

Źródło: Dariusz Rott: *Mikołaj Sęp Szarzyński*. <http://www.staropolska.pl/barok/opracowania/Rott4.html> [dostęp: 28.05.2025].

Zadanie 4. Na podstawie tekstu proszę wypisać wyznaczniki poezji metafizycznej.

Poezja metafizyczna to nurt literacki rozwijający się przede wszystkim w XVII wieku, szczególnie w Anglii (jej przedstawiciele to m.in. John Donne, George Herbert, Andrew Marvell), a także – choć w mniejszym zakresie – w Polsce (np. Mikołaj Sęp Szarzyński, Daniel Naborowski). Utwory tego nurtu podejmowały refleksję nad najważniejszymi aspektami ludzkiego istnienia: relacją z Bogiem, śmiercią, grzechem, przemianami, losem duszy i poszukiwaniem sensu życia. Charakter poezji metafizycznej wyznaczała nie tylko tematyka religijno-filozoficzna, lecz także głęboki ładunek intelektualny i emocjonalny, a także oryginalna, często zaskakująca forma. Wiersze nasycone były konceptami, paradoksami, antytezami i pytaniami retorycznymi. Nurt ten był silnie powiązany z epoką baroku, w której dominował niepokój egzystencjalny, napięcie między duchowością a cielesnością oraz poczucie kruchości ludzkiego życia. W barokowej literaturze często pojawiało się wewnętrzne rozdarcie człowieka, lęk przed śmiercią i pragnienie zbawienia – motywy te korespondowały z tematyką poezji metafizycznej.

Zadanie 5. Proszę przeczytać utwory Mikołaja Sępa Szarzyńskiego, a następnie wykonać polecenia.

Mikołaj Sęp Szarzyński

Sonet IV:

O wojnie naszej, którą wiemy z szatanem, światem i ciałem

Pokój – szczęśliwość, ale bojowanie
Byt nasz podniebny. On srogi ciemności
Hetman i świata łakome marności
O nasze pilno czynią zepsowanie.

Nie dosyć na tym, o nasz możny Panie!
Ten nasz dom – ciało, dla zbiegłych lubości,
Niebacznie zajrzając duchowi zwierchności,
Upaść na wieki żądać nie przestanie.

Cóż będę czynił w tak strasliwym boju,
Wątpli, niebaczny, rozdwojony w sobie?
Królu powszechny, prawdziwy pokoju,

Zbawienia mego jest nadzieja w tobie!
Ty mnie przy sobie postaw, a przepiecznie
Będę wojował i wygram statecznie!

Źródło: Mikołaj Sęp-Szarzyński: *Sonet IV: O wojnie naszej, którą wiemy z szatanem, światem i ciałem*. W: *Antologia polskiej poezji metafizycznej epoki baroku. Od Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego do Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*. Oprac. Krzysztof Mrowcewicz. Warszawa 1993, s. 51.

1. Kto jest adresatem utworu? Proszę go opisać.
2. Dlaczego tytułowa wojna jest toczona z szatanem, światem i ciałem?
3. Kim jest „srogi ciemności hetman”? W jaki sposób zagraża on człowiekowi?
4. W jaki sposób w utworze realizuje się topos *vanitas*?
5. Jaki obraz ludzkiego życia został przedstawiony w utworze?
6. Proszę wskazać wyznaczniki sonetu w utworze.

Mikołaj Sęp Szarzyński
Epitafium Rzymowi

Ty, co Rzym wpośród Rzyma chcąc baczyć, pielgrzymie,
A wždy baczyć nie możesz w samym Rzyma Rzymie,
Patrzaj na okrąg murów i w rum obrócone
Teatra i kościoły, i słupy stłuczone:
To są Rzym. Widzisz, jako miasta tak możnego
I trup szczęścia poważność wypuszcza pierwszego.
To miasto, świat zwalczywszy, i siebie zwalczyło,
By nic niezwalzonego od niego nie było.
Dziś w Rzymie zwyciężonym Rzym niezwyciężony
(To jest ciało w swym cieniu) leży pogrzebiony.
Wszystko się w nim zmieniło, sam trwa prócz odmiany
Tyber, z piaskiem do morza co bieży zmieszany.
Patrz, co Fortuna broi: to się popsowało,
Co było nieruchome; trwa, co się ruchało.

Źródło: Mikołaj Sęp Szarzyński: *Epitafium Rzymowi*. W: Idem: *Poezje*. Oprac. Julian Krzyżanowski. Wrocław 1980, s. 58.

1. Jaki obraz liryczny Wiecznego Miasta wyłania się z utworu?
2. Jakie znaczenie ma gra słów: „Dziś w Rzymie zwyciężonym Rzym niezwyciężony”?
3. Jak rozumie Pani/Pan cytat: „To miasto, świat zwalczywszy, i siebie zwalczyło”?
4. Jaką rolę w utworze odgrywa Fortuna?
5. Epitafium to napis nagrobkowy lub wiersz poświęcony osobie zmarłej. Dlaczego poeta poświęcił wiersz Rzymowi?

Refleksje

Czytanie

Zadanie 1. Na podstawie lektury tekstu proszę odpowiedzieć, dlaczego Rzym nazywa się Wiecznym Miastem? Jaka jest geneza tej nazwy?

Potęga starożytnego Rzymu doprowadziła wielu ówczesnych mieszkańców do przekonania, że miasto będzie trwało wiecznie. Po pokonaniu groźnych wrogów, takich jak Kartagińczycy oraz Etruskowie i rozszerzeniu imperium o dalekie zakątki Europy i Afryki, nietrudno zrozumieć, dlaczego ta wiara była tak powszechna.

Rzymscy pisarze i poeci nie mogli nie pochwalić się chwalebnymi osiągnięciami ich miasta i wspinałą historią. W swoim poemacie epickim *Eneida* Wergiliusz napisał „imperium sine fine” („imperium bez końca”), co odnosi się do wiecznego imperium, o którym prorokował Eneasze, mityczny bohater trojański (starożytni Rzymianie twierdzili nawet, że Eneasze był przodkiem Romulusa).

Jednak według uczonych to poeta Albius Tibullus pierwszy raz wspomniał o Rzymie jako Wiecznym Mieście w I wieku p.n.e.: „Romulus aeternae nondum formaverat urbis moenia, consorti non habitanda Remo” („Jeszcze nie Romulus narysował mury Wiecznego Miasta, gdzie Remus jako współwładca miał nie żyć”). Tworząc frazę „Urbs Aeterna”, czyli Wieczne Miasto (które później zrodziło frazę „Roma aeterna”), Tibullus był odpowiedzialny za rozpoczęcie wśród Rzymian tendencji do myślenia o swoim mieście jako szczycie społeczeństwa – gdyby upadł Rzym, to reszta świata również.

Kultowa fraza Tibullusa zyskała na popularności podczas panowania Oktawiana Augusta, gdy Wergiliusz i Owidiusz, uważani za dwóch największych poetów łacińskich, wykorzystali ją w swoich pracach. Tytus Liwiusz, rzymski historyk i autor monumentalnej 142-tomowej kroniki Rzymu, również przyjął to zdanie.

„Urbs Aeterna” stał się tak szeroko stosowany, że nawet znalazł się w wielu oficjalnych dokumentach Cesarstwa Rzymskiego.

Na podstawie: *Jak Rzym stał się znany jako Wieczne Miasto.* http://www.okiemobiektywu.pl/2020/02/rzym-wieczne-miasto-dlaczego.html#google_vignette [dostęp: 28.05.2025].

Zadanie 2. Proszę przeczytać wiersz *Epitafium dla Rzymu* Jarosława Marka Rymkiewicza, a następnie porównać go z *Epitafium Rzymowi* Mikołaja Sępa Szarzyńskiego – wskazać podobieństwa i różnice w kreowaniu obrazu poetyckiego Wiecznego Miasta.

Jarosław Marek Rymkiewicz
Epitafium dla Rzymu

Przybyszu, który Rzymu szukasz w owym Rzymie
I nie znajdujesz w Rzymie żadnej z rzeczy Rzymu,
Patrz. Kolumna złamana i w pałacach kroki
Pokoleń. Tylko wiatry i popiół, i imię.
Ten jest Rzym. Gwiazda może w tych ruinach błądzi
I błyska, jak błyskała i miastu, i światu,
Bo miasto świat zdobyło, a świat zdobył miasto
I wszystko w proch upadło, by znowu czas rządził.
O chwilo, o przemiano. W tym Rzymie ukryty
Inny Rzym wciąż kiełkuje, wolny i podbity.
Wszystko ku zmianie pędzi. Tylko Tyber śpiewa
I płynie tam, gdzie morze swe delfiny pasie:
To, co w czasie stać miało, Czas kruszy i zwiewa,
To, co przepływa w czasie, będzie trwało w Czasie.

Źródło: Jarosław Marek Rymkiewicz: *Epitafium dla Rzymu*. W: Idem: *Metafizyka*. Warszawa 1963, s. 37.

Ślubny upominek *Roksolanki Szymona Zimorowica*

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Dlaczego współcześnie tak niewiele wiemy o życiu niektórych pisarzy z dawnych epok?
2. Z okazji jakich wydarzeń pisarze mogą tworzyć teksty literackie?
3. Jakie utwory można napisać z okazji ślubu?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę uporządkować biografię Szymona Zimorowica w odpowiedniej kolejności.

- Katarzyny i Stanisława Ozimków. W przeciwieństwie do jego starszego brata Józefa Bartłomieja, również poety, ale także rajcy miejskiego i kilkukrotnego burmistrza Lwowa, którego biogram znamy dość dokładnie,
- która głosi, iż spoczywa tam Symeon Zimorowic, lwowianin, kwitnący łaskami muz i gracji, który talentem literackim prześcignął swe 20 lat i powrócił tam, skąd przyszedł. Autorem inskrypcji nagrobnej był
- które nie zostało zredagowane przez Bartłomieja, to akta pewnej sprawy sądowej. W ich świetle postać Szymona jawi się nieco odmiennie: skarżył go rzeźnik Gładysz za to, iż ten napadł go na cmentarzu, zrywając mu czapkę z głowy i dusząc go za szyję.
- o Szymonie niewiele wiadomo. Jednym z najważniejszych źródeł informacji o jego życiu jest... nagrobek. W krużganku krakowskiego kościoła Dominikanów w ścianę wmurowana została płyta nagrobna,
- starszy brat poety, Józef Bartłomiej, który również w swych dziełach wspominał Szymona zawsze jako umierającego młodzieńca, ostatki sił poświęcającego na pisanie poezji. Jedyne źródło dotyczące Szymona,
- ...1... Szymon Zimorowic urodził się ok. 1608 we Lwowie, zmarł 21 czerwca 1629 w Krakowie. Był synem mieszczan lwowskich,

Źródło: Radosław Grześkowiak: *Szymon Zimorowic (ok. 1609–1629)*. <https://literat.ug.edu.pl/autors/zimorow.htm> [dostęp: 28.05.2025].

Zadanie 4. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

W historii literatury Szymon Zimorowic zapisał się ...cyklem...^o (cykl) *Roksolanki, to jest ruskie panny*, napisanym na wesele brata, Józefa Bartłomieja Zimorowica, z Katarzyną Duchnicówną,¹ (córka) lwowskiego złotnika. Miało ono miejsce

28 lutego 1629, zaś Szymon zmarł 4 miesiące później. Ostatecznie *Roksolanki* zostały wydane w roku 1654.

.....² (nazwisko) Szymona Zimorowica podpisano również *Sielanki nowe ruskie*, wydane w roku 1663. Ponieważ jednak utwór ten wspomina o³ (wydarzenia), które miały miejsce po⁴ (śmierć) Szymona, to wypada przyjąć założenie, że Józef Bartłomiej, również poeta, podszył się wówczas pod zmarłego młodszego brata. W⁵ (mistyfikacja), jak pisze Czesław Hernas, można się dopatrywać osobliwej formy poetyckiego hołdu, choć skutek opisanego zabiegu bywał niekiedy odwrotny – niektórzy historycy⁶ (literatura) odmawiali Szymonowi autorstwa *Roksolanek*.

Źródło: Szymon Zimorowic. <https://culture.pl/pl/tworca/szymon-zimorowic> [dostęp: 28.05.2025].

Zadanie 5. Proszę jeszcze raz przeczytać tekst z zadania 4, a następnie wyjaśnić, dlaczego nie można przypisać Zimorowicowi autorstwa zbioru *Sielanki nowe ruskie*.

Zadanie 6. *Roksolanki, to jest ruskie panny* mają charakter uroczysty i symboliczny, a ich kompozycja obejmuje trzy główne części: trzydzieści osiem pieśni „chóru panińskiego”, trzydzieści jeden pieśni „chóru młodzieńskiego”, prolog odautorski oraz monolog liryczny Dziewosłęba (swata). Proszę przeczytać fragmenty utworu Szymona Zimorowica, a następnie wykonać polecenia.

PIERWSZEGO CHÓRU, PANIEŃSKIEGO Pięta: POMOZJA

Do ciebie ja przez morze łez mych nie przebędę,
Choć w okręt z strzał serdecznych zbudowany wsiędę,
Choć Kupido na żagle da mi skrzydła swoje,
Chociaż Wenus sztyrować będzie nawę moję.

Bo wiatr mego wzdychania tak poburzył wody
I żal mój nagły takie wzbudził niepogody,

Że niżeli na drugą nadziei mej stronę
 Przyjadę, we łzach własnych, nieszczęsna, utonę.
 Przeto ratuj, możesz-li, podaj obietnicę,
 Daj słowo, którego się tonąca uchwyć.
 A jeżeli w tej toni teskliwej zaginę,
 Każ napisać na grobie, że przez twą przyczynę.

1. Kim jest podmiot liryczny? Proszę go opisać.
2. Jakie uczucia dominują w wypowiedzi podmiotu lirycznego?
3. Kim jest adresat wypowiedzi lirycznej? Proszę go opisać.
4. Jakie znaczenie mają postaci z mitologii greckiej pojawiające się utworze? Kim one są?
5. Jak rozumiesz metaforę „morze łez”?
6. Jaką funkcję pełni motyw podróży morskiej w wierszu?

WTÓREGO CHÓRU, MŁODZIENSKIEGO Piąty: SYMNOZYM

Tobie, lutni mowna, i wam, wdzięczne strony,
 Uskarżam się na niewdzięczność Telegdony,
 Która skoro mi ogień w sercu podłożyła,
 Zaraz się skryła.
 Pała serce, chociaż wiatry złą nadzieją
 Na zapały rozżarzone zewsząd wieją,
 A płomień wyniosły, który z nich wynika,
 Głowy mej tyka.
 Tenże pożar skoro doszedł i rozumu,
 Pełno po głowie kłopotów, pełno szumu;
 Już od dymów źrzenice urażone płaczą,
 Już łzy z nich skaczą.
 Jeśliś myśli uzdrawiała kiedy chore,
 Lutni, ratuj serce, póki nie przegore,

Pomóż, dokąd w ostatnią nie pójdzie perzynę
Serce jedyne!
Ale jakoż, lutni, ogień ten zatłumisz,
Który swym dźwiękiem podzegać barziej umiesz?
Gdy jeszcze Telegdonę swym głosem chwalisz,
Sama mię palisz.

Telegdono, tyś boginią ulubila,
Która się w morzu burzliwym urodziła,
I samaś morze. Skądże na moje zniszczenie
Bierzesz płomienie?

Z oczu twych jasne płomienie wypadają,
Te spróchniałe kości we mnie podpalają,
Te mię pieką okrutnie mojemiz żądzami
Jako świecami.

Wierzę, kiedy ciało moje próżne duszy
Robak podziemny swym zębem w proch pokruszy,
Skoro na mię ognistym pojrzysz twoim okiem,
Ożywię skokiem.

Mylę się! Nieubłagane twe przymioty
Raczej do morskiej podobne są istoty:
W twym burze, wichry, flagi, skały nieprzebyte
Sercu są skryte.

Ani niebo wylewając rosy płodne,
Ani wiatry powiewając kwiatkorodne,
Ani osłodzą morskiej gorzkawej paszczeki
Łagodne rzeki.

Tak też chęci moje zwykłe i przyjazne
Zaloty z podarunkami nie są ważne,

LEKTURA JEST DOBRA NA WSZYSTKO...

Nie mają miejsca pieśni dowcipnej kameny
U złej syreny.

Przetoż czas na brzegu stawić suche stopy,
Póki mię nie pożrą żywcem te zatopy
Morskie, których w mym sercu ognie wodą straszną
Znienagła gasną.

1. Kim jest podmiot liryczny? Proszę go opisać.
2. Jaką funkcję pełni lutnia w utworze?
3. Kim jest Telegdona? W jaki sposób została opisana?
4. Jakie uczucia lub stany wewnętrzne symbolizują ogień i morze?

TRZECI CHÓR, PANIEŃSKI
Dwanasta: IZABELLA

Powiedz, serce me,
Wszakęś nie nieme,
W którym kochasz nabarziej doczesnym stworzeniu?
Czy w pysznych strojach,
Czy-li w pokojach
Pańskich, czy-li w bankietach i w dobrym mieniu?

Bowiem żadnego
Serca takiego
Nie masz w świecie, które by żyło bez lubości:
Kaźde na pieczy
Ma pewne rzeczy,
Do których osobliwiej skłania swe miłości.

Inszym klejnoty
I kruszec złoty,
Także perły łakomym ogniem chęci grzeją,

Drudzy w bławatach
I szumnych szatach
Wszystkę swą pokładają ufność z nadzieją.

Ale mnie żądze
Nie na pieniądze
Ani też na bogate zapalają zbiory,
Kanaki owe
Dyjamentowe
Nie zwabiają mię ni miękko zrobione bisiory.

Zgoła nikt iny,
Tylko jedyny
Przyjaciół w wielkim u mnie jest upodobaniu;
Nad skarby mnogie,
Kamienie drogie
Tysiąckroć więcej w jego korzystam kochaniu.

Temu ja cało
I mnie, i ciało
Chętnie do dobrowolnej podaję niewoli.
On też w tej mierze,
Jako ja wierzę,
I żyć, i umrzeć ze mną ochotnie pozwoli.

Źródło: Szymon Zimorowicz: *Roksolanki*. <https://literat.ug.edu.pl/roxolan/index.htm> [dostęp: 28.05.2025].

1. Kim jest podmiot liryczny? Proszę go opisać.
2. Kim jest adresat wypowiedzi lirycznej? Proszę go opisać.
3. Jakie wartości i przedmioty są wymieniane jako możliwe obiekty miłości?
4. Jaka jest symbolika klejnotów, złota i szat w utworze?

Zadanie 7. Proszę jeszcze raz przeczytać utwory z zadania 6, a następnie na ich podstawie omówić wyznaczniki sielanki.

Zadanie 8. Na podstawie podanych informacji proszę:

1. Wyjaśnić genezę tytułu *Roksolanki, to jest ruskie panny*.
2. Powiązać tytuł z treścią utworów z zadania 6.

WAŻNE POJĘCIA

Roksolania – inna nazwa Rusi Czerwonej, krainy historycznej obejmującej część ziem Rusi Halicko-Wołyńskiej w dorzeczu Sanu i górnego Dniestru, na północy po górną Prypeć.

Roksolanki – młode dziewczyny, niezamężne pochodzące z terenów Rusi Czerwonej.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę opowiedzieć o tradycjach związanych ze ślubem w Pani/Pana kraju lub regionie.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać przemówienie, które wygłosiłaby Pani/wygłosiłby Pan z okazji ślubu swoich przyjaciół (100 słów).

Wykwintność poezji

Poezja Jana Andrzeja Morsztyna

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. W jaki sposób poeta może opisać miłość?
2. Co oznacza przymiotnik „wykwintny”? W jakich sytuacjach możemy go użyć?
3. Co oznacza przymiotnik „dworski”? W jakich sytuacjach możemy go użyć?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę dopasować wyrazy do odpowiednich definicji.

0. dwór	– ...a).....
1. pałac	–
2. zamek	–
3. dom	–
4. dworek	–
5. chata	–

- a) siedziba panującego lub księcia; też: ludzie otaczający panującego lub księcia
- b) budynek przeznaczony na mieszkania; też: mieszkanie lub pomieszczenie, w którym się mieszka
- c) niewielki chłopski dom, zwłaszcza drewniany
- d) niewielki dwór ziemiański
- e) okazała budowla mieszkalno-obronna, dawniej: rezydencja królewska, książęca lub magnacka
- f) reprezentacyjna budowla mieszkalna będąca rezydencją królewską lub magnacką

Zadanie 4. Proszę uzupełnić zdania poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

- o) Na ...*dworze królewskim*... (dwór królewski) pracowało wielu poddanych.
- 1) Podczas spaceru w Warszawie przyglądałem się (Zamek Królewski).
- 2) W tym (okazały pałac) mieszkał kiedyś książę wraz z rodziną.
- 3) Wczoraj Ania i Marek wyprowadzili się ze (zniszczony dom).
- 4) Z (wiejski dworek) w Sikorzynie wiąże się wiele interesujących historii.
- 5) Z (rozpadająca chata) niespodziewanie wybiegł czarny kot.

Zadanie 5. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Dwór królewski był wielką, rozbudowaną, hierarchiczną maszyną. Naprawdę niełatwo byłoby odpowiedzieć na pytanie, czy dzisiejsza, rozrośnięta administracja państwowa jest bardziej skomplikowaną instytucją, niż był nią dwór? Oczywiście, nie chodzi

o proste porównywanie obu mechanizmów, bo byłoby to bezcelowe. Samo pojęcie dworu monarszego jest wieloznaczne, bo w grę wchodzi m.in. zarówno miejsce zamieszkania władcy, jak i otaczający go ludzie. To cała gama urzędów, urzędników, począwszy od marszałka koronnego i nadwornego, kanclerza, hetmana, a przede wszystkim kancelarii królewskiej, po klucznika, krojczego czy chorążego. Na dworze było także pełno służby. W tej roli zatrudnieni byli m.in. ludzie odpowiadający za stajnie, kuchnie, łaźnie, łowy. Dwór to też palacze, sprzątaczkki czy praczkki. Nie brakowało na nim rycerzy, kapelanów, kaznodziei, malarzy, pisarzy, sekretarzy, prawników, medyków, aptekarzy czy muzyków.

Dwór służył podtrzymywaniu „królewskości” władcy. Pełnił rolę ośrodka decyzyjnego, bo w jego skład wchodziły najważniejsze osoby w państwie, począwszy od marszałków, hetmanów, kanclerzy, podkanclerzy i niezmiernie wpływową kancelarię królewską. Jednak też znajdowali się na nim ludzie, którzy zajmowali się setkami różnych spraw, często prozaicznych, ale niezbędnych, jak na przykład ślanie łóżka władcy.

Na podstawie: Włodzimierz Knap: *Kulisy królewskiego dworu*. <https://dziennikpolski24.pl/kulisy-królewskiego-dworu/ar/3693192> [dostęp: 28.05.2025].

1. Dlaczego trudno porównać dzisiejszą administrację państwową z dawnym dworem królewskim?
2. Jakie były główne funkcje dworu królewskiego?
3. Kto pracował na dworze królewskim?
4. W jaki sposób dwór królewski wzmacniał autorytet władcy?

Zadanie 6. Proszę przeczytać teksty, a następnie na ich podstawie wypisać pięć znaczników poezji dworskiej.

Poezja dworska – twórczość poetycka powstająca na feudalnych dworach królewskich i książęcych, dotycząca spraw i wydarzeń związanych z życiem dworskim, mająca zwykle charakter okolicznościowy lub panegiryczny, dedykowana często możliwym mecenasom. W średniowieczu na dworach Prowansji i Nadrenii rozwijała się poezja trubadurów i minnesidngerów. Poezją dworską była także w znacznej mierze twórczość skaldów.

W dobie renesansu i baroku miała przede wszystkim charakter zabawowo-rozrywkowy, obrazując życie towarzyskie i obyczaje ówczesnych dworzan (np. fraszki Jana Kochanowskiego, wiersze Andrzeja Morsztyna). [...] Zanikła wraz z upadkiem dworów jako instytucji ogniskujących i inspirujących życie kulturalne.

Źródło: Teresa Kostkiewiczowa: *Dworska poezja*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 104.

Życie to toczy się w myśl ściśle wyznaczonych reguł, jak w szachach. Najciekawszymi dokumentami tamtej epoki są podręczniki *savoir-vivre*, które tworzyli najwięksi myśliciele tych czasów, tacy jak Baltazar Gracjan. Mądrość w nich zawarta skupia się na tym, jak ukrywać pod maską doskonałej obojętności prawdziwe uczucia, przeżycia, myśli... Liryka dworska jest jeszcze bardziej wysublimowaną formą „tłumienia popędów” – nie ma w niej miejsca na emocje, afekty, spontanizację wyznań, jakkolwiek „szczerą”. Ukazuje ona wielkość wyrafinowanego intelektu poprzez grę prowadzoną z czytelnikiem za pomocą wyszukanych konceptów. Pytania o miejsce człowieka w świecie zadawane są również w takim konceptualnym języku.

Źródło: Katarzyna Sybilska: *Barok odrzucony*. „Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1997, nr 4 (46), s. 118.

Zadanie 7. Proszę przeczytać notkę z encyklopedii na temat Jana Andrzeja Morsztyna, a następnie uzupełnić tabelę.

Jan Andrzej Morsztyn

– ur. 24 VI 1621, k. Krakowa, zm. 8 I 1693, Paryż, stryj Stanisława, poeta. 1668–1683 podskarbi wielki koronny; czołowy przywódca stronnictwa profrancuskiego; rzecznik polityki Jana II Kazimierza i Ludwika Marii; za Jana III Sobieskiego w opozycji, 1683 oskarżony o zdradę stanu, emigrował do Francji; najwybitniejszy poeta polskiego baroku, mistrz liryki; w wierszach głównie o tematyce erotycznej i dworskiej zawarł finezyjny obraz życia rozumianego jako gra, przemienność realności i nicości, wartości i pozoru; analizie tej służy wirtuozerski konceptyzm Morsztyna,

przenoszący do poezji polskiej zwłaszcza poetykę marinizmu; wiersze w zbiorach *Kanikuła albo psia gwiazda* (powstał 1647) i *Lutnia* (powstała 1662), wydane dopiero 1844 i 1874 (*Lutnia* jako zbiór Z. Morsztyna), żywotny do dziś przekład Cyda P. Corneille'a (wystawiony 1662 na Zamku Królewskim w Warszawie, być może wcześniej 1660 w Zamościu); tłumacz utworów G. Marina i T. Tassa.

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Morsztyn-Jan-Andrzej;3943614.html> [dostęp: 28.05.2025].

imię i nazwisko	<i>Jan Andrzej Morsztyn</i>
data urodzenia	
data śmierci	
pełnione funkcje	
utwory	
cechy twórczości	

Zadanie 8. Proszę przeczytać utwory Jana Andrzeja Morsztyna, a następnie wykonać polecenia.

Jan Andrzej Morsztyn
Do trupa

Leżysz zabity i jam też zabity,
Ty – strzałą śmierci, ja – strzałą miłości,
Ty krwie, ja w sobie nie mam rumianości⁵⁰¹,
Ty jawne świece, ja mam płomień skryty,
Tyś na twarz suknem żałobnym nakryty,
Jam zawarł⁵⁰² zmysły w okropnej ciemności⁵⁰³,
Ty masz związane ręce, ja wolności
Zbwszy mam rozum łańcuchem powity.
Ty jednak milczysz, a mój język kwili⁵⁰⁴,
Ty nic nie czujesz, ja cierpię ból srodze,
Tyś jak lód, a jam w piekielnej śreżodze⁵⁰⁵.
Ty się rozsypiesz prochem w małej chwili,
Ja się nie mogę, stawszy się żywiołem
Wiecznym mych ogniów, rozsypać popiołem.

Źródło utworu i przypisów: Jan Andrzej Morsztyn: *Do trupa*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Leszek Kukulski, Olga Sutkowska. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/do-trupa.pdf> [dostęp: 28.05.2025].

⁵⁰¹ Ty krwie ja w sobie nie mam rumianości... – Ty nie masz krwi w ciele, ja nie mam rumieńca; kochanek jest pobladły, ponieważ z powodu cierpienia krew odpłynęła mu z twarzy.

⁵⁰² Zawrzeć – zamknąć coś.

⁵⁰³ Jam zawarł zmysły w [...] ciemności – kochanek jest odrętwiały, niewrażliwy na bodźce.

⁵⁰⁴ Kwili – zanosz się płaczem.

⁵⁰⁵ Śreżoga – rozedrgane z powodu gorąca powietrze (np. w upalny dzień albo blisko źródła ciepła), sprawiające wrażenie mgły.

1. Proszę określić formę wypowiedzi lirycznej w utworze.
2. Kto jest adresatem wypowiedzi lirycznej? Jak Pani/Pan myśli – dlaczego?
3. Proszę opisać emocje podmiotu lirycznego.
4. Proszę opisać obraz miłości przedstawiony w utworze.
5. Na czym polega kontrast opisany w wierszu?
6. Jaki jest to gatunek literacki?

Jan Andrzej Morsztyn
Niestatek

Oczy są ogień, czoło jest zwierciadłem,
Włos złotem, perlą zęb, płeć⁵⁰⁶ mlekiem zsiadłem,
Usta koralem, purpurą jagody⁵⁰⁷ ,
Póki mi, panno, dotrzymujesz zgody.
Jak się zwadzimy⁵⁰⁸ – jagody są trądem,
Usta czeluścią, płeć blejwasem⁵⁰⁹ bladem,
Zęb szkapią kością, włosy pajęczyną,
Czoło magłownią⁵¹⁰ , a oczy perzyną⁵¹¹.

Źródło utworu i przypisów: Jan Andrzej Morsztyn: *Niestatek*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Leszek Kukulski, Olga Sutkowska. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/niestatek-oczy-sa-ogien-czolo-jest-zwierciadlem.pdf> [dostęp: 28.05.2025].

1. Kim jest nadawca wypowiedzi lirycznej? Proszę go opisać.
2. Kim jest adresat wypowiedzi lirycznej? Proszę go opisać.
3. Jaki obraz miłości wyłania się z wiersza?
4. Na czym polega kontrast opisany w wierszu?
5. Jak Pani/Pan rozumie tytuł utworu?

⁵⁰⁶ Płeć – daw. cera.

⁵⁰⁷ Jagody – daw. policzki.

⁵⁰⁸ Zwadzimy – pokłócimy.

⁵⁰⁹ Blejwas (z niem. *Bleiweis*) – biel ołowiana; rodzaj barwnika używanego w malarstwie i rzemiosłach.

⁵¹⁰ Magłownia – wałek do maglowania bielizny.

⁵¹¹ Perzyna – daw. iskra, zgliszcza, żarzący się popiół.

Jan Andrzej Morsztyn
O sobie

Nie tyle puszcza Niepołomska zwierza,
Nie tyle ordy janczarskie żołnierza,
Nie tyle pszczołek ukraińskie ule,
Nie tyle włoskich kortegian gondule
Nie tyle babskich strzał krymskie sajdaki,
Nie tyle goździ indyjskie karaki,
Nie tyle wrzeciom brabantkie kądziele,
Nie tyle kólek młyn, co jedwab miele,
Nie tyle śledzi od północy morze,
Nie tyle różnych barw tęcze i zorze,
Nie tyle Loret toczonych pacierzy,
Nie tyle Wiedeń sieci i obierzy,
Nie tyle gdański port łasztów tatarki,
Nie tyle książek frankfurckie jarmarki,
Nie tyle wiosna kwiatków, lato kłosów,
Jesień owoców i organy głosów,
Gwiazd jasne niebo, piasku morskie brzegi,
Kropel deszcz spory, spłachcia gęste śniegi,
Nie tyle mają i jeziora trzciny,
Jak ja mam bólu dla swój Katarzyny.

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn: *O sobie*. [https://pl.wikisource.org/wiki/O_sobie_\(Morsztyn\)](https://pl.wikisource.org/wiki/O_sobie_(Morsztyn)) [dostęp: 28.05.2025].

1. Kim jest nadawca wypowiedzi lirycznej? Proszę go opisać.
2. Dlaczego podmiot liryczny zestawia różnorodne obrazy w wyliczeniu?
3. Jaką funkcję w wierszu pełnią wyliczenia i hiperbole?
4. Jak rozumie Pani/Pan ostatni wers?
5. W jaki sposób wiersz wpisuje się w konwencję poezji dworskiej?

Zadanie 9. Na podstawie utworów z zadania 8 proszę wyjaśnić, na czym polega koncept w poezji baroku.

Zadanie 10. Proszę przeczytać tekst, a następnie:

1. Wskazać wyznaczniki staropolskiej poezji miłosnej.
2. Jeszcze raz przeczytać wiersze Jana Andrzeja Morsztyna z zadania 8 i wskazać w nich wyznaczniki staropolskiej poezji miłosnej.

Bogatą, wielonurtową tradycję liryki miłosnej francusko-włoskiej i antycznej przeszczipiają na grunt polski (nie bez udziału swych poprzedników renesansowych, zwłaszcza Jana Kochanowskiego) poeci barokowi: Daniel Naborowski, Zbigniew Morsztyn, a przede wszystkim najwybitniejszy z nich Jan Andrzej Morsztyn. Poezja miłosna rychno osiągnęła znaczny stopień uniwersalności, której przejawem były: niezmiennosc sytuacji lirycznych, typizacja partnerów gry miłosnej, kanoniczny zasób motywów i środków wyrazu artystycznego. Znajomość konwencji przez obie strony – autora i odbiorcę – pozwalała na: porozumienie się, grę intelektualną, naśladowanie i odrzucanie ustalonych schematów poetyckich, ich rekonstrukcję i odświeżanie dokonywane drogą pomysłowych przeobrażeń skostniałych formuł. Celem tych zabiegów było bogacenie doznań estetycznych, zadziwianie, a nawet szokowanie czytelnika.

Źródło: Jadwiga Kotarska: *O barokowym wirydarzu*. W: *Lekcje czytania. Eksplikacje literackie. Część 1*. Red. Władysław Dynak, Aleksander Wit Labuda. Warszawa 1991, s. 277–279.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę opisać najdziwniejszą sytuację w swoim życiu, która przydarzyła się Pani/Panu niespodziewanie.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę spróbować napisać wiersz na dowolny temat, w którym wykorzysta Pani/Pan barokowy concept.

Zapisać historię po swojemu *Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska*

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co to jest pamiętnik?
2. Dlaczego ludzie piszą pamiętniki?
3. Czy pisała Pani/pisał Pan kiedyś pamiętnik? Jeśli tak/nie, proszę wyjaśnić dlaczego.

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę przeczytać fragmenty tekstów, a następnie – zgodnie z przykładem – zaznaczyć właściwą odpowiedź.

o. Pamiętnik – relacja prozatorska o zdarzeniach, których autor był uczestnikiem bądź naocznym świadkiem.

- o.** Z tego zdania wynika, że pamiętnik jest
- a)** relacją opartą na wyobraźni autora
 - b)** relacją poetycką o przeszłości
 - c)** relacją prozatorską z wydarzeń, których autor doświadczył

1. Można pamiętnik pojmować w trojkiej perspektywie: a) jako źródło wiedzy historycznej, przekaz wiadomości o zdarzeniach – w takim wypadku wiarygodność relacji jest przedmiotem dokonywanej przez historyka krytyki; b) jako tzw. dokument osobisty, zajmujący przede wszystkim socjologów i badaczy świadomości społecznej – w tej perspektywie pamiętnik jest traktowany jako wyraz swoistego ujmowania świata, przekonań i dążeń społecznych, dotyczy to zwłaszcza pamiętników pisanych przez przedstawicieli szerokich mas; rozwojowi tego typu pamiętników służą konkursy na pamiętniki przedstawicieli różnych grup społecznych (np. chłopów) bądź zawodowych; c) jako swoista forma piśmiennictwa – w tej perspektywie pamiętnik jest przedmiotem zainteresowania badaczy literatury.

- 1.** Z tego fragmentu wynika, że pamiętnik jest postrzegany jako
- a)** bezsprzecznie wiarygodne źródło wiedzy historycznej
 - b)** osobista relacja autora
 - c)** gatunek literacki właściwy powieści

2. Pamiętnik (w przeciwieństwie do dziennika) opowiada o zdarzeniach z pewnego dystansu czasowego, w związku z czym kształtuje się dwupłaszczyznowość narracji: autor opowiadać może nie tylko o tym, jak zdarzenia przebiegały, może ujawniać również swoje stanowisko wobec nich w momencie pisania. Zwykle zdarzenia relacjonowane są chronologicznie, nie stanowi to jednak reguły.

2. Z tego fragmentu wynika, że pamiętnik
- a) opisuje zdarzenia na bieżąco
 - b) relacjonuje zdarzenia z pewnym dystansem i zawiera refleksję autora
 - c) zawsze zachowuje ścisłą chronologię wydarzeń

3. Od autobiografii pamiętnik różni się tym, że nie koncentruje się zwykle na analizie intymnego świata autora, lecz stanowi relację przede wszystkim o wydarzeniach zewnętrznych. Pamiętniki znane już były starożytności (Ksenofont, Cezar). Zwłaszcza pochodzące z wcześniejszych okresów rozwoju literatury, kiedy nie ukształtowało się jeszcze ściśle rozróżnienie między literaturą piękną a piśmiennictwem, pamiętniki są traktowane jako wypowiedzi literackie, ważne przede wszystkim jako ogniwa w rozwoju prozy narracyjnej (choćby pamiętniki kardynała Retza i Saint-Simona we Francji, Jana Chryzostoma Paska w literaturze polskiej).

3. Z tego fragmentu wynika, że pamiętniki
- a) pokazują życie codzienne wyłącznie autorów anonimowych
 - b) stanowią ważny punkt w rozwoju prozy narracyjnej i literatury
 - c) zawierają dokładne daty wszystkich opisywanych wydarzeń

4. W czasach nowszych pamiętnik jest traktowany głównie jako gatunek paraliteracki. Stanowił on jedną z tych form wypowiedzi, które przygotowywały narodziny powieści.

4. Z tego fragmentu wynika, że pamiętnik
- a) jest podstawową formą literatury
 - b) przyczynił się do rozwoju i powstania powieści
 - c) zastąpił całkowicie inne gatunki narracyjne

Źródło: Michał Głowiński: *Pamiętnik*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 339.

Zadanie 4. Proszę – zgodnie z przykładem – uzupełnić zdania przyimkami z ramki.

~~w~~ w z pod na po

Jan Chryzostom Pasek

Był mazowieckim szlachcicem, wykształconym ...w...^o kolegium jezuickim, żołnierzem prowadzącym awanturniczy tryb życia. Jeden¹ najsłynniejszych pamiętnikarzy polskich. *Pamiętniki* Jana Chryzostoma Paska to wspomnienia spisane przez niego² koniec XVII wieku. Podzielone są³ dwie części – w pierwszej (1655–1666) bohater opowiada o swoich przeżyciach związanych z wojnami ze Szwecją, Siedmiogrodem i Moskwą oraz rokoszem Lubomirskiego. Druga część (1667–1688) to zapis wspomnień Paska-ziemianina,⁴ osiedleniu na wsi w Krakowskim. Ze względu na to, że Pasek spisywał wspomnienia w ostatnich latach życia, niekiedy myli fakty historyczne, w drugiej części ukrywa również niewygodne wydarzenia ze swojego życia. Niemniej jednak są cennym dziełem epoki baroku, stanowiły również źródło inspiracji⁵ literaturze XIX i XX wieku.

Źródło: Jan Chryzostom Pasek. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pamietniki/?gad_source=1&gad_campaignid=193031866&gbraid=oAAAAADrPRo41c44BB807ttvOk2Y2o2-uY&gclid=CjwKCAjwsZPDBhBWEiwADuO6yyTEob4-nnSwZ4jXHbBBg82i4_NeRkO3J7O7Hica-KgIw36KXXkN5hoCZ9oQAvD_BwE [dostęp: 29.05.2025].

Zadanie 5. Proszę przeczytać fragmenty *Pamiętników* Jana Chryzostoma Paska, a następnie wykonać polecenia.

Jan Chryzostom Pasek

Pamiętniki

[Rok 1656]⁵¹²

[...] Druga w tymże roku potrzeba⁵¹³ była pod Gnieznem⁵¹⁴ z Szwedami, z wielką wojska szwedzkiego szkodą. Było bo jeszcze naszych Polaków przy królu szwedzkim⁵¹⁵

⁵¹² Rok 1656 – W rękopisie brak kart 1–50, obejmujących lata dziecięce i szkolne, początki służby wojskowej i początek Apostrofy do ulubionego deresza, który widać padł w jakiejś potrzebie wojennej, zapewne pod Gołębim 8 lutego 1656.

⁵¹³ *Potrzeba* (daw.) – starcie wojsk, bitwa.

⁵¹⁴ *Pod Gnieznem* – bitwa stoczona 7 maja 1656 roku.

⁵¹⁵ *Królu szwedzkim* – mowa o Karolu X Gustawie (1654–1660).

siła⁵¹⁶; aryjani⁵¹⁷, lutrowie chorągwie mieli swoje, pod którymi katolików wiele służyło, jedni *per nexum sanguinis*⁵¹⁸ drudzy dla wziętku⁵¹⁹ i swywoli.

Trzecia potrzeba⁵²⁰ po szczęśliwie odebranej Warszawie i wzięciu hetmana szwedzkiego najwyższego, Witemberka⁵²¹, przez zły rząd złym też szczęściem poszła, o mogliśmy bić króla szwedzkiego, póko nie przyszedł kurfistrz brandoburski⁵²² z szesnastu tysięcy wojska swego; ale jak się skupili, Tatarowie auksyliarni⁵²³ najpierwej od nas uciekli, a potem wojsko z pola zegnano i godnych żołnierzy naginęło, ale też i Szwedów.

Czwarta nader szczęśliwa pod Warką⁵²⁴ wiktoryja, kiedyśmy z Czarnieckim⁵²⁵ samego wyboru szwedzkiego kilka tysięcy trupem położyli i rzekę Pilicę krwią i trupami szwedzkimi napełnili. Od tego czasu już *nutare coepit*⁵²⁶ potęga szwedzka i znacznie słabiej.

⁵¹⁶ Siła (daw.) – dużo, mnóstwo, moc.

⁵¹⁷ Arianie – odłam chrześcijaństwa; nazwa od imienia Ariusza (IV w. n.e.), ekskomunikowanego przez synod w Aleksandrii w 321 roku duchownego głoszącego na podstawie Pisma św., że Jezus Chrystus został stworzony przez Boga Ojca, a swą boskość osiągnął dopiero w momencie zmartwychwstania (jego naukę potępiono na soborze nicejskim w 325 roku, a następnie odrzucono jej tezy jeszcze na soborze konstantynopolitańskim I w 381 roku); do VII wieku utrzymywały się wpływy arianizmu wśród ludów germańskich, następnie w dobie reformacji do teologii ariańskiej nawiązywały różne grupy, których idee określano jako *antytrynitaryzm* (nieuznający dogmatu o Trójcy Świętej jako niezgodnego z Biblią) a. *unitarianizm* (z łac. *unitas*: jedność; głoszący, że Bóg jest jeden, w jednej osobie). Arianami na terenie Rzeczypospolitej nazywano członków powstałego w XVI wieku kościoła *braci polskich* (inne nazwy: *chryścianie* a. *socynianie* od nazwiska jednego z ważnych przedstawicieli ruchu, Fausta Socyna); do istotnych elementów ich nauki należał postulat nieużywania broni; głównymi ośrodkami ruchu były, słynące również z ożywionej działalności wydawniczej, Raków i Pińczów; bracia polscy zostali wygnani z Polski na mocy uchwały sejmu w 1658 roku.

⁵¹⁸ *Per nexum sanguinis* – dla związków krwi.

⁵¹⁹ Wziętku – od: *wziętek* tu: łup, zdobycz wojenna.

⁵²⁰ Trzecia potrzeba – trzydniowa bitwa pod Warszawą 28–30 lipca 1656 roku.

⁵²¹ Witemberk – właśc. Arwid Wittenberg, Arvid (1606–1657), feldmarszałek szwedzki, uczestnik wojny trzydziestoletniej i potopu szwedzkiego, wzięty do niewoli, zmarł w następnym roku w twierdzy w Zamościu.

⁵²² Kurfistrz brandoburski – Fryderyk Wilhelm (1680–1688), kurfirst brandenburski, zw. elektorem wielkim.

⁵²³ Auksyliarni (z łac.) – posiłkowi.

⁵²⁴ Warka – miasto nad Pilicą; wspomniana tu bitwa miała miejsce 7 kwietnia 1656, a więc przed bitwami pod Gnieznem i Warszawą. Nieścisłość ta stanowi jeden z dowodów, że Pasek pisał *Pamiętniki* w późniejszym wieku, a nie notował wydarzenia na bieżąco.

⁵²⁵ Czarniecki Stefan (1599–1665) – kasztelan kijowski (1655), następnie wojewoda ruski (1657) i kijowski (1664), niemal na łożu śmierci uhonorowany godnością hetmana polnego koronnego (1665).

⁵²⁶ *Nutare coepit* (łac.) – chwiać się poczęła.

Piąta potrzeba, a prawie też już ostatnia z Szwedami *inter viscera*⁵²⁷ pod Trzemeszną⁵²⁸ kiedyśmy z samą tylko Czarnieckiego dywizyją, a dwa tysiąca⁵²⁹ mając z sobą ordy krymskiej⁵³⁰, sześć tysięcy⁵³¹ Szwedów tych, co się byli z różnych fortec zgromadzili i już się za królem do Prus przebierali z wielkimi dostatkami, których nabyli w Polsce, tak wycieli, jak owo mówią, *nec nuntius cladis*⁵³² nie został się i jeden, któryby był królowi o zginieniu tego wojska [wieść] zaniósł; bo który z pobojowiska do lasa albo na błota uciekł, tam od ręki chłopskiej okrutniejszą zginął śmiercią; kogo chłopci nie wytropili, musiał wynieść do wsi albo do miasta: po staremu⁵³³ mu zginąć przyszło, bo już nigdzie nie było Szwedów. (A ta okazyja była od Rawy mila). Ze wszystkich tedy tych zginionych, nie wiem, jeżeliby się który znalazł, któryby nie miał być egzenterowany⁵³⁴, a to z tej okazyjej: zbierając chłopci zdobycz na pobojowisku, nadeszli jednego trupa tłustego z brzuchem, okrutnie szablą rozciętym, tak, że *intestina*⁵³⁵ z niego wyszły. Więc że kiszka przecięta była, obaczył jeden czerwony złoty; dalej szukając, znalazł więcej: dopieroż inszych pruć, i tak znajdowali miejscami złoto, miejscem też błoto. Nawet i tych, co po lassach⁵³⁶ żywcem znajdowali, to wprzód koło niego poszukali trzosa, to potem brzuch nożem rozerznawszy i kiszki wyjąwszy, a tam nic nie znalazłszy⁵³⁷, to dopiero: „Idźże,

⁵²⁷ *Inter viscera* (łac.) – we wnętrzu; tu: w granicach Polski.

⁵²⁸ *Pod Trzemeszną* – bitwa 24 sierpnia 1656 roku; *Trzemeszna*: dziś Strzemeszna, miejscowość położona w okolicach Rawy, pierwotna nazwa pochodziła od słowa *trzemcha*: czeremcha.

⁵²⁹ *Dwa tysiąca* – daw. forma liczby podwójnej (obok pojedynczej i mnogiej); dziś: dwa tysiące.

⁵³⁰ *Orda krymska* – Tatarzy krymscy.

⁵³¹ *Sześć tysięcy* – liczba przesadzona; Pasek, nie będąc historykiem, opisuje okoliczności bitwy tak, jak mu się wydawało jako naocznemu świadkowi i uczestnikowi walk; Kochowski pisze o około pięciu tysiącach Szwedów pod Trzemeszną (wraz z taborami), współcześnie natomiast przyjmuje się liczbę ok. tysiąca żołnierzy szwedzkich.

⁵³² *Nec nuntius cladis* (łac.) – ani zwiastun klęski.

⁵³³ *Po staremu* – po staremu, po dawnemu, tak samo.

⁵³⁴ *Egzenterowany* (z łac.) – być pozbawionym wnętrza.

⁵³⁵ *Intestina* (łac.) – wnętrze.

⁵³⁶ *Po lassach* – dziś: po lasach; manierę siedemnastowieczną stanowiło podwajanie niektórych spółgłosek, najczęściej „s”.

⁵³⁷ *Znalazszy* – dziś popr.: znalazłszy.

złodzieju pludraku⁵³⁸, do domu: kiedy zdobyczy nie masz, daruję cię zdrowiem”. Bito i po inszych miejscach Szwedów znacznie w tym roku. Ale gdzieś nie był, trudno o tym pisać. Bo ja przez wszystkie wojny tego trzepaczki trzymałem się, Czarnieckiego, i z nim zażywał czasem okrutnej biedy, czasem też i rozkoszy; gdyż właśnie był wódz manieri owych wielkich wojenników i szczęśliwy; *sufficit*⁵³⁹, że po wszystkim czas mojej służby w jego dywizji nie uciekałem, tylko raz, a goniłem – mógłby razy tysiącami rachować. Po prostu wszystka moja służba była *sub regimine*⁵⁴⁰ jego i miła bardzo.

Źródło: Jan Chryzostom Pasek: *Pamiętniki*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Ewelina Ojdana, Jan Czubek, Marta Niedziałkowska, s. 3–4. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/pamietniki.pdf> [dostęp: 30.05.2025].

1. Z kim walczyli Polacy? Jak historycy nazwali ten konflikt?
2. Na podstawie tekstu proszę opisać sukcesy militarne polskiej armii.
3. W jaki sposób narrator opisuje chłopów?
4. Jakie elementy stylu pamiętnikarskiego można dostrzec w tym tekście?

Rok pański 1680

[...] Przysłał do mnie król JMość pana Straszewskiego, sługę swego, z listami prosząc *solenniter*⁵⁴¹ o darowanie wydry, którą chowaną miałem, tak rozkoszną, że wołałbym był *partem*⁵⁴² substancji mojej dać, niżeli onę, com ją tak kochał. A najpierwej dowiedział się tam od kogoś o tej wydrze, że jest *cum his et his qualitatibus*⁵⁴³ wydra u jednego szlachcica w województwie krakowskim, ale nie wiadano, jako mię zowią, i nie wiadano, do kogo owe prośby ordynować. Najpierwej tedy pan koniuszy

⁵³⁸ *Pludrak* – noszący pludry, tj. z niem. krótkie spodnie z bufiastymi nogawkami, modne wówczas w Europie. Sama nazwa miała często pogardliwe konotacje, odnosząc się do obcych, niepolskich krajów.

⁵³⁹ *Sufficit* (łac.) – dość.

⁵⁴⁰ *Sub regimine* – pod dowództwem.

⁵⁴¹ *Solenniter* (łac.) – usilnie.

⁵⁴² *Partem* (łac.) – część.

⁵⁴³ *Cum his et his qualitatibus* (łac.) – z takimi a takimi przymiotami.

koronny⁵⁴⁴ pisał do pana Bełchackiego, co potem został wicesregentem⁵⁴⁵ krakowskim, żeby się dowiedział, u kogo się taka znajduje wydra i jako zowią. Więc, że to była wydra sławna na całe województwo krakowskie, a potem i na całą Polskę, dowiedział się pan Bełchacki i dał wiadomość, że u mnie jest. Dopieroż tedy król ucieszył się nadzieją, mówiąc, że „mnie pan Pasek dawno znajomy; wiem, że mi jej nie odmówi” – i przysyła pana Straszewskiego z listem. Piszę oraz pan koniuszy koronny, pisze pan Piekarski Adryjan, krewny mój, dworzanin królewski, prosząc, żebym tego podarunku królowi nie odmawiał, gdyż się to nagrodzi wszelką łaską i respektem króla JMości. Przeczytawszy listy, zacudowałem się⁵⁴⁶: kto to tam o tym zwiastował, i pytam: „Dla Boga! cóż to królowi JMości po tym?” Powiedział poseł, że bardzo król JMość żąda i prosi. Ja dopiero, że nie masz tej rzeczy u mnie, co by miała być odmowna królowi JMości. Ale mi było tak miło, jakoby mię ostrym grzeblem po gołej skórze drapał. Posłałem tedy do browarnego arendarza Żyda, żeby rękawa wydrzanego przysłał mi, który jak przyniesiono, kładę mu na stół i mówię: „A toż Waść masz prędką ekspedycją”. Ów patrzy: „A, żywa to tu ma być, pieszczona, o którą król JMość uprasza”. Ja tedy, pożartowawszy, jużem ją musiał prezentować, a że jej nie było w domu i tam się gdzieś włóczyła po stawach, napiwszy się wódki, wyszliśmy na łąki. Począłem ją wołać jej przezwiskiem, bo się Robakiem nazywała; wyszła mokra z trzciny, poczęła się koło mnie łaścić, a potem i poszła za nami do izby. Zdumiał się Straszewski i mówi: „A dla Boga! jakże to król tego nie ma kochać, kiedy to tak łaskawe!” Odpowiem ja: „To Waść samę tylko łaskawość widzisz i chwalisz; ale dopiero bardziej chwalić będziesz, kiedy obaczysz cnoty”. Poszliśmy nad staw; stanąwszy na grobli, i mówię: „Robak! trzeba mi ryb dla gości, hul w wodę!” Wydra poszła, wyniosła najpierwej płocicę⁵⁴⁷; drugi raz kazałem: wyniosła szczupaka małego; trzeci raz wyniosła półmiskowego szczupaka, trochę tylko na karku obraziwszy. Straszewski się za głowę porwał: „Dla Boga! co to ja widzę!” Mówię tedy: „Każesz Waść więcej nosić? Bo ona póto będzie nosiła, póko

⁵⁴⁴ Koniuszy koronny – Matczyński, Marek, przyjaciel króla, od marca 1676 koniuszy koronny.

⁵⁴⁵ Wicesregentem – zastępcą regenta, naczelnika kancelarii grodzkiej.

⁵⁴⁶ Zacudowałem się – zadziwiłem się.

⁵⁴⁷ Płocicę od: płocica a. płóc – gatunek białej ryby (*cyprinus nasus*).

mi nie będzie zadosyć; i trzeba ryb cebra: nanosi ona, bo ją sieć nic nie kosztuje". Straszewski rzecze: „Już wierzę, kiej widzę; gdyby mi kto powiedział, nie wierzyłbym". Chwycił się bardzo Straszewski tego *et consensit*⁵⁴⁸, widząc, że to z mniejszym jego nierówno będzie kłopotem, *nilominus*⁵⁴⁹, żeby królowi umiał opowiedzieć jej *qualitates*⁵⁵⁰. Póko nie odjechał, pokazałem mu wszystkie jej umiejętności, które były takie. Najpierwej, ze mną sypiała w pościeli, a była tak ochędożna, że nie tylko w pościeli źle nie uczyniła, ale pod łóżkiem nic, ale poszła do jednego miejsca, gdzie jej stawiono skorupkę; to tam dopiero odprawiła swój wczas. Druga, stróż taki w nocy, Panie zachowaj, do łóżka przystąpić; chłopcu ledwie pozwoliła z butów zzuć, a potem już nie ukazuj się, bo narobiła wrzasku takiego, że się musiał obudzić, choćby najtężej spał. A kiedym był pijany, to ona po piersiach deptała, wrzeszcząc tak długo, że obudziła, gdy się kto koło łóżka przechodził. A w dzień spała tak, rozwalwszy się gdziekolwiek, że choć ją na rękę wziął, to oczów nie rozdzi[e]wiła; tak bestyja konfidowała człowiekowi! Surowej ryby, surowego mięsa nie chciała jeść; nawet kiedy w piątek albo w post uwarzono jej kurczę lubo gołębie, a nie włożono pietruszki [i nie dano tak, jako] należy, to nie chciała jeść. Rozumiała też tak, jako owo i pies: „Nie daj ruszać!" Kiedy mię kto poszarpnął za suknią a rzekłem: „Rusza", to skoczyła z krzykiem przeraźliwym, szarpała za suknią, za nogi, równo ze psem, którego też jednego tylko kochała – zwał się Kapreol, niemiecki, kosmaty – i u niego się wszystkiego nauczyła i inszych sztuk. Z tym psem tylko swoją miała komitywę⁵⁵¹, że to był izbedny⁵⁵² i w drodze bywał z nią współ. Inszych psów nie lubiła i, jak do izby przyszedł, zaraz go wycięła, choćby był najroślejszy chart. Przyjechał do mnie pan Ożarowski Stanisław, ba, po prostu, współ ze mną jadąc, wstąpił do mnie. Byłem mu rad; wydra też, że mię trzy dni nie widziała, przyszła do mnie, nie mogła się nacieszyć, naigrać. Miał z sobą gość charcicę piękną i rzecze do syna: „Samuelu, trzymaj tę charcicę, żeby tej wydry nie zajadła". Ja mówię: „Nie turbuj

⁵⁴⁸ *Et consensit* (łac.) – i przystał na to.

⁵⁴⁹ *Nihilominus* (łac.) – mimo to, jednakże.

⁵⁵⁰ *qualitates* (łac.) – przymioty.

⁵⁵¹ *Komitywę* – towarzystwo.

⁵⁵² *Izdebny* – pokojowy od: *izba* – dawniej: *izdba*, stąd przymiotnik *izdebny* albo *izbedny*.

się Waść: nie da sobie to zwierzątko krzywdy uczynić, choć małe”. Aż on rzecze: „Co Waść żartujesz? Ta charcica wilka się chwyta, liszka jej tylko raz ziewnie”. Poradowawszy się mnie, wydra obaczyła psa niedomowego; przyjdzie do owej charcice i patrzy jej w oczy, i charcica też na nią; obeszła ją dokoła i powąchała jej w nogę zadnią. Odstąpiła się od niej i poszła. Ja myślę: „To to już nic nie będzie czyniła”. Jeno cośmy o czymś poczęli mówić, aż wydra znowu wstała, co mi się układała była pod nogami, i idzie cicho po podławiu, zaszła jej znowu z tyłu; kiedy ją wytnie przez łydkę; charcica skoczy do drzwi, wydra za nią; charcica za piec, wydra za nią. Kiedy widzi, że nie ma gdzie uciec, skoczy na stół, chce w okno uderzyć, aż ją Ożarowski uchwycił za nogi. Dwa kieliszki jednak szlufowane z winem stłukła, a potem, jak ją wypuszczono, nie pokazała się do pana, choć nie pojechał, aż nazajutrz po obiedzie. To się jej tak wszędzie psi bali. Ale i w drodze jeno jej pies powąchał, a ona skrzeknęła przeraźliwie, to pies zaraz uciekł. W drodze wielka była z nią wygoda, kiedy w post. Bo jak to u nas, osobliwie w tym kraju, przyjedziesz do miasteczka, spytasz: „Dostanie tu ryb kupić?” To się jeszcze dziwuje: „A [skąd]ciby się tu wzięły! I nie znamy ich”. To jadąc gdziekolwiek mimo rzekę, staw, a wydra była, sieci nie trzeba. Zsiadszy trochę z woza: „Robak, hul! hul!”. To Robak poszedł, wyniósł, jakie ryby ta woda miała, jedną po drugiej, aż było dosyć. Jużem tam nie przebierał, jako w domowym stawie; ale co przyniosła, to bierz, oprócz jednej żaby, bo i te często nosiła, gdyż, jakom już napisał, że ona tam niebrakowała⁵⁵³ osobami, ale co napadła, to wzięła. To i ja, i czeladź mieli się dobrze, a czasem i gość pożywił się, jak się to trafia w jednej stanąć gospodzie i kilkom gości. To się dziwowali: „A jam kazał ryb szukać w tym a w tym mieście, a nie można nic dostać; WMMPan gdzie dostał ryb zacnych?” Tom ja powiedział, że w wodzie. Nawet i w mięsny dzień czasem to czeladź: „Ej, Dobrodzieju, rzucają się tu ryby w tym stawie; niech wydra idzie”. Tom poszedł z nią – bo ona za nikim oprócz mnie nie chciała iść – to wyniosła; jeżeli dobra ryba, jako to szczupak, okoń rosły, tom ja sam jadł, nie tylko czeladź, bo ja najlepszej mięsnej potrawy gotów odstąpić dla dobrej ryby. W tym z nią w drodze było uprzykrzenie, że, gdzieś jechał, to się dziwowano, ludzie kupami

⁵⁵³ Brakować – przebierać.

schadzali się właśnie, jakby to co z Indyjey przywiezionego; assystencyjej było nie-
skąpo, osobliwie też w Krakowie, to już, kiedy jechałem przez ulicę, różnych lu-
dzi wyprowadziło mię z Krakowa kupa. Jednego czasu byłem u wujecznego mego,
pana Szczęsnego Chociwskiego; był też u niego ksiądz Trzebieński i usiadł pod-
le mnie za stołem, a wydra leżała podle mnie na ławie; objadła się i spała, wznak
rozwaliwszy się, bo to jej był najmilszy zwyczaj wznak leżeć. Ksiądz, posiedziaw-
szy, obaczył wydrę i rozumiejąc, że to rękaw, porwie wydrę, chcąc obejrzyć; wydra,
przebudzona, zaskrzeczy okrutnie, uchwyciła go za rękę i ukąsiła; ksiądz i z bólu
i z przestachu zemdłał, ledwie się go dotrzeźwiono.

Źródło: Jan Chryzostom Pasek: *Pamiętniki*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Ewelina Oj-
dana, Jan Czubek, Marta Niedziałkowska, s. 193–195. [https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/
pamietniki.pdf](https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/pamietniki.pdf) [dostęp: 30.05.2025].

1. Proszę opisać zwierzę na ilustracji. Jak się ono nazywa?

2. Jak miało na imię to zwierzę w *Pamiętnikach* J.Ch. Paska?
3. Dlaczego zwierzę było dla szlachcica tak cenne i wyjątkowe?
4. W jaki sposób autor opisuje niezwykłość zwierzęcia?
5. Jakie wyznaczniki pamiętnika zauważa Pani/Pan w tekście?
6. Proszę na podstawie tekstu ułożyć w punktach plan wydarzeń w formie równoważ-
ników zdań.

Zadanie 6. Proszę – zgodnie z przykładem – podkreślić najlepszą spośród możliwości podanych w nawiasie.

Wydra – drapieżnik z rodziny łasicowatych, przystosowany do ziemnowodnego (trybu, stylu, funkcjonowania)^o życia – występowała w dawnej Polsce nieporównanie częściej aniżeli dziś. Wszakże najślynniejszą (ujawniła się, okazała się, przekonała się)¹ oswojona wydra, należąca do Jana Chryzostoma Paska z Gosławic (ok. 1636–ok. 1701), znanego skądinąd jako pieniacza i awanturnika, pięciokrotnie skazanego na banicję, a nawet infamię. Na (papierze, kartach, okładce)² swoich głośnych *Pamiętników* (1690–1695) autor pod rokiem 1680 odnotował szczegółowo historię tego zwierzęcia, do którego był nadzwyczaj przywiązany. [...]

W 1841 roku Antoni Waga odnalazł (szczegół, element, czynnik)³ zanotowany przed 120 laty przez Rzączyńskiego, o osobliwej wydrze pana Paska, uwiarygodniając tym samym autentyczność kwestionowanych w XIX wieku jego *Pamiętników*. A jeszcze wcześniej, bo w 1837 roku, warszawski rytownik Fryderyk Krzysztof Dietrich (1779–1847) wykonał akwafortę *Wydra oswojona* ilustrującą okolicznościowy (artykuł, informację, opracowanie)⁴ zamieszczony w stołecznym czasopiśmie „Muzeum Domowe albo Czytelnia Wieczorna”. I jakkolwiek nikt nigdy nie uwiecznił Robaka, ani w malarstwie ani w grafice, tak mogła właśnie (wyglądać, przypominać, wydawać się)⁵ wydra pana Paska.

Źródło: Hanna Widacka: *Wydra pana Paska*. <https://wilanow-palac.pl/pasaz-wiedzy/wydra-pana-paska> [dostęp: 29.05.2025].

Zadanie 7. Makaronizm to obcy, często łaciński, wyraz, zwrot wpleciony do tekstu w języku ojczystym. Proszę jeszcze raz przeczytać teksty z zadania 5 i wynotować z nich makaronizmy oraz spróbować określić, z jakiego języka obcego pochodzą.

Zadanie 8. Proszę przeczytać tekst, a następnie na jego podstawie wynotować dzieść cech charakterystycznych dla sarmatyzmu.

Sarmatyzm – wykształcona w końcu XVI wieku formacja kulturowa obejmująca ideologię, obyczajowość i kulturę szlachty polskiej do połowy XVIII wieku, a w niektórych elementach oddziałująca na świadomość narodową również następnych stuleci. Geneza sarmatyzmu związana jest z tzw. mitem sarmackim (wyprowadzonym ze wzmianek kronikarzy antycznych) o pochodzeniu ludów zamieszkujących ziemie Rzeczypospolitej od starożytnego plemienia Sarmatów. W warunkach społeczno-ustrojowych Polski schyłku XVI wieku (demokracja szlachecka) i kulturowych (tradycja antyku, styk kultur Europy Zachodniej, Wschodniej i muzułmańskiego Orientu) mit ten legł u podstaw ideału Sarmaty jako szlachcica-katolika i ziemianina, w którego światopoglądzie pierwszoplanową rolę grały takie wartości, jak republikanizm i wolność, dawność rodu, wewnątrzstanowa równość, wiara katolicka oraz swojskość. W obrębie sarmatyzmu powstało przekonanie o wyższości stanu szlacheckiego nad innymi stanami oraz o jego odrębności politycznej i kulturowej, przypisywanie szlachcie polskiej szczególnej roli dziejowej (elementy mesjanizmu), a jednocześnie niechęć do kontaktów z innymi narodami, konserwatyzm, tradycjonalizm i religijność dewocyjna. Sarmatyzm wytworzył swoisty styl życia szlachty zamkniętej w kręgu własnego środowiska wiejsko-sąsiedzkiego, kultywującej tradycyjny obyczaj i strój tzw. polski (oparty na wzorach orientalnych), lubującej się w zewnętrznym przepychu i wystawności, odznaczającej się wybujałym indywidualizmem, niechęcią do subordynacji, upodobaniem do zabawy. Elementy sarmatyzmu miały odpowiedniki w sztuce i literaturze tzw. baroku sarmackiego. Znalazły wyraz w *silva rerum*, w *Pamiętnikach* Jana Chryzostoma Paska, w twórczości Wacława Potockiego.

Źródło: Teresa Kostkiewiczowa: *Sarmatyzm*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 455–456.

Zadanie 9. Jakie elementy kultury sarmackiej dostrzega Pani/Pan w *Pamiętnikach* Paska? Proszę je wymienić i opisać.

Refleksje

Czytanie

Zadanie 1. Proszę przeczytać fragment artykułu *Sarmatyzm, czyli tradycja wynaleziona* Jakuba Niedźwiedzia, a następnie opisać, w jakiej formie jest obecny sarmatyzm we współczesnej kulturze polskiej.

Wydaje się, że na początku XXI wieku dyskurs sarmacki dotyczy raczej sfery politycznej niż naukowej. W humanistyce sarmatyzm znajdował się w centrum zainteresowań w ostatnim trzydziestoleciu XX wieku, kiedy ostatecznie negocjowany był jego kształt. Dzisiaj jest przede wszystkim przedmiotem i miejscem sporów ideowych. Można wskazać kilka głównych obszarów, na których sarmatyzm jest szczególnie mocno eksploatowany. Po pierwsze, w edukacji szkolnej i na uniwersytetach. Jest on traktowany jako użyteczne narzędzie objaśniania przeszłości. Po drugie, w środowiskach konserwatywnych, prawicowych a niekiedy też skrajnie prawicowych. Sarmatyzm jest wówczas sposobem mówienia o mocarstwowej przeszłości narodu polskiego, zamieszkującego kraj od morza do morza. Po trzecie, używa się go w środowiskach lewicowych, które posługują się dyskursem sarmackim jako dialektyczną antytezą ich własnych poglądów. Trudno dziś sobie wyobrazić tożsamość ideową polskiej lewicy bez lustra sarmatyzmu. Czwartą sferą, w której spotkamy się z odwołaniami do tej kategorii, jest popkultura: film, rekonstrukcje historyczne, strony internetowe poświęcone genealogii i heraldyce itp. W całej Polsce można zakosztować staropolskiej kuchni „sarmackiej”, która notabene nie ma wiele wspólnego z kuchnią XVII wieku.

Źródło: Jakub Niedźwiedź: *Sarmatyzm, czyli tradycja wynaleziona*. „Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja” 2015, nr 1 (151), s. 60.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę opisać w formie pamiętnika swój jeden dzień z ostatniego tygodnia (100 słów).

Opowiadać o historii

Transakcja wojny chocimskiej

Wacława Potockiego

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie jest najważniejsze wydarzenie historyczne z Pani/Pana regionu lub kraju?
2. Jak ciekawie opowiadać o wydarzeniach historycznych?
3. Jaki wpływ ma historia na wydarzenia współczesne?

Zadanie 2. Proszę opisać sytuację przedstawioną na obrazie *Bitwa pod Chocimiem* Józefa Brandta.

Zadanie 3. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Bitwa pod Chocimiem – bitwa stoczona między ...wojskami...^o (wojska) Rzeczypospolitej i Turcji w ramach wojny polsko-tureckiej w latach 1620–1621, nazywanej też wojną chocimską.

Zagrożona agresją turecką Rzeczpospolita wystawiła w 1621 roku¹ (armia) liczącą 80 000 ludzi. Znaczną jej część, bo 25 000–26 000 wojsk zaciężnych, oddano pod² (dowództwo) hetmana wielkiego litewskiego Jana Karola Chodkiewicza, który poprowadził ją pod Chocim i zamknął się tam w warownym obozie. Wkrótce dołączył do niego Piotr Konaszewicz Sahajdaczny z około 20 000 Kozaków. Obóz polski położony był nad³ (rzeka) i otoczony ośmiokilometrowym murem. Na lewo od Polaków rozbili obóz Kozacy, chroniąc go podwójnym rzędem okopanych wozów. 2 września przednia straż stutysięcznej armii tureckiej podeszła pod Chocim i z⁴ (marsz) uderzyła na obóz kozacki. Szturm ten został jednak odparty, podobnie jak i kolejne, podejmowane 4 września. W jednym z⁵ (kontrataki) Kozacy zdobyli kilka dział i dotarli aż pod sam obóz nieprzyjaciela. 7 września Turcy wdarli się do obozu polskiego, jednak zdecydowany kontratak⁶ (jazda) prowadzony przez samego hetmana wyparł ich poza wały. Nieudane próby zdobycia obu obozów skłoniły Turków do⁷ (rozpoczęcie) regularnego oblężenia. Działania zaczepne ograniczyli do bombardowania⁸ (obozy). Tymczasem 4 września zmarł hetman Chodkiewicz, a dowództwo po nim objął regimentarz Stanisław Lubomirski. Widząc bezskuteczność swoich poczynań, zagrożeni polską odsieczą Turcy podjęli rokowania. 9 października podpisano⁹ (układ), w którym Polacy zobowiązali się powstrzymywać napady Kozaków na terytoria tureckie, Turcy zaś najazdy tatarskie na ziemie Rzeczypospolitej. Układ ten został zawarty w sytuacji krytycznej, gdyż¹⁰ (Polacy) brakowało już żywności i prochu. Straty poniesione przez obie strony były wysokie, po stronie polskiej wynosiły 2 000¹¹ (polegli) i 3 000 zmarłych z głodu i chorób, 2 700 dezertków

oraz 6 500 poległych i zmarłych Kozaków. Straty tureckie ocenia się na 40 000 poległych i zmarłych.

Źródło: Jerzy Ronikier: *Bitwa pod Chocimiem (2 września–9 października 1621)*. <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/leksykon-bitew/bitwa-pod-chocimiem-2-wrzesnia-9-pazdziernika-1621/> [dostęp: 29.05.2025].

Zadanie 4. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Wacław Potocki

– ur. 1621 w Woli Łużańskiej, zm. 1696 w Łużnej. Najważniejsze dzieła:

Wojna Chocimska, *Ogród fraszek*. Poeta o wyjątkowo obfitej spuściźnie, najważniejszy przedstawiciel tzw. baroku sarmackiego. Autor fraszek (zebranych w książce, której tytuł rozpoczynał się od słów *Ogród, ale nie plewiony, bróg, ale co snop, to innego zboża; kram rozlicznego gatunku...*), pieśni, wierszowanych romansów, dzieł heraldycznych, trenów na śmierć dzieci (przeżył je wszystkie) i poematów. Pochodził z ariańskiej rodziny herbu Szreniawa, w 1658 przeszedł jednak na katolicyzm, by uniknąć przymusowej emigracji po wygnaniu arian z Polski. Pomijając to wydarzenie, wiódł typowe życie szlachcica: gospodarzył, sprawował urzędy (m.in. podczaszego krakowskiego w latach 1678–1685), uczestniczył w walkach z Kozakami i ze Szwedami, procesował się o majątek. Przez historyków literatury oskarżany niekiedy o prymitywizm i ograniczone horyzonty, w istocie Potocki często przywdziewał retoryczną maskę prostaczka i programowo odcinał się od stylu uprawiania poezji dworskiej. Twórczość jego charakteryzuje plastyczność opisu i konkretny charakter metafor – przy jednoczesnym zamiłowaniu do conceptów i odległych porównań (*Żywot ludzki do golenia, Nagrobek grobowi*). Spora część jego utworów miała charakter moralizatorski. Widać to także w dygresjach z *Transakcji wojny chocimskiej* – poematu opowiadającego przebieg kampanii wojennej z 1621 roku, a oparte go m.in. na diariuszu naocznego świadka, Jakuba Sobieskiego. Potocki świadomie

zrezygnował z wydania poematu drukiem za życia, zyskując w ten sposób wolną rękę w pisaniu fragmentów krytycznych i polemicznych.

Źródło: *Wacław Potocki*. <https://wolnelektury.pl/katalog/autor/waclaw-potocki/> [dostęp: 29.05.2025].

0. Wacław Potocki urodził się w 1621 roku.	TAK/NIE
1. Wacław Potocki zmarł w XV wieku.	TAK/NIE
2. Wacław Potocki pisał tylko fraszki.	TAK/NIE
3. Wacław Potocki był czołowym przedstawicielem baroku sarmackiego.	TAK/NIE
4. Zbiór jego fraszek nosi tytuł <i>Ogród</i> .	TAK/NIE
5. Wacław Potocki pisał również treny poświęcone zmarłym dzieciom.	TAK/NIE
6. Wacław Potocki pochodził z rodziny katolickiej herbu Szreniawa.	TAK/NIE
7. W 1658 roku przeszedł na arianizm, by uniknąć emigracji.	TAK/NIE
8. Wacław Potocki pełnił funkcję podczaszego krakowskiego w latach 1678–1685.	TAK/NIE
9. Twórczość Wacława Potockiego cechowała się prostotą stylu i brakiem metafor.	TAK/NIE
10. Wacław Potocki nie wydał <i>Wojny chocimskiej</i> za życia, aby móc swobodnie wyrażać swoje poglądy.	TAK/NIE

Zadanie 5. Proszę przeczytać tekst, a następnie na jego podstawie wypisać pięć najważniejszych informacji na temat eposu.

Epos – jeden z głównych gatunków epiki, podstawowy i dominujący w tym rodzaju aż do powstania powieści. Obejmuje rozbudowane utwory, zazwyczaj wierszowane, ukazujące dzieje legendarnych lub historycznych bohaterów rzucone na tło wydarzeń przełomowych dla danej społeczności narodowej. Dla tradycji epiki europejskiej podstawowe znaczenie ma epos starożytnej Grecji, ukształtowany w IX–VII w. p.n.e. w Azji Mniejszej na gruncie kultury jońskiej. Z pieśni epickich o tematyce mitologiczno-historycznej śpiewanych przez aoidów i rapsodów wyrosły najwybitniejsze dzieła epiki starogreckiej – *Iliada* i *Odyseja* Homera. W stylu eposu przenikały się dwie tendencje:

opiewanych postaci, i realistyczny styl drobiazgowego opisu przedmiotów, sytuacji, wygląków itp. Dużą rolę odgrywały zwłaszcza opisy scen batalistycznych nasycone dynamiką i malowniczością. Opisy realiów spełniały często funkcję retardacyjną: wstrzymywały rozwijanie się zdarzeń i wprowadzały element rozbudowanej charakterystyki bohatera lub sytuacji. Tradycje eposu antycznego odnowił renesans; dla eposu renesansowego charakterystyczne były zwłaszcza dwa momenty:

1. wydatne ograniczenie roli świata pozaziemskiego w strukturze fabuły, traktowanie go jako konwencji literackiej, niekiedy nawet żartobliwie interpretowanej,
2. korzystanie z fantastyki, cudowności i awanturniczości różnorodnych odmian romansu.

Do najwybitniejszych dzieł epickich tego okresu należą m.in. w literaturze włoskiej *Orlando innamorato* Mattea Marii Boiarda, *Orland szalony* Ariosta, *Jerozolima wyzwolona* Tassa (przyswojona polszczyźnie przez Piotra Kochanowskiego). Najwybitniejszy epos XVII wieku był oparty na motywach biblijnych *Raj utracony* Johna Milтона. W literaturze polskiej gatunek ten reprezentowała *Wojna chocimska* Wacława Potockiego.

Na podstawie: Janusz Sławiński: *Epos. W: Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 127.

Zadanie 6. Proszę przeczytać fragment *Wojny chocimskiej* Wacława Potockiego, a następnie wykonać polecenia.

Wacław Potocki
Wojna chocimska

Wojny chocimskiej część czwarta

[...] Tak i hetman w powagę cnego czoła rugi⁵⁵⁴
Ubrawszy, skoro szyki objedzie raz drugi,
Skoro stwierdzi⁵⁵⁵ wątpliwych, serdecznym potuszy⁵⁵⁶,

⁵⁵⁴ *Rugi* (daw., z łac.) – zmarszczki.

⁵⁵⁵ *Stwierdzi* – tu: utwierdzi, umocni.

⁵⁵⁶ *Potuszy* (daw.) – doda nadziei.

Na bliski kopiec cugiem bucefała⁵⁵⁷ ruszy,
Kiedy na kształt gradowej, pełnej gromu chmury,
Zastępy się pogańskie wałą ku nam z góry,
Rug⁵⁵⁸ tylko i szmer ludzi, jaki więc w nakrytém
Ukrop garcu sprawuje, gdy gęstym kopytem
Bitą ziemia pod nami jęczy, jakby wzdychać
Żałośnie chciała; tak coś do nas było słyhać.
A skoro wszystkie góry i równie⁵⁵⁹ po części
Co ich stawało, ona szarańcza zagęści;
Skoro Osman, łakomy w swoim sercu miałkiem
Krwie naszej, chce nas żywo, chce nas połknąć całkiem,
Obróci się Chodkiewicz czołem na swe szyki,
Gdzie widząc zgromadzone wszystkie pułkowniki
I rotmistrze, i wielką część z narodów obu
Żywej młodzi, starego trzyma się sposobu
Zawołanych hetmanów, zdjawszy szyszak z głowy,
Krótkiej lecz zwięzłej do nich zażyje przemowy:
«To pole, cne rycerstwo! na którym przezwiska
Polacy przez Marsowe nabyli igrzyska,
Ani naszej Pogonia starożyta Litwy
Po morzu swe z pogaństwem toczyła gonitwy;
Pole, mówię, nie słowa, nie częściej pary dźwięki,
Ale kocha roboty bohatyrskiej ręki.
Ani mnie ust natura formowała z miodu,
Ani też tam oracyj trzeba i wywodu,
Gdzie Bóg, Ojczyzna i Pan swoje składy święte
W archiwie piersi waszych chowają zamknięte.

⁵⁵⁷ *Bucefała* (daw.) – rumaka (od imienia konia Aleksandra Macedońskiego).

⁵⁵⁸ *Rug* – głucha wrzawa.

⁵⁵⁹ *Równie* (daw.) – równiny.

Dziś wam się Bóg swej chwały, dziś ołtarzów zwierza;
Nowego, które stwierdził krwią własną, przymierza;
Klasztorów płci obojej, kędy świecką tuczą
Wzgardziwszy, w nabożnych łzach grzechy nasze płócią,
W Bogu ślubnej czystości i sercem i usty
Odpaszczają ust naszych i serca rozpusty;
Wam Ojczyzna, rodzice, krewne, dzieci małe,
Płeć niewojenną, dziewczki oddaje dojrzale,
Też by miały ku żądzy psiej pogańskiej juchy⁵⁶⁰
W oplakanej niewoli rodzić Tatarczuchy?
Wam ubogich poddanych chrześcijańskie gminy,
Ojczyste na ostatek ściany i kominy
Pokazuje z daleka matka utrapiona;
Pod wasze się z tym wszystkim dziś kryje ramiona,
Do was obie wyciąga ręce wolność złota,
Niech się sam w swych poganin obierzach⁵⁶¹ umota!
W te ręce król ozdoby swej dostojnej skroni,
Kiedy mu hardy Osman śmie posiągnąć do niej,
Porucza, z których je ma; nadzieje nie traci,
Że tyran posiężnego⁵⁶² sowicie przyplaci.
Ja uniżone Bogu czynię dzięki, że mi
Dał żyć na niskiej do dnia dzisiejszego ziemi;
Dał na tym stanąć miejscu, skąd jeżeli żywo
Wrócę, czeka mnie żyzne wiecznej sławy żniwo.
Jeśli też tu Bóg schyłki wieku mego zcedzi,
I to zysk liczę, gdy mnie nie doma sąsiedzi,
Lecz tak wiele chrześcijan pod tutecznym niebem,
I moje martwe kości ozdobi pogrzebem,

⁵⁶⁰ Juchy – krwi.

⁵⁶¹ Obierzach – pętach.

⁵⁶² Posiężnego (daw.) – zamachem.

Więc, o kawalerowie, w których serce żywe
I krew igra, przyczyny mając sprawiedliwe
Tak koniecznej potrzeby, Litwa i Polanie⁵⁶³,
Osiądną Turkom karki i nastąpcie na nie!
Niechaj was to nie stracha, niech oczu nie mydli,
Że się poganin upstrzy, uzłoci, uskrzydli.
Namioty, słonie, muły, wielbłądy i osły,
To nie bije; stąd serca przodkom waszym rosły
Do szczęśliwych tryumfów; i mięso i pierze,
Lubią sławę i złoto przy sławie żołnierze.
Mało co tam wojennych; dziady, kupce, Żydy,
Martauzy⁵⁶⁴ postroili i dali im dzidy;
Co człek, to tam rzemieślnik; cień ich tylko ma tu
Osman; każdy zostawił serce u warstatu.
Czy nie Cygani, którzy podłe drumle klepią,
Bić nas będą, skoro się masłokiem⁵⁶⁵ zaślepią,
Których wszytka armata⁵⁶⁶ – młotek, szydło, dratwa?
Sama się swoją liczbą ta tłuszcza zagmatwa.
Tedy do tak nikczemnej marnej szewskiej smoły,
Sarmatów będę równa! Naród, który z szkoły
Marsowej pierwsze przodki, stare dziady liczy,
Który wprzód w szabli, niżli w zagonach dziedziczy,
Którym Chrobry Bolesław, gdy Rusina zeprze,
Żelazne za granicę postawił na Dnieprze;
Gdy Niemca, co w fortcach i w swej ufał strzelbie,
Takież kazał kolumny kopać i na Elbie.
Tylą tedy tryumfów ozdobione dłonie,

⁵⁶³ Polanie – Polacy.

⁵⁶⁴ Martuzy (daw.) – zbóje, handlarze niewolników.

⁵⁶⁵ Masłokiem – napojem odurzającym.

⁵⁶⁶ Armata (daw.) – uzbrojenie.

Tylą nieprzyjacielskiej krwi kurzące bronie,
Skorośmy niespokojne skrócili sąsiady,
Podnieśmy na Turczyna, z którym dziś do zwady
Pierwszy raz przychodzimy; Cecory i Dzieże
Nie wspomnię, żebyśmy z nich mieli tylko świeże
Do pomsty okazyje, gdzie błąd naszych gruby,
Świat świadkiem, wstawił na łeb durnym⁵⁶⁷ Turkom czuby.
Starych mi tu wiktoryj tak wiele nie trzeba
Wspominać, więc na pomoc, bracia, wzięwszy nieba,
Te nieba, których dzisiaj sprawiedliwej kauzy⁵⁶⁸
Bronicie, polskie mając patrony kałauzy⁵⁶⁹,
Dobądźmy na dzisiejszy dzień chowanej broni,
A skoro hasło *Jezus* po wojsku zadzwoni,
Nie szczędząc bisurmańskiej nikczemnej posoki,
Odbierzmy należyte szablom swym obroki.
Jeżeli się kto boi, jeśli ufa w nogi,
Niech patrzy na bystry Dniestr, tatarskie załogi⁵⁷⁰,
O czym wątpię, a mężnym bohatyrska cnota
Niechaj do wiecznej sławy pootwiera wrota.
A ty, o wielki Boże! który jednym słowem
Wodzisż wojsk miliony, przeto obozowem
Panem się słusznie zowiesz; ty sadzasz na trony,
Ty królom z głów niewdzięcznych odbierasz korony,
Pokaż swoją moc w naszej niedoładze lichéj,
Zepchni nieprzyjacioły swoje dzisiaj z pychy.
Oni liczbie tak wielkiej, wozom, koniom, a my
W tobie tylko, jedyny Boże nasz, ufamy.

⁵⁶⁷ Durnym – zarozumiałym, szalonym.

⁵⁶⁸ Kauzy (daw., z łac.) – sprawy.

⁵⁶⁹ Kałauzy (daw., z tur.) – przewodnika.

⁵⁷⁰ Załogi (daw.) – tu: zasadzki.

Racz podrzeć wielkich grzechów naszych katalogi;
Weź im serca, a nam daj; pokrusz im ostrogi;
Niech się im łuki łomią, niech im szabla ztępie,
Daj cześć swemu imieniu w tym ludzi zastępie!»
Gdy dokończył Chodkiewicz takiej swojej mowy,
Zdało się, że ze słońca promień go ogniowy
Ogarnął, że na głowie i na skroni białej
Włosy mu oszedziały⁵⁷¹ płomieniem gorzały.
Wszyscy wrzących łez rzuca gorące granaty
Na Turków przed wielkiego Twórcę majestaty;
Wszyscy się chcą z nimi bić, z tak wdzięcznej przynęty
Zabrzmi głośno po całym wojsku pean⁵⁷² święty
Bogarodzice [...]

Źródło: Wacław Potocki: *Transakcja wojny chocimskiej*. Oprac. red. i przypisy Marta Niedziałkowska, Paulina Choromańska, Paweł Kozioł, s. 106–109. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/potocki-transakcja-wojny-chocimskiej.pdf> [dostęp: 30.05.2025].

1. Jaką rolę odgrywa w utworze postać hetmana Jana Karola Chodkiewicza?
2. Proszę omówić obraz wroga (Turków) opisany w utworze.
3. Jakie środki retoryczne wykorzystuje Chodkiewicz w przemowie do wojska?
4. Co według Chodkiewicza jest najważniejsze dla żołnierza polsko-litewskiego?
5. Jak reaguje wojsko na przemowę Chodkiewicza?
6. W jaki sposób został ukazany patriotyzm w utworze?

Zadanie 7. Oracja to uroczyste, często długie przemówienie, wygłaszane z jakiejś okazji.

1. Proszę najpierw przeczytać fragment artykułu Romana Krzywego „Sposób zawołanych hetmanów...”. Mowa Chodkiewicza z IV księgi „Wojny chocimskiej” Wacława Potockiego – konstrukcja, zaplecze inwencyjne, wymowa ideowa.

⁵⁷¹ Oszedziały – osiwiałe.

⁵⁷² Pean – hymn.

2. Proszę ponownie przeczytać fragment *Wojny chocimskiej* z zadania 6.
3. Proszę następnie wyjaśnić, dlaczego przemowa hetmana Chodkiewicza jest oracją.

Oracje należały do stałego uposażenia eposu w okresie żywotności tego gatunku. Wprowadzano je z reguły w zwrotnych momentach akcji. Często obok innych elementów fabuły i zabiegów formalnych służyły budowaniu stylu podniosłego lub ekspozycji uczuć przedstawianych postaci, najczęściej jednak uzupełniały bezpośrednią charakterystykę głównych bohaterów, daną w opisie czy porównaniu. W mowach bohaterowie ujawniali swój charakter, wiedzę i erudycję, również wartości, którym podporządkowali swoje życie. Oczywiście tego rodzaju prezentacja postaci wydobywać mogła cechy zarówno dodatnie, jak i ujemne – w zależności od intencji autorskich i, później, czytelniczych. Zwłaszcza sfera wartości zawarta w oracji absorbować winna czytelnika, gdyż jej właściwe odczytanie pozwala na rekonstrukcję etosu grupy, z której bohater się wywodzi, którą reprezentuje i której jest – na ogół w sposób postulatywny – stawiany za wzór. Pamiętać bowiem należy, iż protagoniści dawnych eposów to bohaterowie-reprezentanci, nie osamotnieni indywidualiści poszukujący własnych, a nieznanym ścieżek życia.

Źródło: Roman Krzywy: „Sposób zawołanych hetmanów...”. Mowa Chodkiewicza z IV księgi „Wojny chocimskiej” Wacława Potockiego – konstrukcja, zaplecze inwencyjne, wymowa ideowa „Roczniki Humanistyczne” 2001, T. 49, nr 1, s. 127.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Jakimi cechami powinien odznaczać się dobry dowódca? Proszę wyjaśnić.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać esej na temat „Wojna – honorowa walka czy niepotrzebny i okrutny konflikt?” (200 słów).

Zadanie 2. Proszę opisać ważną bitwę z historii Pani/Pana regionu lub kraju (180 słów).

Podsumowanie epoki

Zadanie 1. Proszę wypisać 6 słów kluczy, które najlepiej oddają ducha tej epoki.

..... # #

..... # #

Zadanie 2. Proszę wskazać 3 najważniejszych twórców.

.....
.....

Zadanie 3. Proszę wybrać jeden ulubiony utwór spośród poznanych i napisać, dlaczego jest najbardziej interesujący.

.....
.....

Zadanie 4. Proszę wymyślić tytuł wystawy lub plakatu/wymyślić hasło lub slogan reklamowy, który promowałby literaturę tej epoki – powinien zawierać hasło lub motto, które oddaje najważniejsze wartości i tematy.

.....
.....

Zadanie 5. Proszę napisać, jaki problem społeczny lub idea z epoki jest według Pani/Pana wciąż aktualna i dlaczego.

.....

.....

Zadanie 6. Proszę narysować prostą mapę myśli lub diagram (np. koło tematyczne lub drzewo problemów), który pokazuje powiązania między tematami, postawami i wartościami w epokowych tekstach.

Lektury uzupełniające – warto sięgnąć

Piotr Wilczek: *Kultura szlachecka w Polsce*. W: *Kultura polska. Silva rerum*. Red. Romuald Cudak, Jolanta Tambor. Katowice 2023, s. 71–80.

Na wrywki. 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec. Red. Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Agnieszka Madeja. Katowice 2018 (cytaty z utworów z epoki baroku).

Oświecenie

Wprowadzenie do epoki

Zadanie 1. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Europa ***Sapere aude* – miej odwagę być mądrym**

Oświecenie to czas, kiedy Europa uwierzyła w moc ludzkiego myślenia. Od końca XVII wieku aż do przełomu XVIII i XIX wieku filozofowie, pisarze i uczeni przekonywali, że dzięki „nieskrępowanej przez autorytety myśli ludzkiej” można nie tylko zrozumieć świat, ale też uczynić go lepszym. Z tą ideą wiązały się wielkie nadzieje na poprawę życia ludzi, co ostatecznie doprowadziło do rewolucyjnych zmian – dosłownie, jak we Francji, gdzie wybuchła rewolucja francuska. Wcześniej w Wielkiej Brytanii, gdzie postęp techniczny (szczególnie wynalezienie maszyny parowej) doprowadził do rewolucji przemysłowej.

Wszystko działo się w czasie, gdy nauki przyrodnicze przeżywały dynamiczny rozwój, a mieszczaństwo – nowa, ambitna klasa społeczna – zyskiwała coraz większy wpływ na życie publiczne. Filozofia oświecenia ma swój początek w Anglii, gdzie tacy myśliciele jak John Locke i David Hume tworzyli podstawy nowoczesnego myślenia – opartego na doświadczeniu, obserwacji i rozumie. Jednak w połowie XVIII wieku centrum całego ruchu przeniosło się do Francji. To właśnie tam działała grupa niezwykle aktywnych i wpływowych filozofów, którzy nadali ton całej epoce – mówiono wręcz o „wieku filozofów”. Wśród nich byli m.in. Voltaire, twórca wolterianizmu, Monteskiusz, który zaproponował trójpodział władzy, oraz Jean-Jacques Rousseau, znany ze swojej krytyki cywilizacji. Do grona tych myślicieli należeli też: d'Alembert, Helvétius, d'Holbach, Diderot, Condillac i Condorcet.

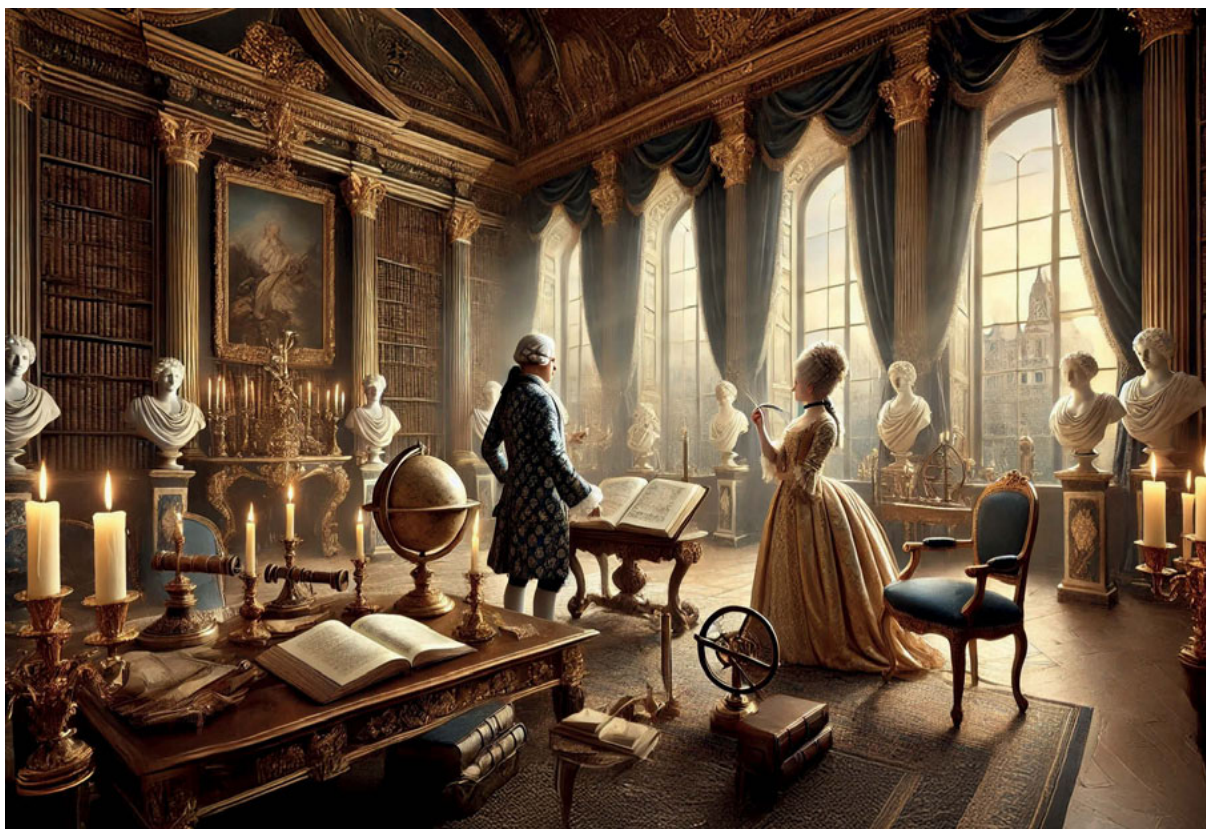
Wraz z ich działalnością powstawały też nowe formy wymiany idei: czasopisma, salony literackie czy prężnie rozwijający się ruch wydawniczy. Właśnie w takim środowisku narodziła się słynna *Wielka encyklopedia francuska*, jej autorzy i redaktorzy mieli ambicję, by zebrać całą wiedzę ludzkości i udostępnić ją każdemu, kto chce myśleć samodzielnie.

Oświeceniowi myśliciele chcieli „uwolnić człowieka od przesądów i autorytetów”, pokazać, że można żyć mądrze, rozumnie i uczciwie – bez ślepego podążania za tradycją czy dogmatami. Wielu z nich wierzyło, że świat został stworzony przez Boga, ale działa według zrozumiałych, stałych reguł. Taki pogląd nazywamy deizmem.

Na podstawie: Teresa Kostkiewiczowa: *Oświecenie*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 333–335.

1. Proszę zastanowić się, jak można rozumieć zdanie *Sapere aude* – „odważ się być mądrym”, które uznawane jest za hasło epoki oświecenia, a którego autorem był starożytny poeta Horacy. Proszę wyjaśnić, co ten wybór hasła mówi o samych oświeceniowcach i ich stosunku do dziedzictwa starożytności.
2. Co oznacza pojęcie „wiek filozofów”? W jakim kraju się ukształtowało?
3. Proszę wyjaśnić, dlaczego filozofowie epoki oświecenia zdecydowali się napisać *Wielką encyklopedię francuską* oraz dlaczego to dzieło było tak ważne dla ludzi tej epoki.
4. Do niżej wymienionych państw proszę dopisać filozofów i działaczy epoki oświecenia, uwzględniając ich kraj pochodzenia. Czym zasłynęli?
Anglia:
Francja:
5. Proszę wyjaśnić, czym jest deizm.
6. Dlaczego Jean-Jacques Rousseau krytykował cywilizację?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Proszę przyjrzeć się uważnie ilustracji, a następnie wypisać jak najwięcej szczegółów, które wskazują, że scena przedstawia epokę oświecenia (XVIII wiek). Na co wskazują: ubiór postaci, przedmioty, architektura, atmosfera?
2. Proszę wyobrazić sobie, że kobieta i mężczyzna są uczestnikami salonu oświeceniowego. Jaką rozmowę mogliby prowadzić? Proszę napisać krótki dialog (3–5 wypowiedzi), w którym poruszają temat wolności, wiedzy lub postępu.

Rzeczpospolita Obojga Narodów

Zadanie 3. Proszę przeanalizować tabelę, a następnie zastanowić się, jakiego rodzaju zmiany zachodziły w ustroju, polityce i społeczeństwie Rzeczypospolitej. Proszę zastanowić się, czy były to zmiany nowoczesne, czy kryzysowe. Proszę uzupełnić kalendarium „Europa i świat” i zastanowić się nad podobieństwami i różnicami między Rzeczpospolitą a Europą i światem.

	Rzeczpospolita	Europa i świat
1704–1709 i 1733–1736	panowanie Stanisława Leszczyńskiego	
1764	koronacja Stanisława Augusta Poniatowskiego	
1768–1772	konfederacja barska	
1772	I rozbiór Polski	
1778	obradę Sejmu Wielkiego	
1791	Konstytucja 3 maja	
1792	konfederacja targowicka	
1793	II rozbiór Polski	
1794	insurekcja kościuszkowska	
1795	III rozbiór Polski	
1807	utworzenie Księstwa Warszawskiego	

Czasy stanisławowskie to okres panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764–1795), ostatniego króla elekcyjnego w dziejach Polski.

Zadanie 4. Proszę wybrać jeden z poniższych tekstów, zastanowić się, dlaczego opisana w nim działalność odegrała istotną rolę w epoce polskiego oświecenia, a następnie przygotować krótką prezentację i przedstawić ją grupie.

1. Jakie problemy próbowano rozwiązać?
2. Jakie nowe wartości lub zasady zostały wprowadzone?
3. Jakie grupy społeczne miały na danym przedsięwzięciu zyskać?
4. Co te reformy mówią o ówczesnym sposobie myślenia o państwie i obywatelu?
5. Proszę sformułować wspólne wnioski na temat wprowadzanych reform.

Collegium Nobilium – 1740

Collegium Nobilium to elitarna szkoła założona w Warszawie w 1740 roku przez księdza Stanisława Konarskiego – jednego z najwybitniejszych reformatorów edukacji w czasach saskich i stanisławowskich. Miała kształcić przyszłe elity: synów magnatów i zamożnej szlachty, ale nie według tradycyjnych, sztywnych wzorców. Jej celem było stworzenie nowoczesnego, obywatelskiego wychowania opartego na rozumie, odpowiedzialności i wiedzy.

Szkoła wyróżniała się śmiałym, jak na swoje czasy, programem nauczania. Oprócz łaciny, religii i retoryki nauczano tu historii, geografii, prawa polskiego i międzynarodowego, matematyki, fizyki, filozofii oraz języków nowożytnych – francus-

Szkic Collegium Nobilium po przebudowie
przez Zawadzkiego w 1788
zatytułowany *Widok konwiktu Pijarów* Zygmunta Vogla

kiego, niemieckiego, włoskiego, a także języka polskiego, co było wówczas rzadkością. Kładzono też nacisk na teatr szkolny, który rozwijał umiejętności mówienia, argumentowania i estetycznego smaku.

Collegium stanowiło wzór dla innych szkół pijarskich w Polsce i zainspirowało szersze reformy edukacyjne w duchu oświecenia. Wychowankowie tej szkoły odegrali ważną rolę w późniejszych działaniach politycznych i społecznych epoki stanisławowskiej. Była to placówka, która – mimo elitarnego charakteru – promowała idee modernizacji i odpowiedzialności obywatelskiej, co wpisuje ją w główny nurt myśli oświeceniowej w Rzeczypospolitej.

Mecenat królewski i obiady czwartkowe – od 1764 roku

Panowanie Stanisława Augusta Poniatowskiego od początku miało wyraźny wymiar kulturalny. Już w chwili objęcia tronu w 1764 roku monarcha rozpoczął aktywny mecenat – wspierał twórców, fundował szkoły, rozwijał teatr, bibliotekę, naukę i prasę. Był przekonany, że nowoczesne państwo musi oprzeć się nie tylko na reformach politycznych, ale także na edukacji i kulturze.

Jednym z najbardziej rozpoznawalnych elementów jego działalności były obiady czwartkowe – regularne spotkania, które odbywały się na Zamku Królewskim lub w Łazienkach. Król zapraszał na nie uczonych, artystów, pisarzy i urzędników, by w swobodnej atmosferze prowadzić rozmowy o sprawach państwa, literaturze, nauce, filozofii

i sztuce. Miały one nie tylko towarzyski charakter – były też miejscem kształtowania opinii, projektowania reform i promowania idei oświecenia. Wśród bywalców obiadów znajdowali się m.in. Ignacy Krasicki, Adam Naruszewicz czy Hugo Kołłątaj.

Sama idea mecenatu królewskiego miała wyraźnie oświeceniowy charakter: promowała rozum, wiedzę i nowoczesną myśl jako podstawy życia społecznego i państwowego. Dzięki wsparciu króla powstawały pierwsze polskie czasopisma, podręczniki, dzieła historyczne, poezja i dramaty. Choć Stanisław August nie zdołał uchronić Rzeczypospolitej przed upadkiem, to jego działalność kulturalna stała się fundamentem nowoczesnej polskiej tożsamości.

Rysunek Marcello Bacciarellego
Portret Stanisława Augusta Poniatowskiego
w stroju koronacyjnym

Szkoła Rycerska

Szkoła Rycerska, czyli Korpus Kadetów, została założona w 1765 roku z inicjatywy króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Była to pierwsza w Polsce świecka szkoła państwowa, otwarta nie tylko dla arystokracji, lecz również dla średniozamożnej szlachty. Jej głównym celem było kształcenie nowoczesnych, światłych obywateli – zarówno jako przyszłych oficerów, jak i patriotów oddanych sprawie publicznej.

Program nauczania był bardzo nowoczesny. Obejmował języki obce (m.in. francuski i niemiecki), historię, geografę, matematykę, prawo, ekonomię i filozofię. Uczono także rysunku, inżynierii, wojskowości, etykiety i tańca, który był nie tylko rozrywką, ale ważną częścią edukacji towarzyskiej i obywatelskiej. Zwracano uwagę na dobre maniery, zdolności oratorskie i sprawność fizyczną.

Promowała rozwój osobowości, umiejętność myślenia, debatowania i samodzielnych sądów. Kadeci byli wychowywani w duchu nowoczesnego patriotyzmu, opartego na wiedzy, cnocie obywatelskiej i odpowiedzialności za dobro wspólne. Wielu z absolwentów Korpusu odegrało istotną rolę w reformach Sejmu Wielkiego i walce o niepodległość.

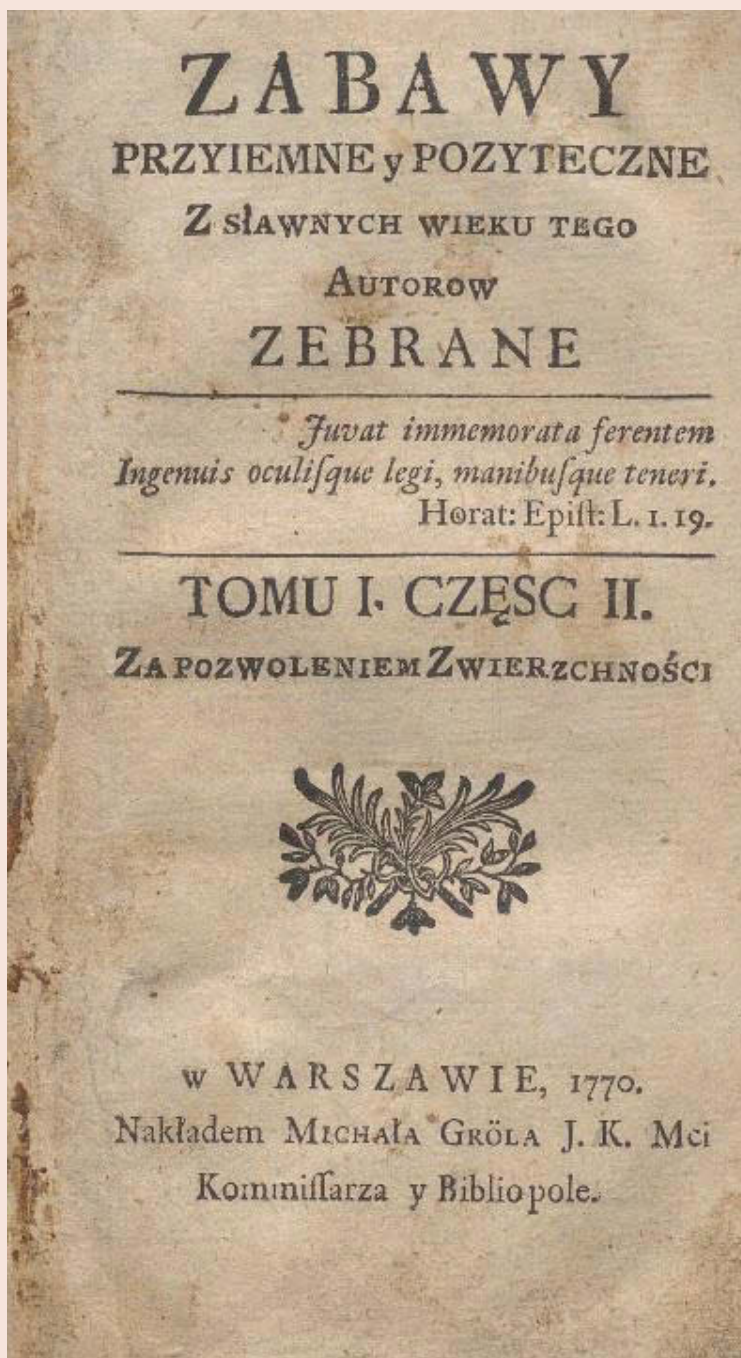

Rysunek: Korpus Kadetów w 1775 roku, namalowany przez Gabriela Nikolausa Raspe

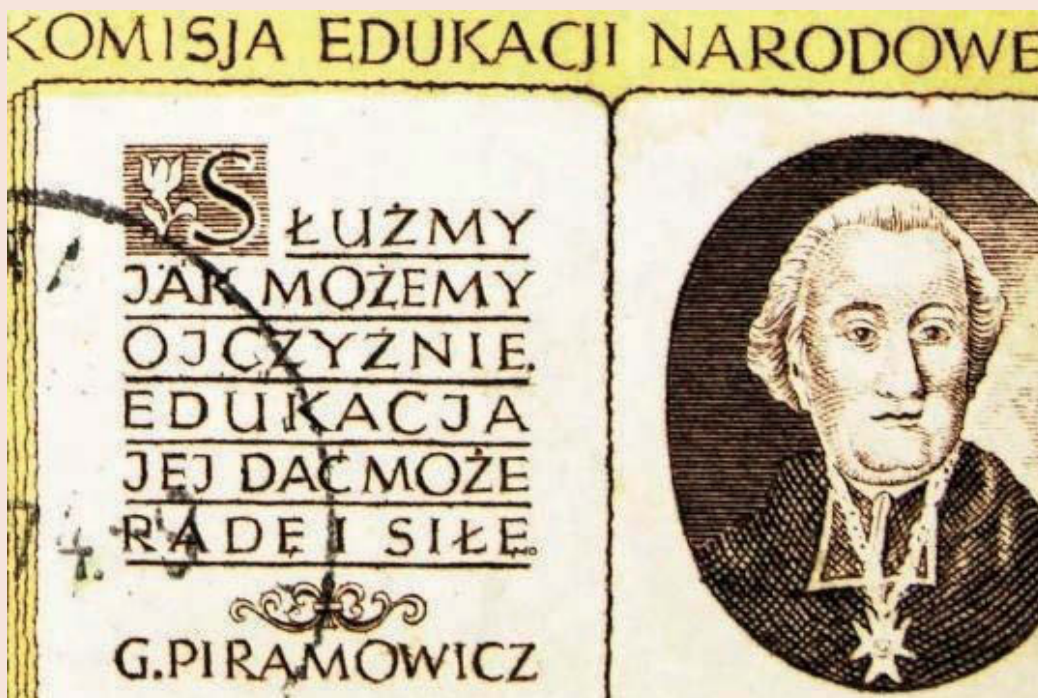
„Monitor” – 1765 i „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” – 1770–1777

Jednym z najważniejszych zjawisk polskiego oświecenia był rozwój prasy, która zaczęła pełnić funkcję nie tylko informacyjną, ale także wychowawczą. Dwa najważniejsze tytuły tego okresu to „Monitor” (1765) i „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Pierwszy z nich był wzorowany na angielskim „Spectatorze” i miał za zadanie edukować społeczeństwo – jasno, krótko, rzeczowo. Publikowane tam teksty krytykowały ciemnotę, pijaństwo, fanatyzm i sarmacką zaściankowość. Zamiast moralizowania, autorzy używali humoru i przykładów z życia codziennego. „Zabawy...” koncentrowały się bardziej na literaturze, ale także promowały wartości oświecenia. Oba czasopisma rozwijały się pod patronatem króla Stanisława Augusta,

który był ich inicjatorem i wierzył, że prasa może kształtować nowoczesnego obywatela.

Okładka czasopisma „Zabawy Przyjemne y Pozyteczne z Sławnych wieku tego Autorow Zebrane” T. 1, cz. 2 (1770)

Komisja Edukacji Narodowej (KEN) – 1773

**Rysunek: Grzegorz Piramowicz – duchowny i pedagog –
znalazł się w gronie założycieli Komisji Edukacji Narodowej**

W 1773 roku, po zdelegalizowaniu zakonu jezuitów, państwo polskie powołało nową instytucję odpowiedzialną za całość szkolnictwa. Była to organizacja nowatorska na skalę europejską – pierwszy urząd państwowy zajmujący się systemową reformą edukacji.

Celem Komisji było stworzenie sprawnie działających szkół i nowoczesnego programu nauczania. Opracowywano podręczniki, szkolono nauczycieli i unowocześniano metody pracy z młodzieżą. Wśród osób kierujących tymi zmianami byli wykształceni reformatorzy, którzy kierowali się ideami Oświecenia.

Edukacja miała nie tylko dostarczać wiedzy, ale też kształtować dojrzałych obywateli. Kładziono nacisk na logiczne myślenie, etykę, postawę patriotyczną i tolerancję. Nauczanie po łacinie zostało zastąpione przez przedmioty bardziej przydatne w codziennym życiu i funkcjonowaniu państwa, takie jak matematyka, przyroda czy prawo. Była to pierwsza tego typu instytucja w Europie.

Sejm Wielki (1788–1792) i Konstytucja 3 maja (1791)

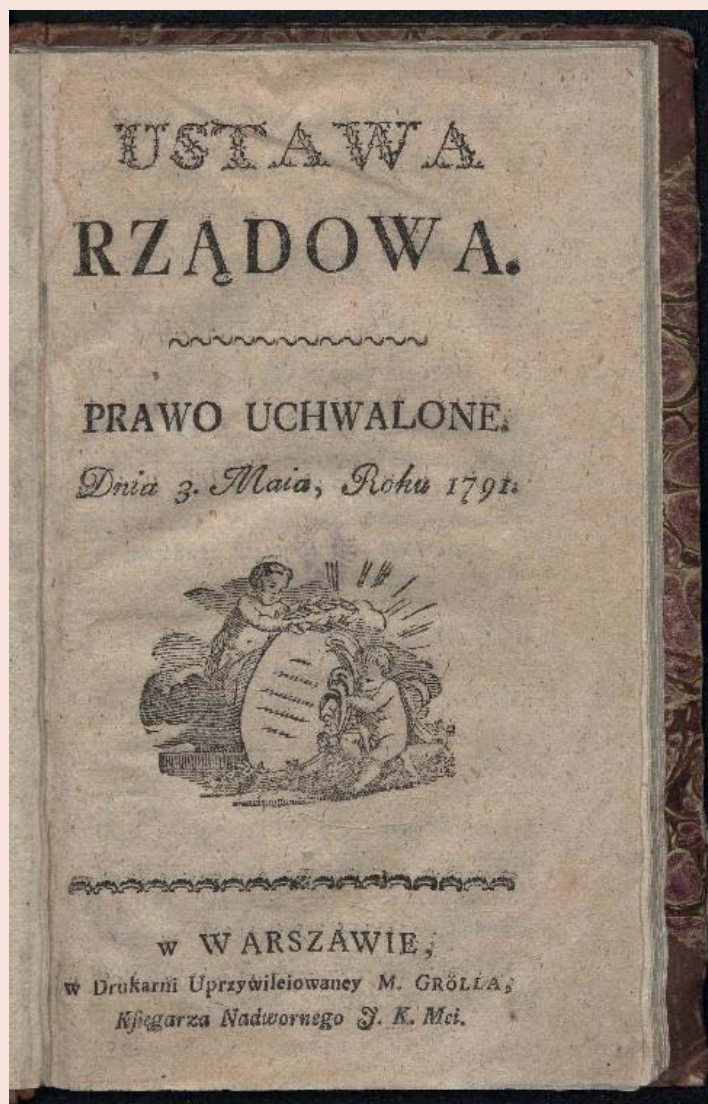
W drugiej połowie XVIII wieku Rzeczpospolita znalazła się w trudnym położeniu – osłabiona politycznie i militarnie, pod rosnącą presją sąsiednich mocarstw. W tej sytuacji w 1788 roku rozpoczął obrady Sejm zwany Wielkim, którego zadaniem było przeprowadzenie gruntownych reform mających na celu odbudowę siły państwa.

Najważniejszym osiągnięciem tego czteroletniego parlamentu było uchwalenie Konstytucji 3 maja w 1791 roku. Ustawa ta wprowadzała m.in. trójpodział władzy, dzięki czemu ograniczano nadużycia i usprawniano funkcjonowanie instytucji państwowych. Konstytucja ta

została uznana za pierwszą w Europie i drugą na świecie nowoczesną ustawę zasadniczą – po konstytucji amerykańskiej z 1787 roku.

Poza uregulowaniem struktury państwa wprowadzono również dziedziczność tronu, a chłopci, choć nadal zależni od szlachty, otrzymali podstawową ochronę ze strony prawa. Dokument ten był efektem wysiłków oświeconych reformatorów i symbolem prób budowy nowoczesnego, sprawnego i bardziej sprawiedliwego państwa.

Na podstawie: Mieczysław Klimowicz: *Oświecenie*. Warszawa 2008, s. 87–135.

Konstytucja 3 maja, Michał Gröll

„Księżę poetów” – Ignacy Krasicki

Ignacy Krasicki (1735–1801)

WARTO WIEDZIEĆ

– polski poeta, prozaik, publicysta i duchowny katolicki, uważany za najwybitniejszego przedstawiciela polskiego oświecenia. Pełnił funkcję biskupa warmińskiego, a później arcybiskupa gnieźnieńskiego. Uczestniczył w obiadach czwartkowych organizowanych przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, wspierając reformy i działalność kulturalną.

Po III rozbiorze Polski w 1795 roku, gdy państwo przestało istnieć, pozostał w Prusach, gdzie utrzymywał dobre relacje z królem Fryderykiem Wilhelmem II. Nadal pisał i wydawał swoje utwory, choć już w odmiennych realiach politycznych.

Twórczość Krasickiego łączyła dydaktyzm z ironią i eleganckim stylem. Piętnował wady społeczne, promował wartości rozumu, umiaru i edukacji, stając się głosem epoki oświecenia w literaturze polskiej. Jego najważniejsze dzieła to: *Bajki i przypowieści*, *Monachomachia*, *Myszeida*, *Satyry*, *Pamiętniki*, *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki* (pierwsza polska powieść nowożytna) oraz *Pan Podstoli*.

Zadanie 1. Proszę przeczytać hasła: *Klasycyzm* i *Satyra*, a następnie na tej podstawie sporządzić notatkę w pięciu punktach.

Klasycyzm – okres jego największego rozkwitu przypadł na XVII wiek, szczególnie we Francji. [...] Był to kierunek programowo nawiązujący do antycznej teorii poezji. [...] Klasycyzm uznawał za cel sztuki osiągnięcie doskonałości poprzez realizację piękna i prawdy – wartości trwałych i uniwersalnych, akceptowanych przez rozum. Drożą do ich osiągnięcia była imitacja wzorów artystycznych utrwalonych w dziełach antycznych oraz naśladowanie natury, rozumianej jako ogólna, racjonalna istota rzeczy.

Klasycyzm przypisywał zasadniczą rolę rozumowi, przeciwstawiając go wyobraźni i uczuciom. Rozum miał być podstawą formułowania zasad sztuki i tworzenia dzieł. Najogólniejszą regułą była zasada *decorum*, czyli stosowności – odpowiedniego doboru tematyki, kompozycji, stylu i gatunku dzieła. Zasada ta wiązała się także z normami obyczajowymi, eliminującymi ze szlachetnych gatunków literackich postaci ze sfer niższych. [...] Ważne były również zalecenia dotyczące prawdopodobieństwa, harmonii i umiaru oraz jednorodności estetycznej, zakazującej łączenia w jednym utworze estetyk uznawanych za sprzeczne (np. tragizmu i komizmu). [...] W zakresie języka klasycyzm stawiał wymagania jasności, czystości i logiczności; ideałem był styl aforystyczny i pojęciowy, bliski retoryce. W klasycyzmie istniała również jasno ustalona hierarchia gatunków – najwyżej ceniono formy pochodzenia antycznego, takie jak epos, tragedia, poemat dydaktyczny, poemat opisowy, oda, list poetycki, bajka czy satyra.

Źródło: Teresa Kostkiewiczowa: *Klasycyzm*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 220.

Satyra – utwór literacki ośmieszający lub piętnujący ukazywane w nim zjawiska – wady i przywary ludzkie, obyczaje, osoby, grupy i stosunki społeczne, postawy światopoglądowe i orientacje polityczne, instytucje życia publicznego, sposoby zachowań i mówienia. Wypowiedź satyryczna wyraża krytyczny stosunek autora do określonych zjawisk życia, wyrasta z poczucia niestosowności, szkodliwości czy absurdalności pewnych sytuacji; nie proponuje jednak żadnych rozwiązań pozytywnych, wzorów

lub ideałów, jej naturalnym żywiołem jest ośmieszająca negacja. W związku z tą jednostronnością satyry zwykło się mówić, że przedstawia ona rzeczywistość w „krzywym zwierciadle”, zdeformowaną przez komiczne wyolbrzymienie lub pomniejszenie. W szerokim zakresie wykorzystuje chwyt karykatury i groteski.

Źródło: Janusz Sławiński: *Satyra*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 457.

Ignacy Krasicki: *Do króla*

Zadanie 1. Proszę przeczytać definicje poszczególnych słów, następnie znaleźć słowa pokrewne, wyjaśnić ich znaczenie, a także krótko opisać, jak zmienia się znaczenie w zależności od formy.

1. Zdrożność – to coś niewłaściwego, grzesznego, niemoralnego. Dziś słowo praktycznie nieużywane. Wywodzi się od wyrazu „droga” – coś „zdrożnego” to coś, co zeszło z właściwej drogi (np. etycznej).

Słowa pokrewne: *bezdroże*,,

2. Rządca – to przestarzałe określenie kogoś, kto ma zdolność lub predyspozycje do rządzenia. Dziś częściej używamy „rządzący” (ktoś aktualnie sprawujący władzę).

Słowa pokrewne:,,

3. Mędrkowie – to negatywne (ironiczne) określenie na osoby zarozumiałe, które pouczały innych. Pochodzi od słowa „mędrzec”, które ma znaczenie neutralne – oznacza osobę mądrą i doświadczoną.

Słowa pokrewne:,,

4. Gorszyć – wzbudzać oburzenie lub niesmak. Dziś używane w podobnym znaczeniu – moralne zgorszenie.

Słowa pokrewne:,,

Zadanie 2. Czym według Pani/Pana różni się śmiech życzliwy od śmiechu drwiącego? Czy obśmianie jakiegoś zjawiska może pomóc w jego naprawieniu?

Zadanie 3. Czy według Pani/Pana król, prezydent albo nauczyciel powinien być wolny od krytyki? Czy satyra może przekraczać granice dobrego smaku?

Zadanie 4. Proszę przeczytać satyrę *Do króla*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Ignacy Krasicki
Do króla

Im wyżej, tym widoczniej; chwale⁵⁷³ lub naganie⁵⁷⁴
Podpadają królowie, najjaśniejszy panie!
Satyra prawdę mówi, względów się wyrzeka,
Wielbi urząd, czci króla, lecz sądzi człowieka.
Gdy więc ganię zdrożności⁵⁷⁵ i zdania mniej baczne⁵⁷⁶,
Pozwolisz, mości królu, że od ciebie zacznę.
Jesteś królem, a czemu nie królewskim synem⁵⁷⁷?
To niedobrze; krew pańska jest zaszczyt przed gminem⁵⁷⁸,
Kto się w zamku urodził, niech ten w zamku siedzi;
Z tego⁵⁷⁹ powodu nasi szczęśliwi sąsiedzi.
Bo natura na rządzących⁵⁸⁰ pokoleniach zna się:

⁵⁷³ *Chwale* – uznaniu, sławie.

⁵⁷⁴ *Naganie* – upomnieniu, krytyce.

⁵⁷⁵ *Zdrożności* – naganne zachowanie, niemoralność.

⁵⁷⁶ *Baczne* – uważne, ostrożne.

⁵⁷⁷ Stanisław August Poniatowski był królem elekcyjnym, co oznacza, że objął tron nie na podstawie dziedziczenia, lecz dzięki wolnej elekcji – powszechnemu głosowaniu całej szlachty Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Był synem Stanisława Poniatowskiego, kasztelana krakowskiego, i Konstancji z Czartoryskich, pochodzącej z wpływowego rodu magnackiego.

⁵⁷⁸ *Przed gminem* – przed ludem, niższą warstwą społeczną.

⁵⁷⁹ *Z tego* – właśnie z tego (powodu).

⁵⁸⁰ *Rządzących* – zdolnych do rządzenia.

Inszy⁵⁸¹ powietrzem żywi, inszą strawą pasie⁵⁸².
Stąd rozum bez nauki, stąd biegłość⁵⁸³ bez pracy;
Mądrzy, rządni, wspaniali, mocarze, junacy⁵⁸⁴ –
Wszystko im łatwo idzie, a chociażby który
Odstrychnął się⁵⁸⁵ na moment od swojej natury,
Znowu się do niej wróci, a dobrym koniecznie
Być musi i szacownym, w potomności wiecznie.
[...]
Tyś królem, czemu nie ja? Mówiąc między nami,
ja się nie będę chwalił, ale przymiotami⁵⁸⁶
Niezlými się zaszczycam⁵⁸⁷. Jestem Polak rodem,
A do tego szlachcic, a choćbym i miodem
Szynkował⁵⁸⁸, tak jak niegdyś ów bartnik w Kruszwicy⁵⁸⁹
Czemuż bym nie mógł osiąść na twojej stolicy?
Jesteś królem – byłeś przedtem mości panem⁵⁹⁰;
To grzech nieodpuszczony. Każdy, który stanem
Przedtem się z tobą równał, a teraz czcić musi,
Nim powie „najjaśniejszy”, pierwaj się zakrztusi;
I choć się przyzwyczał, przecież go to łechce⁵⁹¹:

⁵⁸¹ *Inszy* – innym.

⁵⁸² *Pasie* – karmi, żywi.

⁵⁸³ *Biegłość* – umiejętność, wprawa.

⁵⁸⁴ *Junacy* – dzielni młodzieniec, bohaterowie.

⁵⁸⁵ *Odstrychnął się* – odłączył się, odstąpił.

⁵⁸⁶ *Przymiotami* – zaletami, cechami pozytywnymi.

⁵⁸⁷ *Zaszczycam* – szczyć się, jestem dumny.

⁵⁸⁸ *Szynkował* – sprzedawał alkohol, prowadził karczmę.

⁵⁸⁹ *Bartnik w Kruszwicy* – legendarny Piast.

⁵⁹⁰ *Mości pan* – to skrócona forma dawnego zwrotu grzecznościowego „miłościwy pan”, którym w dawnej Polsce zwracano się do każdego szlachcica. W XVIII wieku zwrot ten był powszechnie używany. Podobno Karol Radziwiłł podczas spotkania ze Stanisławem Augustem nie chciał zwrócić się do niego „najjaśniejszy panie”, okazując w ten sposób lekceważenie wobec monarchy.

⁵⁹¹ *Łechce* – sprawia przyjemność, pochlebiając, komplementując.

Usty⁵⁹² cię czci⁵⁹³, a sercem szanować cię nie chce.

[...]

Żle to więc, żeś jest Polak, źle, żeś nie przychodzień⁵⁹⁴;

To gorsza (luboć⁵⁹⁵, prawda, poprawiasz się co dzień) –

Przecież muszę wymówić, wybacz, że nie pieszczę⁵⁹⁶ –

Powiem więc bez ogródki⁵⁹⁷: oto młodyś jeszcze.

Pięknież to, gdy na tronie sędziwość⁵⁹⁸ się mieści;

Tys nań⁵⁹⁹ wstąpił mający lat tylko trzydzieści⁶⁰⁰,

Bez siwizny, bez zmarszczków: zakał⁶⁰¹ to nie lada⁶⁰².

Wszak⁶⁰³ siwizna zwyczajnie talenta posiada,

Wszak w zmarszczkach rozum mieszka, a gdzie broda siwa,

Tam wszelka doskonałość zwyczajnie przebywa.

[...]

Księgi lubisz i w ludziach kochasz się uczonych;

I to źle. Porzuć mędrków zabałamuconych⁶⁰⁴.

Żaden się naród księgą w moc nie przysposobił⁶⁰⁵:

Mądry przedysputował⁶⁰⁶, ale głupi pobił⁶⁰⁷.

Ten, co niegdyś potrafił floty duńskie chwycić –

⁵⁹² Usty – ustami.

⁵⁹³ Czci – okazuje szacunek, wielbi.

⁵⁹⁴ Przychodzień – obcy, przybysz.

⁵⁹⁵ Luboć – chociaż, choć.

⁵⁹⁶ Pieszczę – tutaj: schlebiam, łagodzę krytykę.

⁵⁹⁷ Bez ogródki – szczerze, wprost.

⁵⁹⁸ Sędziwość – starość, dojrzałość.

⁵⁹⁹ Nań – na niego.

⁶⁰⁰ Mający lat tylko trzydzieści – w rzeczywistości Stanisław August Poniatowski miał 32 lata, gdy został wybrany królem w 1764 roku. Krasicki zaokrąglił tę liczbę na potrzeby rytmu i wymowy satyry.

⁶⁰¹ Zakał – wada.

⁶⁰² Nie lada – niezwykle, poważny.

⁶⁰³ Wszak – przecież.

⁶⁰⁴ Zabałamuconych – oglupionych, omamionych.

⁶⁰⁵ Przysposobił – przygotował.

⁶⁰⁶ Przedysputował – przegadał.

⁶⁰⁷ Pobił – pokonał siłą.

król Wizimierz⁶⁰⁸ – nie umiał pisać ani czytać.

[...]

Nie trzeba, mości królu, mieć łagodne serce:

zwycięż się, zgaś ten ogień i zatłum⁶⁰⁹ w iskiecie!

Żeś dobry, gorszysz⁶¹⁰ wszystkich, jak o tobie słyszę,

i ja się z ciebie gorszę, i satyry piszę;

bądź złym, a zaraz kładąc twe cnoty na szalę,

za to, żeś się poprawił, i ją cię pochwałę.

Źródło: Ignacy Krasicki: *Do króla*. W: Idem: *Satyry i listy*. Wstęp Józef Tomasz Pokrzywniak. Oprac. Zbigniew Goliński. Wrocław 1999, s. 3–10.

Zadanie 5. Proszę uzupełnić tabelę, podając znaczenie dosłowne cytatu oraz jego znaczenie ironiczne.

cytat	znaczenie dosłowne	znaczenie ironiczne
O królu: „Bez siwizny, bez zmarszczków: zakał to nie lada”	<i>Król jest młody...</i>	
„Tyś królem, czemu nie ja?”		
O królach dynastycznych: „Kto się w zamku urodził, niech ten w zamku siedzi; / Z tegoć powodu nasi szczęśliwi sąsiedzi”.		

⁶⁰⁸ Król Wizimierz – postać legendarna, wspomniana w *Kronice wszytkiego świata* Marcina Bielskiego (Kraków 1551) jako syn Lecha, protoplasty Polaków. Według tej relacji miał on pokonać flotę duńską. Choć nie był królem Polski w historycznym sensie, przypisywano mu cechy władcy.

⁶⁰⁹ *Zatłum* – stłum, ugaś.

⁶¹⁰ *Gorszysz* – oburzasz.

O królach dynastycznych: „Bo natura na rządzących pokoleniach zna się: / Inszym powietrzem żywi, inszą strawą pasie”.		
O szlachcie: „Mądrzy, rządni, wspaniali, mocarze, junacy –”	<i>Wyliczenie zalet szlachetnie urodzonych ludzi</i>	<i>Karykatura. Przesadne wyliczenie ujawnia absurd przekonania, że urodzenie automatycznie daje zalety</i>
O szlachcie: „Stąd rozum bez nauki, stąd biegłość bez pracy”		
O szlachcie: „Przedtem się z tobą równał, a teraz czcić musi, / Nim powie »najjaśniejszy«, pierwej się zakrztusi”		
„Czemuż bym nie mógł osiąść na twojej stolicy?”		
„[...] bądźź złym, a zaraz... cię pochwałę”		

Zadanie 6. Proszę wykonać polecenia.

1. Proszę uzupełnić CV Stanisława Augusta Poniatowskiego, a następnie ocenić jego kandydaturę na króla.
2. Które cechy króla są przedstawione jako zalety, a które jako wady? Jaka jest funkcja ironii? Proszę porównać cechy króla z jego dokonaniem przedstawionym na początku rozdziału.

CV króla Stanisława według Ignacego Krasickiego

imię i nazwisko:
stanowisko:
pochodzenie: – ocena: –
wykształcenie i zainteresowania: – cechy charakteru: –
relacje z poddanymi: – największe błędy (według poety): – rady od poety: –

Zadanie 7. Proszę sformułować wnioski interpretacyjne, które pokazują, jak w satyrze Ignacego Krasickiego został oceniony Stanisław August. Proszę zastanowić się nad następującymi kwestiami:

1. Jakim królem był Stanisław August według Krasickiego?
2. Czy tekst ten rzeczywiście zwraca się przeciw królowi, czy raczej w jego obronie?
3. Jakimi argumentami posługuje się Krasicki? Proszę ocenić, czy satyra jest tylko złośliwa, czy może zawiera sprawiedliwą ocenę działań króla.
4. Czyje argumenty tak naprawdę przywołuje Krasicki? W jakim celu?
5. Jaki obraz szlachty tworzy Krasicki? Co naprawdę krytykuje?

Zadanie 8. Proszę podać co najmniej trzy cechy świadczące o satyrycznym charakterze tekstu. Proszę odwołać się do definicji satyry oraz konkretnych fragmentów tekstu.

Zadanie 9. Proszę przeczytać zamieszczone poniżej teksty, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Rozbiory – Rzeczpospolita Obojga Narodów zniknęła z mapy Europy w wyniku trzech rozbiorów dokonanych przez Rosję, Prusy i Austrię w latach 1772, 1793 i 1795. Co istotne, proces ten nie był wynikiem klasycznej wojny. Rozbiory zostały przeprowadzone bez formalnego wypowiedzenia wojny, a decyzje o zajęciu terytoriów były narzucane dyplomatycznie i militarnie, często z wykorzystaniem wewnętrznych konfliktów, destabilizacji ustroju i presji politycznej. Każdy z zaborców uzasadniał swoje działania koniecznością utrzymania ładu i równowagi w regionie. W niektórych manifestach twierdzono wręcz, że chodzi o uratowanie Polski przed upadkiem. Patrz – konfederacja barska. W rzeczywistości była to systematyczna likwidacja państwa, którego sąsiedzi nie chcieli dopuścić do reformy i wzmocnienia. W 1795 roku Rzeczpospolita przestała istnieć jako niepodległe państwo. Na 123 lata została wymazana z map politycznych Europy, choć pozostała obecna w kulturze, świadomości narodowej i wysiłkach niepodległościowych wielu pokoleń Polaków. W pewnych momentach „sprawa polska” bywała także przedmiotem gorących debat w innych krajach europejskich.

Na podstawie: *Rozbiory Polski*. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rozbiory-Polski;3969196.html> [dostęp: 12.06.2025].

Osobowość króla

Stanisław August Poniatowski (1732–1798) nie pochodził z rodu królewskiego. Wywodził się z bogatej arystokratycznej rodziny, odebrał doskonałe wykształcenie w Polsce i w Paryżu, mówił kilkoma językami obcymi i niewątpliwie należał do intelektualnej elity Europy. Jako młody człowiek został kochankiem carycy Katarzyny Wielkiej

i później, w r. 1764, pod silnym naciskiem dyplomacji rosyjskiej został wybrany na króla Polski. Pozostał postacią mocno kontrowersyjną, przez niektórych historyków oskarżany o nieustanne uniki i wahania w polityce, o lękliwość względem Rosji i o nadmierne zainteresowanie kolekcjonowaniem kochanek. Ale król był również główną sprężyną obozu reform, którego plany w sposób oczywisty kolidowały z interesami Rosji; równocześnie lojalny wobec Katarzyny i w pełni utrzymujący dysproporcję sił między Polską a Rosją, czasami zmuszony był zachowywać dystans w stosunku do co gorliwszych reformatorów – która to polityka wkleła go w sprzeczności nie do pogodzenia. Co do jego pogoni za przyjemnościami, wiek osiemnasty był epoką powszechnej rozwiązłości, nie tylko w Polsce.

Źródło: Czesław Miłosz: *Historia literatury polskiej do roku 1939*. Przeł. Maria Tarnowska. Kraków 1993, s. 191.

1. Proszę wskazać, co dziś przemawia na korzyść króla.
2. Proszę wskazać, jakie zarzuty były stawiane królowi i czy dziś wydają się one sprawiedliwe.
 - Czy jego lojalność wobec Katarzyny II była zdradą, czy raczej koniecznością polityczną?
 - Czy jego zachowanie miało wpływ na upadek Rzeczypospolitej?
 - Jak znajomość późniejszej historii Polski i sylwetki króla zmienia sposób postrzegania króla oraz odbiór satyry Krasickiego?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę sformułować wypowiedź na temat granic krytyki władzy. Odwołując się do satyry Ignacego Krasickiego *Do króla* oraz wybranych współczesnych przykładów, proszę rozważyć, czy satyra polityczna powinna być nieograniczona, czy też istnieje potrzeba wprowadzenia określonych limitów jej stosowania (180 słów).

Poezja barska

Zadanie 1. Proszę przeczytać informacje dotyczące konfederacji barskiej, a następnie na tej podstawie sporządzić notatkę w pięciu punktach.

WARTO WIEDZIEĆ

Konfederacja barska 1768 – zbrojny związek szlachty, zawiązany 29 II 1768 w Barze na Podolu pod przywództwem M.H. Krasieńskiego i J. Pułaskiego w obronie niepodległości Rzeczypospolitej; celem konfederacji barskiej było zniesienie wszystkich ustaw od 1764 (zwłaszcza narzuconego przez Rosję na sejmie 1767–68 równouprawnienia dysydentów) oraz obalenie Stanisława Augusta i wprowadzenie na tron Wettinów. Konfederacja barska liczyła na pomoc Turcji, Francji, Saksonii, Austrii, a nawet Prus. Konfederaci walczyli z wojskami rosyjskimi, a także królewskimi. [...] W 1771 konfederaci dokonali próby porwania Stanisława Augusta Poniatowskiego. W czteroletnich walkach konfederatów z wojskami rosyjskimi przeważały klęski; sukcesy były nieliczne (obrona Częstochowy, Tyńca, Lanckorony). Mocarstwa sąsiednie wykorzystały konfederację barską, aby oskarżyć Polskę o anarchię i dokonać jej I rozbioru; konfederacja barska jako masowy ruch zaktywizowała szlachtę, rozbudziła patriotyzm, zaowocowała również bardzo obfitą okolicznościową poezją polityczną, liryką pieśniową (zwłaszcza religijno-patriotyczną).

Źródło: *Konfederacja barska*. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/konfederacja-barska;3924859.html> [dostęp: 27.10.2025].

Zadanie 2. Proszę przedyskutować w grupie, jakie emocje towarzyszą ludziom, którzy czują się zdradzeni przez przywódcę lub władzę? Jak rozpoznać, czy ktoś walczy o wolność – czy o własne interesy pod hasłem wolności?

Zadanie 3. Proszę przeczytać anonimowe wiersze, które znajdują się poniżej, a następnie wykonać zadania.

WĘZEŁ NA IMIENINY K. J. STANISŁAWA
od szlachty skonfederowanej dnia 8. 5. 1768

Wiązać⁶¹¹ ciebie godzi się⁶¹², królu Stanisławie,
Kiedys stanął na stopniu królów polskich sławie⁶¹³.
Czwarty rok już panujesz nad wolnym narodem,
Kraj z pieniędzy obrałeś⁶¹⁴, nabawiłeś⁶¹⁵ głodem:
Wciągnąłeś różne sekty⁶¹⁶, poniżyłeś wiarę,
Wziąłeś wolność, zgwałciłeś prawa wszystkie stare.
I taż to jest od ciebie nadgroda⁶¹⁷ za wota⁶¹⁸?
Sądź, czy być może dłużej cierpieć cię ochota!
Czas przyszedł, byś monarchą przestał być na tronie.
Bo róg ciołkowi⁶¹⁹ nosić, nie chodzić w koronie Natura dała.

Źródło: WĘZEŁ NA IMIENINY K. J. STANISŁAWA...W: *Poezja barska*. Zebrał i wstępem i objaśnieniami zaopatrzył Kazimierz Kolbuszewski. Kraków 1928, s. 245.

Powinszowanie Jego Królewskiej Mości na r. 1769

Krótko ci chcę powiedzieć, Panie Stanisławie,
Jużes przegrał⁶²⁰, już dekret⁶²¹ stanął w twojej sprawie:

⁶¹¹ Wiązać – tu: uwięzić, związać.

⁶¹² Godzi się – wypada, należy, jest stosowne.

⁶¹³ Sława królów polskich – metaforyczne określenie tronu lub prestiżu władzy królewskiej w Polsce.

⁶¹⁴ Kraj z pieniędzy obrałeś – kraj ograbieś z pieniędzy, okradłeś.

⁶¹⁵ Nabawiłeś – doprowadziłeś do (głodu), przyczyniłeś się do biedy.

⁶¹⁶ Aluzja do tolerancji religijnej promowanej przez króla.

⁶¹⁷ Nadgroda – dawna forma „nagroda”; użyte ironicznie jako „odpłata” za elekcję.

⁶¹⁸ Wota – tu: przysięgi lub głosy oddane podczas wolnej elekcji.

⁶¹⁹ Aluzja do herbu Stanisława Augusta Poniatowskiego, który przedstawiał młodego byczka (ciołka); jednocześnie „ciołek” w języku potocznym oznacza osobę niezbyt bystrą, naiwną.

⁶²⁰ Dziś: już przegrać. Jużes przegrał to inna forma wyrażenia: już przegrałeś.

⁶²¹ Dekret – wyrok, sądowa decyzja (symboliczna, metaforyczna kara za złe rządy).

Panowałeś trzy lata, strawiłeś⁶²² rok czwarty,
 Teraz rok piąty zaczniesz mieszkać pono⁶²³ z czarty⁶²⁴.
 Nie wydrwisz się⁶²⁵ kochanku, tak będzie nieboże⁶²⁶,
 – Płaczów ludzkich moskiewska siła nie przemoże.

Źródło: Powinszowanie Jego Królewskiej Mości na r. 1769. W: *Poezja barska*. Zebrał i wstępem i objaśnieniami zaopatrzył Kazimierz Kolbuszewski. Kraków 1928, s. 247–248.

DO KRÓLA⁶²⁷

Królu, Aurelijusza⁶²⁸ masz z dobroci serce,
 Złość cię chce za Nerona⁶²⁹ podawać mordercę.
 [...]

Giniem, królu! W okropnym Ojczyzny pogrzebie,
 Szukamy grobu razem dla nas i dla Ciebie.
 [...]

Puść więc w wieczną niepamięć złości naszej bliznę,
 Ratuj niewdzięczną wprawdzie, lecz przecież Ojczyznę.
 Miłość w parze ze złością klękną przy Twym tronie,
 Wierność, rozkosz, Ojczyzna spoczną na Twym łonie.

Źródło: *Do króla*. W: *Poezja barska*. Zebrał i wstępem i objaśnieniami zaopatrzył Kazimierz Kolbuszewski. Kraków 1928, s. 221.

⁶²² *Strawiłeś* – zmarnowałeś, zużyłeś czas bez efektów, bezproduktywnie.

⁶²³ *Pono* – zapewne, prawdopodobnie.

⁶²⁴ *Czarty* – diabły; zapowiedź potępienia lub symboliczne przedstawienie piekła.

⁶²⁵ *Nie wydrwisz się* – nie uciekniesz, nie wymkniesz się.

⁶²⁶ *Nieboże* – biedak, nieszczęśnik; określenie pełne politowania.

⁶²⁷ *Do Króla* – brak daty powstania. Wiersz pochodzi z cyklu *Wiersze królewskie* z lat 1768–1772.

⁶²⁸ Aluzja do cesarza Marka Aureliusza, symbolu filozofa i dobrego władcy.

⁶²⁹ *Neron* – władca Rzymu, symbol tyranii, okrucieństwa i upadku moralnego władzy.

1. Każdy z trzech wierszy przedstawia stosunek autora do króla Stanisława Augusta. Proszę określić, jaki jest ton emocjonalny danego utworu i wskazać konkretne środki językowe, które go budują.
2. Proszę dopisać objaśnienia do podkreślonych fragmentów zdań, wskazując ich znaczenie przenośne, ironiczne lub nawiązujące do kontekstu historycznego. W razie potrzeby proszę odnieść się do kontekstu politycznego czasów Stanisława Augusta. Jakie emocje się za nimi kryją i jak wpływają na ocenę króla.

1. „Wiązać ciebie godzi się, królu Stanisławie”

–

2. „Bo róg ciołkowi nosić, nie chodzić w koronie Natura dała”

–

3. „Teraz rok piąty zaczniesz mieszkać pono z czarty”

–

4. „Nie wydrwisz się kochanku, tak będzie nieboże”

–

5. Płaczów ludzkich moskiewska siła nie przemoże.

–

6. „Złość cię chce za Nerona podawać mordercę”

–

Dlaczego poeci konfederacji barskiej pisali anonimowo?

Wiele pieśni, satyr i pamfletów tworzonych w czasie konfederacji barskiej nie było podpisanych przez autora. Nie była to jednak kwestia skromności – anonimowość pełniła ważne funkcje. Przede wszystkim chodziło o bezpieczeństwo autorów. Ponieważ konfederacja barska (1768–1772) miała charakter zbrojnego buntu przeciwko królowi Stanisławowi Augustowi i wpływom Rosji, autorzy utworów wspierających konfederację często ukrywali swoje nazwiska, obawiając się represji ze strony władz królewskich lub rosyjskich. Poezja ta miała często funkcję propagandową – była tworzona „na gorąco”, jako pieśni, ulotki, satyry, pamflety, rozprowadzane wśród żołnierzy i ludu. Takie teksty rzadko były sygnowane nazwiskiem, bo ważniejsza była treść niż autor. Ponadto,

celem było reprezentowanie wspólnej idei: obrony wiary katolickiej, wolności szlacheckiej i niepodległości. Dlatego anonimowość służyła też uogólnieniu przekazu – miało to brzmieć jak głos całej wspólnoty konfederatów.

Na podstawie: Maria Szymańska: *Wiersze o treści społeczno-politycznej okresu stanisławowskiego w rękopisach znajdujących się w bibliotekach wielkopolskich*. „Zeszyty Naukowe UAM w Poznaniu” 1968, nr 66, s. 78–79.

3. Proszę przeczytać jeszcze raz fragmenty poezji barskiej oraz *Satyry do króla* Ignacego Krasickiego. Czym różni się sposób mówienia o królu i ojczyźnie w obu tekstach?
 1. Kto przemawia w wierszach barskich, a kto w satyrze Krasickiego? Jakie mają pozycje wobec króla? Jakie interesy i wartości reprezentują?
 2. Czy autorzy poezji barskiej chcą króla obalić – czy naprawić? A czego chce Krasicki?
 3. Jakie środki wyrazu przeważają w *Satyrze do króla* i we fragmentach poezji barskiej (np. gniewna inwektywa, oskarżenie, ironia, perswazja, wyliczenie, żart, ton moralisty)?
 4. Czy w obu przypadkach mamy do czynienia z satyryczną krytyką? A może czymś więcej (lub mniej)? Jakie są różnice gatunkowe?
 5. Co łączy *Satyrę do króla* i przywołane fragmenty poezji barskiej?
 6. Proszę określić cechy charakteru przypisywane im przez poezję i tradycję sarmacką.
 7. Jak zmieniały się te teksty w czasie? Do czego nawołuje późniejszy z nich – wiersz *Do króla*?
 8. Proszę zastanowić się, czy dziś uznalibyśmy postawę konfederatów za heroiczną, czy kontrowersyjną.
4. Proszę przeczytać listy króla do carycy Katarzyny, a następnie odpowiedzieć na pytania.

***Listy Stanisława Augusta Poniatowskiego do Carycy Katarzyny
(Katarzyny II Wielkiej)***

Zna Pani przecież mój charakter i wie, jaką władzę ma nade mną poczucie wdzięczności. [...] Niewątpliwie nic bardziej nie pochlebia mej ambicji i nie wzmacnia mej

wdzięczności niż to, że mógłbym stać się rzeczywiście użytecznym sojusznikiem Waszej Cesarskiej Mości.

Źródło: List z 15.11.1764 r. W: *Korespondencja Stanisława Augusta z Katarzyną II i jej najbliższymi współpracownikami (1764–1796 r.)*. Przekł. Krystyna Zaleska. Oprac. tekstu, wstępu i komentarzy Zofia Zielińska. T. 1. Warszawa 2022, s. 173.

Jako że Wasza Cesarska Mość informowana była systematycznie o postępach sejm, który właśnie się skończył, dostrzegła Pani z pewnością niektóre istotne sprawy, w odniesieniu do których jej żądania zostały całkowicie spełnione, a ich rodzaj i fakt, że zostały zrealizowane, świadczą dobitnie, jak silne jest tu pragnienie zachowania przyjaźni Waszej Cesarskiej Mości.

Źródło: List z 03.12.1766 r. W: *Korespondencja Stanisława Augusta z Katarzyną II i jej najbliższymi współpracownikami (1764–1796 r.)*. Przekł. Krystyna Zaleska. Oprac. tekstu, wstępu i komentarzy Zofia Zielińska. T. 1. Warszawa 2022, s. 290.

Poważam się sądzić, iż Wasza Cesarska Mość dostrzegła moją daleko idącą gotowość do ustępstw, czego dałem dowody, poświęcając na sejmie sprawy, na których najbardziej mi zależało. Chęć usatysfakcjonowania Pani, stanowiąca istotny motyw mych działań...

Źródło: List z 24.12.1764 r. W: *Korespondencja Stanisława Augusta z Katarzyną II i jej najbliższymi współpracownikami (1764–1796 r.)*. Przekł. Krystyna Zaleska. Oprac. tekstu, wstępu i komentarzy Zofia Zielińska. T. 1. Warszawa 2022, s. 177.

1. Jakie emocje i postawy wobec Katarzyny II ujawnia autor listu?
2. Które fragmenty świadczą o politycznej zależności króla od Rosji?
3. Jak można rozumieć sformułowanie: „Chęć usatysfakcjonowania Pani, stanowiąca istotny motyw moich działań” w kontekście polityki Rzeczypospolitej?
4. Proszę porównać postawę króla wobec Katarzyny II z postawą konfederatów barskich wobec króla. Co wynika z tego zestawienia?

Mówienie

Zadanie 1. Proszę omówić w grupie, jakie informacje o autorach tych wierszy ujawnia język utworów. Proszę wskazać, jak przedstawiają oni ojczyznę i jaką wizję wspólnoty narodowej budują w swoich tekstach.

Refleksje

Pisanie

Zadanie 1. Proszę stworzyć sylwetkę konfederaty barskiego, odwołując się do tekstów literackich i kontekstu historycznego (180 słów). W swojej pracy proszę:

1. Przedstawić, kim byli konfederaci (pochodzenie, motywacje, przeciwnicy).
2. Wymienić i krótko omówić wartości, które konfederatom przyświecały.
3. Określić cechy charakteru przypisywane im przez poezję i tradycję sarmacką.
4. Jak zmieniały się te teksty w czasie? Do czego nawołuje późniejszy z nich – wiersz *Do króla*?
5. Proszę zastanowić się, czy dziś uznalibyśmy postawę konfederatów za heroiczną, czy kontrowersyjną.

Zadanie 2. Czy konfederaci barscy zasługują dziś na miano bohaterów narodowych? W swoim tekście proszę przedstawić ich motywację i obraz zawarty w poezji barskiej, proszę odwołać się do tła historycznego i postaci Stanisława Augusta oraz ocenić ich działalność z dzisiejszej perspektywy.

Ignacy Krasicki: *Hymn do miłości ojczyzny*

Zadanie 1. Proszę przeczytać informacje dotyczące konfederacji barskiej, a następnie na tej podstawie sporządzić notatkę.

Hymn – uroczysta i podniosła pieśń pochwalna sławiąca bóstwo, bohaterskie czyny, wielkie idee i otoczone powszechnym szacunkiem wartości i instytucje. Utwory tego typu występowały w różnych kręgach kulturowych i wiązały się z publicznymi uroczystościami kultowymi. Źródłem europejskiej tradycji gatunku były antyczne hymny greckie. Hymnem nazywa się również pieśni uznawane przez różne wspólnoty (narodowe, klasowe, organizacyjne) za symbol grupowej jedności i wyraz akceptowanych idei, postaw i dążeń, wykonywane w sytuacjach podniosłych i ważnych, np. rewolucyjne (*Międzynarodówka*), organizacji społecznych lub – hymn narodowy.

Źródło: Teresa Kostkiewiczowa: *Hymn. W: Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 188.

Zadanie 2. Proszę wykonać każde z poniższych poleceń, korzystając ze słów: *pocziwy, zjadły, niezływy, chwalebny, gnieździć*.

1. Proszę dopasować słowo do definicji:

- o) zasługujący na uznanie, godny pochwały → ...*chwalebny*...
- 1) złośliwy w mowie lub zachowaniu →
- 2) człowiek dobry, uczciwy, cnotliwy →
- 3) o uczuciach, doznaniach psychicznych: gromadzić się, tkwić →
- 4) taki, który nikogo nie obraża, nie ubliża (archaizm) →

2. Proszę ułożyć krótkie zdania z wybranymi słowami, tak aby pokazać ich znaczenie.

3. Proszę podać współczesne odpowiedniki lub synonimy każdego ze słów. Jeśli słowo jest przestarzałe – proszę to zaznaczyć.

Zadanie 3. Co odróżnia hymn od zwykłej piosenki lub wiersza? Czy współcześnie istnieją teksty (muzyczne lub literackie), które pełnią funkcję podobną do hymnu – jednoczącą, wzruszającą, patriotyczną?

Zadanie 4. Proszę przeczytać wiersz Ignacego Krasickiego, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Ignacy Krasicki
Hymn do miłości ojczyzny

Święta miłości kochanej ojczyzny,
Czują cię tylko umysły pocziwe!
Dla ciebie zjadłe smakują trucizny,
Dla ciebie więzy, pęta niezelżywe.

Kształcisz kalectwo przez chwalebne blizny,
Gnieździsz w umyśle rozkoszy prawdziwe,
Byle cię można wspomóc, byle wspierać,
Nie żał żyć w nędzy, nie żał i umierać.

Źródło: Ignacy Krasicki: *Hymn do miłości ojczyzny*. W: *Klejnoty poezji staropolskiej. Nowa antologia*. Ułożył, wstępem i przypisami opatrzył Gustaw Bolesław Baumfeld. Warszawa 1919, s. 132.

1. Do kogo zwraca się podmiot liryczny w tym utworze?
2. Jakiego rodzaju emocje wyraża wobec ojczyzny?
3. Jakie cechy powinna mieć osoba, która „czuje miłość ojczyzny”?
4. Dlaczego podmiot uważa, że „trucizna” czy „więzy” mogą smakować lub być niezelżywe (nieobraźliwe)? Jakie obrazy i słowa podkreślają poświęcenie dla ojczyzny?
5. Co oznacza w tym kontekście wyrażenie: „nie żał i umierać”?
6. Czy cierpienie w imię miłości ojczyzny może być źródłem „rozkoszy prawdziwej”?

Pieśń ta znana jest także pod tytułem *Hymn Szkoły Rycerskiej* oraz *Święta miłości kochanej Ojczyzny*. Tekst pieśni powstał po gorzkich doświadczeniach związanych z konfederacją barską oraz rozbiorem Polski. Po raz pierwszy utwór został opublikowany anonimowo w 1774 roku w „Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych”, a także na oddzielnej ulotce.

[...] Publicznie, po raz pierwszy, tekst *Hymnu do miłości Ojczyzny*, odczytał biskup Ignacy Krasicki w czasie jednego z obiadów czwartkowych u króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Legenda głosi, że inspiracją był tragiczny wypadek, który spowodował woźnica biskupa w czasie jazdy na spotkanie z królem. Miał on wówczas potrącić starego żołnierza, który umierając w objęciach Krasickiego mówił o miłości i poświęceniu dla Ojczyzny.

Źródło: Piotr Pacak: *Hymn do miłości ojczyzny*. W: *Śpiewnik niepodległości*. <https://www.spiewnikniepodleglosci.pl/wp-content/uploads/songbook/bf69d7772636c0fe455aeb1f53530642.pdf> [dostęp: 20.07.2025].

Zadanie 5. Proszę wyjaśnić, czy *Hymn do miłości ojczyzny* Ignacego Krasickiego można odczytać jako reakcję na I rozbiór Polski. Jakie emocje i postawy wobec ojczyzny wyraża podmiot liryczny? Jakie wartości są w utworze promowane i czy mają charakter uniwersalny, czy historycznie uwarunkowany?

Zadanie 6. Jak zmienia się odbiór drugiej części *Hymnu do miłości ojczyzny*, kiedy wiemy, że był to hymn Szkoły Rycerskiej? Jak uczniowie Szkoły Rycerskiej mogli rozumieć te słowa?

Zadanie 7. Proszę przeczytać uważnie utwór *Hymn do miłości ojczyzny* oraz dołączone ciekawostkę historyczną. Czy utwór ten realizuje cechy hymnu? Proszę uzasadnić swoją opinię.

1. Uroczysty i podniosły ton –
2. Bezpośredni zwrot do kogoś/czegoś ważnego –
3. Wartości wspólne i szanowane –
4. Związany z ważnymi wydarzeniami –

5. Wyraża jedność grupy –
6. Może być hymnem narodowym, organizacyjnym, religijnym lub rewolucyjnym –

Zadanie 8. Co może dziś znaczyć „święta miłość kochanej ojczyzny”? Czy takie hasło brzmi nadal autentycznie, czy może archaicznie? Czy można mówić o patriotyzmie, który nie wymaga ofiary? Jak ją wyrażać dziś?

Refleksje

Pisanie

Zadanie 1. Proszę dokończyć zdania własnymi słowami.

Wydaje mi się, że dziś patriotyzm

Najbardziej poruszyło mnie zdanie

Ignacy Krasicki: *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*

Mówienie

Zadanie 1. Czy mógłby istnieć „kraj idealny”? Jaki by był, gdyby istniał? Co, zdaniem Pani/Pana, powinno się znaleźć w społeczeństwie idealnym? Czy jest coś, czego w nim nie powinno być?

Empiryzm [gr. *émpeiros* ‘doświadczony’] – filoz. kierunek w teorii poznania wywodzący poznanie ludzkie z doświadczenia zmysłowego, zewnętrznego lub wewnętrznego.

Źródło: *Empiryzm*. <https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/empiryzm.html> [dostęp: 27.10.2025].

Utopia – gatunek dydaktycznej literatury, którego nazwa pochodzi od tytułu łacińskiego dzieła Thomasa Morusa z 1516 roku, zarysowujące idealny obraz egalitarnej

społeczności na wymyślonej wyspie Utopii. Utwory należące do tego gatunku prezentują wzorowo zorganizowane społeczeństwa, projekty sprawiedliwych ustrojów państwowych i bezbłędnie funkcjonujących instytucji; u podstaw ukazanych w nich wizji życia społecznego znajdują się ideały skontrastowane z rzeczywistością socjalną i polityczną znaną autorowi i jego czytelnikom z bezpośredniego doświadczenia. Najważniejszym źródłem gatunku, ukształtowanego w piśmiennictwie epoki renesansu, były traktaty filozoficzno-polityczne autorów starożytnych, m.in. Platona, Arystotelesa, Ksenofonta, projektujące idealne organizmy społeczne.

Źródło: Janusz Sławiński: *Utopia*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 551.

Zadanie 1. Proszę przeczytać streszczenie pierwszej księgi powieści, a następnie drugi rozdział księgi drugiej.

Ignacy Krasicki
***Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*⁶³⁰**

Mikołaj Doświadczyński, młody szlachcic wychowany w duchu sarmackim, opisuje swoje dzieciństwo i młodość. Wychowywany bez dyscypliny i edukacji, otoczony pochlebcami, szybko staje się próżny, leniwy i nieodpowiedzialny. Po śmierci ojca dziedziczy majątek, który roztrwania, prowadząc beztroskie życie. W poszukiwaniu odmiany i pod wpływem problemów wyjeżdża do Francji. Tam doświadcza kolejnych rozczarowań, aż w czasie dalszej podróży trafia na tajemniczą wyspę Nipu.

ROZDZIAŁ DRUGI

Gdy się obudziłem, postanowiłem zaraz uczyć się języka tego kraju; bez tej albowiem⁶³¹ wiedzy trudno by mi było, a prawie niemożliwe poznać tamtejsze prawa i zwyczaje, zrozumieć sposób myślenia obywateli, stać się im użytecznym⁶³² przez

⁶³⁰ Niektóre słowa, sformułowania oraz formy gramatyczne zostały uwspółcześnione dla większej przejrzystości i zgodności z aktualną normą językową, przy zachowaniu oryginalnego sensu wypowiedzi.

⁶³¹ Albowiem – ponieważ, gdyż.

⁶³² Użytecznym – takim, który przynosi pożytek, jest pomocny.

wdzięczność za tak łaskawe⁶³³ przyjęcie. Uważałem tymczasem za pilnie to, co mi tylko w oczy wpadło.

Osada, w której przebywałem, miała stu dwudziestu gospodarzy; każdy z nich miał dom, pole i ogród, wszystkiego po równo. Dzieci najczęściej służyły rodzicom, bo obojga płci było domowników⁶³⁴, ale w odzieży i wygodzie żadnej nie było między nimi różnicy. [...] Wzrost obywateli był mierny⁶³⁵, twarze wesołe, cera zdrowa; kaleki⁶³⁶ lub zbyt otyłych⁶³⁷ albo chudych nie widziałem. Siwizna, a nie zgrzybiałość, oznaczała starych. [...] Niewiasty może by potrzebowały bielidła⁶³⁸, gdyby wielka uroda nie rekompensowała smagłej cery [...]. W porównaniu do twarzy malowanych, na które się niegdyś aż nadto napatrzyłem, zdawało mi się, iż porzuciwszy kopie bardzo mierne, przypatrywałem się wybornym oryginałom.

Strój mężczyzn bardzo był prosty co do gatunku materii⁶³⁹, ale krój wygodny nie krępował [...]. Kolor wszystkich sukien był szarawy, biały, według wełny, której nie farbowano. Czarnych owiec bardzo mało widziałem; takiego zaś koloru wełnę przerabiali na kołdry i materace. Krój odzieży podobny do tego, który widzimy często w statuach greckich i rzymskich. [...] Mężczyźni włosy zapuszczali równo z szyją, z przodu je do góry zaczesywali, żeby nie spadały na oczy. [...] Suknie niewiast odmiennego nieco były kroju niż mężczyzn; materiał delikatniejszy. Pudru białego; szarego i szarawego jeszcze moda w ten kraj nie wniosła; malowanie włosów pomadą miały tamtejsze damy za nieprzyzwoitość⁶⁴⁰. [...]

Odmian mody w tamtym kraju nie znano; krój sukien od wieków był jednaki: kolory, jakie wyżej wymieniłem, nigdy się nie zmieniały; nie znali albowiem sekretu farbowania wełny. Jak się dowiedziałem potem, gdy moje ubrania egzaminowano (była zaś wierzchnia zielona, kamizelka pąsowa⁶⁴¹), wywnioskowali sobie

⁶³³ *Łaskawe* – życzliwe, uprzejme, pełne dobrej woli.

⁶³⁴ *Domownicy* – osoby mieszkające wspólnie w jednym domu.

⁶³⁵ *Mierny* – przeciętny, niewielki (tu: średniego wzrostu).

⁶³⁶ *Kaleki* (kaleka – lp.) – osoby niepełnosprawne fizycznie.

⁶³⁷ *Otyłych* – bardzo grubych, z nadwagą.

⁶³⁸ *Bielidła* – kosmetyku wybielającego cerę (np. puder, krem).

⁶³⁹ *Materii* – tkaniny, materiału (w dawnym języku).

⁶⁴⁰ *Nieprzyzwoitość* – coś niestosownego, niegodnego, wstydliwego.

⁶⁴¹ *Pąsowa* – ciemnoróżowa, czerwona (np. w odniesieniu do koloru ubrania).

stąd zaraz tamtejsi obywatele, iż owce mojego kraju były zielone i pąsowe. Kraj ten zewsząd był morzem oblany⁶⁴² i całej wyspy powszechna nazwa była Nipu. Język narodu dość łatwy, ale nieobfity⁶⁴³ [...]. Nie masz u Nipuanów słów wyrażających kłamstwo, kradzież, zdradę, podchlebstwo. Terminów prawnych nie znają. Choroby nie mają szczególnych nazw; ale też ani dworzan, ani jurystów, ani doktorów nie ma.

Pod opieką mojego gospodarza spędzałem czas nad nauką tamtejszego języka; a w kilka miesięcy mogłem się już rozmówić. Przez cały ten czas widziałem, iż stronili⁶⁴⁴ ode mnie tamtejsi mieszkańcy; [...] Sam mój gospodarz, gdym się go wypytywał o zwyczaje, prawa i historię krajową, zbywał⁶⁴⁵ rozmaitymi sposobami ciekawość moją. Bojąc się niedyskrecji milczałem; że zaś pokazywał wielką ciekawość, [...] ile możliwości starałem się o to, żeby tę jego ciekawość nasycić⁶⁴⁶ i zaspokoić. Jednego dnia, gdy się przechadzałem zamyślony nad moim teraźniejszym stanem, podszedł do mnie z wesołą twarzą gospodarz oznajmując, iż dnia jutrzejszego będę przyjęty⁶⁴⁷ do powszechnego towarzystwa.

ROZDZIAŁ TRZECI

Powróciwszy do siebie, z zainteresowaniem czekałem, jakie będą uroczystości przyjęcia mnie do obywatelstwa i społeczności Nipuanów; a wiedząc, że to naród uprzejmy i obyczajny, ale z drugiej strony, co do nauk, kunsztów⁶⁴⁸ i sposobu życia dziki i niewiadomy, wziąłem sobie za punkt największej wdzięczności oświecić ich niewiedzę i prostotę. Na tym więc fundamencie skomponowałem sobie mowę⁶⁴⁹, którą mieć miałem nazajutrz, podając im sposoby, przez które mogliby wyjść ze stanu swojej dzikości⁶⁵⁰ i wejść w ślady narodów europejskich.

⁶⁴² *Oblany* – otoczony czymś w płynie, np. wodą.

⁶⁴³ *Nieobfity* – ubogi, niezbyt bogaty w coś.

⁶⁴⁴ *Stronili* – unikali, trzymali się z daleka.

⁶⁴⁵ *Zbywał* – unikał odpowiedzi, wymigiwał się.

⁶⁴⁶ *Nasycić* – zaspokoić (np. głód, ciekawość).

⁶⁴⁷ *Przyjęty* – zostaną dopuszczony lub mnie zaproszono.

⁶⁴⁸ *Kunsztów* – umiejętności, sztuki, mistrzostwa.

⁶⁴⁹ *Mowę* – przemówienie, oficjalne wystąpienie.

⁶⁵⁰ *Dzikości* – prymitywności, braku cywilizacji.

Nazajutrz [...] przyszedł do mnie mój gospodarz i zaprowadził do domu jednego; zastałem tam zgromadzonych wszystkich gospodarzy osady. Przyjęty od nich byłem mile, a gdyśmy zasiedli przy stole w chłodzie drzew, stawiano przed każdym zwykle potrawy. [...] Gdy już się miał obiad kończyć, najstarszy ze stołowników⁶⁵¹, zawoławszy mnie do siebie, rzekł:

– Bracie! bądź z nami, używaj darów natury, a pamiętaj, że istotne obowiązki towarzystwa to: miłość i zgoda. Ułamiwszy więc kawał chleba, rozdzielił go na dwie części, sam jedną włożywszy w usta, mnie drugą oddał; wziąłem z uszanowaniem, a zjadłszy przydzielony kawałek, gdy chciałem oświecać ten dobry, a dziki naród, mój gospodarz tak zaczął mówić:

– Człowiek ten, którego mi zleciliście⁶⁵², zachował się dobrze u mnie i już pierwsze kroki są poczynione. Sposoby jego myślenia, mówienia, działania są zdrożne⁶⁵³, ale trzeba mieć litość nad niewiedzą, prostotą i zaślepieniem człowieka, który zapewne temu niewinien, że się pośrodku grubych⁶⁵⁴ i dzikich narodów urodził, a Xaoo właśnie teraz nie ma czeladnika⁶⁵⁵, więc może go wziąć i na naukę, i do pomocy...

Zapomniałem mojej mowy słysząc tak niespodziewane słowa. Ja, który prostaków i dzikich uczyć rozumu chciałem, przez nich samych osądzony za dzikiego i oddany na naukę, spuściwszy oczy siedziałem w zamyśleniu, gdy ten Xaoo, mój, nie wiem, czy pan, czy nauczyciel, wzięwszy mnie za rękę do domu swojego przywiódł, a oprowadziwszy po gumnie⁶⁵⁶, oborze⁶⁵⁷, stodole⁶⁵⁸ i polu, rozdzielił zabawy dnia na dwie części: rano w pole miałem wychodzić do pracy, reszta czasu miała być przeznaczona na dogłądanie domowego gospodarstwa.

[...] Czekałem z niecierpliwością na jakiekolwiek przynajmniej podobieństwo do nauki, na którą mnie oddano; ale nic takiego z ust nauczyciela nie wychodziło,

⁶⁵¹ *Stołowników* (stołownik – lp.) – kogoś zasiadającego do stołu, współbiesiadnika.

⁶⁵² *Zleciliście* – powierzyliście komuś wykonanie jakiegoś zadania.

⁶⁵³ *Zdrożne* – naganne, nieprzyzwoite, niestosowne.

⁶⁵⁴ *Grubych* – tutaj: nieokrzesanych, prymitywnych.

⁶⁵⁵ *Czeladnika* – ucznia rzemieślnika, pomocnika.

⁶⁵⁶ *Po gumnie* – po podwórzu, które zawiera budynki gospodarskie.

⁶⁵⁷ *Po oborze* – po budynku dla zwierząt, np. bydła.

⁶⁵⁸ *Po stodole* – po budynku gospodarczym służącym do przechowywania zboża lub siana.

co by mogło zmierzać do tego celu. Gdyśmy szli razem na robotę, zadawał mi nieustanne pytania, z których było wiadomo, iż chciał być jak najdokładniej poinformowanym nie tylko o obyczajach, prawach, dziełach i kunsztach europejskich, ale i o moim sposobie myślenia.

Źródło: Ignacy Krasicki: *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*. Kraków 1929, s. 70–73.

Zadanie 2. Proszę wypełnić mapę myśli, uzupełniając informacje o wyspie Nipu na podstawie lektury fragmentu powieści. Proszę wpisać odpowiednie informacje w każdej z podanych kategorii.

język:		wygląd miejsca:	
kultura i czas wolny:	NIPU	organizacja społeczna:	
edukacja:		wygląd mieszkańców:	

Zadanie 3. Proszę zeskanować kod QR, a następnie na podstawie ilustracji opowiedzieć, jak wyglądały pierwsze miesiące Mikołaja na Nipu.

1. Jakie wrażenie zrobiło na Pani/Panu to miejsce?
2. Czy tak sobie je Pani wyobrażała/Pan wyobrażał?

Zadanie 4. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Dlaczego Mikołaj początkowo uznał Nipu za kraj dziki? Jakie czynniki wpłynęły na jego ocenę?
2. Jakie przekonania i sposób myślenia Mikołaja ujawniają się w tekście? Co oznacza, że starał się zaprezentować jako wykształcony Europejczyk?
3. Dlaczego mieszkańcy Nipu postrzegali Mikołaja jako osobę dziką? Jakie różnice kulturowe mogły na to wpłynąć?
4. Jakich elementów znanych Mikołajowi brakuje w Nipu? Jakie mogą być tego przyczyny?
5. Jakie problemy społeczne i kulturowe można dostrzec dzięki relacji Mikołaja?
6. Czy Nipu można uznać za kraj idealny? Czy chciałaby Pani/chciałby Pan tam zamieszkać? Dlaczego?

Refleksje

Zadanie 1. Proszę obejrzyć różne obrazy dostępne pod kodem QR przedstawiające miasta utopijne (np. wizje miast idealnych z renesansu, oświecenia, literatury fantasy).

1. Proszę porównać te przedstawienia z opisem wyspy Nipu z powieści Ignacego Krasińskiego.
 - Jakie wspólne cechy można zauważyć?
 - Czym różni się Nipu od innych wizji utopii?
 - Które rozwiązania społeczne, architektoniczne lub edukacyjne wydają się najbardziej nowatorskie?

Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki fragment 2.

Zadanie 1. Proszę dopasować wyrazy do ich znaczeń, a następnie uzupełnić tabelkę.

0. <u>winowajca</u>	a) krótkie zasady postępowania, często o charakterze moralnym lub politycznym
1. tratwa	b) surowy metal w naturalnej postaci, np. złoto lub srebro
2. maksymy	c) <u>osoba, która popełniła wykroczenie lub przestępstwo</u>
3. kruszec	d) życzenie komuś zła, złorzeczenie
4. subordynacja	e) prosta konstrukcja pływająca ze związanego drewna
5. ukamienować	f) podporządkowanie się, posłuszeństwo wobec przełożonych
6. przekleństwo	g) zabić kogoś, rzucając w niego kamieniami – dawny sposób wykonywania wyroku

o.	1.	2.	3.	4.	5.	6.
c						

Zadanie 2. Przed lekturą kolejnego fragmentu proszę przedyskutować w grupie, jak powinien wyglądać sprawiedliwy sąd i kara w społeczeństwie sprawiedliwym. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Kto powinien sądzić?
2. Czy każdemu należy się obrońca?
3. Czy kara zawsze musi być surowa?

ROZDZIAŁ DZIESIĄTY

Inną drogą powracaliśmy niż przyszliśmy. O pół dnia drogi od naszej osady zobaczyłem stos⁶⁵⁹ wielki kamieni w kształcie piramidy pośrodku pola po lewej stronie. Zapytałem się nauczyciela, co to znaczy.

– Uspokoję ciekawość twoją – odpowiedział. – Stos ten kamieni przykrywa od kilkuset żniw⁶⁶⁰ jednego z naszych obywateli, nazwiskiem Laongo. Ten, czy przypadkiem, czy z rozmysłem⁶⁶¹, porzuciwszy swój kraj, puścił się⁶⁶² na morze. Nie było go przez lat kilka, na koniec, niespodziewany i już zupełnie zapomniany, przypłynął.

Spytany, gdzie przez tak długi czas bawił⁶⁶³, powiedział, iż chcąc po wodzie na kilku drzewach razem związanych płynąć, wiatrem nagłym zapędzony był na brzeg nie bardzo odległy od naszego. Znalazł statek pusty, a obszedłszy tę ziemię, gdy chciał wrócić, drzew owych u brzegu nie zastał⁶⁶⁴ i tym sposobem tam musiał siedzieć, póki z tamtejszego drzewa innej sobie łódki, czyli tratwy⁶⁶⁵, nie sporządził. Poprzestaliśmy na tym, a on powrócił do swego gospodarstwa. Korzystał tymczasem z nowo poznanych wiadomości, zarażając cudzoziemskimi maksymami⁶⁶⁶ swoich współbraci.

Przekupiony przez cudzoziemców na zgubę naszą, zaczął w sekrecie młodzieży opowiadać o wygodach, bogactwach, szczęśliwości życia w wygodach. Jad⁶⁶⁷ skryty zaczął się szerzyć, nowość uderzyła w oczy nieostrożną młodzież. Zwyczaje nasze wydały im się, tak jak i tobie z początku, grubiaństwem⁶⁶⁸ i dzikością. Przedkładając wygody cudzych narodów – nam nieznane – obrzydził im własną ojczyznę. [...]

⁶⁵⁹ Stos – ułożenie czegoś w kupę; tu: kopiec, mała góra kamieni.

⁶⁶⁰ Żniwa – okres zbierania dojrzałych zbóż.

⁶⁶¹ Z rozmysłem – celowo, świadomie, z namysłem.

⁶⁶² Puścił się – wyruszył w drogę, rozpoczął podróż.

⁶⁶³ Bawił – przebywał gdzieś, był przez pewien czas.

⁶⁶⁴ Nie zastał – nie znalazł czegoś tam, gdzie się tego spodziewał.

⁶⁶⁵ Tratwy – pływającej platformy z drewna związanej sznurkiem.

⁶⁶⁶ Maksymami – zasadami postępowania, regułami, poglądami.

⁶⁶⁷ Jad – trucizna, tu metaforycznie: niebezpieczna idea.

⁶⁶⁸ Grubiaństwem – brakiem ogłady, niekulturalnym zachowaniem.

Zaczął im tłumaczyć stopnie subordynacji⁶⁶⁹ w monarchiach, pod jednym wodzem⁶⁷⁰ i rządcą całego narodu, a przez to i lepszy rząd, gdy jeden wszystkimi za-
wiaduje [...]. Wtedy usługując jednemu, człowiek utalentowany tysiąc innych może
mieć jako sługi.

Tymi i podobnymi dyskursami⁶⁷¹ tyle zdziałał, iż mu kilku przyrzekło poma-
gać w jego przedsięwzięciu. Że zaś był przekupiony darami od tych ludzi, u któ-
rych przebywał, [...] zaczął w wielkim sekrecie dzielić się ze swoimi zwolennikami⁶⁷²
tym, co ze sobą przyniósł. Były to jakieś osobliwe⁶⁷³ narzędzia: jedne były podob-
ne do wody, gdyż się w nich można było przeglądać, a z tym wszystkim taką mia-
ły stałość jak kamienie albo drzewo; były nawlekane kamyczki rozmaitych kolo-
rów; były jakieś instrumenty błyszczące się i podobno tak raniące jak twój nóż; ale
najwięcej było okrągłych i płaskich sztuczek z kruszcu⁶⁷⁴ żółtego i białego. O tych
mówił, iż są do wszystkiego przydatne [...] a ci nowi ludzie, których przyjsie obie-
cywał, mieli je za rzecz najpotrzebniejszą do życia.

Umówił się już ze zwolennikami [...] łodzią wielką już mieli odpływać do owych
ludzi cudzoziemskich [...]. Szczęściem, przechodząc w nocy przy brzegu, jeden z oby-
wateli podsłuchał ich między krzakami rozmawiających o przyszłej podróży, [...] po-
biegł do starszych; ci zebrawszy młodzież znaleźli Laonga z czterema innymi w tym
miejscu i gdy się bronić chcieli, siłą związanych zaprowadzili do osady.

[...] Odłożono sąd na kilka dni; każdy z winowajców⁶⁷⁵ był trzymany w odosobnie-
niu z surowym zakazem, żeby nie mieli kontaktu z innymi obywatelami. Zeszli się
tymczasem najstarsi gospodarze i zgodnie z ich decyzją rzeczy przywożne, zamknię-
te w wielkich naczyniach, wraz z winowajcami na pole wyprowadzono. Tam głębo-
ko w ziemię zakopano naczynia, a lud winowajców ukamienował⁶⁷⁶, a na wieczną

⁶⁶⁹ *Stopnie subordynacji* – stopnie podporządkowania, hierarchii.

⁶⁷⁰ *Wodzem* – przywódcą, dowódcą.

⁶⁷¹ *Dyskursami* – rozmowami, wywodami; tu: przekonującą mowę.

⁶⁷² *Zwolennik* – osoba popierająca jakąś ideę lub plan.

⁶⁷³ *Osobliwe* – dziwne, niezwykle, nietypowe.

⁶⁷⁴ *Z kruszcu* – z metalu szlachetnego w postaci naturalnej lub surowej.

⁶⁷⁵ *Winowajców* – osób winnych jakiegoś czynu, przestępców.

⁶⁷⁶ *Ukamienował* – zabił kogoś, rzucając w niego kamieniami (forma kary).

pamiętkę tyle kamieni na to miejsce przyniesiono, iż się zrobił kopiec wielki, który tu widzisz. Starzy [...] skomponowali dla wiecznej pamięci pieśń, w której to wszystko, co ci powiedziałem, jest zawarte, z dodatkiem strasznych przekleństw⁶⁷⁷ na zdrajców ojczyzny.

Źródło: Ignacy Krasicki: *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*. Kraków 1929, s. 92–94.

Zadanie 3. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Kim był Laongo i dlaczego opuścił kraj?
2. Nipuanie nie znają nazw ani zastosowania przedmiotów, które przywiózł Laongo, więc opisują je obrazowo. Proszę przeczytać opisy i wskazać, o jakie przedmioty może chodzić. Następnie proszę dopisać, co te rzeczy mogą symbolizować – jakie wartości, idee lub problemy społeczeństwa europejskiego symbolizują?

opis	przedmiot	wartości, idee, problemy cudzoziemców
„[...] jedne były podobne do wody, gdyż się w nich można było przeglądać, a z tym wszystkim taką miały stałość jak kamienie albo drzewo”	<i>lustro</i>	
„[...] były nawlekane kamyczki rozmaitych kolorów”		
„były jakieś instrumenty błyszczące się i podobno tak raniące jak twój nóż”		
„[...] najwięcej było okrągłych i płaskich sztuczek z kruszcu żółtego i białego. O tych mówił, iż są do wszystkiego przydatne [...] i ci nowi ludzie, których przyjście obiecywał, mieli je za rzecz najpotrzebniejszą do życia”		

⁶⁷⁷ Przekleństw – złorzeczeń, życzeń komuś zła; tu: forma wyklęcia.

3. Jakie zagrożenia dla wspólnoty mogło nieść „zarażenie cudzoziemskimi maksymami”?
4. Dlaczego Nipuanie bali się tych przedmiotów?
5. Czy we współczesnym świecie podobne symbole nadal są aktualne?
6. Jaka była kara dla Laonga i jego towarzyszy? Czy była słuszna?

Zadanie 4. Proszę porównać postacie Mikołaja i Laonga, uzupełniając tabelę.

	Mikołaj	Laongo
stosunek do kultury Nipu	<i>Na początku traktuje ją z poczuciem wyższości...</i>	
poglądy i postawa życiowa		
wpływ na innych		
ocena przez Nipuanów		

1. Czy społeczeństwo, które boi się zmian, jest naprawdę idealne? Czy Nipu to utopia?
2. Jakie mogą być skutki ślepego naśladowania obcych wzorców?
3. Co mówi ta historia o lojalności wobec wspólnoty?

Zadanie 5. Proszę przeczytać tekst, a następnie dokonać analizy Nipu.

Czym jest utopia? [...] Może „nieistniejące miejsce” (ou-topos), może „dobre miejsce” (eu-topos), a może „dobre nieistniejące miejsce”? [...] myślenie utopijne pełni szereg bardzo ważnych funkcji. Podstawową jest chyba funkcja krytyczna. W utopijnych koncepcjach pokazywano ciemne strony rzeczywistości: niesprawiedliwość społeczną, zniewolenie, egoizm, urzeczowienie stosunków międzyludzkich czy nieautentyczność. Z funkcją krytyczną związana jest cecha, którą można określić jako intencjonalność myśli utopijnej. Oto piętnując, krytykując społeczną rzeczywistość, sprawia, że zaczynamy ją dostrzegać – utopijna krytyka „czyni widocznym”. Myślenie utopijne pełni również funkcję wartościotwórczą, ponieważ jest ono zawsze myśleniem wartościującym, oceniającym rzeczywistość z punktu widzenia pewnych wartości, np. sprawiedliwości, wolności, równości.

Utopiści podkreślają ich niezbywalność, a czyniąc to, zapładniają ludzkie umysły pewnego rodzaju idealizmem. Dzięki temu myślenie utopijne staje się ważnym czynnikiem dziejotwórczym, a historię ludzkości można postrzegać jako proces tworzenia idealnych projektów i podejmowania prób ich realizacji. Współczesne społeczeństwa są, do pewnego stopnia, owocem utopijnych projektów sprzed lat. Myślenie utopijne pełni również funkcję poznawczą, jest odmianą ćwiczenia wyobraźni, gdyż każdy utopijny projekt można potraktować jako teoretyczną próbę zbadania pewnej hipotezy, jako próbę odpowiedzi na pytanie, jak powinno być skonstruowane społeczeństwo, by realizowało cele zamierzone przez utopistę.

Źródło: Leszek Kleszcz: *Pochwała utopii*, „Filozofuj!” 2020, nr 3 (33), s. 16.

Proszę własnymi słowami objaśnić każdą z funkcji utopii. Proszę podać przykłady opisu wyspy Nipu, które ilustrują każdą z powyższych funkcji

- Funkcja wartościotwórcza –
- Funkcja dziejotwórcza –
- Funkcja poznawcza –
- Funkcja krytyczna –

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Czy dzisiejsze społeczeństwa powinny bronić się przed wpływami z zewnątrz? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać kartkę z dziennika, przyjmując perspektywę mieszkańca Nipu, który uczestniczył w procesie i egzekucji Laonga (150 słów).

Zadanie 2. Proszę zastanowić się i napisać wypowiedź, dlaczego Krasicki sięga po wizję utopii (100 słów).

1. Co mogło go do tego zainspirować?
2. Jaką funkcję pełni ta wizja?
3. Dlaczego ukrywa swoje poglądy pod postacią fikcyjnej wyspy i „podróżniczej” relacji?
4. Jak można odnieść sytuację Nipuanów do sytuacji Polaków w XVIII wieku?

Ignacy Krasicki: *Bajki*

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania. Swoją odpowiedź proszę uzasadnić jednym zdaniem.

1. Czy odbiorcami bajki zawsze są tylko dzieci?
2. Z czym kojarzy się Pani/Panu bajka?
3. Proszę wymienić 2–3 znane bajki. Jakie mają cechy wspólne?

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Bajka ezopowa

Początki beletrystyki dla dzieci wiąże się najczęściej z tradycją bajki ezopowej – miniaturowej formy prozatorskiej służącej prezentacji fabuły z udziałem bohaterów zwierzęcych, których antropomorfizacja, polegająca na przedstawianiu cech ich natury jako zwierciadła ludzkich postaw i charakterów, miała pełnić przede wszystkim funkcje dydaktyczne i wychowawcze. Z tego powodu za jedno ze źródeł tego gatunku uważa się antyczną szkołę, tam bowiem, jak dowodzą zachowane zapisy, do wątków bajkowych, dorabiali uczniowie, zapewne pod wpływem sugestii nauczyciela, stosowne morały. [...] Od tej pory wierszowana bajka zwierzęca, włączona w system poetyki klasycznej, stała się polem gry literackiej, w której miejsce dydaktyzmu zajęła satyra o charakterze społecznym i politycznym. W tym kształcie nawiązywała z jednej strony do legendy

Ezopa – przemysłnego niewolnika, który prawdę o rzeczywistości ubierał w kostium alegorii zwierzęcej, ale z drugiej strony, krytykując istniejący ład moralny i społeczny, podważała swą dydaktyczną funkcję na użytek szkoły.

Źródło: Ryszard Waksmund: *Od Ezopa do eposu dziecięcego*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Historicolitteraria” 2011, nr 11, s. 75.

1. Jakie cechy bajki ezopowej sprawiły, że stała się ona ważnym narzędziem dydaktycznym
2. Ezop był niewolnikiem. Jakie to mogło mieć znaczenie?

Zadanie 3. Proszę dopasować słowo do definicji.

antropomorfizacja, moral, ~~satyra~~, mowa ezopowa, alegoria

0.satyra..... – gatunek literacki, który w sposób humorystyczny lub ironiczny krytykuje wady społeczne, polityczne lub obyczajowe.
1. – przypisywanie cech ludzkich (np. mowy, uczuć, zachowań) zwierzętom, roślinom, przedmiotom lub zjawiskom
2. – przedstawienie pojęć abstrakcyjnych (np. sprawiedliwości, chciwości) za pomocą konkretnych obrazów, np. zwierząt, postaci czy przedmiotów
3. – pouczenie lub przesłanie wynikające z utworu literackiego, zwłaszcza bajki, mające charakter dydaktyczny
4. – to sposób wypowiedzi, w którym autor używa symboli, metafor i aluzji, aby przekazać ukryte treści, często krytykę społeczną lub polityczną, unikając bezpośredniej konfrontacji z władzą lub cenzurą

Zadanie 4. Proszę przeczytać opisy postaci lub sytuacji, a następnie wpisać przymiotnik, który najlepiej pasuje do przedstawionej osoby. Proszę wybrać spośród: *dobroczynny, pokorny, zniewolony, jawny, winny, łaskawy, okrutny*

0. Uczeń przyjął karę bez sprzeciwu, bo wiedział, że zrobił źle. Podziękował nauczycielowi za uwagę. → *pokorny*

1. Wiadomość o planowanym ataku nie była już tajemnicą – każdy o niej wiedział.
→
2. Mężczyzna oddał połowę swojego majątku na leczenie chorych dzieci, nie oczekując wdzięczności. →
3. Władca kazał ukarać całą wioskę za winy jednej osoby. →
4. Skazany wstał i powiedział: „Przyznaję się. Zrobiłem to” →
5. Człowiek został zmuszony do pracy bez zapłaty i nie wolno mu było opuszczać gospodarstwa, w którym go przetrzymywano. →
6. Władca mógł ukarać buntownika, ale pozwolił mu odejść wolno. →

Zadanie 5. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć słowa z kolumny I z ich definicjami z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
0. <u>ganić</u>	a) powiedzieć coś, co było dotąd sekretem
1. chwalić	b) przekonać kogoś do porzucenia złego postępowania lub zmiany przekonań
2. rzec	c) mówić o kimś z uznaniem
3. udobruchać	d) <u>skrytykować za złe zachowanie (archaizm)</u>
4. zmyślać	e) fantazjować, mówić coś nieprawdziwego
5. wyjawić	f) wypowiedzieć coś w sposób uroczysty lub staroświecki
6. posiąść	g) uspokoić kogoś urażonego lub rozgniewanego
7. nawrócić	h) zdobyć coś, np. wiedzę lub władzę

o.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
d							

Zadanie 6. Proszę uzupełnić porównania, dopisując cechy lub ich zachowania, które pasują do podanych zwierząt. Następnie proszę przeczytać bajkę i zdecydować, jakie postawy lub role społeczne to zwierzę uosabia. Proszę odpowiedzieć na pytania.

Ignacy Krasicki
Dobroczynność

sprytny jak lis jak owca jak wilk
..... jak lis jak jagnię

<i>Dobroczynność</i>	morał bajki wyrażony własnymi słowami
Chwaliła owca wilka, że był dobroczynny; Lis to słysząc spytał ją: «W czymże tak uczynny?» «I bardzo – rzecze owca – niewiele on pragnie. Moderat!⁶⁷⁸ Mógł mnie zajeść, zjadł mi tylko jagnię». Źródło: Ignacy Krasicki: <i>Dobroczynność</i>. W: Idem: <i>Bajki i powieści</i>. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/dobroczynnosc.html [dostęp: 27.10.2025].	

1. Kto jest bohaterem bajki?
2. Co zrobił tytułowy „dobroczyńca”?
3. Dlaczego działanie dobroczyńcy można uznać za niewłaściwe?
4. Proszę wskazać w bajce fragment, który zawiera ironię. Proszę wyjaśnić, na czym polega żart lub przewrotność w przedstawionej sytuacji.
5. Jakie zjawisko społeczne można odczytać w tej bajce? Czy widzisz podobne przykłady w dzisiejszym świecie?

⁶⁷⁸ *Moderat* – umiarkowany, to ktoś spokojny, opanowany, unikający przesady.

Ignacy Krasicki
Dwa psy

Zadanie 7. Proszę uzupełnić porównania, a następnie odpowiedzieć na pytania.

..... jak mops jak kundel

<i>Dwa psy</i>	morał bajki wyrażony własnymi słowami
«Dlaczego ty śpisz w izbie⁶⁷⁹, ja marznę na mrozie?» – Mówił mopsu⁶⁸⁰ tłustemu kurta⁶⁸¹ na powrozie⁶⁸². «Dlaczego? Ja ci zaraz ten sekret wyjawię – Odpowiedział mops kurcie – ty służysz, ja bawię» Źródło: Ignacy Krasicki: <i>Dwa psy</i>. W: Idem: <i>Bajki i przypowieści</i>. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/dwa-psy.html [dostęp: 27.10.2025].	

1. Kim są bohaterowie bajki? Jakie są różnice w ich warunkach życia?
2. Proszę wyjaśnić, jaki kontrast autor pokazuje między mopsem a kundlem. Który z nich cieszy się większą wolnością, a który jest zniewolony?
3. Jak można rozumieć kontrast między „służbą” a „zabawą” w kontekście życia psów, a jak w kontekście ludzi?
4. Jak ten kontrast odzwierciedla sytuacje społeczne w XVIII wieku? Jak można je odnieść do współczesnych relacji międzyludzkich?

⁶⁷⁹ *Izba* – dawne określenie pokoju w domu; najczęściej główne pomieszczenie, w którym się spało, jadło i spędzało czas.

⁶⁸⁰ Dziś: mopsowi.

⁶⁸¹ *Kurta* – pies, zwykle nierasowy, któremu obcięto ogon.

⁶⁸² *Na powrozie* – na łańcuchu.

Zadanie 8. Proszę uzupełnić porównania, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Ignacy Krasicki
Lew pokorny

..... jak lew jak owca

<i>Lew pokorny</i>	morał bajki wyrażony własnymi słowami
Źle zmyślać, źle i prawdę mówić w pańskim dworze. Lew, chcąc wszystkich przeświadczyć⁶⁸³ o swojej pokorze, Kazał się jawnie ganić. Rzekł lis: «Jesteś winny, Boś⁶⁸⁴ zbyt dobry, zbyt łaskaw, zbyt nie⁶⁸⁵ dobroczynny». Owca widząc, że kontent⁶⁸⁶, gdy liszka⁶⁸⁷ ganiła, Rzekła: «Okrutnyś, żarłok⁶⁸⁸, tyran». – Już nie żyła. Źródło: Ignacy Krasicki: <i>Lew pokorny</i>. W: Idem: <i>Bajki i powieści</i>. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/lew-pokorny.html [dostęp: 27.10.2025].	

1. Proszę wyjaśnić, dlaczego lis przeżył, a owca nie – co ta sytuacja mówi o relacjach między władzą a poddanymi?
2. Jaką rolę pełnią lis i owca w tej historii? Czy lis naprawdę krytykuje lwa? Czego oczekuje lew?
3. Jaką rolę w tej rozmowie odgrywa ironia?
4. Czy sytuacja z bajki mogłaby powtórzyć się dziś. Proszę podać przykład i uzasadnić.

⁶⁸³ *Przeświadczyć* – usilnie przekonać, że coś jest prawdą.

⁶⁸⁴ *Dziś: bo jesteś.*

⁶⁸⁵ *Zbyt nie* – zbyt mało.

⁶⁸⁶ *Kontent* – zadowolony.

⁶⁸⁷ *Liszka* – samica lisa, lisica.

⁶⁸⁸ *Żarłok* – osoba, która je bardzo dużo i łapczywie; ktoś, kto nie zna umiaru w jedzeniu.

Zadanie 9. Proszę uzupełnić porównania, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Ignacy Krasicki
Mysz i kot

..... jak mysz jak kot

<i>Mysz i kot</i>	morał bajki wyrażony własnymi słowami
Mysz, dlatego że niegdyś całą książkę zjadła, Rozumiała, iż wszystkie rozumy posiadała. Rzekła więc towarzyszkom: «Nędzę⁶⁸⁹ waszą skrócę: Spuśćcie się⁶⁹⁰ tylko na mnie, ja kota nawrócę!» Posłano więc po kota; kot, zawsze⁶⁹¹ gotowy, Nie uchybił⁶⁹² minuty, stanął do rozmowy. Zaczęła mysz egzortę⁶⁹³; kot jej pilnie słuchał, Wzdychał, płakał... Ta widząc, iż się udobruchał, Jeszcze bardziej wpadała w kaznodziejski⁶⁹⁴ zapał, Wysunęła się z dziury – a wtem⁶⁹⁵ ją kot złapał. Źródło: Ignacy Krasicki: <i>Mysz i kot</i>. W: Idem: <i>Bajki i przypowieści</i>. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/mysz-i-kot.html [dostęp: 27.10.2025].	

1. Proszę wyjaśnić, dlaczego mysz uznała się za mądrą.
2. Proszę wskazać przykład ironii w zachowaniu kota. Jak zachowuje się wobec myszy i co udaje?
3. Proszę odnieść tę bajkę do współczesnych sytuacji. Co dziś mogłoby oznaczać, że ktoś „zjadł książkę” i myśli, że wie wszystko?

⁶⁸⁹ Nędzę – biedę, niedostatek.

⁶⁹⁰ Spuśćcie się – zaufajcie komuś, oddajcie się pod jego opiekę lub osąd.

⁶⁹¹ Zawsze – zawsze, wciąż (archaizm).

⁶⁹² Nie uchybił – tu: nie naruszył.

⁶⁹³ Egzortę – uroczyste, podniosłe przemówienie o charakterze moralnym, religijnym lub patriotycznym, często motywujące.

⁶⁹⁴ Kaznodziejski – właściwy dla kazań; podniosły, patetyczny.

⁶⁹⁵ A wtem – dziś: w tym momencie.

Zadanie 10. Proszę przeczytać definicję i proszę wybrać słowo, które najlepiej do niej pasuje. Proszę zaznaczyć jedną poprawną odpowiedź (a, b, c, d).

- o.** Mówić długo, pouczająco albo uroczyście, np. o moralności lub obowiązkach.
- a) prawić
 - b) przemawiać
 - c) narzekać
 - d) opowiadać
- 1.** Sprawić komuś radość, rozśmieszyć go lub zatrzymać na dłużej, żeby miło spędzić czas.
- a) pocieszyć
 - b) rozproszyć
 - c) zabawić
 - d) znużyć
- 2.** Iść pieszo z miejsca na miejsce, zwykle powoli lub bez konkretnego celu.
- a) chodzić
 - b) krążyć
 - c) skręcać
 - d) wędrować
- 3.** Wejść gdzieś, dotrzeć do jakiegoś miejsca.
- a) przejść
 - b) zająć
 - c) nadejść
 - d) zejść
- 4.** Zaatakować gwałtownie – fizycznie lub słownie.
- a) napaść
 - b) zmieść
 - c) zwieść
 - d) uwieść
- 5.** Oderwać coś siłą albo zabrać coś komuś w sposób brutalny.
- a) zedrzeć
 - b) zdjąć
 - c) zabrać
 - d) schować

Zadanie 11. Proszę przeczytać bajkę, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Ignacy Krasicki
Koniec

<i>Koniec</i>	morale bajki wyrażony własnymi słowami
Zmordował się⁶⁹⁶ na koniec ten, co bajki prawił, Żeby więc do ostatka słuchaczów zabawił, Rzekł: «Powiem jeszcze jedną, o której nie wiecie: Bajka poszła w wędrowkę; wędrując po świecie Zaszła w lasy głębokie; okrutni i dzicy Napadli ją z hałasem wielkim rozbójnicy, A widząc, że ubrana bardzo podle⁶⁹⁷ była, Zdarli suknie – aż z bajki Prawda, się odkryła» Źródło: Ignacy Krasicki: <i>Koniec</i>. W: Idem: <i>Bajki i przypowieści</i>. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/koniec.html [do- stęp: 27.10.2025].	

- Proszę wyjaśnić, co oznaczają w tekście wyrażenia:
 - *zmordować się*,
 - *prawić bajki*.
- Co oznacza, że bajka poszła w wędrowkę?
- Proszę odpowiedzieć, kim są „rozbójnicy” w tej historii. Dlaczego rozbójnicy zdarli suknię z bajki? Co w wyniku tego zostało odkryte?
- Dlaczego autor używa metafory zdjęcia ubrania, aby pokazać prawdę? Dlaczego ubranie jest „podłe”?
- Proszę przeanalizować, jak Krasicki postrzega funkcję bajki jako narzędzia ujawniania prawdy oraz dlaczego właśnie ta forma umożliwia krytyczne przedstawienie rzeczywistości.

⁶⁹⁶ *Zmordował się* – zmęczył się.

⁶⁹⁷ *Podle* – kiepsko, biednie, źle.

6. Czy bajka ukrywa prawdę, czy ją odsłania? Czy ujawnienie prawdy w tej bajce jest czymś pozytywnym, czy negatywnym?
7. Czy można powiedzieć, że to jest „bajka o bajce”?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Dlaczego w bajkach tak często bohaterami są zwierzęta?
2. Czy bajki zawsze mają jednoznaczny morał?
3. Jaką funkcję w bajkach Krasickiego pełni pesymizm?
4. Jak mowa ezopowa pomaga w przekazaniu pewnych treści w sposób niebezpośredni?
5. Co oznaczałoby stwierdzenie „mowa ezopowa/język ezopowy” w kontekście przeczytanych bajek?
6. Jakie tematy dziś poruszyłby Krasicki?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać krótką bajkę we współczesnym stylu, zawierającą wyraźny morał, związany z tematem, który Panią/Pana porusza (np. relacje społeczne, internet, władza, edukacja, manipulacja, wolność). Proszę posłużyć się zwierzętami jako bohaterami (100 słów).

Baśń a bajka – choć w języku potocznym pojęcia „baśń” i „bajka” bywają używane zamiennie, w literaturze oznaczają dwa zupełnie różne gatunki. Baśń to opowieść osadzona w świecie fantastycznym, pełnym magii, czarodziejów i mówiących zwierząt, w której dobro zawsze zwycięża zło. Akcja baśni rozgrywa się zazwyczaj w nieokreślonym miejscu i czasie – „za górami, za lasami” – a bohaterowie przechodzą próby, odbywają wędrówki i zyskują nagrodę po pokonaniu przeszkód.

„Śpiewak Justyny” – Franciszek Karpiński

Franciszek Karpiński (1741–1825)

– poeta, tłumacz i przedstawiciel polskiego sentymentalizmu. Znany przede wszystkim jako autor liryki religijnej i miłosnej, pisał również pieśni patriotyczne i sielanki. W jego dorobku znajdują się popularne do dziś utwory, m.in. *Bóg się rodzi* oraz *Laura i Filon*. Karpiński był też sekretarzem księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego. W swoich wierszach łączył prostotę stylu z delikatną uczuciowością i refleksją nad naturą. Pod koniec życia wycofał się z życia publicznego i zamieszkał na Podlasiu.

WARTO WIEDZIEĆ

Zadanie 1. Proszę przeczytać hasła *Sentymentalizm* i *Sielanka*, a następnie na tej podstawie sporządzić notatkę.

Sentymentalizm – prąd umysłowy i literacki występujący w różnych krajach Europy w okresie oświecenia jako zjawisko konkurencyjne wobec światopoglądu, estetyki i twórczości literatury klasycyzmu. [...] Filozoficznym podłożem s. były teoriopoznawcze tezy empiryzmu i sensualizmu, uznające doświadczenie zmysłowe jednostki za główne źródło wiedzy o świecie. [...] Poznawana rzeczywistość jawiła się w ujęciu s. jako zaprzeczenie klasycystycznych przekonań o ładzie i harmonii świata, pełna była konfliktów i napięć mających świadczyć o kryzysie moralnym współczesnej cywilizacji. Jego przyczyn dopatrywali się sentymentalisci w odejściu ludzkości od stanu naturalnej, pierwotnej prostoty, pogląd ten rozwinięty został w przeciwstawieniu natury i kultury (głównie w dziełach J.J. Rousseau). Pod adresem dzieł lit. kierowano postulaty czułości

WAŻNE POJĘCIA

i prostoty. W praktyce literackiej prowadziło to do powstania nowego typu bohatera (człowieka czułego, często przedstawiciela mieszczaństwa, a nawet ludu), do zainteresowania przyrodą i jej drobiazgową obserwacją [...].

Źródło: Teresa Kostkiewiczowa: *Sentymentalizm*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 220.

Sielanka – główny gatunek pastoralnej literatury obejmujący utwory tematycznie związane z życiem pasterzy, rolników, rybaków, myśliwych, mające postać lirycznego monologu, najczęściej poprzedzonego lub przepleczonego, opisem albo dialogiem. [...] W rokoku zaś dominowała konwencjonalna sielanka erotyczna o nastawieniu zabawowym. Rozkwit gatunku nastąpił w sentymentalizmie, który uczynił bohaterem sielanki człowieka czułego, nadał jej charakter liryczny i nawiązał do tradycji teokrytycznych w przedstawianiu krajobrazu i ludowego obyczaju.

Źródło: Teresa Kostkiewiczowa, *Sielanka*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 467.

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie uczucia budzi w Pani/Panu ten obraz?
2. Jakie elementy decydują o uznaniu tej sceny za sielankową? Proszę wymienić przynajmniej trzy z nich.
3. Kim może być osoba stojąca wśród zbóż? O czym może myśleć?

Zadanie 3. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Z jakimi uczuciami kojarzy się Pani/Panu wiosna? Proszę wymienić przynajmniej trzy i uzasadnić wybór. Czy zmiana pór roku może wpływać na nasz nastrój? Dlaczego tak się dzieje?
2. Czy zdarzyło się Pani/Panu kiedyś czekać na coś z wielką niecierpliwością? Jak się wtedy Pani czuła/Pan czuł?

Zadanie 4. Proszę przeczytać wiersz, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Franciszek Karpiński
Do Justyny. Tęskność na wiosnę

Już tyle razy słońce wracało
I blaskiem swoim dzień szczyci⁶⁹⁸;
A memu⁶⁹⁹ światłu cóż to się stało,
Że mi dotychczas nie świeci⁷⁰⁰?
Już się i zboże do góry wzbilo⁷⁰¹,
I ledwie nie kłos chce wydać⁷⁰²;
Całe się pole zazieleniło;
Mojej pszenicy nie widać!
Już słowik w sadzie zaczął swe pieśni,
Gaj⁷⁰³ mu się cały odzywa.

⁶⁹⁸ Szczyci – wschodzi.

⁶⁹⁹ Dziś: mojemu.

⁷⁰⁰ Dawna forma zapisu wyrazu świeci, wymawiana jako „świci”.

⁷⁰¹ Wzbilo – uniosło się w górę, wyrosło.

⁷⁰² Wydać – urodzić; wykształcić ziarna (jak zboże).

⁷⁰³ Gaj – mały las, zagajnik.

Kłóci⁷⁰⁴ powietrze ptaszkowie leśni;
 A mój mi ptaszek nie śpiewa!
 Już tyle kwiatów ziemia wydała
 Po onegdajszej⁷⁰⁵ powodzi;
 W różne się barwy łąka przybrała;
 A mój mi kwiatek nie schodzi!
 O wiosno! Pókiż będę cię prosił,
 Gospodarz zewsząd⁷⁰⁶ stroskany⁷⁰⁷?
 Jużem⁷⁰⁸ dość ziemię łzami urosił⁷⁰⁹:
 Wróć mi urodzaj⁷¹⁰ kochany!

Źródło: Franciszek Karpiński: *Do Justyny. Tęskność na wiosnę*. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/do-justyny.html> [dostęp 5.07.2025].

Zadanie 5. Proszę zastanowić się, co mogą symbolizować następujące elementy przyrody i dlaczego mówiący odczuwa ich brak.

1. światło =

.....

2. pszenica =

.....

3. ptaszek =

.....

4. kwiatek =

.....

5. wiosna =

.....

⁷⁰⁴ Kłóci – zakłóci, przeszkodzi.

⁷⁰⁵ Onegdajszej – niedawnej; sprzed kilku dni.

⁷⁰⁶ Zewsząd – z każdej strony, dookoła.

⁷⁰⁷ Stroskany – pełen zmartwień.

⁷⁰⁸ Jużem urosił – już urosilem.

⁷⁰⁹ Urosił – zrosił, oblał czymś (tu: łzami).

⁷¹⁰ Urodzaj – obfite plony, dobrobyt, szczęście.

Zadanie 6. Proszę opisać, co dzieje się w przyrodzie, a następnie wyjaśnić, jak te zjawiska różnią się od uczuć i przeżyć mówiącego w wierszu. Co czuje podmiot liryczny?

1. słońce świeci →
2. zboże dojrzewa →
3. ptaszki śpiewają →
4. kwitną kwiaty →
5. wiosna przynosi życie →

Wnioski:

.....

.....

Zadanie 7. Proszę dokończyć zdania i krótko uzasadnić.

1. Wiosna symbolizuje...
2. Ten wiersz mówi o tęsknocie, ponieważ...
3. Podmiot liryczny inaczej niż przyroda...
4. Urodzaj kochany to...

Trzy „prawdziwe Justyny” Karpińskiego

Imię „Justyna”, pojawiające się w tytule wiersza, miało charakter literacki i umowny – nie odnosiło się do konkretnej osoby, lecz symbolizowało idealizowaną, czułą miłość.

Marianna Broselówna – Karpińskiego pierwsza miłość z młodości, uboga i osierocona córka oficera. Uznaje się, że to ona była pierwowzorem „Justyny” z wiersza. Ich związek zakończył się, gdy poeta uznał, że nie może jej zapewnić odpowiedniego statusu. Marianna Ponińska – starsza od Karpińskiego wdowa i matka jego uczniów. Ich romans miał charakter społecznie nieakceptowany – zakończył się, zanim przerodził się w małżeństwo, choć poetę z Ponińską łączyły głębokie uczucia. Franciszka Koziebrodzka – zaręczona z księciem, lecz zakochana w Karpińskim. Planowała z nim ucieczkę, ale poeta, wierny swoim zasadom, się na ten ruch nie zdecydował. Ostatecznie poślubiła kogoś innego – i według relacji była nieszczęśliwa.

Zadanie 8. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Dlaczego poeta nie używa w wierszu prawdziwego imienia kobiety, którą kocha?
2. Czy wiedza o prawdziwych miłościach poety wpływa na Pani/Pana rozumienie utworu? W jaki sposób?

Zadanie 9. Proszę przypomnieć sobie definicję sentymentalizmu. Następnie proszę wskazać i uzasadnić, które elementy wiersza Karpińskiego potwierdzają, że jest to utwór sentymentalny.

1. Jakie uczucia są najważniejsze dla podmiotu lirycznego?
2. W jaki sposób poeta ukazuje relację między człowiekiem a naturą?
3. Czy wiersz mówi o doświadczeniach jednostki, czy o uniwersalnych prawdach?
4. W jaki sposób tekst pokazuje prostotę życia, świat uczuć, codzienność?
5. Jakie cechy wskazują na to, że wiersz Karpińskiego jest sielanką?

Kronika kultury szlacheckiej – Jędrzej Kitowicz

Jędrzej Kitowicz (ok. 1728–1804)

– polski duchowny, konfederat barski, pamiętnikarz i pisarz epoki oświecenia. Urodził się w niezamożnej rodzinie szlacheckiej. Brał udział w konfederacji barskiej (1768–1772), po której został księdzem. Znany z bystrego oka obserwatora i ciętego języka, zasłynął jako autor dwóch ważnych dzieł: *Opis obyczajów za panowania Augusta III* – barwna i humorystyczna panorama życia codziennego szlachty, duchowieństwa i dworu

w XVIII wieku; *Pamiętniki czyli Historia polska* – relacja z wydarzeń politycznych jego czasów, m.in. konfederacji barskiej i pierwszego rozbioru.

Twórczość Kitowicza ma ogromną wartość historyczną i kulturową – dokumentuje przemiany obyczajowe i społeczne schyłku Rzeczypospolitej. Pisany przez niego język jest żywy, potoczny i pełen ironii. Choć nie był pisarzem zawodowym, jego dzieła na trwałe wpisały się w literaturę polskiego oświecenia.

Jędrzej Kitowicz *Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III*⁷¹¹

Do Czytelnika⁷¹²

Lubo⁷¹³ nie masz nic nowego pod słońcem, jako powiedział Salomon⁷¹⁴, jednak rzeczy na świecie, zmieniając się wciąż według przypisanego im od Stwórcy prawa i po kolei jedno po drugim następując, zdają się być nowe, chociaż były już dawniej. A że ludzie powszechnie⁷¹⁵ lubią nowe rzeczy bardziej niż stare, nowymi zaś są wszystkie dawne dla tych, którzy ich nie widzieli, więc, chcąc dogodzić⁷¹⁶ powszechnemu

⁷¹¹ *Opis obyczajów* został spisany przez Kitowicza pod koniec XVIII wieku, a opublikowany dopiero w 1840 roku.

⁷¹² Niektóre słowa, sformułowania oraz formy gramatyczne zostały uwspółcześnione dla większej przejrzystości i zgodności z aktualną normą językową, przy zachowaniu oryginalnego sensu wypowiedzi.

⁷¹³ *Lubo* – chociaż.

⁷¹⁴ Król Biblijny, symbol sprawiedliwości.

⁷¹⁵ *Powszechnie* – ogólnie, zazwyczaj.

⁷¹⁶ *Dogodzić* – sprawić przyjemność, zadowolić.

gustowi, pomyślałem, żeby dawniejsze obyczaje polskie, jakich zaznałem⁷¹⁷ za panowania Augusta III i następnie panującego po nim Stanisława Augusta, przekazać potomności⁷¹⁸ w dwóch osobnych opisach. Ci, co przed nami żyli sto lat wcześniej, jak czytamy z dziejów dawnych, byli odmienni od naszych obyczajów. Sama nawet postać dawnych Polaków odmienna dużo była od dzisiejszych, co się dosyć doskonale widzi w portretach i posągach staroświeckich⁷¹⁹. Ci, co po nas następują za lat sto Polacy, pewnie się od nas dzisiaj żyjących tak będą różnili, jak się my różnimy od dawniejszych. Niech potomność, dla której to piszę, przegląda się w dawniejszych i nowszych obyczajach, z dobrych niechaj⁷²⁰ wzór bierze, złych niechaj się wystrzeżga. Za omyłki w pisaniu przepraszam mojego Czytelnika. Jeżeli będę miał czas, poprawić je zechcę. Jeżeli nie będę, wybaczyć mi raczy⁷²¹.

Źródło: Jędrzej Kitowicz: *Do Czytelnika*. W: *Opis obyczajów za panowania Augusta III*. Oprac. Roman Pollak. Wrocław 1970, s. 5.

Zadanie 1. Po przeczytaniu tekstu *Do Czytelnika* proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jaki cel stawia sobie autor we wstępie do swojego dzieła?
2. Co oznacza stwierdzenie: „ludzie powszechnie lubią nowe rzeczy bardziej niż stare”? Jaką funkcję pełni ono w kontekście tego wstępu?
3. Proszę zastanowić się, jaki obraz przeszłości i teraźniejszości kreuje autor?
4. Proszę zastanowić się, w jaki sposób Kitowicz łączy funkcję dokumentalną z dydaktyczną. Jaki ma stosunek do błędów (swoich i cudzych)?

Zadanie 2. Proszę dokończyć poniższe zdania, zanim przeczyta Pani/Pan tekst.

1. Myślę, że w XVIII wieku studenci...
2. Rekreacja mogła oznaczać...
3. Gra w palanta kojarzy mi się z...

⁷¹⁷ Zaznałem – doświadczyłem na sobie.

⁷¹⁸ Potomności – przyszłemu pokoleniu.

⁷¹⁹ Staroświeckich – dawnych, przestarzałych.

⁷²⁰ Dziś: niech.

⁷²¹ Raczy – zechce uprzejmie, łaskawie pozwoli.

O zabawach studenckich

Rekreacje: W biegu szkolnych nauk były dwa dni w każdym tygodniu studentom na rekreację⁷²², czyli rozerwanie⁷²³ umysłu utrudzonego pracą szkolną; a te dni to były wtorek i czwartek, i to nie zawsze całe, lecz częściej po pół dnia, zaczynając od południa; w maju niemal zawsze bywały całe te dni na rekreację studentom oddawane; kiedy zaś po wtorku albo po czwartku następowało jakie święto, to w takim przypadku nie dawano rekreacji, ażeby wiele czasu naukom nie ujmować⁷²⁴. Dlatego i rekreacje albo święta zupełnie od nauki studentów nie uwalniały. Wyznaczono materiał, którego trzeba się było nauczyć, i w czasie rekreacji lub święta trzeba było napisać; inaczej gdy się pierwszego albo drugiego nie przyniosło do szkoły, po wesołej rekreacji następowały płaczliwe lamentacje⁷²⁵.

Na rekreacją wychodzili studenci hurmem⁷²⁶ z profesorami i dyrektorami, lecz niekoniecznie wszyscy; kto chciał, wolno mu było zabawiać się w osobnej małej kompanii⁷²⁷. Zabawy na rekreacji zwyczajne były: piłka i palcat⁷²⁸, których też zabaw studenci i między szkołami, nim się zaczęła lekcja szkolna, zażywali.

Piłką był to kłębek⁷²⁹ z wełny skórą obszyty. Ta piłka używana była dwojako: raz do trafiania nią w rękę wyciągniętą ku ścianie albo też do uderzania o ziemię a łapania jej w powietrzu; drugi raz podczas rekreacji w polu do wyrzucania jej na powietrze jak najdalej i uganiania się⁷³⁰ za nią całymi grupami. Pierwsza zabawa piłką uczyła trafności do celu ręcznym pociskiem. Druga dawała giętkość⁷³¹ ciała, szybkość w bieganiu i sprawność w chwytaniu – póki piłka była na powietrzu. Piłkę z lekka podrzucano, i kijem ją z boku uderzano, tak się w górę szybowała, że jej

⁷²² Na rekreację – na czas odpoczynku i rozrywki.

⁷²³ Rozerwanie – odprężenie, zabawę dla wytchnienia.

⁷²⁴ Ujmować – zabierać, zmniejszać.

⁷²⁵ Lamentacje – głośny żal, narzekanie, płacz.

⁷²⁶ Hurmem – tłumnie, grupowo i gwałtownie, w nieładzie.

⁷²⁷ Kompanii – grupy towarzyszy, paczki.

⁷²⁸ Palcat – drewniany kij do ćwiczeń, broń treningowa.

⁷²⁹ Kłębek – tu: kulka.

⁷³⁰ Uganiania się – biegania za czymś, gonienia.

⁷³¹ Giętkość – elastyczność i zręczność ciała.

na pewien czas okiem dojrzyć nie można było. Więc wszyscy gracze, ku której ta piłka rzuconą była, z natężeniem wzrok w górę i z gotowością rąk pilnowali, żeby piłkę zobaczyć, gdzie się ukaże. Jeśli ją zobaczyli, tam szybkością jak największą, jeden drugiego ubiegając, pędzili wszyscy, żeby ją schwytać. Jeżeli upadła na ziemię, już była gra przegrana. Takowa gra zwała się palant i zabawiali się nią wraz z dziećmi dyrektorowie i profesorowie.

Palcaty: Drugą zabawą podczas rekreacji były kije, zwane palcatami, w które pojedynkowali się studenci dwaj z sobą. Ten sposób wielce⁷³² był potrzebny dla stanu szlacheckiego, jako wprawiający młodych do zręcznego w użycia szabli, którą nasi przodkowie na wojnach wojowali. Kiedy się dwaj studenci dobrali do palcatów, bili się aż do zmordowania⁷³³. Palcaty u studentów były w najczęstszym używaniu nie tylko na rekreacjach, ale nawet i w samych szkołach, nim nastąpiła godzina lekcji. Jeżeli był który student bojaźliwy, że nie śmiał z drugim stanąć do palcata, musiał taki wiele wycierpieć prześladowania i żarty od całej szkoły.

Źródło: Jędrzej Kitowicz: *O zabawach studenckich*. W: Idem: *Opis obyczajów za panowania Augusta III*. Oprac. Roman Pollak. Wrocław 1970, s. 91–93.

Zadanie 3. Proszę wskazać, w jakim celu autor szczegółowo opisuje zabawy?

Zadanie 4. Jakie są podobieństwa i różnice między zabawami studentów XVIII wieku a formami spędzania wolnego czasu przez studentów dziś? Proszę uzupełnić tabelę:

aspekt	XVIII wiek	dziś (co się zmieniło?)
rekreacja	2 wolne dni w tygodniu...	
gry i aktywności		
obowiązki szkolne		

⁷³² Wielce – bardzo, niezwykle.

⁷³³ Zmordowania – skrajnego zmęczenia.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę wyobrazić sobie, że jest Pani/Pan studentką/studentem w XVIII wieku. Proszę dokończyć zdania.

1. Chciałabym/chciałbym wziąć udział w...
2. Nie podoba mi się pomysł, że...
3. Dziwi mnie, że...

Pisanie

Zadanie 1. Proszę stworzyć opis gry planszowej lub karcianej, w którą grają współcześni studenci – tak jakby miała być odkryta przez potomnych za 300 lat (200 słów).

1. Proszę określić cel gry oraz opisać jej główne zasady i przeszkody, jakie napotykają gracze.
2. Proszę dodać krótki opis tła historyczno-obyczajowego.

Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III. O różnym ćwiczeniu studentów

Repetycja: Jeszcze zapomniał dopisać o dwóch sposobach, których używano do wbicia⁷³⁴ studentom w głowę jak najmocniej gramatyki i łaciny. Były to repetycje, czyli powtarzanie przez studentów tego, o czym się w szkole z profesorem rozmawiało; i takie repetycje⁷³⁵ odbywały się w określonych czasach, zwykle w dni majowe, między szkołami.

Nota linguae: Drugi sposób do nawyknienia łaciny to był zakaz surowy, aby student do studenta nie ważył się nigdy i nigdzie, w stancjach, po polsku gadać. Był przygotowany kawałek deseczki w kształcie tabliczki z literami N.L., czyli *nota*

⁷³⁴ *Do wbicia* – do mocnego utrwalenia, zakorzenienia.

⁷³⁵ *Repetycje* – powtórka materiału szkolnego.

linguae. Tę notę najpierw profesor oddawał studentowi umiejącemu lepiej łacinę z rozkazem, aby usłyszawszy którego mówiącego po polsku, choćby tylko słowo jakie, natychmiast mu oddał tę notę jako znak przełamanego zakazu. Karany był ten, u którego nota albo obiadowała, albo nocowała; albowiem profesor, skoro wszedł do szkoły, po zwykłej modlitwie do Ducha Świętego najpierwsze pytanie czynił do studentów: *Quis habet notam linguae?* Ten, który ją ostatni miał, otrzymywał karę za wszystkich poprzedników. Za obiad – kilka placent w rękę, za noc – kilka plag w siedzenie. Dlatego studenci z tą notą tak się uwijali, chcąc się jej czym prędzej pozbyć jeden do drugiego, jak ze złą monetą.

Nota morum: Druga tabliczka, podobna pierwszej była z literami N.M., znaczącymi *notam morum*; kursowała między studentami jak i *nota linguae*; ale już nie z taką troskliwością starano się jej pozbyć jak tej pierwszej, ponieważ *nota morum* dawana była tylko za jakąś nieprzystojność⁷³⁶ popełnioną w obyczajach, gdy albo z nieumytnymi rękami, lub nieobciętymi pazurami przyszedł student do szkoły, albo nie zdjął czapki przed kimś ważniejszym, albo miał pierze we włosach, albo pod nosem wilgoć, albo inną nieschludność⁷³⁷. Więc gdy raz za którykolwiek z tych i tym podobnych występów⁷³⁸ został ukarany, już się go na drugi raz pilniej wystrzeżał. *Nota morum* nie mogła tak szybko krążyć jak *nota linguae*, która czasem przez jeden dzień całą szkołę obiegła, gdyż niemożliwe było nie powiedzieć ani jednego polskiego słowa, kiedy zdrajca, mający *notam linguae*, pytał: *Quo modo hoc explicatur polonice*⁷³⁹, a jeśli usłyszał polskie słowo, rzucał koledze *notam linguae*.

Deklamacje: Dla wprawienia⁷⁴⁰ studentów w prezencję, organizowano w szkołach rozmaite deklamacje, które były wierszem lub prozą napisane, rozdane między niektórych studentów, czasem śpiewaniem i muzyką przeplatane; którą muzykę studenci na różnych instrumentach udawali, a muzycanci schowani za nimi

⁷³⁶ Nieprzystojność – niestosowne, niegrzeczne zachowanie.

⁷³⁷ Nieschludność – brud lub zaniedbanie wyglądu.

⁷³⁸ Występów – nagannego postępowania, przewinienia.

⁷³⁹ *Quo modo hoc explicatur polonice* łac. „jak to się tłumaczy na polski?”

⁷⁴⁰ Dla wprawienia – do wyćwiczenia, przyzwyczajania się.

grali; skąd się trafiało, że gdy student z muzykantem znaku umówionego nie dotrzymał, to instrument jeszcze grał, choć go już student odłożył.

Sejmiki: Sejmiki w retoryce były to mowy także przez profesora studentom rozdane w jakimś temacie, naśladowujące sejmy narodowe.

Dialogi: Dialogi bywały dwa do roku: Te dialogi były to prezentacje tragiczne i głównie komiczne, na kształt dzisiejszych oper i komedii, czasem odbywane w strojach teatralnych.

*Exercitium de promotione*⁷⁴¹: To *exercitium* dawali studentom przed samymi wakacjami, przed zamknięciem szkół. Promocja z niższej do wyższej szkoły albo zatrzymanie w tejże samej na drugi rok następowało według dobrze lub źle napisanego *exercitium* – napisaniem krótkiej mowy z polskiego po łacinie. Te egzercycja⁷⁴², od studentów zebrane decydowały o przyszłej promocji; dlatego pisząc te *exercitia* wysilali rozumy swoje i wytężali⁷⁴³ umysł, aby dobrze napisać; niektórzy zaś próbowali szukać pomocy od bystrzejszych (lubo taka pomoc zakazana była). Po tym odbytym *exercitium* zamykały się szkoły, a zaczynały się wakacje, koniec najmiłszy i najważniejszy dla dzieci, które czekały na to jak dusze czyścicowe⁷⁴⁴ zbawienia.

Zachęcano młodzież tak do nauki, jak do pobożnego⁷⁴⁵ życia. Dawano co miesiąc kartki z krótką sentencją, do jakiej cnoty zachęcającą, którego świętego student odbierający kartkę powinien był mieć na cały miesiąc za patrona. Chciano, by młodzież miała rozum oświecony naukami, ale jeżeli w sercu nie ma zaszczerpionej i dobrze wkorzonej bojaźni bożej, na nic dobrego student nie wyjdzie, tylko na łotrów⁷⁴⁶, oszustów i obywateli krajowi najszkodliwszych.

Źródło: Jędrzej Kitowicz: *O różnym ćwiczeniu studentów*. W: Idem: *Opis obyczajów za panowania Augusta III*. Oprac. Roman Pollak. Wrocław 1970, s. 93–97.

⁷⁴¹ *Exercitium de promotione* łac. „Ćwiczenie dotyczące awansu, promocji”.

⁷⁴² *Exercitium* – ćwiczenie; tu użyte w formie spolszczonej.

⁷⁴³ Wytężali – silnie skupiali, intensywnie pracowali.

⁷⁴⁴ Dusze czyścicowe – dotyczące czyścica; oczekujące wybawienia.

⁷⁴⁵ Pobożny – religijny, bogoboyny.

⁷⁴⁶ Łotrów – ludzi nieuczciwych, złoczyńców.

Zadanie 1. Dla każdego z poniższych przykładów proszę:

1. Krótko wyjaśnić, na czym polegało to ćwiczenie lub zwyczaj.
2. Podać jego dzisiejszy odpowiednik (jeśli go Pani/Pan widzi).
3. Zastanowić się, czy taka forma nauki lub dyscypliny byłaby dziś skuteczna – i dlaczego.
 - Dialogi
 - Sejmiki
 - Deklamacje
 - *Nota linguae*
 - *Nota morum*
 - Repetycja
 - Kary
 - Pobożność

Zadanie 2. Proszę wskazać, które zachowania studentów opisywane przez Jędrzeja Kitowicza są nadal aktualne – a które zniknęły – i zastanowić się, dlaczego.

1. Co mówi to o przemianach kultury studenckiej?
2. Czy dziś byłoby możliwe wprowadzenie noty językowej albo palcatów?
3. Czy studenci nadal się boją „nieprzystojności”? Co się uznaje dziś za „zachowanie niegodne”?

Zadanie 3. Proszę ocenić, czy Kitowicz pisze o dawnych szkolnych zwyczajach z sympatią, krytyką czy nostalgią.

1. Proszę znaleźć fragment, który najbardziej oddaje stosunek emocjonalny autora.

Refleksje

Pisanie

Zadanie 1. Proszę stworzyć ranking zwyczajów studentów w XXI wieku, które warto byłoby opisać dla przyszłych pokoleń. Proszę wybrać 5–7 charakterystycznych

zachowań, rytuałów, powiedzonek lub zjawisk (np. memy, sesja, nocne uczenie się, przeglądanie mediów społecznościowych itp.).

1. Proszę wyjaśnić, dlaczego właśnie te zjawiska według Pani/Pana byłyby ciekawe dla przyszłych pokoleń.
2. Proszę zapisać je w stylu Kitowicza (albo w formie nowoczesnej kroniki).

Zadanie 2. Proszę napisać krótki komentarz, wyjaśniając, jakie treści i wartości Kitowicz przekazał potomnym, opisując obyczaje dawnej Rzeczypospolitej (100 słów).

Między piórem a szablą – Józef Wybicki

Powstanie kościuszkowskie – wybuchło w marcu 1794 roku jako próba ratowania resztek niepodległości Rzeczypospolitej po II rozbiorze. Na jego czele stanął Tadeusz Kościuszko, ogłoszony naczelnikiem insurekcji. Jednym z najsłynniejszych momentów powstania była bitwa pod Racławicami (4 kwietnia 1794), w której zasłynęli kosynierzy, czyli chłopcy walczący – z braku innej broni – narzędziami rolniczymi. Mimo początkowych sukcesów powstanie zostało brutalnie stłumione przez wojska Rosji i Prus. Po jego klęsce doszło do III rozbioru Polski (1795), a ostatni król Rzeczypospolitej, Stanisław August Poniatowski, został zmuszony do abdykacji i wywieziony do Petersburga. Był to ostateczny kres niepodległego państwa. Polska zniknęła z map Europy na 123 lata.

Na podstawie: powstanie kościuszkowskie 1794, insurekcja kościuszkowska. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/powstanie-kosciuszkowskie;3961303.html> [dostęp: 10.07.2025].

Zadanie 1. W 1795 roku, po III rozbiorze, Polska przestała istnieć jako państwo.

Proszę zastanowić się, co to mogło oznaczać dla jej obywateli (w sensie emocjonalnym, codziennym, symbolicznym). Proszę odpowiedzieć na pytanie, odwołując się do jednej lub kilku kategorii.

- szkoła –
- literatura –
- polityka –
- wojsko –

Legiony Polskie we Włoszech

Po III rozbiorze Polski w 1795 roku wielu żołnierzy i patriotów nie pogodziło się z utratą niepodległości. Właśnie dlatego w 1797 roku powstały Legiony Polskie we Włoszech (w Reggio nell'Emilia) – formacja wojskowa złożona z Polaków, którzy chcieli dalej walczyć o wolność.

Dlaczego akurat we Włoszech? To tam Napoleon prowadził swoje kampanie wojenne przeciwko Austrii i tworzył zależne republiki. Polacy, m.in. generał Jan Henryk Dąbrowski i Józef Wybicki, dostrzegli w tej sytuacji szansę – wierzyli, że u boku Francji można będzie odbudować państwo polskie. Jak pisał sam Dąbrowski: „Polska jeszcze nie umarła, póki my żyjemy” – i właśnie te słowa stały się inspiracją przyszłego hymnu narodowego. Legiony stały się symbolem nadziei i walki, a ich żołnierze nosili polskie mundury, mówili po polsku i marzyli o powrocie do ojczyzny.

Na podstawie: *Legiony polskie we Włoszech*. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Legiony-polskie;3931316.html> [dostęp: 10.07.2025].

Zadanie 2. Proszę zapoznać się z opisem zdjęć, a następnie podpisać każde z nich odpowiednim imieniem i nazwiskiem jednej z postaci: *Tadeusz Kościuszko, Jan Henryk Dąbrowski, Napoleon Bonaparte, Józef Wybicki, Stefan Czarniecki*.

(1599–1665) Hetman polny koronny, bohater wojny ze Szwecją. W 1658 roku wziął udział w wyprawie do Danii, gdzie walczył przeciwko Szwedom. „Wracał się przez morze”, bo jego oddziały przeprawiły się przez Bałtyk, by wspierać sojusznika.

(1769–1821) Francuski dowódca i cesarz, którego wojny z Austrią, Prusami i Rosją dawały Polakom nadzieję na odzyskanie niepodległości. Uważany był za możliwego wybawcę Polski i sojusznika w walce z zaborcami.

(1755–1818) Generał i twórca Legionów Polskich we Włoszech. Wierzył, że Polacy mogą odzyskać ojczyznę, walcząc u boku Francji. Był symbolem aktywnej walki o wolność mimo braku państwowości.

(1747–1822) Prawnik, polityk, pisarz, autor pieśni legionowej. Blisko współpracował z Dąbrowskim, zaangażowany w działania na rzecz niepodległości. Autor polskiego hymnu narodowego.

(1746–1817) Generał, inżynier wojskowy, bohater walk o niepodległość zarówno w Polsce, jak i w Stanach Zjednoczonych. W 1794 roku stanął na czele powstania, mającego na celu ratowanie upadającej Rzeczypospolitej po II rozbiorze. W czasie insurekcji zasłynął zwycięstwem pod Raławicami, gdzie do walki stanęli chłopci uzbrojeni w kosy. Stały się one symbolem ludowego zrywu i nadziei na równość w walce o wolność ojczyzny.

Pieśń Legionów Polskich we Włoszech

Jak powstała pieśń legionów?

Podczas pobytu w Reggio nell'Emilia Józef Wybicki odwiedził obóz polskich legionistów. Był pod wrażeniem ich zaangażowania i nadziei na odzyskanie niepodległości. W odpowiedzi na ich postawę napisał pieśń, która miała podnosić żołnierzy na duchu. Tekst był prosty i łatwy do zapamiętania, a rytm dostosowany do marszu. Utwór szybko zyskał popularność wśród walczących Polaków i stał się jednym z symboli walki o wolność.

Melodia oparta jest na rytmie mazurka – popularnego polskiego tańca ludowego. Choć Józef Wybicki napisał słowa pieśni, to sam nie był autorem muzyki. Uważa się, że melodia nawiązuje do ludowych motywów tanecznych, ale jej dokładny twórca nie jest znany. Pieśń szybko zyskała popularność dzięki prostemu, rytmicznemu brzmieniu, które dobrze nadawało się do wspólnego śpiewania i maszerowania.

Zadanie 1. Proszę przyporządkować pojęcie do jego definicji: *Warta, zapłakany, taraban, marsz, Wisła, szabla, wydrzeć, odbić, niewola, kosa*

A.

- 0. ...szabla... tradycyjna broń biała
- 1. najdłuższa rzeka w Polsce
- 2. taki, który ma na twarz lub w oczach łzy. Przenośne określenie stanu smutku
- 3. zabrać coś siłą
- 4. przymusowe pozbawienie wolności
- 5. instrument perkusyjny – wojskowy bęben (archaizm)
- 6. przemieszczanie się w rytmie kroków
- 7. rzeka w południowo-wschodniej Polsce
- 8. narzędzie do ścinania trawy lub zboża, czasem używane jako broń
- 9. odzyskać coś, co było odebrane siłą

B. Proszę wybrać 3 słowa i ułożyć z nimi zdania.

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst, a następnie wykonać zadania.

Pieśń Legionów Polskich we Włoszech

Jeszcze Polska nie umarła,
Kiedy my żyjemy,
Co nam obca moc wydarła,
Szablą odbijemy.

Marsz, marsz, Dąbrowski

Do Polski z ziemi włoski⁷⁴⁷

Za Twoim przewodem⁷⁴⁸

Złączem⁷⁴⁹ się z narodem.

Jak Czarniecki do Poznania

Wracał się przez morze

Dla ojczyzny ratowania

Po szwedzkim rozbiore.

Marsz, marsz... itd.

Przejdziem⁷⁵⁰ Wisłę, przejdziem Wartę

Będziem⁷⁵¹ Polakamy⁷⁵²,

Dał nam przykład Bonaparte,

Jak zwyciężać mamy.

Marsz, marsz... itd.

[...]

Już tam ociec⁷⁵³ do swej Basi

Mówi zapłakany:

«Słuchaj jeno⁷⁵⁴, pono⁷⁵⁵ nasi

Biją w tarabany».

Marsz, marsz... itd.

Na to wszystkich jedne głosy:

«Dosyc tej niewoli

⁷⁴⁷ Dziś poprawna forma: włoskiej.

⁷⁴⁸ Dziś: przewodnictwo, przewodniczenie, zwierzchnictwo.

⁷⁴⁹ Dziś: złączymy.

⁷⁵⁰ Dziś: przejdziemy.

⁷⁵¹ Dziś: będziemy.

⁷⁵² Dziś: Polakami.

⁷⁵³ Dziś: ojciec.

⁷⁵⁴ Tylko (archaizm).

⁷⁵⁵ Ponoć – podobno (archaizm).

Mamy raławickie kosy,
Kościuszkę Bóg pozwoli⁷⁵⁶.»
Marsz, marsz... itd.

Źródło: Józef Wybicki: *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech*. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesn-legionow-polskich-we-wloszech.html> [dostęp 30.05.2025].

Zadanie 3. O jakim wydarzeniu historycznym opowiada ten tekst?

Zadanie 4. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jak Pani/Pan rozumie słowa: „Jeszcze Polska nie umarła, kiedy my żyjemy”?
2. Jak Pani/Pan rozumie słowa: „Co nam obca moc wydarła, szablą odbijemy”?
3. Dlaczego Dąbrowski wraca z Włoch? „Marsz, marsz, Dąbrowski, z ziemi włoskiej do Polski”.
4. Do jakich wydarzeń odnosi się wers: „Jak Czarniecki do Poznania wracał się przez morze”?
5. Dlaczego w pieśni jest wspomniany Bonaparte: „Dał nam przykład Bonaparte, jak zwyciężać mamy”?
6. Dlaczego ojciec płacze? Wers: „Już tam ociec do swej Basi mówi zapłakany”.
7. Kim są „nasi”, czego symbolem są „tarabany”? „Słuchaj jeno, pono nasi biją w tarabany”.
8. Do czego nawiązuje ten fragment: „Dosyć tej niewoli, mamy raławickie kosy, Kościuszkę, Bóg pozwoli”?

Zadanie 5. Proszę przeczytać tekst Stanisława Tretiaka, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Legenda opowiadająca, jakoby Kościuszkę po klęsce pod Maciejowicami miał zawołać: *Finis Poloniae!*, urodziła się bardzo prędko po bitwie maciejowickiej. Pierwszem jej źródłem drukowanym, o ile wiadomo, była urzędowa gazeta pruska: *Sud-preussische Zeitung*, która wychodziła w Poznaniu podczas powstania Kościuszkowskiego. W numerze 24

⁷⁵⁶ Tu: zechce dać, zechce zesłać.

z r. 1794 podała ona wiadomość, że przyniesiony do głównej kwatery Fersena po bitwie Kościuszko miał wyrzec przy oddaniu pałasza: *Finis Poloniae!* Wiadomość tę powtórzyła zaraz dla użytku polskich czytelników Gazeta południowo-pruska [...]. Gdzie i kiedy przybrała ta legenda nieco odmienne kształty, nie jest rzeczą dotychczas zbadaną. Wiemy tylko, że podług odmiennej od wyżej podanej wersji, Kościuszko miał zawołać *Poloniae!* nie przy oddawaniu pałasza zwycięzcy, ale padając ranny z konia. W tej czy innej formie, legenda miała to samo znaczenie i tę samą tendencję, a ta ostatnia wyraźnie wskazywała, skąd wyszedł pomysł i ku jakiemu zmierzał celowi. [...] Nie można wątpić, że matką pomysłu tego była pruska polityka względem Polaków: chciano im za pomocą tej legendy wpoić przekonanie, że po upadku wodza, na którym pokładali największe nadzieje, nie mogą już roić nigdy o niepodległości; chciano przygotować niejako naród polski i świat cały do tego, co już było ukartowane, do ostatecznego rozbioru Polski, który się też dokonał w roku następnym. Legenda miała być uświęceniem tego faktu, że Polska zniknęła z rzędu państw niezależnych, a to uświęcenie włożone było w usta najukochańszego z wodzów i naczelnika narodu.

Źródło: Stanisław Tretiak: *Finis Poloniae! Historia legendy maciejowickiej i jej rozwiązanie*. Kraków 1921, s. 1–2.

1. Kto jako pierwszy rozpowszechnił informację, że Kościuszko miał powiedzieć „*Finis Poloniae!*”? Dlaczego to istotne, że była to prasa pruska?
2. Jakie emocje i przekonania miała wywołać ta legenda wśród Polaków i Europy?
3. Dlaczego przypisanie słów o końcu Polski samemu Kościuszcze było szczególnie skuteczne jako element propagandy?
4. Jakie były prawdziwe cele polityczne stojące za rozpowszechnianiem tej informacji – do czego miała przygotować opinię publiczną?
5. Jakie znaczenie może mieć ta legenda dla odbioru pierwszego wersu *Pieśni Legionów* („Jeszcze Polska nie umarła...”)? Czy można traktować pieśń jako odpowiedź lub sprzeciw wobec tej narracji?

Z biegiem lat, gdy utwór zdobył ogromną popularność wśród Polaków pod zaborami i na emigracji, zaczęto utożsamiać go z postacią generała Jana Henryka Dąbrowskiego – dowódcy Legionów. To właśnie jego imię pojawiło się w potocznej nazwie pieśni, która od tej pory zaczęła funkcjonować jako *Mazurek Dąbrowskiego*. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zaczęto zastanawiać się, jaki powinien być nowy hymn narodowy – oprócz *Mazurka Dąbrowskiego* brano pod uwagę *Rotę* Marii Konopnickiej, pieśń religijno-patriotyczną *Boże, coś Polskę*, a nawet *Bogurodnicę*. Ostatecznie jednak to *Mazurek Dąbrowskiego* – dzięki prostocie formy, rytmowi ludowego tańca, uniwersalnemu przesłaniu – stał się symbolem jedności narodowej i wybrano go w 1927 roku na hymn państwowy.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania dotyczące hymnu państwowego Pani/Pana kraju.

1. O czym opowiada hymn? (Jakie wartości, uczucia, postawy lub wydarzenia są w nim przedstawione?)
2. Do jakich wydarzeń historycznych się odnosi?
3. Jaka atmosfera dominuje w hymnie?
4. Jakie emocje może budzić ten hymn w obywatelach?

Zadanie 2. Proszę odsłuchać *Mazurka Dąbrowskiego* i zastanowić się, jakie zmiany można zauważyć w porównaniu z pierwotnym tekstem z 1797 roku?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać wypowiedź (150 słów), w której:

1. opisz Pani/Pan, co dla żołnierzy Legionów mogło znaczyć hasło: „Jeszcze Polska nie umarła”,
2. odnieś się Pani/Pan do emocji i wartości, jakie przekazuje tekst,
3. wskaż Pani/Pan, jak *Mazurek Dąbrowskiego* funkcjonuje dziś: czy nadal ma siłę jednoczącą i motywującą?

Labirynt wyobraźni – Jan Potocki

Jan Potocki (1761–1815)

– polski pisarz, podróżnik, etnograf, historyk i badacz kultury Orientu. Wywodził się z arystokratycznej rodziny, kształcił się w Genewie i we Francji. Zwiedził niemal całą Europę, Afrykę Północną i Bliski Wschód. Był wykształconym poliglotą i zapalonym naukowcem. Jego najsłynniejsze dzieło to *Rękopis znaleziony w Saragossie* – barokowa, wielopiętrowa powieść w stylu „opowieści w opowieści”, łącząca elementy fantastyczne, filozoficzne i przygodowe. Potocki pisał głównie po francusku.

Jego życie zakończyło się tragicznie – w wyniku długiej choroby psychicznej popełnił samobójstwo.

Rękopis znaleziony w Saragossie

Zadanie 1. Proszę przeczytać hasła słownikowe, a następnie na tej podstawie sporządzić notatkę.

Ahaswer, Ahaswerus, Ahaszwerosz, Żyd Wieczny Tułacz – postać z legendy powstałej prawdopodobnie w XIII wieku w jednym z katolickich klasztorów angielskich, rozpowszechnionej później w całej Europie; Żyd sandalarz (lub odźwierny Piłata), znieważył prowadzonego na Golgotę Chrystusa, za co został ukarany nieśmiertelnością i wieczną tułaczką aż do powtórnego przyjścia Zbawiciela.

Źródło: Ahaswer, Ahaswerus, Ahaszwerosz, Żyd Wieczny Tułacz. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ahaswer;4007510.html> [dostęp 10.06.2025].

Kabała [hebr. *qabbālā* 'tradycja'], *rel.* – najważniejszy nurt mistyczny, jaki rozwinął się w obrębie judaizmu. Kabaliści doszukiwali się ezoterycznego sensu *Biblii* w jej podtekście, głosili wiarę w magiczną siłę liter tekstu biblijnego i kombinacji liter imienia boskiego. Na ukształtowanie się kabały i poglądów kabalistów wpływ wywarło podstawowe dzieło mistyki żydowskiej *Sefer Jecira* ['księga stwarzania'] prawdopodobnie z III/IV wieku; głównym dziełem kabały była tajemna księga *Zohar*; rozkwit kabały teoretycznej przypada na XII–XIV wiek w środowisku Żydów hiszpańskich; kabała praktyczna (I. Lurja) nawoływała do ascetycznych i mistycznych praktyk mających przyspieszyć nadejście mesjasza, wprowadziła stosowanie amuletów i praktyk magicznych; kabała wywarła wpływ na żydowskie prądy mesjanistyczne z XVI i XVII wieku oraz na chasydyzm; zawarte w kabale elementy magii i symbolizmu przyczyniły się z czasem do zwulgaryzowania pojęcia kabały; mianem kabalistyka zaczęto oznaczać pewne rodzaje spirytyzmu i okultyzmu; *pot.* wróżenie z kart, wróżba.

Źródło: Kabała. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kabala;3918765.html> [dostęp: 10.06.2025].

Inkwizycja [łac. *inquisitio* 'poszukiwanie w określonej sprawie', 'przesłuchanie'] – procedura prawna [...] zastosowana w sprawach dotyczących herezji. [...] Zadaniem inkwizycji było wyszukiwanie i sądzenie heretyków, których następnie przekazywano władzy świeckiej w celu wymierzenia kary (tzw. *brachium saeculare* 'ramię świeckie'). Do wytożenia procesu wystarczało podejrzenie lub denuncjacja szpiegów inkwizycji; w śledztwie stosowano tortury, oskarżony w praktyce był pozbawiony obrońcy; jeśli przyznawał się do winy i wykazywał skruchę, wymierzano mu karę kościelną (np. posty, pielgrzymki), w cięższych przypadkach karano publiczną chłostą, więzieniem lub śmiercią oraz konfiskatą dóbr. [...] Szczególną postać przybrała inkwizycja w Hiszpanii, gdzie w 1478 roku władcy hiszpańscy król Ferdynand II Katolicki i jego żona Izabela I Katolicka uzyskali od papieża Sykstusa IV prawo mianowania inkwizytorów. Inkwizycja stała się tam narzędziem władzy świeckiej, Ferdynand i Izabela posłużyli się nią w celach polityczno-religijnych – do ścigania i wydalania z Półwyspu Iberyjskiego ochrzczonych Maurów i Żydów, oskarżanych o potajemne praktykowanie dawnej wiary.

Źródło: *Inkwizycja*. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/inkwizycja;3914801.html> [dostęp: 10.06.2025].

Tebaida – historyczna kraina w Górnym Egipcie, niedaleko Nilu. Od III wieku była miejscem, do którego udawali się pierwsi chrześcijańscy pustelnicy i mnisi, szukając duchowej samotności.

Na podstawie: Ewa Wipszycka, *Drugi dar Nilu czyli o mnichach i klasztorach w późnoantycznym Egipcie*. Kraków 2014, s. 231–232.

Zadanie 2. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć słowo z kolumny I z jego definicją z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
0. <u>egzorcyzmy</u>	a) dar dla biednego, zwykle z litości lub pobożności
1. żebrak	b) surowy, bezlitosny, bardzo ostry (np. zakaz, kara)
2. jałmużna	c) osoba prosząca o pomoc, żyjąca z datków

3. przestroga	d) pełen zapachu, oddany, bardzo zaangażowany
4. srogi	e) <u>rytuał religijny mający na celu wypędzenie złych duchów</u>
5. rażący	f) groźby słowne mające wywołać strach lub posłuszeństwo
6. gorliwy	g) ostrzeżenie mające uchronić przed czymś złym
7. pogroźki	h) wywołujący oburzenie, sprzeciw

o.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
e							

Zadanie 3. Proszę – zgodnie z przykładem – zaznaczyć właściwe znaczenie słowa.

o. egzorcyzmy

- a) Podczas egzorcyzmów wszyscy gotowali i śpiewali.
- b) Po modlitwie odprawiono egzorcyzmy, by wypędzić ducha.
- c) Jego egzorcyzmy były zawsze bardzo spokojne i ciche jak rozmowy sąsiedzkie.

1. żebrak

- a) Na wystawie oglądaliśmy portret bogatego żebraka.
- b) Codziennie rano żebrak siadał przy bramie i prosił o drobne.
- c) Włożył żebrak i wyszedł z domu.

2. jałmużna

- a) Zamiast kolacji podał nam jałmużnę z ryżu i mleka.
- b) Wieczorem każdy powiedział jałmużnę i poszedł spać.
- c) Starsza pani dała chłopcu kilka monet jako jałmużnę.

3. przestroga

- a) Jego słowa brzmiały jak uprzejma przestroga, choć kryła się w nich wyraźna groźba.
- b) Przestroga była jedynym daniem, jakie podano na uczenie królewskiej.
- c) Uczeń zapisał w zeszycie przestrogę jako wynik ostatniego równania.

4. srogi
 - a) Wiosna była wyjątkowo sroga i pachnąca fiołkami.
 - b) Król był srogi i nie znał litości wobec buntowników.
 - c) Miękki koc z jedwabiu i bawełny był wyjątkowo srogi.
5. rażący
 - a) Zakonnik odprawiał rażący rytuał, by wypędzić demony.
 - b) Miałem rażący list, który rozświeślał całą izbę.
 - c) To był rażący błąd – nie powinieneś tak postąpić.
6. gorliwy
 - a) Gorliwy pies czekał całą noc bez przerwy.
 - b) To bardzo gorliwy uczeń – uczy się z wielkim zapałem.
 - c) Gorliwa przyprawa jest często używana w kuchni orientalnej.

Rękopis znaleziony w Saragossie

Rękopis znaleziony w Saragossie to powieść gotycko-fantastyczna autorstwa Jana Potockiego, napisana na początku XIX wieku. Akcja toczy się w XVIII-wiecznej Hiszpanii, a głównym bohaterem jest młody oficer Alfons van Worden, który w drodze przez góry Sierra Morena przeżywa serię niezwykłych, często nadprzyrodzonych wydarzeń.

Powieść składa się z 66 opowieści podzielonych na 66 dni, a jej struktura ma charakter szkatułkowy – bohaterowie przekazują sobie głos, tworząc wielopiętrowy zbiór historii. Alfons nie tylko sam doświadcza przygód, ale także słucha opowieści innych postaci, co sprawia, że granica między rzeczywistością a fikcją staje się płynna.

Rękopis znaleziony w Saragossie został napisany po francusku i dopiero później przetłumaczony na język polski.

Na podstawie: Marian Toporowski: *Wstęp*. W: Jan Potocki: *Rękopis znaleziony w Saragossie*. T. 1. Warszawa 1950, s. 5–15.

Jan Potocki
Rękopis znaleziony w Saragossie
Dzień dziewiąty

Pustelnik przyszedł mnie obudzić, siadł na moim łóżku i rzekł:

– Moje dziecko⁷⁵⁷, złe duchy znowu tej nocy wyprawiały w mojej pustelni piekielne harce⁷⁵⁸. Samotnicy Tebaidy⁷⁵⁹ nie byli więcej ode mnie wystawieni na złość szatańską; nie wiem przy tym, co mam sądzić o człowieku, który przybył z tobą i zwie się kabalistą. Przedsięwziął wyleczyć Paszeka i w istocie wiele mu pomógł, ale bynajmniej nie używał egzorcyzmów przepisanych przez rytuał naszego świętego kościoła. Pójdź do mojej pustelni, czeka na nas śniadanie, po którym usłyszymy zapewne przygody tego dziwnego nieznajomego.

Wstałem i udałem się za pustelnikiem. W istocie, znalazłem Paszeka w daleko lepszym stanie i z twarzą nawet mniej odrażającą. Nadal był ślepy na jedno oko, ale nie wywieszał już tak obrzydliwie języka. Usta przestały mu pienieć się i pozostałe oko toczyło⁷⁶⁰ mniej błędne⁷⁶¹ spojrzenia. Powinszowałem⁷⁶² kabaliście, który mi odrzekł, że to był tylko słaby dowód jego umiejętności. Następnie pustelnik przyniósł śniadanie, złożone z gorącego mleka i kasztanów.

Podczas gdy spożywaliśmy tę skromną ucztę, ujraliśmy wchodzącego człowieka, chudego i wybladłego, którego cała postać wstręt wzbudzała, chociaż nie można było rzec, co było przyczyną tego odrażającego wrażenia. Nieznajomy ukląkł przede mną i zdjął kapelusz. Wtedy ujrzałem, że miał owiązane czoło. Wyciągnął ku mnie kapelusz, jak gdyby prosił o jałmużnę⁷⁶³. Rzuciłem mu sztukę złota. Szczególniejszy żebrak⁷⁶⁴ podziękował mi i dodał:

⁷⁵⁷ „Moje dziecko” – wyrażenie religijne; pustelnik mówi jak duchowy ojciec do „duszy”.

⁷⁵⁸ Harce – dzikie, niespokojne ruchy.

⁷⁵⁹ Tebaida – mnisi żyjący na pustyni Tebaida (Egipt), znani z ascetyzmu i walki duchowej z pokusami.

⁷⁶⁰ Oko toczyło – inaczej: rzucać wzrokiem; „tłoczyć” lub „rzucać wzrok” niespokojnie.

⁷⁶¹ Błędne – rozbiegane, niepewne, bez wyraźnego celu; typowe dla kogoś niespełna rozumu.

⁷⁶² Powinszowałem – pogratulowałem, wyraziłem uznanie.

⁷⁶³ Jałmużna – dar pieniężny lub rzeczowy dla biednego, motywowany religijnym współczuciem.

⁷⁶⁴ Żebrak – osoba prosząca o jałmużnę, żyjąca z darów.

– Panie Alfonsie, twój dobry uczynek nie pójdzie na marne. Uprzedzam cię, że ważny list czeka na ciebie w Puerto Lapicha. Przeczytaj go, zanim wjedziesz do Kastylii.

Udzieliwszy mi to ostrzeżenie, nieznajomy ukląkł przed pustelnikiem, który mu nappełnił kapelusz kasztanami, następnie uczynił to samo przed kabalistą, ale wnet zerwał się, mówiąc:

– Od ciebie niczego nie żądam, jeżeli powiesz, kto jestem, gorzko kiedyś tego pożałujesz. Po tych słowach wyszedł z pustelni.

Gdy zostaliśmy sami, kabalista zaczął śmiać się i rzekł:

– Aby wam dowieść, jak mało lękam się pogroźek⁷⁶⁵ tego człowieka, zaraz wam powiem, że to jest Żyd Wieczny Tułacz⁷⁶⁶, o którym zapewne musieliście słyszeć. Już przeszło od osiemnastu wieków ani razu nie usiadł, ani położył się, nie odpoczął, nie zasnął. Ciągłe idąc przed siebie, zje wasze kasztany i nazajutrz rano będzie już stąd o jakie sześćdziesiąt mil. Zwykle przebiega we wszystkich kierunkach niezmiernie pustynie Afryki. Żywi się dzikimi owocami, a drapieżne zwierzęta mijają go bez szkody z powodu świętego piętna⁷⁶⁷ wyrytego na jego czole. Dlatego to, jak uważaliście, nosi na głowie przepaskę. Nie bywa on nigdy w naszych okolicach, chyba na wezwanie jakiego kabalisty. Wreszcie mogę wam zaręczyć, że ja go tu wcale nie wezwałem, nie mogę go bowiem ścierpieć⁷⁶⁸. Jednakowoż muszę wyznać, że często wie on o wielu rzeczach, radzę ci zatem, panie Alfonsie, nie zaniebysować jego przestrogi⁷⁶⁹.

– Mości⁷⁷⁰ kabalisto – odpowiedziałem – Żyd doniósł mi, że list czeka mnie w Puerto Lapiche. Spodziewam się tam pojutrze stanąć i nie zapomnę zapytać oberżysty.

– Nie potrzeba tak długo czekać – odparł kabalista – musiałbym mało znaczyć w świecie geniuszów, gdybym nie mógł mieć tego listu wcześniej.

⁷⁶⁵ Pogrożek – gróźb; groźne słowa mające wywołać strach lub posłuszeństwo.

⁷⁶⁶ Aswerus; postać z legendy chrześcijańskiej: Żyd, który miał znieważyć Chrystusa i za karę żyje wiecznie, wędrując po świecie.

⁷⁶⁷ Święte piętno – znak (na czole) symbolizujący świętość lub przekleństwo; tu: magiczna ochrona, która odstrasza dzikie zwierzęta.

⁷⁶⁸ Ścierpieć – nie móc znieść kogoś, czuć do niego niechęć.

⁷⁶⁹ Nie zaniebysować przestrogi – potraktować poważnie ostrzeżenie.

⁷⁷⁰ Mości – archaiczny zwrot grzecznościowy, skrót od „mości panie”; wyrażenie szacunku.

To mówiąc pochylił głowę na prawe ramię i wyrzekł kilka wyrazów rozkazującym głosem. W przeciągu pięciu minut upadł na stół wielki list pod moim adresem. Rozpieczętowałem⁷⁷¹ go i przeczytałem, co następuje:

„Panie Alfonsie!

Z rozkazu Jego Królewskiej Mości naszego Najmiłościwszego Pana Don Ferdynanda IV uprzedzam cię, abyś wstrzymał twój przyjazd do Kastylii. Srogość⁷⁷² tę winieś jedynie przypisać nieszczęściu, które spowodowało, że rozgniewałeś na siebie święty trybunał zajmujący się zachowaniem czystości wiary w Hiszpanii. Wypadek ten jednak niech w niczym nie zmniejsza twojej gorliwości⁷⁷³ w chęci służenia królowi. Wraz z niniejszym, załączam ci urlop na trzy miesiące, przepędź ten czas na granicach Kastylii⁷⁷⁴ i Andaluzji⁷⁷⁵, wszelako nie przebywaj zbyt długo w żadnej z obu tych prowincji. Pomyślano już o zaspokojeniu twego czcigodnego ojca i przedstawiono mu całą tę sprawę w świetle wcale go nie rażącym⁷⁷⁶.

Twój życzliwy

Don Sanche de Tor de Peñas

Minister Wojny”.

Do tego listu przyłączony był urlop na trzy miesiące, opatrzony niezbędnymi podpisami i pieczęciami.

Podziwialiśmy pośpiech gońców⁷⁷⁷ kabalisty, następnie prosiliśmy go, aby dotrzymał nam obietnicy i opowiedział wypadki przeszłej nocy w Venta Quemada. Odrzekł nam jak wczoraj, że nie zrozumiemy wiele rzeczy w jego opowiadaniu, ale zastanowiwszy się przez chwilę, zaczął w te słowa:

Historia kabalisty

Nazywają mnie w Hiszpanii Don Pedro de Uzeda i pod tym nazwiskiem o milę stąd posiadam piękny zamek. Prawdziwe moje miano jest: rabi Sadok Ben Mamun,

⁷⁷¹ Rozpieczętowałem – otworzyłem list, zerwałem pieczęć.

⁷⁷² Srogość – surowość, ostre postępowanie; tu: kara lub zakaz.

⁷⁷³ Gorliwości – zapалу, starania, zaangażowania w służbę lub wiarę.

⁷⁷⁴ Kastylia – historyczna kraina w Hiszpanii, centrum władzy królewskiej i religijnej (inkwizycja).

⁷⁷⁵ Andaluzja – południowa część Hiszpanii, z silnymi wpływami arabskimi i żydowskimi.

⁷⁷⁶ Rażącym – obrażonym, wzbudzającym gniew.

⁷⁷⁷ Gońcy – posłańcy.

jestem bowiem Żydem. Wyznanie tego rodzaju jest cokolwiek niebezpieczne w Hiszpanii⁷⁷⁸, ale oprócz tego, że ufam waszej uczciwości, uprzedzam was, że nie tak łatwo byłoby mi zaszkodzić. Wpływ gwiazd na moje przeznaczenie zaczął objawiać się od pierwszych chwil mego życia. Ojciec mój, wyciągnąwszy mój horoskop, przejęty był radością, gdy ujrzał, że przyszedłem na świat, właśnie gdy słońce przechodziło w znak Panny. Wprawdzie użył całej umiejętności na dopięcie tego celu, ale nie spodziewał się tak dokładnego skutku.

Nie potrzebuję wam mówić, że ojciec mój Mamun był pierwszym astrologiem swego czasu. Wszelako gwiazdarnstwo⁷⁷⁹ było jedną z najmniejszych nauk, jakie posiadał, szczególnie posunął znajomość kabalistyki do stopnia, jakiego żaden z rabinów dotąd nie osiągnął.

W cztery lata po moim przyjściu na świat mój ojciec miał córkę, która narodziła się pod znakiem Bliźniąt. Pomimo tej różnicy, jednakowo nas wychowano. Nie miałem jeszcze dwunastu lat, moja siostra zaś ośmiu, kiedy umieliśmy już po hebrajsku, po chaldejsku⁷⁸⁰, po syrochaldejsku⁷⁸¹, znaliśmy mowy Samarytanów⁷⁸², Koptów⁷⁸³, Abisyńczyków⁷⁸⁴ i różne inne umarłe lub umierające języki. Nadto bez pomocy ołówka mogliśmy rozłożyć litery każdego wyrazu, wedle wszelkich zasad oznaczonych prawidłami kabalistyki.

Wtedy to właśnie kończyłem dwunasty rok, z niezwykłą starannością ułożono nasze włosy w pierścienie, ażeby zastosować się do znaku, pod którym się urodziłem, dawano nam do jedzenia mięso z czystych zwierząt, wybierając dla mnie samców⁷⁸⁵, samice⁷⁸⁶ zaś dla mojej siostry.

⁷⁷⁸ Judaizm był zakazany lub prześladowany w Hiszpanii, zwłaszcza przez inkwizycję.

⁷⁷⁹ Gwiazdarnstwo – astrologia, praktyka odczytywania losu na podstawie układu gwiazd.

⁷⁸⁰ Chaldejski – starożytny język semicki, ważny w astrologii i kabałach; związany z Babilonią.

⁷⁸¹ Syrochaldejski – język syryjski z elementami chaldejskimi; używany w starożytnych tekstach religijnych.

⁷⁸² Samarytanie – ludność Palestyny wywodząca się od starożytnych Izraelitów, ale uznająca tylko część Biblii.

⁷⁸³ Koptowie – chrześcijanie egipscy posługujący się językiem koptyjskim.

⁷⁸⁴ Abisyńczykowie – mieszkańcy Etiopii, dawniej chrześcijanie z własną tradycją.

⁷⁸⁵ W judaizmie niektóre rytuały wymagają mięsa określonej płci zwierząt, zwykle samców.

⁷⁸⁶ Przydzielenie samców/samic symbolizuje różnicowanie ról zgodnie z mistyką kabalistyczną.

Gdy zacząłem szesnasty rok, mój ojciec postanowił nas przypuścić do tajemnic kabały *Sefirot*⁷⁸⁷. Naprzód dał nam do rąk *Sepher Zohar*⁷⁸⁸, czyli tak nazwaną jasną księgę, w której nic nie można zrozumieć, tak dalece jasność dzieła ślepi wzrok patrzących. Następnie zagłębialiśmy się nad *Siphra Dizniutha*⁷⁸⁹, czyli tajemniczą księgą, w której najzrozumialszy period⁷⁹⁰ mógł wybornie ujść⁷⁹¹ za zagadkę. Na koniec przystąpiliśmy do *Idra Rabby* i *Idra Suthy*, to jest do małego i wielkiego *Sanhedrynu*. [...] Być może, że wy wszyscy wyobrażacie sobie, jakobyście nabyli prawdziwego pojęcia o tych boskich księgach z tłumaczenia łacińskiego wydanego wraz z oryginałem chaldejskim roku 1684 w małym miasteczku niemieckim nazwanym Frankfurt, ale my śmiejemy się z zarozumiałości tych, którzy sądzą, że dość zwyczajnego wzroku ludzkiego, aby móc czytać w tych księgach. To zapewne wystarcza do czytania niektórych języków terazniejszych, ale w hebrajskim każda litera jest liczbą, każdy wyraz przemądrą kombinacją, każdy period straszliwą formułą, którą gdy kto potrafi wymówić z potrzebnym przydechem⁷⁹² i akcentami, z łatwością może poruszać góry i osuszać rzeki. [...] Mogę wam tylko powiedzieć, że nie tylko z każdym dniem nabywaliśmy nowych wiadomości, ale nadto nowej potęgi, której jeżeli nie śmieliśmy⁷⁹³ jeszcze używać, przecież z dumą cieszyliśmy się, że według wewnętrznego naszego przekonania siła ta w nas tkwiła. Wkrótce jednak najsmutniejszy wypadek przerwał nasze rozkosze kabalistyczne.

Źródło: Jan Potocki: *Rękopis znaleziony w Saragossie*. Wstęp Marian Toporowski. T. 1. Warszawa 1950, s. 134–138.

⁷⁸⁷ System mistyczny w judaizmie; Sefirot to dziesięć aspektów boskości.

⁷⁸⁸ *Sepher Zohar* – najważniejsze dzieło kabały (XIII wiek), „Księga Blasku”, trudna i ezoteryczna.

⁷⁸⁹ *Sikhar Dizniutha* – część Zoharu, „Księga Tajemnic”, trudna do zrozumienia, pełna symboli.

⁷⁹⁰ *Period* – okres.

⁷⁹¹ *Mógł ujść* – był odbierany.

⁷⁹² *Przydech* – szczególnie oddech potrzebny przy wypowiadaniu świętych słów w kabale.

⁷⁹³ *Nie śmieć* – nie odważyć się.

Zadanie 4. Proszę ułożyć chronologiczny plan wydarzeń. Proszę skorzystać z ilustracji, które znajdują się pod kodem QR.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.

Zadanie 5. Proszę wypisać postaci, które występują w przywołanym fragmencie powieści, a następnie krótko je scharakteryzować.

postać	kim jest (krótki opis)
<i>Alfons</i>	<i>narrator i uczestnik wydarzeń; podróżnik, który poznaje pustelnika i kabalistę</i>

Zadanie 6. Proszę:

- podać, jakie działania podjął kabalista wobec Paszeka.
- wskazać, czy Alfons bardziej ufa pustelnikowi, czy kabaliście – i proszę uzasadnić odpowiedź.
- wskazać, kto mówi, kto słucha, a kto zachowuje się w sposób niezwykle lub tajemniczy.

Zadanie 7. Na podstawie fragmentu *Rękopisu znalezionego w Saragossie* proszę wskazać różne drogi do poznania prawdy ukazane w tekście

1. religia: *modlitwa*,
2. rozum i nauka: *astrologia*,
3. doświadczenie:
4. magia i kabała:

Zadanie 8. Proszę przeanalizować elementy kulturowe, religijne i symboliczne zawarte w podanym fragmencie *Rękopisu znalezionego w Saragossie*, a następnie przypisać pojęcia do podanych kategorii.

Idra Sutha, egzorcyzmy, język hebrajski, święty trybunał, kabała, wpływ gwiazd, pustelnik, Samarytanie, Sepher Zohar, nieśmiertelność, horoskop, język syrochaldejski, Bliźnięta, zaklęcia, rytuał Kościoła, Żyd Wieczny Tułacz, modlitwa, kabalista, ukryta wiedza, przywoływanie listu mocą słów, język chaldejski, gorące mleko i kasztany, Siphra Dizniutha, dziesięcioro przykazań, znak zodiaku Panna, Abisyńczycy

- chrześcijaństwo:
- judaizm:
- legendy i apokryfy:
- astrologia i ezoteryka:

Zadanie 9. Proszę sformułować wniosek na temat tego, w jaki sposób *Rękopis znaleziony w Saragossie* ukazuje relację między religią, wiedzą tajemną a rozumem.

1. Proszę zastanowić się, co mówi o świecie przedstawionym fakt, że różne religie i systemy poznania współistnieją, a czasem się ścierają. Czy Potocki faworyzuje któreś z nich?

Zadanie 10. Proszę przeczytać fragment tekstu Janusza Ryby, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Sceptycyzm Potockiego [...] przybrał inną postać. Potocki żył w epoce o całkowicie odmiennym stosunku do religii [...]. W czasach Potockiego panowała atmosfera wolności; modne stało się podważanie zasad wiary bluźnierstwa. Ta atmosfera odcisnęła w umyśle autora *Rękopisu...* trwałe piętno; zaraziła go swoim sceptycyzmem wobec religii; zaszczepiła przekonanie, iż religijne dogmaty należy podać racjonalnej ocenie i że to jest jedyny sposób poznania. Przesiąknięty racjonalizmem sceptycyzmem epoki, Potocki żywił nieufność do dogmatów religijnych, a jednocześnie, w przeciwieństwie do wielu ówczesnych myślicieli, był sceptycznie nastawiony wobec skrajnie racjonalistycznych poglądów, jakie głosili czołowi przedstawiciele Oświecenia. [...] Jednak mimo uporczywych poszukiwań, nie znalazł Potocki argumentów, które przekonałyby go w sposób absolutnie pewny bądź do postawy teistycznej, bądź do ateizmu.

Źródło: Janusz Ryba: *Poszukiwawcze prawdy, Blaise Pascal i Jan Potocki*. Katowice 2018, s. 81–82.

1. Czy sceptycyzm Potockiego był wyborem intelektualnym, czy raczej efektem wpływu epoki? Proszę uzasadnić swoją opinię.
2. W jaki sposób Potocki różnił się od „czołowych przedstawicieli Oświecenia” w swoim podejściu do racjonalizmu?
3. Jaką rolę pełni opozycja między wiarą a rozumem w tym fragmencie? Czy autor sugeruje konflikt, kompromis czy próbę pogodzenia obu postaw?

Zadanie 11. Po lekturze tekstu Janusza Ryby proszę przeczytać jeszcze raz fragmenty *Rękopisu znalezionego w Saragossie*, zwracając uwagę na obecność ironii i sceptycyzmu narratora.

- „Moje dziecko, złe duchy znowu tej nocy wyprawiały w mojej pustelni piekielne harce. Samotnicy Tebaidy nie byli więcej ode mnie wystawieni na złość szatańską; [...] Pójdź do mojej pustelni, czeka na nas śniadanie, po którym usłyszymy zapewne przygody tego dziwnego nieznanego”.
1. Proszę wyjaśnić, dlaczego pustelnik mówi podniosłym językiem, a opisuje zwykłe, codzienne sprawy. Proszę pokazać, jak ironia ujawnia różnicę między tym, co udaje, a tym, jak naprawdę żyje.
 - „W istocie, znalazłem Paszeka w daleko lepszym stanie i z twarzą nawet mniej odrażającą. Nadal był ślepy na jedno oko, ale nie wywieszał już tak obrzydliwie języka. Usta przestały mu pienić się i pozostałe oko toczyło mniej błędne spojrzenia. Powinszowałem kabaliście, który mi odrzekł, że to był tylko słaby dowód jego umiejętności”.
 2. Proszę przeanalizować sposób opisu „poprawy” Paszeka. Jakie elementy świadczą o ironii narratora wobec cudu i wiary w uzdrowiciela?
 - „Ojciec mój, wyciągnąwszy mój horoskop, przejęty był radością, gdy ujrzał, że przyszedłem na świat, właśnie gdy słońce przechodziło w znak Panny. Wprawdzie użył całej umiejętności na dopięcie tego celu, ale nie spodziewał się tak dokładnego skutku”.
 3. Proszę przeanalizować ton narratora wobec astrologicznych starań ojca i wskazać, jak ironia podważa powagę tej „naukowej” precyzji.
 - „Być może, że wy wszyscy wyobrażacie sobie, jakobyście nabyli prawdziwego pojęcia o tych boskich księgach z tłumaczenia łacińskiego wydane wraz z oryginałem chaldejskim roku 1684 w małym miasteczku niemieckim nazwanym Frankfurt, ale my śmiejemy się z zarozumiałości tych, którzy sądzą, że dość zwyczajnego wzroku ludzkiego, aby móc czytać w tych księgach”.
 4. Proszę wyjaśnić, w jaki sposób narrator wykorzystuje ironię, by skrytykować zarówno „tajemną wiedzę”, jak i zarozumiałość jej samozwańczych adeptów.

Zadanie 12. Proszę przeczytać, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Kompozycja ramowa – kompozycja czyniąca ze świata przedstawionego dzieła układ co najmniej dwustopniowy: na pierwszym stopniu znajduje się określona sytuacja fabularna, w której obrębie opowiadana jest jakaś inna fabuła (lub szereg fabuł); uczestnik pierwszej z nich występuje wtedy jako narrator drugiej. Pierwszy stopień przedstawienia stanowi ramę kompozycyjną opowiadań umieszczonych na drugim stopniu; np. *Baśnie z tysiąca i jednej nocy*, *Dekameron* Boccaccia, *Opowieści kanterberyjskie* G. Chaucera. Może on ulegać dalszemu uwielokrotnieniu, teoretycznie biorąc nieograniczonemu; mamy wtedy do czynienia z tzw. kompozycją szkatułkową, organizującą przedstawienie wielostopniowe: hierarchiczny porządek samodzielnych całości kompozycyjnych, z których każda ulokowana jest w ramach całości o jeden stopień wyższej.

Źródło: Janusz Sławiński: *Kompozycja ramowa*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 234.

1. Proszę wyjaśnić, na czym polega różnica między kompozycją ramową a kompozycją szkatułkową.
2. Proszę podać przykład utworu literackiego, który wykorzystuje ten typ struktury.
3. Proszę wskazać, w jaki sposób kompozycja ramowa (lub szkatułkowa) ujawnia się we fragmencie zatytułowanym *Dzień dziewiąty Rękopisu znalezionego w Saragossie*. Proszę zauważyć, że opowieść kabalisty została wpleciona w opowieść narratora głównego. Jak taki układ wpływa na sposób przedstawiania zdarzeń?

Na podstawie *Rękopisu znalezionego w Saragossie* Jana Potockiego powstał kultowy polski film pod tym samym tytułem (1965) w reżyserii Wojciecha Jerzego Hasa. To film niezwykle ceniony za swoją surrealistyczną atmosferę, kunsztowną narrację i bogactwo wątków – zgodnie z literackim oryginałem. Zyskał uznanie nie tylko w Polsce, ale i za granicą. Wśród jego fanów byli m.in. Martin Scorsese i Luis Buñuel.

Refleksje

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać kartkę z dziennika bohatera, który przygląda się z ukrycia opisywanym wydarzeniom (150 słów).

Słownik języka polskiego – Samuel Bogumił Linde (1807–1814)

Samuel Bogumił Linde

Urodził się w 1771 roku w Toruniu w rodzinie szwedzko-niemieckiej. Studiował w Lipsku, gdzie zainteresował się językiem polskim, a później pracował jako bibliotekarz w Wiedniu. W 1804 roku został dyrektorem Liceum Warszawskiego, w którym uczył m.in. ojciec Fryderyka Chopina. Jego największym dziełem był sześciotomowy *Słownik języka polskiego*, wydawany w latach 1807–1814, uważany za pierwsze nowoczesne opracowanie polszczyzny, zawierające cytaty z dawnych tekstów. Linde był także tłumaczem, pedagogiem i urzędnikiem oświatowym. Zmarł w 1847 roku w Warszawie.

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy język może być źródłem tożsamości narodowej?
2. Co znaczy „mieć własny język”? Czy to tylko narzędzie komunikacji, czy także coś więcej?

3. Jakie cechy powinien mieć dobry słownik? Czy to tylko zbiór definicji, czy także dokument kultury i epoki?
4. Co mówi o narodzie sposób, w jaki opisuje on własne słowa?

Zadanie 2. Proszę przeczytać wstęp do *Słownika języka polskiego* oraz jedno z haśleł, a następnie odpowiedzieć na pytanie.

Wstęp

[...] Mężowi ozdobionemu darami serce ujmującymi i zdobiącymi rozum, przypisując to dzieło, korzystam z dawno upragnionej, a teraz dopiero zdarzonej sposobności, złożenia Mu hołdu tego uszanowania, które Mu się od każdego chwałę i pomysłność ojczyzny kochającego obywatela należy.

Panowanie Stanisława Augusta zaszczyt ten przyniosło krajowi i jego rodakom, że stanowi epokę wskrzeszenia nauk w Narodzie. Za Niego część majątku po zgasyłym, równie zamożnym jak uczonym zakonie, uratowana, obrócona szczęśliwie na posąg edukacji publicznej, ustanowiona owa w wiecznej wdzięczności narodu zachowana Komisya Edukacyjna, wyższe i niższe szkoły do prawdziwego celu swego zwrócone, światło w kraju upowszechnione, życie publiczne i prywatne uprzyjemnione, gust wydoskonalony, język oczyszczony, upiękniony, ubogacony, dzieła w różnych naukach dla młodzieży i kraju prawdziwie użyteczne rozkrzewione;

[...] Uczcić pamięć ostatniego przed nieszczęsnym rozbiorem kraju Króla Polskiego, poczytałem sobie za tem milszą powinność, że nie tylko krwi związek, lecz też wysokie cnoty i dary Jaśnie Oświecony Waszej Xiągcej Mości wszystko nam to przypominają, co Naród w Stanisławie Auguście poważał i kochał. [...]

Jaśnie Oświeconej Waszej Xiążęcej Mości

najniższy sługa

LINDE.

Źródło: Samuel Bogumił Linde: *Wstęp*. W: Idem: *Słownik języka polskiego*. T. 5: R–T. Warszawa 1951, s. 9.

Hasło

ROMANS, *ROMAN, u, m., z Franc.; *Vind.* Resveselozhi smisliki; der Roman. Zmyślone historye, co się romanami nazywają. *Lub. Roz. 81.* Dobre są i romanse, które bawiąc nauczają; ale nie wiele mamy *Doświadczyńskich* i *Podstolich*. *Gol. Wym. 92.* O fatalne romanse, romanse niestety, Wyście nam pokazały młodzież i kobiety *Zabl. Firc. 78.*

Źródło: Samuel Bogumił Linde: *Roman, romans*. W: Idem: *Słownik języka polskiego*. T. 5: R–T. Warszawa 1951, s. 64.

1. Jakie metafory i wartościujące określenia tworzą obraz epoki Stanisława Augusta? Proszę przeanalizować, w jaki sposób Linde buduje związek między językiem, edukacją a kondycją narodową.

Zadanie 3. Proszę zinterpretować sposób definiowania słowa romans. Na czym polega napięcie między warstwą informacyjną a oceniającą? Jaką funkcję w haśle pełnią przykłady użycia?

Zadanie 4. Proszę przeanalizować ton wypowiedzi: „Wyście nam pokazili młodzież i kobiety” – kto mówi, z jakiej perspektywy, w jakim celu? Jak wpisuje się to w szerszy kontekst moralizatorski?

Zadanie 5. Kim są wspomniani *Doświadczyńscy* i *Podstoli*? Jakie funkcje pełnią ich nazwiska w tym haśle? Proszę rozważyć, co ich przywołanie mówi o literackich gustach i normach epoki.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Czym różni się sposób pisania słownika w epoce Lindego od współczesnego podejścia do języka? Co dla Pani/Pana znaczy „dbać o język”? Jakie działania można podjąć, by chronić jego jakość?

Podsumowanie epoki

Zadanie 1. Proszę wypisać 6 słów kluczy, które najlepiej oddają ducha tej epoki

..... # #

..... # #

Zadanie 2. Proszę wskazać 3 najważniejszych twórców.

.....
.....

Zadanie 3. Proszę wybrać jeden ulubiony utwór spośród poznanych i napisać, dlaczego jest najbardziej interesujący.

.....
.....

Zadanie 4. Proszę wymyślić tytuł wystawy lub plakatu/wymyślić hasło lub slogan reklamowy, który promowałby literaturę tej epoki – powinien zawierać hasło lub motto, które oddaje najważniejsze wartości i tematy.

.....

.....

Zadanie 5. Proszę napisać, jaki problem społeczny lub idea z epoki jest według Pani/Pana wciąż aktualna i dlaczego.

.....

.....

Zadanie 6. Proszę narysować prostą mapę myśli lub diagram (np. koło tematyczne lub drzewo problemów), który pokazuje powiązania między tematami, postawami i wartościami w epokowych tekstach.

Lektury uzupełniające – warto sięgnąć

Na wrywki. 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec.

Red. Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Agnieszka Madeja. Katowice 2018
(cytaty z utworów z epoki oświecenia).

Minisłownik terminów literackich

akapit – wyodrębniona część tekstu prozatorskiego, rozpoczynająca się wcięciem.

Przykład:

Tak mruczał i chodził po sklepie przygarbiony, z rękoma w kieszeniach, a za nim jego pudel. Pan od czasu do czasu zatrzymywał się i oglądał jakiś przedmiot, pies przysiadł na podłodze i skrobał tylną nogą gęste kudły, a rzędem ustawione w szafie lalki małe, średnie i duże, brunetki i blondynki, przypatrywały się im martwymi oczami.

Drzwi od sieni skrzypnęły i ukazał się pan Klejn, mizerny subiekt, ze smutnym uśmiechem na posiniałych ustach.

(Bolesław Prus: *Lalka*)

akcja – ciąg zdarzeń w utworze.

Przykład:

akcja *Chłopów* Władysława Reymonta rozgrywa się w wiejskiej społeczności Lipiec i obejmuje około jednego roku życia wsi, podzielonego symbolicznie na cztery pory roku: *Jesień, Zima, Wiosna, Lato* – są to jednocześnie tytuły czterech tomów powieści.

anafora – figura stylistyczna polegająca na powtórzeniu tego samego słowa lub zwrotu na początku kolejnych wersów, strof.

Przykład:

Prędzej prawdę poeta powie i sen płonny,
Prędzej i aniołowi płacz nie będzie płonny...

(Jan Andrzej Morsztyn: *Niestatek*)

animizacja – nadanie przedmiotom martwym lub zjawiskom cech istot żywych.

Przykład:

Posąg szepce do siebie: «Bzy kwitną. Jestem wieszcz...

(Maria Pawlikowska-Jasnorzewska: *Wiosna*)

apostrofa – uroczysty, bezpośredni zwrot do adresata (osoby, bóstwa, idei).

Przykład:

Litwo! Ojczyzno moja!

(Adam Mickiewicz: *Pan Tadeusz*)

antyteza – zestawienie w jednej wypowiedzi dwóch elementów o przeciwstawnych znaczeniach, służące podkreśleniu kontrastu, paradoksu lub napięcia treściowego.

Przykład:

Pełno nas, a jakoby **nikogo** nie było

(Jan Kochanowski: *Treny*)

archaizm – wyraz, forma gramatyczna lub konstrukcja, która wyszła z użycia.

Przykład:

Świat się **obaczy**, jako ziemia wielka,
Poda się panu w moc kraina wszelka

(Jan Kochanowski: *Psalterz Dawidowy*)

bohater (główny, drugoplanowy) – główna postać utworu, uczestnicząca w jego wydarzeniach.

Przykład:

Stanisław Wokulski w *Lalce*.

czas akcji – epoka, w której rozgrywają się wydarzenia.

Przykład:

lata 70. XIX wieku w *Lalce*.

dramat – jeden z trzech podstawowych rodzajów literackich (obok epiki i liryki), przeznaczony do wystawienia na scenie. Składa się głównie z dialogów i monologów, bez obecności narratora. Charakterystycznym elementem dramatu są didaskalia – czyli poboczne uwagi autora dotyczące np. miejsca akcji, gestów czy nastroju postaci. W dramacie wydarzenia poznajemy bezpośrednio poprzez wypowiedzi bohaterów, a nie poprzez opowieść narratora.

Przykład:

GUŚLARZ

Aniołku, duszeczko!
Czego chciałeś, macie obie.
To ziarneczko, to ziarneczko,
Teraz z Bogiem idźcie sobie.
A kto prośby nie posłucha,
W imię Ojca, Syna, Ducha.
Widzicie Pański krzyż?
Nie chcecie jadła, napoju,
Zostawcież nas w pokoju!
A kysz, a kysz!

CHÓR

A kto prośby nie posłucha,
W imię Ojca, Syna, Ducha.
Widzicie Pański krzyż?
Nie chcecie jadła, napoju,
Zostawcież nas w pokoju;
A kysz, a kysz!
Widmo znika.

(Adam Mickiewicz: *Dziady*, cz. IV)

epifora – figura stylistyczna polegająca na powtórzeniu tego samego wyrażenia na końcu kolejnych wersów lub zdań.

Przykład:

Żar z rozgrzanego jej brzucha bucha:

Buch – jak **gorąco!**

Uch – jak **gorąco!**

Puff – jak **gorąco!**

Uff – jak **gorąco!**

(Julian Tuwim: *Lokomotywa*)

epika – jeden z trzech podstawowych rodzajów literackich (obok liryki i dramatu), obejmujący utwory narracyjne, w których świat przedstawiony ukazywany jest przez narratora, a wydarzenia i postacie tworzą uporządkowaną fabułę. W epice dominuje narracja, a tekst jest pisany zazwyczaj prozą, choć istnieją także formy epickie wierszowane (np. eposy).

Przykład:

Tymczasem gość zdjął wielkie futro i baranią czapkę, a jednooki Ir obwąchawszy go poczyną kręcić ogonem, łasić się i z radosnym skomleniem przypadać mu do nóg.

Pan Ignacy zbliża się do gościa wzruszony i zgarbiony więcej niż kiedykolwiek.

– Zdaje mi się... – mówi zacierając ręce – zdaje mi się, że mam przyjemność...

(Bolesław Prus: *Lalka*)

epitet – poetyckie określenie rzeczownika, uwydatniające jego właściwości.

Przykład:

Tyś Pan **wszytkiego** świata, Tyś niebo zbudował,

I **złotemi** gwiazdami ślicznieś uhaftował

(Jan Kochanowski: *Czego chcesz od nas Panie*)

eufemizm – wyrażenie łagodzące znaczenie słowa uznanego za dosadne, brutalne lub niestosowne.

Przykład:

Słuchaj, co mówi to serce:

Nie masz, nie masz Maryli!

(Adam Mickiewicz: *Dziady*, cz. IV)

fabuła – uporządkowany ciąg zdarzeń powiązanych przyczynowo.

Przykład:

Stanisław Wokulski, zamożny kupiec, zakochuje się w arystokratce Izabeli Łęckiej i próbuje zdobyć jej względy, jednocześnie zmagając się z konfliktem między nowoczesnością a tradycją w społeczeństwie. Powieść ukazuje także rozpad wartości szlacheckich i trudności ludzi ambitnych w realiach XIX-wiecznej Polski.

gatunek – historycznie ukształtowany typ utworu literackiego, który posiada charakterystyczne cechy treściowe, formalne i kompozycyjne. Gatunki występują wewnątrz rodzajów literackich (epika, liryka, dramat).

Przykład:

w ramach epiki można wyróżnić m.in. opowiadanie, epos, balladę itp.

hiperbola – celowe wyolbrzymienie cech, emocji lub zdarzeń.

Przykład:

Nie tyle wiosna kwiatków, lato kłosów,
Jesień owoców i organy głosów, [...]
Nie tyle mają i jeziora trzciny,
Jak ja mam bólu dla swej Katarzyny

(Jan Andrzej Morsztyn: *O sobie*)

inwersja – zmiana normalnego szyku wyrazów w zdaniu.

Przykład:

O mnie Moskwa i będą wiedzieć Tatarowie

(Jan Kochanowski: *Pieśń XXIV*)

kolokwializm – wyraz lub wyrażenie charakterystyczne dla języka potocznego, używane w tekstach literackich.

Przykład:

– M... m... – **wybełkotał** betoniarz Stefan z Marymontu; **machnął ręką** i umilkł

(Marek Hłasko: *Robotnicy*)

liryka – jeden z trzech podstawowych rodzajów literackich (obok epiki i dramatu), w którym dominuje wyrażanie uczuć, myśli i przeżyć wewnętrznych podmiotu lirycznego. Utwory liryczne mają najczęściej formę wiersza, są subiektywne i często posługują się środkami stylistycznymi, takimi jak metafora, porównanie, personifikacja.

Przykład:

Umrzeć – tego się nie robi kotu.
Bo co ma począć kot
w pustym mieszkaniu.
Wdrapywać się na ściany.
Ocierać między meblami.
Nic niby tu nie zmienione,
a jednak pozamieniane.
Niby nie przesunięte,
a jednak porozsuwane.
I wieczorami lampa już nie świeci.

(Wisława Szymborska: *Kot w pustym mieszkaniu*)

metafora – przenośne zestawienie wyrażen, tworzące nową jakość znaczeniową; uzyskane przez podobieństwo lub skojarzenie.

Przykład:

Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu,
Wóz nurza się w zieloność i jak łódka brodzi

(Adam Mickiewicz: *Stepy akemańskie*)

metonimia – zastąpienie jednego pojęcia innym, które pozostaje z nim logicznie lub rzeczowo powiązane.

Przykład:

Pomysłu na to mi zabrakło,
kochałam pana siedząc w kącie,
milczało o nas **całe Nakło**
i **Paryż milczał**, i Bóg Ojciec

(Agnieszka Osiecka: *Kochałam Pana*)

miejsce akcji – przestrzeń, gdzie toczy się fabuła.

Przykład:

Warszawa w *Lalce*.

narrator pierwszoosobowy – narrator, który występuje jako uczestnik wydarzeń i opowiada historię w formie „ja”, relacjonując swoje własne przeżycia lub obserwacje.

Przykład:

Byłem starym kawalerem, miałem lat przeszło pięćdziesiąt i majątek wystarczający na spokojne życie....

(Bolesław Prus: *Katarynka*)

narrator trzecioosobowy (wszechwiedzący) – narrator stojący poza światem przedstawionym, opisujący zdarzenia i postacie z zewnątrz, używający form „on”, „ona”, „oni”.

Przykład:

Petroniusz obudził się późno. Czuł się zmęczony i przez chwilę leżał bez ruchu, patrząc w sufit malowany w błękitne kwiaty .

(Henryk Sienkiewicz: *Quo vadis*)

neologizm – nowe słowo utworzone na potrzeby sytuacji językowej lub ze względów stylistycznych.

Przykład:

Muzo

Natchniuzo

tak

ci

końcówkowuję

z **niepisanowości**

(Miron Białoszewski: *Namuzowywanie*)

oksymoron – zestawienie dwóch przeciwstawnych wyrazów tworzące nową, paradoksalną jakość.

Przykład:

Ogień krzepnie – blask ciemnieje,

Ma granice – Nieskończony!

(Franciszek Karpiński: *Pieśń o narodzeniu Pańskim*)

onomatopeja – wyraz dźwiękonaśladowczy, imitujący dźwięki.

Przykład:

Żar z rozgrzanego jej brzucha bucha:

Buch – jak gorąco!

Uch – jak gorąco!

Puff – jak gorąco!

Uff – jak gorąco!

(Julian Tuwim: *Lokomotywa*)

personifikacja – nadanie przedmiotom, pojęciom lub zjawiskom cech ludzkich.

Przykład:

[...] **świat ukrywa** swą płeć

pod chłodnym i dłońmi i zdaje się, że jeszcze śpi”

(Tomasz Różycki: *Siedem dowodów na istnienie*)

podmiot liryczny – fikcyjna osoba mówiąca w utworze lirycznym, wyrażająca uczucia, myśli lub refleksje. Nie należy utożsamiać go z autorem.

Przykład:

Cichą nocą, w świetle błękitnym księżycy,
Idę borem, słuchając, jak liść każdy szumi...

(Kazimierz Przerwa-Tetmajer: *Melodia mgieł nocnych*)

porównanie – zestawienie dwóch elementów na podstawie wspólnej cechy, z użyciem słów takich jak „jak”, „jakby”, „niby”.

Przykład:

Człowieka tak się zabija jak zwierzę

(Tadeusz Różewicz: *Ocalony*)

przerzutnia – świadome przeniesienie części zdania do następnego wersu, łamiące naturalną granicę zdania.

Przykład:

głowę która siwieje a świeci jak świecznik
kiedy srebrne pasemka wiatrów przefruwają
niosę po dnach uliczek

(Józef Czechowicz: *żał*)

pytanie retoryczne – pytanie, którego autor nie oczekuje odpowiedzi, mające wywołać refleksję lub wzmocnić podany argument.

Przykład:

I tęskniąc, sobie zadaję pytanie:
Czy to jest przyjaźń? czy to jest kochanie?

(Adam Mickiewicz: *Niepewność*)

rym – zgodność brzmieniowa zakończeń wersów.

Przykład:

Tam, gdzie wód nieprzebrane gromadzi się łono,
Gdzie nurty sine biją o skał brzeg kamienny,
Ziemi ostatni koniec, głębina bezdenny –
Tam ja rzucam cię, sterze! tam ja lecę w ono!

(Adam Mickiewicz: *Burza*)

strofa – grupa wersów wyodrębniona graficznie i rytmicznie. W *Kocie w pustym mieszkaniu* występują strofy o nieregularnej długości.

Przykład:

Słyszać kroki na schodach,
ale to nie te.
Ręka, co kładzie rybę na talerzyk,
także nie ta, co kładła.

Coś się tu nie zaczyna
w swojej zwykłej porze.
Coś się tu nie odbywa
jak powinno.
Ktoś tutaj był i był,
a potem nagle zniknął
i uporczywie go nie ma.

(Wisława Szymborska: *Kot w pustym mieszkaniu*)

styl – sposób pisania charakterystyczny dla autora lub epoki.

Przykład:

styl Szymborskiej określa się jako zwięzły, rzeczowy, intelektualny.

wątek – wyodrębniona linia zdarzeń w utworze.

Przykład:

wątek miłosny, wątek rycerski, wątek przygodowy.

wers – pojedyncza linijka w wierszu.

Przykład:

Lecz zaklinam – niech żywi nie tracą nadziei ← to jest jeden wers

(Juliusz Słowacki: *Testament mój*)

wiersz – utwór poetycki, zwykle podzielony na wersy i strofy.

Przykład:

Kot w pustym mieszkaniu Wisławy Szymborskiej.

wykrzyknienie – emocjonalna wypowiedź zakończona wykrzyknikiem, wyrażająca silne przeżycie.

Przykład:

»**Gwałtu!** wołają, zamykajcie bramę,
Tuż, tuż, za nami Ruś wali.
Ach! zgińmy lepiej, zabijmy się same,
Śmierć nas od hańby ocali

(Adam Mickiewicz: *Poezyje*)

Periodyzacja literatury światowej

1. Literatura europejska i amerykańska (zachodnia)

Starożytność: do ok. 476 n.e. → Średniowiecze: ok. 476–1450 → Renesans: ok. 1450–1600 → Barok: ok. 1600–1750 → Oświecenie: ok. 1680–1800 → Romantyzm: ok. 1790–1850 → Realizm / naturalizm: ok. 1830–1900 → Modernizm: ok. 1890–1930 → Awangarda: ok. 1910–1945 → Postmodernizm: ok. 1945–2000 → Literatura współczesna: od ok. 2000

2. Literatura chińska

Okres klasyczny: do III w. p.n.e. (m.in. konfucjanizm, *Księga pieśni*) → Dynastia Han: III w. p.n.e. – III w. n.e. → Okres Trzech Królestw i Jin: III–V w. → Dynastia Tang: VII–X w. → Dynastia Song: X–XIII w. → Dynastia Yuan: XIII–XIV w. → Dynastia Ming: XIV–XVII w. → Dynastia Qing: XVII–XIX w. → Literatura nowoczesna: od pocz. XX w. → Literatura współczesna: od 1949

3. Literatura indyjska (hinduska)

Okres wedyjski: ok. 1500–500 p.n.e. → Okres epicki: ok. 500 p.n.e.–200 n.e. (*Mahabharata*, *Ramajana*) → Okres klasyczny (sanskryt): III–XIII w. → Okres bhakti i języków regionalnych: XIII–XVIII w. → Okres kolonialny: XVIII–pocz. XX w. → Literatura nowoczesna: od ok. 1850 → Literatura współczesna: od 1947

4. Literatura arabska

Okres przedislamski: do 622 → Okres klasyczny: 622–1258 → Okres mamelucki i osmański: XIII–XIX w. → Okres nahdy (odrodzenie): ok. 1850–1950 → Literatura współczesna: od 1950

5. Literatura japońska

Okres starojapoński: do 794 (*Manyōshū*) → Okres Heian: 794–1185 → Okres Kamakura i Muromachi: 1185–1600 → Okres Edo: 1600–1868 → Okres Meiji: 1868–1912 → Okres Taishō: 1912–1926 → Okres Shōwa: 1926–1989 → Literatura współczesna: od 1989 (Heisei → Reiwa)

Wykaz ilustracji

Średniowiecze

Kościół św. Andrzeja w Krakowie.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ea/Krak%C3%B3w%2C_St._Andrew.JPG.

Katedra w Amiens.

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Architektura_gotycka#/media/Plik:O_Amiens_-_Cath%C3%A9drale_Notre-Dame_\(1\).JPG](https://pl.wikipedia.org/wiki/Architektura_gotycka#/media/Plik:O_Amiens_-_Cath%C3%A9drale_Notre-Dame_(1).JPG).

Plakat filmu Gra o tron.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4e/Pozna%C5%84_Pyrkon_2015_Game_of_Thrones_Gra_o_Tron_HBO.JPG.

Wizerunek Najświętszej Maryi Panny Nieustającej Pomocy.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/26/Perpetual_help_original_icon.jpg.

Rogier van der Weyden: Ukrzyżowanie z Marią i św. Janem pod krzyżem.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d8/Rogier_van_der_Weyden%2C_Netherlandish_%28active_Tournai_and_Brussels%29_-_The_Crucifixion%2C_with_the_Virgin_and_Saint_John_the_Evangelist_Mourning_-_Google_Art_Project.jpg.

Fresk Taniec Śmierci.

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Taniec_%C5%9Bmierci#/media/Plik:Dance_of_Death_\(replica_of_15th_century_fresco;_National_Gallery_of_Slovenia\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Taniec_%C5%9Bmierci#/media/Plik:Dance_of_Death_(replica_of_15th_century_fresco;_National_Gallery_of_Slovenia).jpg).

Renesans

Pierwsza wyprawa Krzysztofa Kolumba (mapa).

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/80/Columbus1.PNG>.

Druga wyprawa Krzysztofa Kolumba (mapa).

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3b/Columbus2.PNG>.

Trzecia wyprawa Krzysztofa Kolumba (mapa).

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/85/Columbus3.PNG>.

Czwarta wyprawa Krzysztofa Kolumba (mapa).

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ec/Columbus4.PNG>.

Barok

Rembrandt: *Lekcja anatomii doktora Tulpa.*

https://pl.wikipedia.org/wiki/Lekcja_anatomii_doktora_Tulpa#/media/Plik:Rembrandt_-_The_Anatomy_Lesson_of_Dr_Nicolaes_Tulp.jpg.

Pałac w Wilanowie.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Pa%C5%82ac_w_Wilanowie#/media/Plik:Warszawa_-_Wilan%C3%B3w_Palace.jpg.

Pałac wersalski.

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Pa%C5%82ac_wersalski#/media/Plik:Ch%C3%A2teau_de_Versailles_\(19387602929\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Pa%C5%82ac_wersalski#/media/Plik:Ch%C3%A2teau_de_Versailles_(19387602929).jpg).

Józef Brandt: *Bitwa pod Chocimiem.*

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Chocimiem_\(1621\)#/media/Plik:J%C3%B3zef_Brandt,_Bitwa_pod_Chocimiem.jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Chocimiem_(1621)#/media/Plik:J%C3%B3zef_Brandt,_Bitwa_pod_Chocimiem.jpg).

Wydra.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wydra#/media/Plik:Fischotter_Lutra_lutra1.jpg.

Oświecenie

Szkic Collegium Nobilium. *Widok konwiktu Pijarów* Zygmunta Vogla.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Collegium_Nobilium_11.jpg.

Marcello Bacciarelli: *Stanisław August Poniatowski.*

https://pl.wikipedia.org/wiki/Monety_Stanisława_Augusta_Poniatowskiego#/media/Plik:August_Poniatowski.jpg.

72. Regiment Pieszy Massalskiego.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:72._Regiment_Pieszy_Massalskiego.JPG.

Pierwsza strona „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych”.

<https://polona2.pl/item/zabawy-przyjemne-y-pozyteczne-z-slawnych-wieku-tego-autorow-zebrane-tomu,NzkwODI1Mjc/4/#info:metadata>.

Pierwsza strona Konstytucji 3 Maja.

<https://polona.pl/public-collections/collection/c2cc85d5-b6ad-4270-9dbc-c4a3e9df3397>.

Ignacy Krasicki.

[https://pl.wikisource.org/wiki/Autor:Ignacy_Krasicki#/media/Plik:Krafft_the_Elder_Ignacy_Krasicki_\(detail\).jpg](https://pl.wikisource.org/wiki/Autor:Ignacy_Krasicki#/media/Plik:Krafft_the_Elder_Ignacy_Krasicki_(detail).jpg).

Franciszek Karpiński.

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Franciszek_Karpiński_grafika_\(cropped\).jpg#/media/Plik:Franciszek_Karpiński_grafika_\(cropped\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Franciszek_Karpiński_grafika_(cropped).jpg#/media/Plik:Franciszek_Karpiński_grafika_(cropped).jpg).

Jędrzej Kitowicz.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Jędrzej_Kitowicz#/media/Plik:Ks_jedrzej_kitowicz_portret.jpg.

Napoleon Bonaparte.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Napoleon_in_His_Study.jpg.

Stefan Czarniecki.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Stefan_Czarniecki_111.PNG#/media/Plik:Stefan_Czarniecki_111.PNG.

Józef Wybicki.

<https://eszkola.pl/jezyk-polski/jozef-wybicki-918.html>.

Jan Henryk Dąbrowski.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:JHDąbrowski_1.JPG#/media/Plik:JHDąbrowski_1.JPG.

Tadeusz Kościuszko.

<http://www.polona.pl/dlibra/doccontent?id=7204&from=FBC>.

Jan Potocki.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Jan_Potocki.jpg#/media/Plik:Jan_Potocki.jpg.

Pozostałe ilustracje wykorzystane w tomie zostały wygenerowane przez AI.

Redakcja i korekta

Zespół Wydawnictwa

Projekt okładki z wykorzystaniem zdjęcia ze strony pixabay.com (autor Michał Jarmoluk)

Tomasz Tomczuk

Opracowanie graficzne i łamanie

Ireneusz Olsza

Redaktor inicjujący

Przemysław Pieniążek

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0002-0348-1554>

 <https://orcid.org/0000-0001-9351-3777>

Lektura jest dobra na wszystko : podręcznik
do historii literatury polskiej dla cudzoziemców.

T. 1, Średniowiecze, renesans, barok, oświecenie

/ Anna Gawryś-Mazurkiewicz, Tomasz Gęsina.

– Wydanie I. – Katowice : Wydawnictwo

Uniwersytetu Śląskiego, 2025. – (Kultura i Język

Polski dla Cudzoziemców)

<https://doi.org/10.31261/PS.246>

ISBN 978-83-226-4617-5

(wersja elektroniczna)

ISSN 1644-0552

Wydawca:

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Jordana 18, 40-043 Katowice

<https://wydawnictwo.us.edu.pl>

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wyd. I. Ark. druk. 46,0. Ark. wyd. 35,0. PS 246.

Anna Gawryś-Mazurkiewicz

doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo. Adiunktka w Instytucie Literaturoznawstwa Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Od 2015 roku związana ze Szkołą Języka i Kultury Polskiej UŚ. Łączy zainteresowania literaturoznawcze z praktyką glottodydaktyczną.

Tomasz Gęsina

doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo. Adiunkt w Szkole Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z wieloletnim doświadczeniem w nauczaniu cudzoziemców języka i literatury polskiej. Autor książek oraz artykułów z zakresu glottodydaktyki polonistycznej.

Lektura jest dobra na wszystko to podręcznik wielowarstwowy, interdyscyplinarny, aktualny i różnorodny pod względem wyjątkowo efektywnych i aktualnych modeli oraz schematów zadań – bardzo pomocnych w pracy nauczyciela i studenta. Dostarcza wiedzę o epokach, autorach i tekstach, rozwija myślenie i rozszerza perspektywę poznawczą, proponując dodatkowe źródła dla zainteresowanych.

Z recenzji wydawniczej prof. dr hab. Margrety Grigorovej z Uniwersytetu im. św. św. Cyryla i Metodego w Wielkim Tyrnowie

NARODOWA AGENCJA
WYMIANY AKADEMICKIEJ

ISSN 1644-0552

Egzemplarz bezpłatny

ISBN 978-83-226-4617-5

9 788322 646175

Więcej informacji

